י. ל. פּרץ

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאַמענגעשטעלט אונטער דער רעדאַקציאָן פון
דוד פינסקי

פיערטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאַג „אידיש“, ניו-יאָרק.
תר"פ — 1920

י. ל. פרץ

ערצעהלונגען

ארויסגעגעבען פון פאַרלאַג „אידיש“, ניו-יאָרק.

Copyright 1920
by
JEWISH BOOK AGENCY, INC

ערצעהלונגען

באַנטשע שוויַג.

דאָ, אויף ד ע ר וועלט, האָט באַנטשע שוויַג'ס טויט גאָר קיין איינדרוק נישט געמאַכט! פרעגט עמיצען בחרם: ו ו ע ר באַנטשע איז געווען, ו ו י אַזוי ער האָט געלעבט, אויף ו ו אַ ס ער איז געשטאָרבען! צי האָט אין'ם דאָס ה אַ ר ץ געפּלאַצט, צי די כ ח ו ת זענען איהם אויסגעגאַנגען, צי דער מאַרך־ביין האָט זיך איבערגעבראָכען אונטער אַ שווערער לאַסט... ווער ווייסט? אפשר איז ער גאָר פאַר הונגער געשטאָרבען!

אַ פערד אין טראַמוויי זאָל פאַלען, וואָלט מען זיך מעהר אינ־טערעסירט. עס וואָלטען צייטונגען געשריבען, הונדערטער מענשען וואָלטען פון אַלע גאַסען געלאָפען און די נבלה באַקוקט; באַטראַכט אפילו דעם אָרט, וואו די מפּלה איז געווען...

נאָר דאָס פערד אין טראַמוויי וואָלט אויך די זכיה נישט גע־האַט, עס זאָלען זיין אַזויפיעל פערד ווי מענשען—טויזענט מיליאָן!

באַנטשע האָט שטיל געלעבט און איז שטיל געשטאָרבען;
ווי אַ שאָטען איז ער דורך — דורך א ו נ ז ע ר וועלט!

אויף באַנטשעס ברית האָט מען קיין וויין נישט געטרונקען, עס האָבען קיין כוסות געקלונגען! צו בר־מצוה האָט ער קיין קלינ־גענדיגע דרשה נישט געזאָגט... געלעבט האָט ער ווי אַ גרוי קליין קערענדעל זאַמד ביים ברעג פון ים, צווישען מיליאָנען זיינס־גלייַ־כען; און, אַז דער ווינט האָט'ן אויפגעהויבען און אויף דער אַנ־דערער זייט ים אריבערגעיאָגט, האָט עס קיינער נישט באַמערקט!

ביים לעבען האָט די נאַסע בלאָטע קיין צייכען פון זיין פוס נישט באַהאַלטען. נאָכ'ן טויט — האָט דער ווינט דאָס קליינע

ברעטעל פון זיין קבר אומגעוואָרפען; דעם קברן'ס ווייב האָט עס געפונען ווייט פון קבר און דערביי א טעפּעל קארטאָפּעל אָפּגע־קאָכט. עס איז דריי טעג נאָך באָנטשעס טויט, פרעגט דעם קברן בחרם, וואו ער האָט'ן געלעגט!

וואָלט באָנטשע א מצבה געהאט, וואָלט אפשר איבער הונדערט יאָהר אן אלטער־טומס־פאָרשער זי געפונען, און דער נאָמען „באָנ־טשע שווייג" וואָלט נאָך אמאָל איבערגעקלונגען אין אונזער לופט.

א שאָטען! זיין פאָטאָגראפיע איז נישט געבליבען ביי קיינעם אין מח, ביי קיינעם אין הארץ; עס איז פון איהם קיין זכר נישט געבליבען!

„קיין קינד, קיין רינד"; עלענד געלעבט — עלענד געשטאָר־בען!

ווען נישט דאָס מענשליכע גערודער, וואָלט אפשר עמיצער אמאָל דערהערט, ווי באָנטשעס מארך־ביין האָט אונטער דער לאַסט געקנאקט; וואָלט די וועלט מעהר צייט געהאט, וואָלט עמיצער אפשר אמאָל באמערקט, אז באָנטשע (אויך א מענש) האָט לעבע־דיגערהייט צוויי אויסגעלאָשענע אויגען און שרעקליך איינגעפאַ־לענע באקען, אז אפילו ווען ער האָט גאָר שוין קיין לאַסט נישט אויף די פּלייצעס, איז איהם אויך דער קאָפּ צו דער ערד געבויגען, גלייך ער וואָלט לעבעדיגערהייט זיין קבר געזוכט! וואָלטען אזוי ווייניג מענשען ווי פערד אין טראַמוויי געוועזען, וואָלט אפשר אמאָל עמיצער געפרעגט: וואו איז באָנטשע אהינגעקומען?!

ווען מען האָט באָנטשען אין שפּיטאָל אריינגעפיהרט, איז זיין ווינקעל אין סוטערינע נישט לעדיג געבליבען — עס האָבען דרייסיג צעהן זיינס־גלייכען געוואַרט, און צווישען זיך דעם ווינקעל „אין־פּלוס" ליציטירט; ווען מען האָט'ן פון שפּיטאָל־בעט אין טויטען־שטיבעל אריינגעטראָגען, האָבען אויף'ן בעט צוואַנציג אָרע־מע קראנקע געוואַרט... ווען ער איז אַרויס פון טויטען־שטיבעל — האָט מען צוואַנציג הרוגים פון אונטער אן איינגעפאַלענעם הויז גע־בראַכט. — — ווער ווייסט, ווי לאַנג ער וועט רוהיג וואוינען אין קבר? ווער ווייסט, וויפיעל עס וואַרטען שוין אויף דעם שטיקעל פּלאַץ...

שטיל געבוירען, שטיל געלעבט, שטיל געשטארבען און נאך שטילער באגראבען...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

נאר נישט אזוי איז געוועזען אויף י ע נ ע ר וועלט! ד א ר ט ע ן האט באנטשעס טויט א גרויסען איינדרוק געמאכט!

דער גרויסער שופר פון משיח'ס צייטען האט געקלונגען אין אלע זיבען הימלען: באנטשע שווייג איז נ פ ט ר געווארען! די גרעסטע מלאכים מיט די ברייטסטע פליגעל זענען געפלויגען און איינער האט דעם אנדערען איבערגעגעבען: באנטשע איז „נתבקש געווארען בישיבה של מעלה!" אין גן־עדן איז א רעש, א שמחה, א גערודער: „באנטשע שווייג! א שפאס, באנטשע שווייג!!!"

יונגע מלאכים'לעך מיט בריליאנטענע אויגעלעך, גאלדענע דראט־ארבייטענע פליגעלעך און זילבערנע פאנטאפעלעך זענען באנטשען אקעגענגעפלויגען מיט שמחה! דער גערויש פון די פליגעל, דאס קלאפען פון די פאנטאפעלעך און דאס פרעהליכע לאכען פון די יונגע, פרישע, רויזיגע מיילעכלעך האט פארפולט אלע הימלען און איז צוגעקומען ביז צום כסא הכבוד, און גאט אליין האט אויך שוין געוואוסט, אז באנטשע שווייג קומט!

אברהם אבינו האט זיך אין טויער פון הימעל געשטעלט, די רעכטע האנט אויסגעשטרעקט צום ברייטען „שלום עליכם" און א זיסער שמייכעל שיינט אזוי העל אויף זיין אלטען פנים!

וואס רעדעלט אזוי אין הימעל?

דאס האבען צוויי מלאכים אין גן־עדן אריין פאר באנטשעס וועגען א גינגאלדענעם פאטערשטול אויף רעדלעך געפיהרט!

וואס האט אזוי העל געבליצט?

דאס האט מען דורכגעפיהרט א גאלדענע קרוין מיט די טייערסטע שטיינער געזעצט! אלץ פאר באנטשען!

— נאך פאר'ן פסק פון בית־דין של מעלה? — פרעגען די צדיקים פארוואונדערט און נישט גאר אהן קנאה.

— א! — ענטפערען די מלאכים, — דאס וועט זיין א פראס־טע בּיסטע פּגרמע! געגען באנטשע שווייג וועט אפילו דער קטיגור

קיין ווארט אין מויל נישט געפינגען! די „דיעלע" וועט דויערען פינף מינוט!

— איהר שפּילט זיך מיט באַנטשע שווייג?

אז די מלאכים׳לעך האבען באַנטשען געכאפּט אין דער לופט און אָפּגעשפּילט איהם א זמר; אז אברהם אבינו האט איהם ווי אַ אַלטען קאַמעראַד די האנט געשאַקעלט; אז ער האט געהערט, אז זיין שטול איז גרייט אין גן־עדן; אז אויף זיין קאָפּ ווארט א קרוין; אז אין בית־דין של מעלה וועט מען איבער איהם קיין ווארט נישט רעדען — האט באַנטשע, גלייך ווי אויף יענער וועלט, גע שווויגען פאר שרעק! עס איז איהם דאס הארץ אנטגאַנגען! ער איז זיכער, אז דאס מוז זיין א חלום, אָדער א פּראָסטער טעות!

ער איז צוביידע געוועהנט! נישט איינמאָל האט איהם אויף יענער וועלט גע׳חלומ׳ט, אז ער קלייבט געלט אויף דער פּאָדלאָגע, גאַנצע אוצרות ליגען... און אויפגעכאפּט האט ער זיך נאָך א גרע־סערער קבצן, ווי נעכטען... נישט איינמאָל האט איהם עמיץ בטעות צוגעשמייכעלט, א גוט ווארט געזאָגט און איבערגעדרעהט זיך און אויסגעשפּיגען...

— מיין מזל — טראַכט ער — איז שוין אזוי!

און ער האט מורא די אויגען אויפצוהויבען, דער חלום זאָל נישט פאַרשווינדען; ער זאָל זיך נישט אויפכאַפּען ערגעץ אין א הייל צווישען שלאַנגען און עגדישען! ער האט מורא פון מויל א קלאַנג ארויסצולאָזען, מיט א גליד א ריהר צו טון — מען זאָל איהם נישט דערקענען און אוועקשליידערען אויף כף־הקלי...

ער ציטערט און הערט נישט די מלאכים׳ס קאָמפּלימענטען, זעהט נישט זייער טאַנצען ארום איהם, ער ענטפערט נישט אברהם אבינו אויפ׳ן הארציליכען „שלום עליכם", און — געפיהרט צום בית־דין של מעלה — זאָגט ער איהם קיין „גוט־מאָרגען" נישט...

אויסער זיך איז ער פאר שרעק!

און זיין שרעק איז נאָך גרעסער געוואָרען, אז ער האט, נישט

ווילענדיג, דערזעהן די פּאַדלאָגע פון בית־דין של מעלה. סאַמע אַל־באַסטער מיט בריליאַנטען! „אויף אַזאַ פּאַדלאָגע שטעהען מיינע פיס!“ — ער ווערט אינגאַנצען פאַרשטאַרט! „ווער ווייסט, וועלכען גביר, וועלכען רב, וועלכען צדיק מען מיינט... ער וועט קומען — וועט זיין מיין פינסטערער סוף!“

פאַר שרעק האָט ער אפילו נישט געהערט, ווי דער פּרעזעס האָט בפירוש אויסגערופען: „די דיעלע פון באָנטשע שווייג!“ און, דערלאַנגענדיג דעם מליץ יושר די אַקטען, געזאָגט: „לעז, נאָר בקצור!“

מיט באָנטשע׳ן דרעהט זיך דער גאַנצער סאַלאָן. עס רוישט איהם אין די אויערען. אינ׳ם גערויש הערט ער דאָך אַלעמאָל שאַר־פער און שאַרפער דעם מלאך־מליץ׳ס זיסען קול, ווי אַ פידעל:

— זיין נאָמען — הערט ער — האָט איהם געפּאַסט ווי צו אַ שלאַנקען לייב אַ קלייד פון אַן ארטיסט אַ שניידערס האַנט.

— וואָס רעדט ער? — פרעגט זיך באָנטשע, און ער הערט ווי אַן אומגעדולדיגער קול האַקט איבער און זאָגט:

— נאָר אָהן משלים!

— ער האָט זיך קיינמאָל — הויבט ווייטער אָן דער מליץ יושר — אויף קיינעם נישט געקלאָגט, נישט אויף גאָט, נישט אויף לייט; אין זיין אויג האָט קיינמאָל נישט אויפגעפלאַמט קיין פונק פון האַס, ער האָט עס קיינמאָל נישט אויפגעהויבען מיט אַ פּרעטענזיע צום הימעל.

באָנטשע פאַרשטעהט ווייטער נישט אַ וואָרט, און דער האַר־טער קול שלאָגט ווייטער איבער:

— אָהן רעטאָריק!

— איוב האָט נישט אויסגעהאַלטען. ע ר איז אומגליקלי־כער געוועזען — —

— פּאַקטען, טרוקענע פּאַקטען! — רופט נאָך אומגעדולדיגער דער פּרעזעס.

— צו אַכט טאָג האָט מען איהם מל געוועזען —

— נאָר אָהן ר ע אַ ל י ז ם!

— אַ מוהל אַ פושער האָט דאָס בלוט נישט פאַרהאַלטען —

— ווייטער!

— ער האָט אַליץ געשוויגען (פיהרט ווייטער דער מליץ יושר).

אפילו ווען די מוטער איז איהם געשטאָרבען און ער האָט צו דריי־צעהן יאָהר א שטיף־מאַמע באקומען... א שטיף־מאַמע א שלאַנג, א מרשעת...

מיינט מען דאָך אפשר פאַרט מיך? — טראַכט באָנטשע.

— אהן אינסוניאַציען*) אויף דריטע פערזאָנען, — בייזערט זיך דער פרעזעס.

— זי פלעגט איהם קאַרגען דעם ביסען... אייער־נעכטיג פאַר־שימעלט ברויט.. האָר־פלאַקס פאַר פלייש... און זי האָט קאַווע מיט סמעטענע געטרונקען —

— צו דער זאַך! — שרייט דער פרעזעס.

— זי האָט איהם פאַר דאָס קיין נעגעל נישט געקאַרגט און זיין ברוין־און־בלויער לייב פלעגט ארויסקוקען דורך אַלע לעכער פון זיינע פאַרשימעלט־צוריסענע קליידער... ווינטער אין די גרעסטע פרעסט האָט ער איהר באָרוועס אויפ'ן הויף האָלץ געהאַקט, און די הענט זענען צו יונג און צו שוואַך געוועזען, די קלעצלעך צו דיק, די האַק צו שטומפּיג... נישט איינמאָל האָט ער זיך די האַנט פון די גלענקען אויסגעריסען, נישט איינמאָל האָט ער זיך די פיס אָפּגעפרוירען, נאָר ג ע ש ו ו י ג ע ן האָט ער, אפילו זיך פאַר'ן פאָטער —

— פאַר'ן שכור! — לאַכט אריין דער קטיגור, און באָנטשען ווערט קאַלט אין אַלע אברים —

— נישט געקלאָגט, — ענדיגט דער מליץ יושר דעם זאַץ.

— און שטענדיג עלענד — פיהרט ער ווייטער — קיין חבר, קיין תלמוד תורה, קיין חדר... קיין גאַנץ בגד... קיין פרייע מינוט—

— פאַקטען! — רופט ווייטער דער פרעזעס.

— ער האָט געשוויגען אפילו שפּעטער, ווען דער פאָטער האָט'ן שכור'ערהייט אמאָל אָנגעכאַפּט ביי די האָר און אינמיטען א שנייענדיגער ווינטער־נאַכט ארויסגעוואָרפען פון שטוב! ער האָט זיך שטיל אויפגעהויבען פון שניי און אנטלאָפען, וואו די אויגען האָבען איהם געטראָגען...

אויפ'ן גאַנצען וועג האָט ער געשוויגען... ביים גרעסטען הונ־גער האָט ער נאָר מיט די אויגען געבעטעלט!

---

*) מלשינות.

ערשט אין א שווינדלענדיגער, נאסער פריהלינג־נאכט אין ער אין א גרויסע שטאדט אריינגעקומען; ער איז אריין ווי א טראפען אין א ים און דאך האט ער די אייגענע נאכט אין ארעסט פאר־בראכט... ער האט געשוויגען, נישט געפרעגט פארוואס, פאר וועז? ער איז ארויס און די שווערסטע ארבייט געזוכט! נאר ער האט געשוויגען!

שווערער פאר דער ארבייט איז געוועזען זי צו נעפינען — ער האט געשוויגען!

באדענדיג זיך אין קאלטען שוויים, צוזאמענגעדריקט אונטער דער שווערסטער לאסט, ביים גרעסטען קראמף אין לעדיגען מאגען — האט ער געשוויגען!

באשפריצט פון פרעמדער בלאטע, באשפיגען פון פרעמדע מיילער, געיאגט פון טראטוארען מיט דער שווערסטער לאסט ארא[פ] אין גאסען צווישען דראשקעס, קארעטען און טראמוויים, קוקנדיג יעדע מינוט דעם טויט אין די אויגען אריין — האט ער געשוויגען!

ער האט קיינמאל נישט איבערגערעכענט, וויפיעל פוד לאסט עס קומט אויס אויף א גראשען, וויפיעל מאל ער איז געפאלען ביי יעדען גאנג פאר א דרייער, וויפיעל מאל ער האט שיער נישט די נשמה אויסגעשפיגען, מאנענדיג זיין פארדינסט; ער האט נישט גערעכענט, נישט זיין, נישט יענעמס מזל, נאר גע־שוויגען!

זיין אייגען פארדינסט האט ער אויך נישט הויך געמאנט! ווי א בעטלער האט ער זיך ביי דער טיר געשטעלט, און אין די אוי־גען האט זיך א הינטישע בקשה געמאלט! „קום שפעטער" און ער איז פארשוואונדען שטיל, ווי א שאטען, כדי שפעטער נאך שטי־לער אויסצובעטלען זיין פארדינסט!

ער האט אפילו געשוויגען, ווען מען פלעגט איהם אפרייסען פון זיין פארדינסט אדער אריינווארפען א פאלשע מטבע!...

ער האט אלץ געשוויגען...

— מיינט מען דאך טאקע מיך! — טרייסט זיך באנטשע.

— איינמאל — פיהרט ווייטער דער מליץ־יושר נאך א טרונק־וואסער — איז אין זיין לעבען אן ענדערונג געשעהען... עס איז

דורכגעפלויגען א קאטש אויף גומענע רעדער מיט צופלאַשעטע פערד... דער שמייסער איז שוין לאנג פון ווייטענס געלעגען מיט א צושפּאַלטענעם קאָפּ אויפ'ן ברוק... פון די דערשראָקענע פערדס מיילער שפּריצט דער שוים, פון אונטער די פּאַדקאַוועס יאָגען זיך פונקען, די אויגען בלישטשען, ווי ברענענדיגע שטורקאצען אין א פינסטערער נאכט — און אין קאטש זיצט נישט טויט נישט לע־בעדיג א מענש!

און באַנטשע האָט די פערד פאַרהאַלטען!

און דער געראַטעוועטער איז געווען א איד א בעל־צדקה און האָט באַנטשען די טובה נישט פאַרגעסען!

ער האָט איהם דעם גע'הרג'טענס בייטש איבערגעגעבען; באַנטשע איז א שמייסער געוואָרען! נאָך מעהר — ער האָט איהם חתונה געמאכט, נאָך מעהר — — ער האָט איהם אפילו מיט א קינד פאַרזאָרגט —

און באַנטשע האָט א ל ץ געשוויגען!

— מיך מיינט מען, מיך! — באַפעסטיגט זיך באַנטשע אין דער דעה, און האָט דאָך נישט די העזה אַן אויג צו וואַרפען אויפ'ן „בית־דין של מעלה“...

ער הערט זיך ווייטער איין צום מלאך מליץ:

— ער האָט געשוויגען אפילו ווען זיין בעל־טובה האָט אין קורצען באַנקראַטירט און איהם זיין לוין נישט באַצאָהלט...

ער האָט געשוויגען, אפילו ווען דאָס ווייב איז פון איהם אנט־לאָפען און איבערגעלאָזט איהם א קינד פון דער ברוסט...

ער האָט געשוויגען אפילו מיט פופצעהן יאָהר שפּעטער, ווען דאָס קינד איז אויפגעוואַקסען און גענוג שטאַרק געווען — באַנ־טשען ארויסצוּוואַרפען פון שטוב...

— מיך מיינט מען, מיך! — פרעהט זיך באַנטשע.

— ער האָט אפילו געשוויגען — הויבט אַן ווייכער און טרויע־ריגער דער מלאך מליץ — ווען דער אייגענער בעל־טובה האָט זיך מיט אלע אויסגעגלייכט, נאָר איהם קיין גראָשען שכירות נישט צו־ריקגעגעבען — און אפילו דאַמאָלט, ווען ער איז באַנטשען (ווײ־

טער פאַהרענדיג אויף א קאַטש מיט גומענע רעדער און פערד ווי לייבען) איבערגעפאַהרען...

ער האָט אלץ געשוויגען! ער האָט אפילו דער פּאָליציי נישט געזאָגט, ווער עס האָט איהם צורעכט געמאַכט...

ער האָט געשוויגען אפילו אין שפּיטאָל, וואו מען מעג שוין ש ר י י ע ן!

ער האָט געשוויגען, אפילו ווען דער דאָקטאָר האָט אַהן פּופּצעהן קאָפּיקעס נישט געוואָלט צוגעהן צו זיין בעט, און דער ווערכטער, אַהן פינף קאָפּיקעס — טוישען איהם די וועש!

ער האָט געשוויגען ביים גוסס'ן — ער האָט געשוויגען ביים שטאַרבען...

קיין וואָרט געגען גאָט, קיין וואָרט געגען לייט!

— דיקסי!

באַנטשע הויבט אָן וויטער צו ציטערען אויפ'ן גאַנצען לייב. ער ווייסט, אז נאָכ'ן מליץ יושר געהט דער קטיגור! ווער ווייסט, וואָס ד ע ר וועט זאָגען! באַנטשע אליין האָט זיין לעבען נישט געדענקט. נאָך אויף יענער וועלט האָט ער יעדע מינוט די פריי־הערדיגע פאַרגעסען... דער מלאך־מליץ האָט איהם אלץ דערמאָנט... ווער ווייסט, וואָס דער קטיגור וועט איהם דערמאָנען!

— רבותי! — הויבט אָן א שאַרף־שטעכענדיג־בריהענדיגער קול —

נאָר ער האקט אָפּ —

— רבותי, — הויבט ער נאָך אמאָל אָן, נאָר ווייכער און האקט וויטער אָפּ.

ענדליך הערט זיך, פון דעם אייגענעם האלז ארויס, כמעט א ווייכער קול:

— רבותי! ע ר האָט געשוויגען! וועל איך אויך שווייגען!

עס ווערט שטיל — און פון פאָרענט הערט זיך א נייע ווייכע ציטערדיגע שטימע:

— באַנטשע, מיין קינד באַנטשע !—רופט זי איהם ווי א האַר־פּע... — מיין הארציג קינד באַנטשע !

אין באַנטשען צואווינט זיך דאָס הארץ... ער וואָלט שוין אצינד די אויגען געעפענט, נאָר זיי זענען פארפינסטערט פון טרע־רען... עס איז איהם אזוי זיס־וויינענדיג קיינמאָל נישט געוועזען... „מיין קינד", „מיין באַנטשע" — זייט די מוטער איז געשטאָרבען, האָט ער אזא קול און אזוינע ווערטער נישט געהערט —

— מיין קינד ! — פיהרט ווייטער דער אב־בית־דין — דו האָסט אלץ געליטען און געשוויגען ! עס איז נישטאָ קיין גאנץ גליד, קיין גאנץ ביינדעל אין דיין ליב אָהן א וואונד, אָהן א בלוטי־גען אָרט, עס איז נישטאָ קיין איין באַהאַלטענער אָרט אין דיין נשמה, וואו עס זאָל נישט בלוטען... און דו האָסט אלץ געשוויגען...

דאָרט האָט מען זיך נישט פארשטאַנען דערויף ! דו אליין האָסט נאָר אפשר נישט געוואוסט, אז דו קאָנסט שרייען און אז פון דיין געשריי קאָנען יריחו'ס מויערען ציטערען און איינפאַלען ? דו אליין האָסט פון דיין פארשלאָפענעם כח נישט געוואוסט...

אויף יענער וועלט האָט מען דיין שווייגען נישט באַלוינט, נאָר דאָרט איז דער עולם השקר, דאָ אויפ'ן עולם אמת וועסט דו דיין לוין באַקומען !

דיך וועט דאָס בית־דין של־מעלה נישט משפט'ן, דיר וועט עס נישט פסקנ'נען.

דיר וועט עס קיין חלק נישט אויס־ און נישט אָפּטיילען : נעם דיר, וואָס דו ווילסט ! אלעס איז דיין !

באַנטשע הויבט דאָס ערשטע מאָל די אויגען אויף ! ער ווערט ווי פארבלענדעט פון דער ליכט פון אלע זייטען ! אלץ בלאַנקט, אלץ בלישטשעט, פון אלעם יאָגען שטראַלען : פון די ווענט, פון די כלים, פון די מלאכים, פון די דיינים ! סאמע ענגלען !

ער לאָזט די מידע אויגען אראָפּ !

— טאַקע ? — פרעגט דער מסופק און פארשעמט.

— זיכער ! — ענטפערט פעסט דער אב־בית־דין. — זיכער, זאָג איך דיר, אז אלץ איז דיינס. אלץ אין הימעל געהער צו דיר ! קלייב און נעם, וואָס דו ווילסט, דו נעמסט נאָר ביי דיר אליין !

— טאקע ? — פרעגט באנטשע נאך אמאל, נאר שוין מיט א זיכערען קול.

— טאקע ! טאקע ! טאקע ! — ענטפערט מען איהם אויף זיכער פון אלע זייטען.

— נו, אויב אזוי — שמייכעלט באנטשע — וויל איך טאקע אלע טאג אין דערפריה א הייסע בולקע מיט פרישע פוטער !

דיינים און מלאכים האבען אראפגעלאזט די קעפ פארשעמט, דער קטיגור האט זיך צולאכט.

וועבער-ליעבע.

ערשטער בריף.

טייערער קינפטיגער שוואגער!

דו פרעגסט, ווי מיר געהט? מן הסתם, ווי א רשע אויף יע־נער וועלט. פאר שוסטער—שרייבסט דו—זענען שלעכטע צייטען געקומען? מיר, וועבער, האבען שוין לאנג אויפגעהערט אויף גוטע צו האפען. מענשען זאגען, אז עס איז א „הינטישע" צייט. שטעל דיר פאר, אז אלטע, גוטע וועבער פארדינען פיער—פינף רובל א וואך, געוועהנליכע און יונגע, ווי איך, מעגען זיך באגנוגענען מיט דריי—פיער, און אויף די דריי—פיער רובל מוז מען שווער אר־ביטען, מוז מען זיצען ביי דעם שטול פון זיבען אין דערפריה ביז צעהן ביינאכט, ארבייטען פופצעהן—זעכצעהן שעה אין טאג; און צו דעם מוז מען שוין גליק האבען, ווייל נאר גליקליכע וועבער האבען באשטענדיגע ארבייט; מאסען געהען ארום מיט פאר־חלש'טע פנים'ער און לעדיגע הענט!

אזוי, ברודער! אלטע לייט דערצעהלען, אז אמאל פלעגען זיין פיעלע יחסנים, וואס האבען נישט געוואלט ארבייטען; היינט ווערט די שווערסטע ארבייט געזוכט, געשפירט, געבעטעלט, און קוים אויס־געבעטעלט! און אז מען האט זי שוין, ציטערט מען ערשט, מען זאל זי, גאט באהיט, נישט פארלירען: צופריהער גאט און דערנאך דער ברויט־געבער זאלען, חלילה, נישט אפשטעהן; זיי זאלען שי־טען מיט ארבייט, מיט ארבייט ביז צום טויט! ביז צום דערשטי־קען! ווארים טאמער פארפעהלט ארבייט? טאמער ווערט מען קראנק און די שיצען פאלען פון די ציטעריגע הענט ארויס?

און וואס וועט זיין אויף דער עלטער? אויף דער גרויער, שוואכער עלטער, וואס וועט זיין?

און אז מען זעהט ארום זיך אזוי פיעל קראנקע, אזוי פיעל אויסגעמאטערטע, אלטע ווייבער, איז קיין וואונדער נישט, אז מען קאן אז קרענק און שוואכע עלטער קיין רגע נישט פארגעסען; און ווירקליך — ביי פּופּצעהן—זעכצעהן שעה ארבייט א טאג, ביים אריינאטעמ׳ן קליי און פארביגען שטויב פון גארן, ביים איבערקומען מיט א ברויט און א הערינג א טאג און א מאגערען געקעכטס ביינאכט, מוז א קרענק זיין אן אפטער גאסט. קאן מען אויף קיין געזונטע עלטער נישט רעכענען! דערצו האבען נאך א טייל ווייבער און קינדער. פארשטעהסט? נישט אליין טרינקט מען זיך,— מיט א בינטעל אויפ׳ן האלז!

דו זאלסט זעהן, ווי א באווייטער און א באקינדעלטער ווייבער קומט אהיים פון דער ארבייט, ווי ער ווארפט א קורצען, דערשראקענעם בליק אויפ׳ן אויסגעמוטשעטען ווייב, אויף די קינדערלעך, „הויט און ביין“, וואס וואקסען אויף ערגער ווי אין א וואלד; דו זאלסט זעהן, ווי געשווינד ער שלינגט איין דאס קארגע מאגערע געקעכטס, ווי האסטיג ער ווארפט זיך אין בעט אריין!

שלאפען וויל ער, איינשלאפען, ווענינגסטענס די אויגען פארמאכען, ער זאל די צרות, דעם יאמער נישט צוזעהן!

נאר וואס העלפט עס? פון בייזען לעבען ווערען בייזע חלומות... עס חלומ׳ט זיך, אז דאס ווייב איז קראנק, און עס איז איהר נישטא מיט וואס צו העלפען... אז איין קינד האט דעם צווייטען א פינגער אפגעריסען ביים געשלעג איבער א ביסען ברויט. און אז אינמיטען איז אריין דער ווירט פון הויז און טופעט מיט די פיס: דירה־געלט, אז נישט, ווארפט ער דאס גאנצע געזינדעל ארויס אינמיטען ווינטער אויפ׳ן שניי.

און אז מען כאפט זיך אויף אין דערפריה, פאלט גאר אזוי געשווינד נישט איין די אויגען צו עפענען: אזוי גוט און פיין גיסט זיך דאס לעבען מיט די חלומות צוזאמען.

אז עס קומען זיך אלטע ווייבער צוזאמען, רעדט מען פון גוטע צייטען; נאר נישט פון די, וואס וועלען אדער זאלען קומען: אין דעם גלויבט שוין קיינער נישט! נאר פון אמאליגע גוטע צייטען, ווען דער ווייבער האט געארבייט אויף זיך אליין, מיט זיין אייגע־

נעם גארן, אויף זיין אייגענעם שטול און האט זיך אליין זיין ארבייט פארקויפט... א וועבער פלעגט פארדינען פופצעהן—צוואנציג רובל א וואך, ער איז געווען א בעל־הבית פאר זיך, א מענש א פרייער מיט א דעה אפילו אין שטאדט־זאכען. מען זאגט, אז עס איז אמאל א וועבער־דאזארצע געווען! היינט איז א וועבער א פראסטער ארבייטער, דער גארן איז נישט זיין, די אויסגעארבייטע סחורה גיט ער אוועק! ער ווייסט נישט, וויפיעל עס קאסט דער גארן און וויפיעל ער באקומט פאר זיין ארבייט, נישט זיין דאגה, ער נעמט פאר'ן „שטערן"; און זיבען—אכט קאפיקעס א „שטערן" הייסט שוין א ראיעלער פרייז!

יא! איך פארגעס גאר, אז איך רעד מיט א שוסטער, וואס ווייס נישט, וואס א שטערן איז; שטעל דיר פאר, אז דו וואוינסט אין א גרויסער שטאדט, ארבייטסט נישט אויף דיינע בעלי־בתים, דו אַליין קויפסט קיין לעדער נישט, נעמסט קיינעם קיין מאס נישט און אגסט קיינעם די שטיוועל נישט! דו קענסט נאר איין סוחר. וואס גיט דיר די סחורה אויסצואַרבייטען, און נעמט ביי דיר צו די ארבייט, צאהלט דיר פאר אזויפיעל פאר שטיוועל אזויפיעל און אזויפיעל.

אט דאס פארשטעהסט דו איז א „שטערן", ארבייטסט אגולנע פאר'ן סוחר. דעם פארדינסט נעמט דער סוחר צו און דיר גיט ער וואסער אויף קאשע, ווארים אנדערע האבען דאס אויך נישט. און דערוייל רעדט מען נאך פון א מאשין, וואס וועט ארבייטען שטיוועל אהן שוסטערישע הענט... גוט? אזוי א שטייגער לעבט זיך ביי אונז! זיבען—אכט קאפיקעס פאר א שטערן איז א פרייז משוגע צו ווערען. נאר וואס מאכט מרים־לעב? צי האט זי נאך ליעב צו שטריקען נאזטיכלעך פאר פרעמדע נעזן? צי ארבייט זי נאך זינגענדיג? צי הילכט נאך די שטוב מיט איהר זילבערנעם קול? צי זענען נאך איהרע אויגען אזוי פריש, אזוי קינדעריש ריין, אזוי הימעל בלוי? זיי רויטלען זיך נאך נישט? און דו, וואס ביסט? צי רעכענסט דו נישט, אז בשעת דער מלחמה צווישען גריכענלאנד מיט'ן טערק לוינט זיך אריינצוגנב'ענען קיין פאלעסטינע אויף קבר אבות? און אפשר האסט דו הארץ צו געהן קיין ארגענטינע און מלחמה האלטען מיט'ן היישעריק? ווארים רא. ברודער, איז ביטער ווי גאל!

און אפשר האלסט דו זיך נאך אינ'ם אלטען, גוטען, פרומען „אלשיך“ און זעהסט טויזענט און איין נאכט אויפ'ן אידישען אופן? שרייב! איך רעכען, אז מרים־לעב מעג צושרייבען... הער, אז מרים־לעב חלומ'ט זיך מיר אמאל מיט רויטע אויגען, געה איך אין פאבריס אריין מיט געבאלטע פויסטען... נאר דאס פארשטעהסט דו נישט...

דיין געטרייער קינפטינער שוואגער.

צווייטער בריף.

אז דו האסט מיך עטליכע מאל אין איין בריף געפרעגט, ווי עס געהט מיר, האב איך דיין מיין געלעזען צווישען די שורות, צווישען די ווערטער, און האב פארשטאנגען, אז מיין געטרייער, קינפטינער שוואגער פרעגט: הכלל, ווען שטעלט מען א חופה? און אז איך האב דיר געשיקט א בינטעל וויבערישע צרות, האסט דו דיך אפילו אנגעהויבען צו שטויסען, אז דאס הייסט: דערווייל נישט!

אז אייזערנעם מח האסט דו, קינפטיגער שוואגער מיינער; אין דיין אייזערנעם קוגעל־טאפ מוז מען אריינשלאגען מיט א האמער, אניט, פארשטעהסט דו נישט!

נאר, אז דו האסט שוין ארויסגעלעגט אלץ, ווי א הערינג אויפ'ן טעלער, מוז איך דיר שוין געבען א קלארע, אויסגעטייטשטע תשובה.

איך קאן נישט, איך טאר נישט חתונה האבען!

דו פרעגסט, צי האב איך נישט אין דער פרעמד פארגעסען, וואס איך האב אין דערהיים נעזאגט, צי האט מען מיך נישט פארטוישט אויף אן אנדערען, על כל פנים דאס הארץ פארבימען? אדער צי איז עס נישט ווי מען זאגט: אויס די אויגען — אויס'ן הארץ?...

איך האף, ניין, איך גלויב, אז מרים־לעב האט דעם בריף נישט געזעהן, זי וואלט אזוינע שאלות נישט געפרעגט, זי וויס, אז אונזערע הערצער זענען צוזאמענגעבונדען אויף אייביג, אויף לעבען און טויט!

אי, ברודער, ברודער! חתונה האבען וויל איך, ווי א מענש וויל גליקליך זיין, ווי א מענש וויל באפרייט ווערען פון בענקשאפט.

פון הארצוועהטאג, קאפברעכעניש. איך וויל, נאר מאלע וואס א וועבער וויל?

אונזערע ברויט־געבערס א זוהן מיט א טאכטער האבען גע־וואלט, האבען זיי חתונה געהאט, און עס איז א פרעהליכע חתונה געוועזען; מען האט אפילו אונז, וועבער, נישט פארגעסען; מען האט אונז בראנפען געשטעלט, און אז איך האב געזאגט, אז איך טרינק נישט, האט אויף מיר דער מייסטער געקוקט פון א זייט, און האט זיך אודאי א קניפעל אין נאז־טיכעל געמאכט!...

און דער וועג פון דער היים אין שול אריין איז געווען אויס־געלעגט מיט דיוואנען, א קאפעליע האט געשפילט, האט מען אין הימעל געהערט, די לבנה מיט די שטערען האבען געטאנצט! די עכסטע פאבריקען זענען שטום געווארען, פארהילכט, פארשעמט! פון טאנץ־זאלען האט זיך ליכט געגאסען, די גאנצע גאס האט זיך אין ליכט געבאדען! ליכט האט זיך געגאסען, ווי וויין, און ווייז, ווי וואסער! נעכטען איז געווען די האכציים, היינט איז דאס יונגע פאר־פאלק געפאהרען מאכען א לוסט־רייזע...

זיי האבען געוואלט, האבען זיי חתונה געהאט. מיינסט אפשר, זיי האבען זיך נויטיג געברויכט? עס האט איינס אהן צווייטען לעבען נישט געקאנט? גאט באהיט! ער האט עטליכע באקאנטע מיידלעך אין זיין פאבריק, און א טאג פאר דער חתונה האט ער זיי א מאלצייט געמאכט, און האט יעדערער א מתנה געלאזט, זי זאל אן איהם נישט פארגעסען, ביז ער וועט צוריק קומען... און עס איז א לוסטיגע מאלצייט געוועזען, לוסטיגער, ווי די האכצייט אליין, מען האט נאך בעסערען וויין געטרונקען!

צווישען די מיידלעך איז אויך א ווייבעל געוועזען, א וועבערס א ווייב... איך קען איהם — א שכור איז ער! נאר געה, וויים, צי שכור'ט ער, ווייל זי פיהרט זיך אזוי, צי פיהרט זי זיך אזוי, ווייל ער שכור'ט, צי פיהרען זיי זיך ביידע אזוי, ווייל דא איז דער אלשיך אוים דער מאדע ארוים און שבת געהט עולם שפאצירען... נאר לוסטיג איז געוועזען!

די כלה וווייטער איז אויך קיין צנועה נישט! אמאל פלעגט זיין א מיידעל, ווי א שפיגעל, און ברודיג ווערען פון א הויך, היינט זענען די מאמזעלען, ווי די זייפען, ווער וויים, וואס עס איז שוין ארורכגערונען!... איך וויים נאר, אז א חודש פלעגט זי זיך קושען

מיט'ן בוכהאלטער און א חודש מיט'ן פראקורענט; שפאצירען פלעגט זי געהן און פאהרען מיטביידע צוזאמען...

און דאך האבען זיי געהייראט, און אצינד מאכען זיי א לוסט־רייזע; און איך מיט מרים־לעב קאנען צוזאמען קיין לעבען נישט פיהרען, כאטש מיר דארפען איינס דאס צווייטע ווי ברויט, ווי וואסער, ווי לופט... כאטש אונזערע געדאנקען זענען דורכגעפלאכטען, כאטש זי איז מיר אינ'ם פלייש און אין די אדערען אריינגעוואקסען, מוז זי דאך זיצען ביי דיר און בלענדען זיך די אויגען איבער שטיקעריי, און איך, איך מוז דא זיצען איינער אליין און וועבען, און וועבען, בשעת אין מח ברענט און די גאל גיסט זיך אויס אין אלע גלידער! און צוזאמענקומען קאנען מיר זיך נישט!

דו וואלסט זעהן, ווי א באווייבטער, באקינדעלטער וועבער זעהט אויס. איך רעד שוין נישט פון דערהיים, נאר אין פאבריק ווי ער זעהט אויס, ווי ער בויגט זיך און נייגט זיך פאר'ן ברויטגעבער מיט זיינע „מענשען", ווי ער קריכט זיי אונטער די פיס, ווי ער ציטערט פאר זייער הויך, ווי ער בעטעלט קוים אויס א גינסטיגען בליק... בררר! א קעלט געהט מיר דורך די ביינער, אז איך זעה עס! ניין! אויף דעם וועל איך קיינמאל נישט באשטעהן! זאל מיך איינשלינגען אייביגע פינסטערניש אהן א שטראל פון גליק, אהן טרייסט, אהן האפנונג; הונגער וועל איך ליידען, ווי א נאקעטער ווארעם אויף נאסער ערד, אונטער א וויינענדיגען הימעל זאל איך ליגען, און דאס נישט! — און וועט נישט בעסער זיין, איז פארפאלען! זאל מיך מרים־לעב פארגעסען, אויב זי קאן, פארלייקענען, אויב זי וויל, אניט זאל זי ליידען גלייך מיט מיר כאטש יעדער באזונדער! אויף דער ערד מוז אמאל גליק וואקסען, די ערד דארף אפשר אונזערע טרערען, אונזער בלוט דערצו. מיר וועלען עס געבען — זאל אמאל און פאר אנדערע וואקסען!

איך ענדיג נישט דעם בריף. פלוצלונג איז ליכטיג געווארען אין מיין האלב פינסטערען ווינקעל. איך קוק מיך אום — דאס פענסטער פלאמט — עס ברענט ערגעץ — אפשר אין פאבריק?

דיין...

דריטער בריף.

דו פרעגסט, פאַרוואָס עס איז אַזוי שלעכט? פאַרוואָס עס ווערט אַלעמאָל ערגער? עס איז אַן איינפאַכע זאַך: לעג צו דיינע לאַנגע אויערען: ווער שטעלט דעם פּרייז פון דעם וועבערס אַרבייט? דער וועבער מיט זיין ברויט־געבער! דער וועבער וויל ווי ס׳איז מענשליך לעבען, און דעריבער ווי מעגליך טייערער פאַרקויפען זיין אַרבייט; זיין ברויט־געבער, ווידער, וויל וואָס מעהר פאַרדינען און דעריבער וואָס וועניגער צאָהלען פאַר דער אַרבייט. איז דאָ אַסך אַרבייט און וועניג וועבער, מוז דער פאַבריקאַנט צאָהלען וויפיעל דער וועבער וויל; איז אָבער דאָ אַסך וועבער און וועניג אַרבייט, איז פאַרקערט, מוז דער וועבער נעמען וויפיעל דער ברויט־געבער גיט איהם; און וועבער ווערט טאָג־טעגליך מעהר, די צאָהל וואַקסט ווי אויף הייוועז... די חכמה ווייסען שוין די קינדער אין דער וויג, נאָר דו ביסט דאָך אַ שוסטער, און אַן אַלשיך־שוסטער, קאָן זיין דו ווייסט עס נישט.

די קאָנקורענץ צווישען די וועבער וואַקסט פון טאָג צו טאָג. זיי קאָנקורירען איינער מיט׳ן צווייטען. יונגע, וואָס קאָנען מעהר און לענגער אַרבייטען, שפּאַרען אַרוים די אַלטע, וואָס האָבען שוין צו דער קאַטאָרגע קיין קרעפטען נישט; קאַוואַלירען, וואָס קאָנען זיך באַגנוגען מיט אַ קליינעם פאַרדינסט, יאָגען אַוועק די באַווייבטע און באַקינדערטע, וואָס דאַרפען מעהר; דערנאָך קומען לעהר־אינגלעך און פאַרטרייבען די וועבער! און דער לוין ווערט געוואָרפען און פאַלט פון טאָג אויף טאָג... היינט הערט זיך נאָך, אַז נייע יונגע בעלי־צדקות וועלען עפענען וועבער־שולען, וואָס וועלען אַרויסוואַרפען יאָהר־יעהרליך נייע וועבער!

עס איז וועניג, וואָס איז שלעכט, דאָס שלעכטע מוז נאָך זיין אַזוי איינפאַך, אַזוי ריכטיג, אַזוי גלאַט, פעסט און קיילעכדיג, ווי אַ רינג אַרום האַלז!...

און עס וועט קומען אַ צייט, ווען זיבען וועבער וועלען אָנכאַפּען איין ברויט־געבער און בעטען זיך: גיב אַרבייט, גיב, האַלב אומזיסט, זאָל זיין אומזיסט, נאָר פאַרנומען זאָלען מיר זיין און

פארגעסען, אז אונזערע ווייבער בעטען און די קינדער העלפען צו...

דו גלויבסט נישט? דו מיינסט, אז אלץ האט א גרענעץ און קאן ווייטער נישט געהן? איך גלויב, ארבייט איז אויך א מין שכרות, זי פארהילכט, פארטויבט! זי פארשלאגט דעם קאפ מיט די געהירען און מען פארגעסט אז זיך, אז דער וועלט! עס איז אויך א מין בראנפען!

דערפאר איז אבער היינט א פרייע וועלט! קיינער טאר מיך נישט נויטען. איך זאל ארבייטען; איך בין קיינעמס פאדאנע נישט! איך ארבייט, ווען איך וויל, וואס איך וויל, — א פרייער פויגעל בין איך; נאר ווער עס וויל, שיסט מיך, פליקט מיך אפ און לעגט מיך אין טאפ אריין. איך וואלט געוועזען א פרייער מענש. איך זאל קיין מאגען נישט האבען, ער זאל נישט מאנען: עסען און עסען! איך זאל נישט דארפען טרינקען, וואוינען. איך זאל ארביי־טען אויף איבעריגע אנגענעמע זאכען! א, דעמאלט וואלט איך אנדערש געשאצט מיין ארבייט! אבער היינט?

איך וויל נעמען אסך, דער ברויט־געבער וויל געבען וועניג; מיר ביידע זענען פריי, און דאך, קאן ער זיך אהן מיר באגעהן און איך אהן איהם נישט.

היינט הער איך אויף צו ארבייטען, מארגען ווארפט מען מיך אויף צוויי שפענער פון דירה ארויס; איבערמארגען קריג איך מא־גען־קרעמפפ פאר הונגער; נאך א טאג און איך שטעה שוין פון דערווייטען און קוק מיט ברענענדיגע אויגען אויף דער זיצערינס ברויט, און קאן מיך באין אופן נישט אוועקרייסען פון ארט; דאס ברויט איז א מאגנעט; מיט נעגעל בין איך צוגעשלאגען צום ארט...

איך האב עס נאך אליין נישט געפרואווט, נאר אזוי קוקען אויף א ברויט, אזוינע אויגען האב איך שוין געזעהן! אזוינע אוי־גען האבען נאר וועלף אין די וועלדער!

נו, דערפון וועל איך דיר אן אנדערש מאל דערצעהלען... עס איז שפעט, — און מיר ברעכט דער קאפ ווי א שארבען.

די יין...

פיערטער בריף.

א שעהנעם דאנק פאר דיין טרייסט; בעסער געזאגט: פאר דיין גוטען ווילען מיך צו טרייסטען. ווארים וואס ביסט דו שולדיג, אז אפילו אין קאפ פון ארעמסטען שוסטער שלאגט זיך אפ די וועלט אסך בעסער ווי זי איז?

אז איך וועל איבערזעצען דיין שוסטער־געדאנק אויף מיין וועבער־שפּראך וועט עס הייסען, אז גוטע און שלעכטע צייטען בייטען זיך, ווי זומער און ווינטער; אז אויב היינט איז דא ווייניג ארבייט און אסך לעדיגע הענט, וועט אמאל דער זאפּאס אויספארקויפט ווערען און עס וועט זיין פארקערט: ארבייט אין די מאסען און ווייניג וועבער! און דאמאלט וועט זיין א גן־עדן אויף דער וועלט! מען וועט אונז זוכען מיט ליכט אין די גאסען, און אז מען וועט אונז וועבער געפינען, וועט מען זאגען: שנייד אונז אפ די קעשענע, נאר ארבייטען קום! בעט דיר אויס דאס טעלערעל פון הימעל, נאר נעם די שיצען אין דער האנט אריין! מען וועט צאהלען פאר׳ן „שטערען" מי יודע וויפיעל, און וועבער וועלען אומגעהן אין גאלד...

און דאמאלט וועל איך דיר נאר א פּיפּס געבען, וועסט דו קומען מיט מרים־לעב צוליופען, פאהרענדיג, אדער רייטענדיג, און מען וועט שטעלען א חופה צו מזל, צו ברכה, צו גליק...

אוי, אלטער, אלטער נאר! א שעהנעם זייפענבלאז האסט דו עס אויפגעבלאזען! הער א מעשה, וואס מען דערצעהלט! עס האט זיך אמאל א מכשף אויף א שטעדטעל פארלעגט און געוואלט עס יאגען און פלאגען. עס איז אבער א פרום שטעדטעל געוועזען, פול מיט הייליגקייט, און ער האט דערויף קיין גרויסע שליטה נישט געהאט; האט ער זיך מישב געווען און האט זיך פאר א פאקענטרעגער פארשטעלט, און אנגעהויבען אלע הייליגקייטען אויסצוקויפען און ער איז א רייכער סוחר געווען; מיט גאלד געצאהלט האט ער! עס איז געקומען צו א רענדעל פאר א בינטעל ציצית, א רענדעל פאר א תהילים׳ל, פאר א שמירה׳לע, נאר ברענגט! די סחורה מכלומר׳שט שיקט ער קיין אמעריקא, עס האט זיך א נייער פלאץ געעפענט אויף אידישקייט...

און דער עולם האט געגלויבט און אנגעהויבען טראגען פון די שטיבער ארויס; פריהער האבען זיך געלאקעמעט געמיינע לייט, לאסט־ און וואסער־טרעגער, דערנאך בעלי־מלאכות, דערנאך בעלי־בתים, עס איז געקומען די צייט אויף שמשים, חזנים, דינים און שוחטים... קיין איינציגער האט נישט אויסגעהאלטען... דער רב אפילו נישט, ער האט אויך אויסגעלעדיגט די שטוב; פאר געלט וועט מען אנדערע סחורה באקומען...

און אז מען האט אלץ אויספארקויפט, האט דער מכשף שליטה באקומען און אנגעהויבען פלאגען דאס שטעדטעל מיט שלאפקייטען און אלערליי קרענק...

און עס איז זיך נישטא מיט וואס צו ראטעווען, קיין מזוזה ביי דער טיר, קיין שמירה'לע אין פענסטער; קיין אידיש ווארט אין שטוב!

עס איז נישט געווען פון וואס אן עין־הרע אפצושפרעכען, פון וואס א פרק משניות צו לערנען, א יהי־רצון צו זאגען... און אז מען האט געוואלט נאך אנדערע ספרים שיקען און מען האט גע־עפענט די קאסטענס מיט געלד, זענען אויפ'ן ארט פון רענדלך, נישט פאר אונז געראכט, שארבענס געלעגען...

און אזוי איז מיט אונז אויך אמאל געשעהען!

געשעהען איז עס פאר א פאר יאהר, נאך איידער איך ביז אהער געקומען. פלוצלונג איז א גליקליכע, א בריליאנטענע צייט אויף וועבער געקומען, עס האט סחורה פארפעהלט!

מען האט ארבייט געברויכט, ארבייט, וואס מעהר ארבייט; וואס מעהר וועבער, וואס מעהר הענט! דער פאבריקאנט, דער כשוף־מאכער האט גאלד געצאהלט, די ארבייט איז אין גאלד גע־גאנגען... און עס האט א געהענדיג יאהר געדויערט! נאר אז דאס יאהר איז אריבער, איז געבליבען קרענק מיט שארבענס!

אונזערע לייט האבען קיין שכל נישט געהאט מיט דער גוטער צייט זיך צו באנוצען און הויבען דעם פרייז; אלע צוזאמען וואל־טען עס אפשר געטאן, נאר צוואוארפענערהייט האט יעדערער בא־זונדער געוואלט נאר אויסרייסען וואס מעהר ארבייט פאר זיך, וואס מעהר איינצושלינגען פארדינסט! און דער וועבער האט זיך צוגע־באפט צו דער ארבייט, ווי צו א הייסען פלאדען; און עס איז גע־ווארען א כאפעריי, א געשלעגעריי איבער דער ארבייט; מען האט

אַרבייט גענומען מיט געוואַלד, מיט געוויין, מיט געשריי און מיט קללות! דער פאַבריקאַנט האָט זיך פאַר פרייד די הענט געריבען, מיט די פעטע אויגען געבליפּעט, קוקענדיג, ווי דער עולם האָט געאַרבייט, צום טויט געאַרבייט, נישט פּופּצעהן—זעכצעהן, נאָר צוואַנציג און צוויי און צוואַנציג שעה א טאָג האָט מען געוועבט! קראַנקע זענען פון די בעטען אַרויס, די שוואַכסטע האָבען גבורות באוויזען! מען האָט געאַרבייט און געלט גענומען, מען האָט אַלע קרעפּטען, מען האָט די לעצטע כחות פאַרקויפט! פאַר געלט האָט מען נייע כחות באַקומען! און אומגעגעסען, אומגעשלאָפען, האָט מען געשווינד געמאַכט סחורות און אויסגעאַרבייט!

און אַז מען האָט שוין אויסגעאַרבייט דעם זאַפּאַס, האָט מען זיך שוין אויסגעאַרבייט די כחות, דאָס געזונט מיט׳ן לעבען.

און אַז מען איז קראַנק געוואָרען, איז אויך דאָס געלט פאַר־שוואונדען געוואָרען, און קיין נייע אַרבייט איז שוין נישט גע־ווען... און מען האָט שוין נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו ראַ־טעווען פון דער גויט...

אַזוי איז געשעהען, און זאָל מאָרגען נאָך אַמאָל קומען די צייט, וועט דאָסזעלבע געשעהען! כל־זמן די וועבער קאָנקורירען איינער מיט דעם צווייטען, קאָן אַנדערש נישט זיין; מוז יעדערער כאַ־פּען, וואָס מעהר אַרבייט, מוז יעדערער וואָס מעהר שטונדען זיצען ביי דעם שטול, און וואָס מעהר מיר כאַפּען, און וואָס לענגער מיר אַרבייטען, וועניגער ווערט אַרבייט, וועניגער ברויכט מען וועבער, גרעסער ווערט די קאָנקורענץ, פאַלט אַלץ נידעריגער דער פּרייז! ווייטער א פּוסטע זאַך — א רינג אַרום האַלז!

דערצו קומען נאָך די לוינקעטניקעס! נאָר וועגען דעם אין מיינע ווייטערדיגע בריף.

ד י י ן...

פינפטער בריף.

דו ווייסט נישט, וואָס דער „לוינקעטניק“ איז? איך וועל עס דיר קורץ און שאַרף פאַרטייטשען; איך האָב פאַרגעסען, אַז איך רעד מיט א שוסטער, נישט מיט א וועבער.

דער „לוינקעטניק“, ברודער, איז נישט קיין פאבריקאנט, נישט קיין וועבער; נישט ער ארבייט אליין, נישט ער האט ארבייט צו פארגעבען; ער איז נאר א מיטעלמענש — ער נעמט נאר גאן ארבייט ביים פאבריקאנט און גיט עס אוועק ארבייטער; דאס הייסט: ער שטעהט אין דער מיט צווישען פאבריקאנט און וועבער, און ווי עס פליהט א קארגער ביסען פון פאבריקאנטס האנט צום וועבערס מויל — כאפט ער עס אין דער לופט, בייסט אפ א האלבען חלק... טיילמאל שלינגט ער איהם איין אינגאנצען, און ווערט נישט דערשטיקט...

און דער לוינקעטניק נעמט אן ארבייט נישט פאר פארטיגע וועבער, נאר פאר לערען־יונגען, וואס ארבייטען אונטער זיין אויפזעהן... זיי לערנען זיך ביי איהם און ארבייטען אומזיסט; טיילמאל צאהלען זיי נאך צו; ערשט נאך א געוויסער, גענוג לאנגער צייט, הויבט ער אן צאהלען, נאר ביסלעכווייז און ביליג. דער לוינקעטניק האט דעריבער צוויי גוטע מעלות: ערשטענס, שיקט ער יאהר־יעהרליך ארויס א נייע פארטיע וועבער־קבצנים, וואס וואר־פען דעם פרייז, אבי ארבייט צו באקומען; און צווייטענס, ווארפט ער אליין דעם פרייז, ווייל ער ארבייט מיט פרעמדע, אומזיסטע אדער וועניגסטענס מיט ביליגע הענט און קאן באשטעהן גאנץ ביליג צו ארבייטען. נאטירליך מוז דער וועבער נאכגעהן און דער פרייז פאלט וואס אמאל נידעריגער.

אפשר שלעכטע מעלות? קומט זיי נישט דערפאר די וועלט און יענע וועלט?

ווענען יענער וועלט וויים איך, נאטירליך, ווייניג וואס צו זא־גען. איך האב שוין לאנג פון דארט דורך גוטע און פרומע לייט קיין ידיעה נישט געהאט; נאר די וועלט האבען זיי. נאטירליך, לעבט דער פאבריקאנט שענער און בעסער, נאר דעם לוינקעטניק'ס ווייב טראגט אויך פערעל אויפ'ן האלז און בענשט שבת־ליכט אין א פאר גרויסע זילבערנע לייכטער.

נאר מרים־לעב וועט ווייטער זאגען, אז איך בין אלעמאל געווען א גוטער און היינט בין איך א שלעכטער געווארען; אז אמאל פלעג איך נישט קוקען יענעם אין טאפ אריין, און היינט שטעכט מיך דער האבער, און האב אויף אלץ גרויסע אויגען...

מרים־לעב, עס איז אזוי, און עס איז נישט אזוי!

אמת, אז איך בין אמאָל בעסער געוועזן... עס איז געווען דאָ־מאָלט, ווען מיין פאָטער, עליו־השלום, האָט געלעבט און איך בין אין דערהיים געוועזן... אמת, איך האָב קיין מוטער נישט געהאַט. און דער פאָטער האָט א גאַנצען טאָג מיט שיצען געוואָרפען... נאָר צו עסען און טרינקען האָב איך געהאַט און אויך וואו דעם קאָפּ אנידערצולעגען... אויב איך האָב קינדוויז צופיעל צייט געהאַט, און צו ווייניג חברים, און האָב גענוג צייט געהאַט, זיצענדיג אליין, זיך ארומצוקוקען און אלין באַטראַכטען, האָט עס מיר דאָך ווייניג געשאַדט... דער געדאַנק האָט זיך פריהער אויפגעוועקט, נאָר גאָר אינגאַנצען אויספלאָנטערען פון קרענצעל איז נישט פאר מיינע כחות! איך האָב אסך געקלערט און ווייניג וואָס פארשטאַנען... שפּעטער האָב איך מיך, שפּילענדיג, ביים טאַטען ווערעבריי געלע־רענט און די מלאכה איז מיר געפעלען... זי האָט מיר אויסגעוויזען ווי א קונץ, א פיין מייסטערשטיק; אנדערש איז מיר נישט איינ־געפאַלען.

א טאַטען האָב איך געהאַט, ווי איהר ווייסט, א בלאַסען, א דאַרען, מיט טריבע ארומגעלאָמעוועטע אויגען און שאַרפבייניגע באַקען. נו, וואָס איז? גאָט ברוך הוא האָט די וועלט באַשאַפען און אויף איהר פארשידענע מענשען געמאַכט, טייל פעטע, טייל מאָ־גערע, טייל לאַנגע, טייל קורצע, און יעדען אַז אנדער פּנים און אנדערע אויגען געגעבען... אבי איך האָב ליעב דעם טאַטען און דער טאַטע האָט מיך ליעב! און איך האָב צו גאָט קיין טענה נישט געהאַט. וואָרים צייט איך האָב דעם טאַטען געדענקט, האָט ער אַזוי אויסגעזעהן, און עס איז מיר גאָרנישט איינגעפאַלען, אַז ער איז אמאָל א געזונטער, פרישער יונגערמאַן געוועזן, מיט ליכטיגע, ברענענדיגע אויגען, וואָס זענען מיין מאַמען מיידעלוויז אַזוי גע־פעלען געוועזן. געוואוסט האָב איך, אַז איך האָב א מוטער געהאַט און עס האָט מיר ווי גע׳חלומ׳ט, אז אין שטוב פלעגט זיך אמאָל ארומדרעהען אן אלבאַסטער־ווייס ווייבעל, מיט שוואַרצע ברעמען און בלויע טיפע נאָר ברענענדיגע אויגען. נאָר געזאָגט האָט מען מיר, אַז גאָט ברוך הוא האָט זי צו זיך גענומען, זי איז איהם מן־הסתּם געפעלען געוואָרען... ווער האָט מיר געזאָגט, אַז זי איז אוועקגע־גאַנגען פון דער וועלט, ווייל זי האָט געברויכט ווייִן און פליייש צום געזונט און די ביידע זאַכען זענען נישט פאר אָרעמע לייט?

מען האט עס מיר פארשוויגען, פונקט ווי מען האט פאר מיר גע־האלטען בסוד, אז די וועבערייַ זויגט אויס דעם מארך פון די ביי־נער און האט מיר דעם פאטער בלאס, דאר און בלינד געמאכט.

מיין פאטער האט נאך אויף אסטמא געליטען... צי האב איך געוואוסט, אז דאס קומט פון שטויב פון גארן? דער אייגענער גאט, וואס האט מיר א דארען פאטער געגעבען, האט איהם טריבע אוי־גען געמאכט און נאך אסטמא געשיקט — פארוואס? א פראגע עס איז! איך האב א מלמד געהאט, תורה געלערענט און געוואוסט, אז אפילו מלאכים זינדיגען, בפרט א בשר־ודם, בפרט א וועבער... און גאט שטראפט, מען זאל אפקומען אויף דער וועלט!

אז איך פלעג מיך אויפכאפען ביינאכט און זעהן, ווי דער פאטער דרעמעלט כמעט זיצענדיג אויפ'ן קישען און האט א שרעק־ליך שווערען אטעם, פלעג איך מיך באגיסען מיט פרומע קינדיש הייסע טרערען, און בעטען גאט, אז אויב מיין פאטער האט נעגען איהם געזינדיגט, זאל ער בעסער מיך שטראפען! און אז איך האב נישט גע'פועל'ט, האט עס מיך וועניג געוואונדערט, ווארים וואס פאר א זכות האט אזא וועבער־קינד געקאנט האבען ביי אזא גרוי־סען שרעקליכען גאט, ער זאל הערען מיין געבעט?!

נאר אפט פלעג איך מיך אויפכאפען און דער פאטער איז נאך געזעסען ביי דעם שטול... טיילמאל האט שוין דער מארגען געגרויט און מיט דינע שטראלען זיך אריינגע'גנב'עט דורכ'ן לאך פון לא־דען. „טאטע", פלעג איך זיך בעטען, „לעג שוין אוועק די ארבייט. קום שוין שלאפען", — קוים וואס ער דערהערט און ענטפערט מיר: „באלד, באלד, קינד מיינס!" און ריהרט זיך נישט פון ארט. „איך וועל נאך ענדיגען — זאגט ער — דעם שטערן." און איך ביז איינגעשלאפען מיט דעם געדאנק, אז דער טאטע איז אמאל אן איינ־געשפארטער און וויל דוקא ארבייטען, כאטש עס טוען איהם די אויגען וועה! ווינטער־צייט פלעגט מיר טיילמאל קאלט זיין אליין אין בעט און עס פלעגט מיר ביטער ווערען אויפ'ן הארצען, טראכ־טענדיג, אז דער פאטער האט ליעבער זיין שטערן ווי מיך, כאטש דער שטערן וואלט איבערנאכט נישט געפרוירען געווארען. און איך ציטער פון קעלט!

אלץ האט מיר מיין מלמד געזאגט און פארטייטשט, נאר נישט דאס, אז מיין טאטע האט זיין שטערן פיינט שנאת־מות, אז נישט

ער וויל דעם שטערן ענדיגען, נאר איך זאל מארגען צו פרישטיק א בייגעל האבען; אז נישט ער וויל דוקא ארבייטען ביינאכט, כאטש ער האט שוואכע אויגען, נאר ווייל ער מוז ארבייטען ביינאכט! פונקט אזוי ווי עס האט מיר קיינמאל קיינער נישט געזאגט, אז פון גארן־שטויב קריגט מען אסטמא...

היינט ווייס איך עס, און דעריבער קאן איך אזוי גוט נישט זיין! היינט ווייס איך, אז די שלעכטע אומבארמהארציגע וועלט האט צו מיין פאטער געזאגט: דו ארבייט אסך, אסך, צאהלען וועט מען דיר ווייניג, און פרנסה בעט ביי גאט! דו ארבייט אסך, מאך א מאסע שטערען אי ביינאכט, אי בייטאג, און ביי גאט בעט א רפואה אויף די אויגען! אכטצעהן שעה אין טאג זיץ אין שטוב איבער דעם שטול געבויגען, שלינג איין פארביגען, פאר'סם'טען שטויב, און וועסט דו אסטמא באקומען, האסט דו א ריינע ברע־טענזיע צו גאט! וואס שאדט עס דיר, אז מיר וועלען דערווייל דיין ארבייט טראגען און פון א טייל פון איהר רייך ווערען? און אצינד רעדט זי אזוי צו מיר!

דער פאטער מיינער האט געגלויבט און שטיל און פרום גע־ליטען; און אפשר האט ער שטילערהייט געוואוסט און נאך טוי־זענט מאל געליטען מעהר פאר מיר? ווער ווייס? מיט קינדער רעדט מען נישט פון אזעלכע זאכען!

צי האט מיין מלמד געוואוסט, וועמען ער האט געדינט? צי איז איהם גאר איינגעפאלען, אז ער בינדט מיין נשמה מיט פרומען, נאר פעסטען שפינוועבס און ווארפט זי ארויס פאר די הינט? פון וואנען האט ער געזאלט וויסען? ער אליין איז אויך א וועבער גע־ווען, ער אליין האט אויך בעלי־בתים געדינט; מיין פאטער איז געשטארבען אויף אסטמא, און ער אויף א לונגען־פעהלער!

נו, איז א וואונדער, אז גענארט פון אלע זייטען, האב איך געלעבט א גוטען טאג און בין א גוטער געוועזען?

ווער שמועסט שפעטער, אז איך האב א געוויס פרעהליך מיי־דעל דערקענט און פלעג מיט איהר יעדען אווענט זיך טרעפען אין הויז הינטער'ן טויער? עס האט זיך אנגעהויבען א ניי וואונדערליך לעבען, זיסע לבנה־נעכט און נאך זיסערע חלומות... גאט מיין איינ־ציגער! ווי גליקליך בין איך געוועזען! און ווי גליקליך האב איך מיך געפיהלט ביים ראש־חדש בענשען, ווען דער חזן האט גע־

זונגען „עם כל ישראל אחיהם“ — א‏ ‏ אידען זענען ברידער! א קאטאָוועס א מענש האט א זיבעןָאכט מיליאָן ברידער און שוועסטער, און מרים׳ל איז איינע פון זיי! איך האָב מיך געפיהלט אזוי גרויס, אזוי שטאַרק, אזוי שטאָלץ! ערשט שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרען, אז דער מזל קאָן מיך אויסרייסען פון דער היים און מיך פאַרוואַרפען ווי א פוילען עפּעל, ערגעץ אריין אין דער פרעמד, וואו דאָס האַרץ וועט פאַרגעהן פאַר בענקשאַפט, און זי וועט בלייבען דאַרט און שטריקען און וויינען באַזונדער; ערשט שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרען, אז מאַריץ פיינבאַך, מיין ברויט־געבער, איז מיר גאָר קיין ברודער נישט, אז ער האָט מעהר רחמנות אויף זיין פערד, ווי אויף מיר! נאָר דאַמאָלט, האָב איך נאָך דאָס אויך נישט געוואוסט, און בין אזוי פריי מיט א שמייכעל אויפ׳ן יונגען פּנים, מיט פאַר׳חלומ׳טע אויגען און אויסגעשפּרייטע הענט, אַנטקעגען געגאַנגען דער וועלט...

היינט ווייס איך עס, היינט ווייס איך צופיעל... נאָר צי בין איך אימיצען מקנא? צי וויל איך דען דעם לוינקעטניק׳ס זילבערנע לייכטער? אָדער מיין ברויט־געבערס בייטעל מיט געלט? ניין! כ׳וויל עס נישט, מיר חלומ׳ט זיך א ריינע אויפגעראַמטע שטוב; בעטען הילצערנע, זאָל זיין צו איינציגע קישען, נאָר ווייסע, שנייווייסע ציכען! א ברויט אין ווייסען הילצערנעם אלמער. א האַלב פונט פלייש צו מיטאָג אויף א פּערזאָן, און וועט גאָט א קינד געבען, זאָל דערפאַר אין דער מוטערס בריסט זיין מילך, פרישע מילך, נישט גאָל, נישט סם! אַנטון וויל איך מיך אָרעם, נאָר ריין, זאָל זיין געלאַטעט, נאָר נישט צוריסען! און וואָס נאָך וויל איך? אז מיין ווייב און מיין קינדס מוטער זאָל זיין די, וואָס איך ווייס, צו וועלכער ס׳ציהט מיך מיט׳ן גאַנצען לעבען, מיט דער גאַנצער נשמה! אָט אזוי ווענינג וויל איך, נאָר דאָס ווענינגע קאָן אויך נישט געשעהען, ווייל איך מוז אנדערע שפּייזען און אַליין הונגעריג זיין! איך בין קיינעם נישט מקנא, דאָך פאַרדריסט מיך, פאַרוואָס בין איך נאָר א רינע, וואָס לאָזט דורך דאָס וואַסער, און אַליין טרינקט זי נישט.

זעקסטער בריף.

דו שרייבסט, אז איך זינדיג, אז איך פארלאנג צופיעל, כאטש עס האט מיר קיינער דערויף קיין קאנטראקט נישט געגעבען. מרים־לעב זאגט, אז מען קאן לעבען מיט גארנישט, אדער כמעט מיט גארנישט. אז אויב מען האט זיך ליעב, עסט מען „וואס עס איז" אדער „באדיי וואס"... איך אליין האב אויך אמאל אזוי געמיינט; איך האב מיך אבער צוגעקוקט צום לעבען פון מיינע חברים; איך האב עפעס אנדערש געזעהן! איך האב שרעקליכע זאכען געזעהן!

אז איך האב די ערשטע צוויי רובל א וואך באקומען, האב איך א געשריי געטאן און דאמאלט אונטערגעשפרונגען פאר פרייד! מיין ערשטער געדאנק איז געוועזען אייך א דעפעשע צו געבען. גרייט זאלט איהר זיין! טעלעגראפירט דאך האב איך נישט, עס איז מיר פלוצלונג א שאד געוועזען דאס געלט! נישט מיינס, נאר מרים־לעבס געלט איז מיר א שאד געוועזען! עס איז שוין איהר געלט געוועזען! איך וועל בעסער שרייבען, און איך האב ביינאכט געשריבען, נאר צומארגענס דעם בריף נישט אוועקגעשיקט.

אין אווענט בין איך צו מיינעם א באקאנטען וועבער געגאנגען; איך האב געוואוסט, אז ער איז נישט דריי יאהר נאך דער חתונה, און איך האב געוואוסט, אז עס איז א ליעבע געוועזען און מיר האט זיך געגלוסט, עס האט מיך געצויגען צו זעהן כאטש איין אווענט, כאטש איין סצענע פון א גליקליך, היימיש לעבען, אויף וועלכען איך האב אזוי געהאפט! דערווייל דורך א שפארע ארייגקוקען און זעהן, ווי עס פיהרט זיך אין גן־עדן. און איך האב געזעהן!...

איך האב געזעהן צוויי קראנקע קינדער, איינס האט דיפטע־ריט באקומען און דאס צווייטע האט זיך זאראזשעט... זי איז גע־זעסען ביים טיש געבויגען איבער א נעה־מאשין, און ער, דער פאר־ליעבטער מאן, איז ארומגעגאנגען אויף און אפ, בייז און ווארפענדיג מיט די הענט! אז ער איז נעהנטער צו מיר צוגעגאנגען, האב איך ביי איהם געזעהן טרערען אין די אויגען; נאר די טרע־רען זענען מיר עפעס נישט געפעלען, און פון מויל האב איך א ריח

פון בראנפען דערפיהלט... איך האב זיך געשווינד צוריקגעצויגען, נאר געשלאפען יענע נאכט בין איך שוין נישט...

איך בין געלעגען מיט א פערענע אויבען און האב באשייד־פערליך און אהן אויפהער געזעהן דאס בילד, ווי זי זיצט איבער־געבויגען אויף דער מאשין; איך האב איהר פנים נישט געזעהן, נאר זיכער געפיהלט, אז עס איז דערשראקען, פארציטערט און בלאס, און פון די אויגען פאלען גרויסע, גרויסע טרערען, ווי די ארבעס... און די פלייצע פלאטערט און ציטערט... און עס האט זיך אלץ געדאכט, אז אט געהט ער צו און דערלאנגט איהר מיט דער פויסט אין פלייצע אריין... אויב נישט היינט, וועט ער עס מארגען טון... ער וועט שוין קיין איינציג מאל נישט אהיים קומען ניכטער...

איך האב געזעהן דערנאך נאך אנדערע זאכען. מען טייט מיט פינגער אויף עלטערען, וואס האנדלען מיט פלייש — פון אייגענע טעכטער... איך האב געזעהן קינדער, וואס ווארפען ארויס די על־טערען, ווען זיי הערען אויף שוין פארדינען...

א, איהר קאנט עס גארנישט פארשטעהן! נישט נאר לייוועגט און וואלען־צייג, וועבען מיר, מיר וועבען אויס גאר פונקט נייע מנהגים, נייע מדות פון דער נאדעל! אויך וועבען מיר אויס תכריכים פאר דער אלטער, גוטער און פרומער וועלט, און מען וועט זי אין זיי באגראבען... און עס וועט אויפשטעהן א נייע, פוילע, דורך און דורך פארפוילטע וועלט. און ווער עס וועט נאך האבען א ריינערע נשמה וועט פון איהר אנטלויפען, וואו עס וואקסט אפילו קיין פעפער נישט!...

ד י י ן...

אכטער בריף*).

מזל טוב! ענדליך האסט דו דיך געריהרט פון ארט! הונגער און נויט האבען אויף דיר נישט געווירקט, נאר די וועלט, האסט דו מורא, זאל נישט אונטערגעהן, די ריינקייט און פרומקייט זאל נישט פארלויערן ווערען!

*) דער זיבעטער בריף איז ערגעץ פארלוירען געגאנגען.

און אויף אז המצאה ביסט דו געפאלען: קודם־כל שרייבסט דו, דארף מען די לוינקעטניקעס אונטערברעכען!

דו האסט אפילו קיין אמעריקא נישט אנטדעקט, אפילו קיין פולווער נישט געפונען, ווייל דאס האט מען שוין פאר דיר געטאן. דיין ליעדעל זינגען שוין די פייגעל אויף די דעכער! נאר א נאג־ראדע ביסט דו ווערט און איך וועל דיר דערפאר דערצעהלען די מעשה פון די פאר אויגען, וואס האבען אזוי פייערדיג אויף א פרעמד ברוויט געקוקט!...

אמאל, און דוקא ערשט נישט לאנג, איז געוועזען א וועבער, גראד א גוטער וועבער, נאר, ווי מען פלעגט זאגען, נישט מעהר קיין קלוגער, אדער דער קאפ זיינער איז נישט אויף זיין ארט געשטא־נען, אדער עס האט דארט אינעווייניג עפעס געפעהלט. נאר דער־פאר האט ער געהאט א ברייט אויסגעוואקסען הארץ, וואו, אויסער זיין אייגענעם פארטרעט, איז נאך געהאנגען דאס בילד פון אלע וועבערישע צרות, און ווייל עס איז זעהר גרויס געוועזען, האט עס כמעט זיין אייגענעם פארטרעט פארשטעלט, און דעריבער האט ער עפט זיך אליין נישט געזעהן! ער אליין האט געגוג פארדינט — די צייטען זענען נאך עטוואס בעסער געוועזען, ער האט זאגאר א געליעבט מיידעל געהאט און נאר וואס געוואלט חתונה האבען. נאר א געדאנק האט זיך איהם אריינגעשלאגען אין מח און דער געדאנק האט איהם צורעכט געמאכט. ער האט זיך איינגערעדט, אז אויב יעדער איינציגער וועבער איז, באזונדער גענומען, א שוואך, ווייך ריטעל, וואס דער ערגסטער לוינקעטניק דרעהט זיך ארום, אויב ער וויל, ארום פינגער, וואלטען אלע צוזאמען געקאנט זיין א שרעקליך שטארקער בעזים אויסצוקערען און ארויסצוווארפען מיט׳ן מיסט נאך עפעס בעסערס ווי א לוינקעטניק איז, נאר מיט וואס בינדט מען דעם בעזים?

און א שלעכטע נאטור האט ער געהאט, שטענדיג אפען צו האלטען דאס מויל, און וואס פאר א גרינער פויגעל עס איז איהם געבוירען געווארען אין דער קליינער נעסט פון קאפ, פלעגט ער באלד ארויספליהען פראנק און פריי אויף דער פרישער וועלט... על־טערע מענשען האבען איהם געווארענט, ער זאל נישט זיין קהל׳ס ראזזארגער, ווייל קהל צאהלט מיט שטיינער פאר ברויט; דאס געליעבטע מיידעל האט איהם געהאלזט, געקושט און געוויינט, ער

זאָל זיך ניִשט מאוס מאכען דאָס מויל מיט א בעזעט, נאָר ער האָט זיך געהאַלטען ביי זיינעם, אז מען דאַרף בינדען א בעזעם!

און גערעדט דערפון האָט ער וואָרעם, מיט האַרץ, מיט בלוט. די וועבער האָבען ווייניג פאַרשטאַנען, נאָר גוט געפיהלט, און פלעגען מאכען ארום איהם רעדלעך, און אז ער האָט גערעדט, האָבען טייל געזיפצט און טייל געשאָלטען. נאָר פון דעם איז ער נישט צופרידען געווען. ער פלעגט זאָגען, אז פאַר טויזענט זיפצען וועט דער בעקער קיין איינציג ברויט נישט געבען, און פון א מיליאָן קללות וועט זיך ביים לוינקעטניק אין מויל קיין איינציגער צאָהן נישט קריצען... נאָר וואָס דען ווילסט דו, לעבען מיינס? א בעזעם וויל ער מאכען, נאָר א בעזעם...

און עס האָט זיך אַנגעהויבען צו בינדען א בעזעם! דער עולם האָט זיך צוזאמענגענומען און געשוואוירען, מעהר ביי קיין לוינקעטניק קיין ארבייט נישט אַנצונעמען! די, וואָס ארבייטען שוין, זאָלען אוועקגעהן!... און באַלד איז געפאַלען געלט, מען זאָל אויפהאַלטען די, וואָס געהען אוועק, ביז זיי וועלען דירעקט פון פאַבריק קיין ארבייט נישט באַקומען! איז עס געוואָרען א רעש אין די גרויסע וועלטען; דערשראָקען און פאַרציטערט זענען ארומגעלאָפען לוינקעטניקעס, שטיל און ווי ווייט מעגליך ערדל האָבען אפילו פאַבריקאַנטען גערעדט! און די וועבער האָבען זיך געפרעהט, הא! עס שטעקט דאָך א קראַפט אין אָרעמע לייט, מען דאַרף זיי נאָר וועקען, וועלען זיי וועלטען איבערקערען! א גדולה, א פרייד!...

עס איז א פיינער, פאַרביגער זייפענבלאָז געוועזען. נאָר ער האָט צו געשווינד געפּלאַצט! ערשטענס זענען געווען עטליכע שלעכטע וועבער, וואָס האָבען קיינמאָל קיין ארבייט נישט געהאַט, האָבען זיי זיך באַלד אריינגעשלייכט צו די לוינקעטניקעס און אַנגעהויבען צו ארבייטען... אנדערע האָבען זיך דערשראָקען און געשווינד צוריק זייערע ערטער פאַרכאַפּט; די רעשט האָט עס דערזעהן און אליין געמוזט זיך מתיר נדר זיין און נאָך איבערבעטען דעם לוינקעטניק: „זיי אונז מוחל, עס איז גאָרנישט אונזער הויט. כאַטש זי ליגט אויף אונזער לייב. שינד, וויפיעל דו ווילסט!" און דאָס לעבעדיגע וואַסער איז צוריק אין דער קאַריטע אריין, צוריק דאָס אַלטע לעבען!

נאָר א נייעס איז געשעהען: דעם מענש מיט'ן האַרץ האָט

מען פון פאבריק ארויסגעווארפען און ער האט שוין אין ערגעץ קיין ארבייט נישט באקומען. די געליעבטע כלה האט נאטירליך צורי־סען די תנאים... די וועבער האבען געשוויגען; מען וועט דאך פאר איין מענש וועגען נישט אוועקווארפען די פרנסה!

געשעהען איז עס נאך איידער איך בין געקומען. נאר איך האב נאך די זכיה געהאט צו זעהן, ווי דער מענש מיט'ן ברייטען הארץ האט געקוקט אויף א לעבעל ברויט ביי דער זיצערין אויפ'ן טיש.

ד י י ן...

ניינטער בריף.

איך האב גארנישט געוואוסט, אז מיין מרים־לעב האט אזא דעה ביי גאט! — קוים האט זי אין לעצטען בריף געוואונשען מיך כאטש נאך אמאל צו זעהן, פאהר איך שוין אהיים!

עס פעהלט נאך אפילו אויף הוצאות, נאר איך האב נאך עט־ליכע איבעריגע זאכען צו פארקויפען... דאס בעט מיט'ן קישען און קאלדרע, מיט'ן שעניק אפילו האב איך שוין פארהאנדעלט; איך האב אבער נאך אן איבעריגען ראק און צוויי־דריי איבעריגע העמ־דער.

אויף הוצאות וועט גענוג זיין, אנישט וועל איך צושפרייזען צו־פוס.

און פאהרען אהיים פאהר איך דורך גאר א פשוט'ע זאך; איך האב א נארישען פעהלער געמאכט און מוז אהיים פאהרען.

די מעשה איז אזוי געוועזען: צייט איך האב די וועלפישע אוי־גען געזעהן, האב איך מיר געטראכט: בעסער א לויט שכל איידער א פונט הארץ! בעסער ביינאכט אפען צו לאזען די טיר, איידער ביימאג דאס מויל. ציין נוצען צום עסען, נאר נאך מעהר די צונג איינצובייסען, אויב זי וויל זיך אן איבעריג מאל איבערדרעהען. דער מענש איז טאקע געקרויג'ט און געהויבען איבער אלע חיות מיט די רעד, נאר „גוט מארגען — גוט יאהר" איז גענוג גערעדט און וואס איבעריג — שאדט! און נאך אזוינע גוטע און קלוגע זא־כען האב איך מיר געטראכט און איינגעקארבט, אבי איך זאל קיינ־

מאל, אזוי ווי יענער מיט'ן ברייטען הארץ און אפענעם מויל אויף א זיצערינס ברויט נישט ברויכען צו קוקען...

פון אזא קוקען — האב איך געטראכט — קומט קיין גוטס נישט ארויס. אויפ'ן בעסטען פאל קומט מען דערצו, אז מען כאפט א ברויטעל.

און וואס וואלט מיין פרומער מלמד געזאגט? ער וואלט זיך באלד געשטעלט פאר'ן בית־דין של מעלה און עדות געזאגט, אז ער אליין האט מיך געלערענט: „לא תגנוב! ריהר נישט קיין פרעמדס!"

ווארים, ווי דו ווייסט, איז מיין פרומער מלמד א קורצזיכ־טיגער געוועזען, און קוים וואס ווייטער פאר זיין אייגענע נאז נישט געזעהן... אז דאס ווייב פלעגט איהם אנידערלעגען א ברויטעל אויפ'ן טיש, האט ער געזעהן ברויט, מעהר נישט ווי ברויט! ווער ברויט, וואס ברויט? ווי קומט עס צו איהם? פון וואנען נעמט זיך ברויט? ווער האט געזייהט, ווער געשניטען, ווער געמאלען, ווער געבאקען? וועמעס שוויים שטעקט דערינען, וועמעס בלוט? דאס האט ער קיינמאל נישט געזעהן... פון הימעל אראפ, צי פון אונטער דער ערד ארויס וואלט ער געשריען: גנב! און אויף מיר וואלט דאס היטעל געברענט!

נאר וואס קומט ארויס, אז דער מענש דענקט און די צרות (אייגענע צי פרעמדע) לענקען! אז ווי ענג עס איז נישט ביי איי־נעם אין הארצען, פאלט דאך אמאל אריין א נארישקייט; איידער דו קוקסט זיך אום, האסט דו עס אפגעטאן און פארפאלען, — כאטש קנייפ דיר אויס די באקען. מיין געוועזענער ברויט־געבער זאגט, אז ער האט זיך אויף מיר נישט גערעכט; איך אליין וואלט עס אויך נישט געגלויבט! און דאך מוז עס אמת זיין, והא ראיה: איך פאהר אהיים!

נאר צו דער זאך! עס איז דא אמאל געוועזען א גרויסע ווע־בערשע חברה מיט'ן נאמען „פועלי־צדק". אט א אידישע חברה, אויף וועלכע אלע האבען דורך די פינגער געקוקט, ווייל מען האט דארט נישט מעהר ווי געדאווענט און שבת אלשיך געלערענט... צי האבען שוין די אלטע וועבער געפיהלט, אז זיי מוזען דאוונען באזונדער, בעטען אויף עפעס אנדערש איידער זייערע ברויט־גע־בער? ווער ווייסט? ! נאר מיט דער צייט איז דער דאווענען כמעט פון דער מאדע ארויס, און אויפ'ן ארט פון אלשיך הערען שפּאַ־

צירט דער עולם הינטער דער שטאָדט און באַמיהט זיך אויסצו־אָטעמען דעם שטויב פון גאַרן. וואָס מען האָט אָנגענומען אַ גאַנצע וואָך... מיט דער צייט האָבען אויסער עטליכע, גאַנץ אַלטע ווע־בער, מיט די אַלטע טליתים און זילבערנע עטרות — אַ זכר פון די אַמאָליגע גוטע צייטען, — אַלע אַז דער חברה פאַרגעסען... נאָר לעצטענס, אַז מען האָט מיט אַמאָל געוואָרפען דעם פּרייז, האָט עס דעם עולם אונטערגעטראָגען; עס איז געוואָרען אַ רעש, אַ מהומה. וואָס טוט מען? וואָס נעמט מען פאָר? און פּלוצים האָט מען זיך דערמאָנט, אַז עס איז אַ חברה פאַראַנען, אַז עס איז דאָ אַן אָרט, וואו זיך צוזאַמענצוגעהן און אַ וואָרט צו רעדען! און דער עולם האָט זיך געלאָזט אין „פּועלי־צדק" אַריין, און האָט מיך גע־שלעפּט... די מאַכע איז ווי אַ פערד, זיך נישט אָפּצורייסען!

צי האָסט דו אַמאָל געזעהן, ווי פונקען פליהען איבער אַ שמי־דעריי? מיליאָנען פונקען, און זיי ווערען נישט אָנצינדען קיין איינציגע שטרוי אויפ'ן דאַך! נעם זיי אָבער צוזאַמען, וועלען זיי אַ וועלט פאַרברענגען! דאָס איינגענע איז אַ חברה! קוים איז זיך דער עולם צוזאַמענגעקומען, האָט געברענט! עס האָבען טויבע געהערט, שטומע גערעדט, לאָמע זענען אויף־און־אָפּ געלאָפען, פּאַ־ראַליזירטע האָבען נאָר פּאַטשען געוואָלט, נאָר פּאַטשען... אַנדערע האָבען געשריען, אַז כל־זמן מען וועט נישט געפינען צוויי—דריי ברויט־געבערישע בייכער צושניטען אינמיטען מאַרק, וועלען די צרות קיין ענדע נישט נעמען!

איך האָב פיינט פּאַטשען, פון צושניטענע בייכער קאָן איך בטבע נישט הערען, און איך וויל זיך אַרויס'גנב'ענען פון עולם מיט די שאַרפע צונגען, נאָר שטומפּיגע קעפּ; ליידער, האָט מען מיך באַמערקט און עס איז פּלוצלונג אַ געשריי געוואָרען: ער אַנט־לויפט. מסר'ן געהט ער! מסר'ן! און די ווערטער זענען געגונג גע־ווען, איך וויל צוריק געהן, אַרויפשפּרינגען אויפ'ן ערשטען טיש און אָנהויבען רעדען, גלייך מיר וואָלט אויך עפּעס געפעהלט אין קאָפּ און דאָס האַרץ וואָלט זיך מיר אויך צוואַוואַקסען אין דער לענג און אין דער ברייט.

זאָל איך אייך איבערגעבען מיינע נאַרישע רעד? נאָך וואָס? איך האָב נאָר געוואָלט די וועבער זאָלען זייער אייגען געשעפט פאַרשטעהן, זיי זאָלען איינזעהן, אַז ערשטענס מוז מען זיך פעסט

צוזאמענהאלטען, אז די „פועלי־צדק“ דארפען אויפגעפרישט און געשטארקט ווערען, אז מען מוז זאמלען געלט, געלט פאר קראנקע, געלט פאר אלטע אהן כח, געלט פאר וועבער אהן ארבייט, געלט פאר אלע אויף דער שלעכטער צייט, ווען עס לוינט זיך נישט צו אר־בייטען... און דער עיקר איז, אז קיינמאל דארפען וועבער צווישען זיך נישט קאנקורירען, נישט מיט'ן פרייז, נישט מיט פארלענגערען די צייט פון דער ארבייט... איך האב זיי דערצעהלט, אז ערגעץ אנ־דערש ארבייט מען נאר צוועלף, אין אויסלאנד נאר צעהן שעה, אויף א טייל ערטער נאר אכט. איך האב זיי געזאגט, אז א מענש איז קיין פערד נישט און, אז פערד ארבייטען דאך וועניגער פאר'ן פוילסטען וועבער... און נאך אזוינע זאכען, וואס א מענש מיט שכל האלט ביי זיך און רעדט נישט ארויס. דו וועסט אפשר אנדערש זאגען, מרים־לעב? דו האסט דאך שטענדיג ליעב געהאט מיך אפ־צושפארען, צו זאגען פארקערט, נאר דערפון וועלען מיר שוין רע־דען אין דערהיים! דערווייל האט מיר געשאדט.

די גאנצע צייט, וואס דו האסט פון מיר קיין בריף נישט ער־האלטען, בין איך געזעסען און גאט ווייסט פארוואס? ערשט ווען מען איז אויף זיכער געוואר געווארען, דערנאך, אז איך האב אפ־געהאלטען פון פאטשען און בייכער־שניידען, האט מען מיך אפגע־לאזט, נאר געהייסען ארויספאהרען אויף א פאר יאהר פון שטאדט... א וועבער, זאגען זיי, דארף זיצען און ארבייטען, נישט שפרינגען אויף טישען און רעדען...

שלעכט, נאר צוויי זאכען טרייסטען מיך! ערשטענס, איך האב א זאמען געווארפען און איך בין זיכער, אז ער וועט וואק־סען; פון דערווייטענס זעה איך שוין, ווי ער וואקסט! און ער וואקסט ווי עס באדארף צו זיין: אין דער טונקעל, שטיל און בא־שיידען, עס דארף קיין האן נישט קרעהען! און צווייטענס, וואס מרים־לעבס וואונש וועט ערפילט ווערען און מיר וועלען זיך זעהן... גיך און באלד זעהן... גרייט נאר אן אביסעל זאלץ, איינצורייבען מיר די פלייצעס. מען האט זיי מיר אביסעל צוהאקט...

דיין...

איין איינציגער בריף פון שוסטער צום וועבער.

איך שרייב געשווינד און אין איין ציטערניש. האב גאט אין הארץ, פאהר וואו דו ווילסט, נאר קום נישט אהער. איך האב קוים. רייח גע'פיעל'ט ביי דער שוועסטער, זי זאל לאזען איינעם אריינגע־ן, א פיינעם בעל־מלאכה, אן אלמן... די ארעמע מרים האט זיך גענוג די הענט געבראכען, און די אויגען אויסגעוויינט. איידער זי איז באשטאנען. אצינד וועסט דו קומען און די גאנצע זאך וועט צורודערט ווערען! און זאג אליין, חתונה האבען ווילסט דו נישט און, ווי דער אמת איז, אצינד קאנסט דו נישט, נאך וואס זאלסט דו איהר שטערען אין וועג? דו אליין פארדינסט ווענינ, — איך אסור אויב איך בין בכח זי אויסצוהאלטען. איך האב מיינע אייגענע גענוג. אויב דו ביסט אן עהרליכער מאן, פאהר ערגעץ אנדערש אוועק... געדענק אן גאט! —

נעילה.

א הינקעדיגער „ערל“ איז געקומען אין שול אריין און אנגע־צונדען נייע ליכט אין די הענג־לייכטער און אין די רעהרלעך אויף די שטענדער.

דער ווייסער עולם האט אנגעהויבען אויפ׳ס־ניי צו קרעכצען; די, וואס האבען גערוהט, קומען צוריק פון פאליש; מען הויבט זיך פון די בענק. —

— יתגדל!

ציהט דער הייזעריגער חזן.

דער עולם באדעקט זיך מיט די טליתים, די ווייבערשע שול לאזט פלוצים ארויס א געוויין... עס ווערט א געקלאפעריי אויף די שטענדער, די ווייבער זאלען שווייגען. זיי הערען דאך נישט אויף, און א קאמישער כעס באווייזט זיך אויף די פארוויינטע, בלייכע פנים׳ער פון די מענער.

— שמיה רבא! — האט זיך ארויסגעריסען דעם חזנ׳ס קול.

די ווייבער זענען אביסעל שטילער געווארען, די מענער האבען זיך צושאקעלט און אונטערגעהאלפען, מיט די זינגער צוזאמען, מיט א וויינענדיגען: איי־איי־איי...

נעילה!

דער הימעל וועט זיך שפאלטען און באלד זיך צוריק פאר־שליסען; פארמאכט וועלען ווערען די טויערען פון געבעט... און דער עולם איילט זיך!

יעדער פיהלט, אז אויב נישט היינט, וועט ער שוין א גאנץ געהענדיג יאהר אזא געלעגענהייט צוצוקומען צום הימעל נישט האבען. הושענא־רבה איז אויך א טאג, עפעס א צולאג צו ימים־נוראים, נאר שלעכט איז שוין דעם, וועמענס משפט מען לעגט אפ... גלייכער באלד, באלד!

און די ווייבערשע שול שלעפּט־מיט די מאנישע... די נעילה־דיגע שמונה עשרה ווערט דערטרונקען אין הייסע, ברענענדיגע טרע־רען. עס רוישען ווינטען, טייכען ברומען, אלטע וועלדער ברוי־זען... עס רוישט און זעצט דאס אלץ צוזאמען —

— ובכן תן פּחדך!... — וויינט איינער פריהער, איינער שפּע־טער, נישט דוקא מיט דער אמת׳ער כונה... זעהסט דו שוין, עס געהט אסך אן דעם ציהאנקאווער בעדער, אז פּאראל, וואס בינדט איהם די בעזעמלעך, האט פּאר עפּעס אנדערש פּחד; זיין דאגה... און נאר שלמה זעלץ, דער שעהנער בעל־הבית, וואס אפילו אינמי־טען דער שמונה עשרה מוז ער זיך אלעמאל אריינשטעקען די האנט אין דער ווייסער בארד און צוטיילען זי אויף צוויי —

אויך זיין עסק, באשר — אסך קריסטען זענען עס דא אין ציהאנאווקע! דער וואיט מיט׳ן שרייבער איז גלייכער, וואס זיי זענען קריסטען, גאט זאל היטען פאר א אידישען טשינאווניק, די הויט וואלט ער אפּגעריסען. בלייבט דער הרובע־הייצער, דער ערוב־שומר, — ווער דען וועט הייצען אין הרובע? אויף דער פּאר־שטאדט וואוינען אפילו קריסטען אין אסך קליינע הייזלעך, אפילו ריינע, אויסגעפּוצטע, מיט פארהענגלעך און וואזאנען אין די פענס־טער, נאר ווער רעדט פון פויערים... זיי מעגען בלייבען ביים טעות!... נאר, רבונו של עולם... „ובכן תן פּחדך" — זאל זיך זיין שנור נישט וועלען גט׳ען מיט׳ן זוהן צוליעב דעם חולי נופל, זי מעג זיך צוגעוועהנען... „ואימתך" — איז ער שטארק ממתיק און האט אין זין, אז עס איז פּארט א שאד, וואס ווייץ איז דאס יאהר ראפּ־טום געפאלען — רבונו של עולם, טראכט ער, „ויעשו כלם אגדה אחת" — מען זאל זיך מאכען טאקע איין האנט און האלטען דעם מקח... „לעשות רצונך בלבב שלם!"...

— אוי וועה, טאטע! — שרייט ער אוים אינמיטען... „שמחה לארצך וששון לעירך"... און איהם איז מוח ברענט: נאך א יאהר אזוינס ביסט דו קאפּוט!...

— אתה בחרתנו, — שרייט מיט א קול בענדעט דער חייט... און חזר׳ט זיך איבער: אתה בחרתנו! דאס ווייב איז איהם, נע־בעך, קראנק שוין א פּאר יאהר, זי שפּייט, נעבעך, מיט בלוט, און מען וואוינט אין איין שטוב... עס וויל קיין קונה די שוועל נישט איבערטרעטען! — טאטע זיסער, אתה בחרתנו! עס איז דאך מיין

זוונ געוועז... אהבת אותנו... איך האב זי דען שלעכט באהאנ־דעלט, ורצית בנו. האב איך דאס געמיינט. דאס געוואלט? וקרבתנו מלכנו לעבודתך... וואס פאר א טעם האט מיין ארבייט? אזוי קלאגט ער אפ ביז „אין קץ לאשי חובותינו“... דא האט ער זיך צולאזט אויף א קול — חובות האט ער מעהר ווי האר אויפ׳ן קאפ.

דער עולם איז שוין אויסגעגאנגען שמונה עשרה; מען ווארט נאר אויף חיים בער׳ן. דער שמש האט שוין שטארק חשק געהאט צו געבען א קלאפ אין שלחן, נאר חיים בער׳ס א קרוב, יונה וואלף דער סאדאווניק, דער גבר אלים אין שול, האט איהם פארהאלטען... זאל ער זיך אויסוויינען, אויסכליפען... חיים בער איז א איד מיט אכט קינדער און ממש אהן א שטיקעל ברויט.

— ואין אתה חפץ במיתתם — כליפעט נאך חיים בער... במיתתם! פאר הונגער, טראכט ער, פראסט פאר הונגער, מיינע ווערים, רחל...

— ולמה תמותו? פאר וועז, פארוואס וואס האבען זיי גע־זינדיגט, די ארעמע שעפעלעך...

— יסורים וחלאים רעים! דערביי זענען זיי נאך קראנק. — שקארלאטינע, מאזלען, ווערים, ציין — רבונו של עולם!...

דער חזן האט אנגעהויבען, דער עולם האט זיך צוזעצט פאר די שטענדער און אונטערגעהאלפען צו דער הויכער שמונה־עשרה. טייל זענען געבליבען שטעהן, אנגעשפארט אן דער קיהלער וואנט מיט די ברענענדיגע שלייפען און שטילערהייט נעכליפעט...

איינער פון זיי איז טאקע חיים בער.

נעילה, באלד ווערט פארמאכט דער טויער, עס איז טייער יע־דע מינוט, יעדע רגע... ער גיסט און גיסט מיט טרערען.

ווי לאנג איז דען גאר, אז חיים בער איז געווארען א יונגערמאז, א בעל־הבית׳ל?...

פאר א יאהר ניין—צעהן האט ער נאך ברייט געזונגען „חמול על מעשיך ותשמח במעשיך“ גאר מיט א ברייטען, לוסטיגען קאַ־זאק... ער דערמאנט זיך אפילו א חטא... עס ווערט איהם הייס אין

אַלע אבֿרים... ער געדענקט, אַז ער האָט זיך דאַמאָלט אומישנע הויך צוזונגען, הויך, לעבעדיק און לוסטיג, רחל זאָל הערען אין דער ווייבערשער שול.

זאָגענדיג, האָט ער דאַמאָלט געקוקט אויפ'ן פאַרהענגעל פון פענסטער, וואו זי פלעגט שטעהן, און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז עס ווערט קיילעכדיג־בולט צווישען די גראַטען... זי מוז אודאי אַראָפּקוקען...

אַ, דאַמאָלט האָט ער גאָר אַנדערש אויסגעזעהן יום־כפּור.

אַ פרישער יונגערמאַן, אַ נייער טלית, אַ שפּאָגעל גייער, ברייטער קיטעל — צוויי עטרות... דער גאַרטעל, די יאַרמולקע האָ־בען געגלאַנצט מיט גאָלד און זילבער! שוואַרצע לאָקען, אַ שוואַרץ בערדעל, וואַרעמע שקאַרפּעטקעס...

פראַנק און פריי האָט ער זיך אַרומגעקוקט; עס איז איהם לייכט געוועזען אויפ'ן האַרץ! ערשטענס, האָט ער נישט שטאַרק געגלויבט אין חטאים. אַט, זעהסט דו שוין, ער מאַכט זיך אָפּ דאַרויס... יונה וואָלף האָט איהם אַמאָל געגעבען אַ פּאַטש אומ־זיסט, און דוקא אין בית־המדרש, שבת הגדול ביי דעם רבי'ס דרשה... נו, האָט ער איהם דען נישט מוחל געווען?

מוחל געוועזען אַ פּאַטש... זאָל דער רבונו של עולם נישט מוחל זיין אַ מוקצה'לע, אַ ריס אין דער קוואָרט צום וואַשען? — ווייטער, וואָס זינדיגט ער? אחטא ואשוב, האָט ער נישט געזאָגט, יום־כפּור איז מכפּר, דער תענית איז מכפּר, די רעשט וועט אויך, מיט גאָטס הילף, אָפּגעווישט ווערען...

און ער פלעגט גאַנץ הערצליך צוזינגען; אַז עס איז איהם הייס געוואָרען, פלעגט ער אַרויסגעהן אין פּאָליש זיך אָפּקיהלען. אַז דער מאַגען האָט איהם דערמאָנט אין אכילה, האָט ער איהם געזאָגט מיט גאוה: שטיל, קישקע! איך מעג האָבען אַ טאָג קרעדיט ביי דיר! איך וועל דיר באַצאָהלען מיט פּראָצענט, וועניג כפּרות האָט רחל'ע געשאָכטען?

היינט קומט זיין פוס נישט אַרויס איבער דער שוועל פון שול, פון כל־נדרי ביז נאָך נעילה... איבער דער גאַנצער צייט שטעהט ער. ער זינגט נישט, נאָר וויינט און בעט זיך... ער הויבט שוין אָן גלויבען אין זיינע חטאים... ער מוז דאָך האָבען חטאים, און שטאַר־קע, שרעקליכע... כאָטש ער ווייסט נישט פון זיי...

אנדערש, איז נישט מעגליך, עס זאָל אַ מענש אַזוי יאָגען אַן אומגליק!

„ובכן" — האָט אָנגעהויבען דער חזן צו דרעהען ווי אַן עג־בער. דער עולם איז נאָך רוהיגער געוואָרען. זעלטען האָט איינער שוין אויסגעכאַפּט ביים חזן אַ וואָרט פון מויל...

דער חזן זאָגט די שמונה עשרה, און חיים בער שטעהט נאָך אַליין, אָנגעשפּאַרט מיט'ן קאָפּ אין דער וואַנט. עס דאַכט זיך, אַז ער דאַווענט, אין קאָפּ דאָך ליגט נישט די כונה פון'ם דאַווענען.

„כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ" — איז דער חזן מטעים. אודאי וואָלט אונזער חיים בער געוואָלט, אַז דער וואַיט מיט'ן שריי־בער זאָלען אביסעל בעסער ווערען... דער וואַיט — ווי דער וואַיט, מיט אַ טרונק־בראַנפען קויפט מען איהם איבער... נאָר דער שריי־בער! מען הערט נישט מעהר, נאָר ניעדאַאימקעס... פון וואַנען, פון וואָס?... פון אַ קורצע צייט הערט ער איהם אפילו ווי די קאַץ: שוין אַ פּאָר יאָהר האָט ער קיין כלי און קיין בעט־געוואַנט נישט, דאָס הייזעל איז שוין לאַנג פאַרקויפט... שריי חי־וקים: ניעדאַאימ־קי, — נעם, אויב דו קאָנסט! און וואָס הייסט ניעדאַאימקי? באַשר, טשאַכנאַווקע איז אַמאָל אַ שטאָדט געוועזען, מיט אַ מאַגיסטראַט, מיט פּאָליציי, מיט קאָנסענסען, מיט... זאָל ער הײנט, — הײנט, ווען טשאַכנאַווקע איז אַ גמינע, און ער שטאַרבט פאַר הונגער, אָפּצאָהלען חובות!... אודאי, ווען חיים בער זאָל נאָך דאַרפען אויס־לייזען דאָס קישען, מורא האָבען, מען זאָל איהם נישט פאַרקויפען דאָס הייזעל, וואָלט ער נאָכגעזאָגט דעם חזן מיט גרוים כונה „כי תעביר"... אָבער הײנט, לאַכט ער אויס'ן וואַיט, טייטעלט מיט די פינגער אויפ'ן שרייבער...

ער האָט אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף דער האַנט און הוידעט זיך, און די ליפּען זאָגען נאָך „יעלה ויבוא"...

„זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו"...

ער האָט זיך דערמאַנט, אַז זיין טאַטע איז געוועזען אַ כשר'ער איד, זיין שווער איז געוועזען אַ סופר, און ער טראַכט, אַז עס וואָלט אַ יושר געווען, זיי זאָלען זיך דאַרטען מיהען פאַר איהם...

פאַר דאָס זאָגט ער שוין נאָך אָהן כונה: „וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשיך..."

מיינט נישט, חלילה, אַז חיים בער איז אַ געגנער פון ארץ־

ישראל, אז ער לייענט, חס ושלום, דעם „וואסכאד" און האלט נישט פון קאלאניעס. אדער, אז ער איז, חס ושלום, אן אפיקורס און גלויבט נישט, אז משיח ו ו ע ט קומען, אז ער מ ו ז קומען און קאן יעדען טאג קומען; חיים בער איז א קלוגער יונג, א בעל־המצאה'ניק, דאך — א פשוט'ער איד, א איד, ווי אלע אידען. ער גלויבט אין דעם אלעם באמונה שלמה... זאל משיח כאטש מארגען קומען!

אויף דער פאפירענער בריק צו געהן איז ביי איהם א קליי־ניגקייט, ער וואלט געלאפען גאר אהן א ישוב. אין ירושלים וואוינען — מהיכא תיתי, עס איז שוין אפילו צייט, עס איז שוין לאנג „כלה פרוטה מן הכים"... נאר — איידער עס וועט זיין מלחמת גוג מגוג, איידער דער טערק וועט מנצח זיין אלע שבעים אומות. איידער אליהו און משיח בן יוסף וועלען קומען, איידער נאך משיח בן יוסף וועט גע'הרג'עט ווערען, קאן ער זיך נאך גענוג אנשטאר־בען פאר הונגער... ער און רחל, מיט אלע זיבען קראנקע און גע־זונטע קינדער! רבונו של עולם, וואו איז דיין רחמנות?!

ער פיהלט דאך, אז שולדיג איז ער זיך פארט אליין. פריהער ער, דערנאך אפילו דער רבונו של עולם אויך... צי האט ער נישט געקאנט האנדלען? א געוועלב, א שענק עפענען, אויפ'ן טארג שטעהן, א מעקלער ווערען, גלייך ווי אלע אידען?! ער איז אבער געווען א בעל־המצאה... די המצאות האבען איהם געקוילעט. איינ־געלוויז האט ער אויסגעצייכענט געגאסען דרעהדלעך, געשניצט לאמטערען, אם שענסטען געשוואומען, אם געשיקסטען זיך גע־גליטשט. ער האט געהאט א טאלענט צו די אלע זאכען. א טשי־קאווער יונג, ער האט געוואלט אלץ וויסען, אלץ קאנען, ער האט געפונען א המצאה צו פלעכטען אויף א שטעקען הוילע הבדלות, און פלעגט אין דעם זכות באקומען ביים שמש דאס גרעבסטע ליכ־טעל יעדע ווינטער־נאכט צום לערנען; היינט מאכט מען שוין די הבדלות אין אלע שטעדט. דאמאלט האט קיינער נישט געוואוסט פונ'ם סוד; עס האט געהייסען „חיים־בערס־הבדלות"! א סוכה־מאכער פלעגט ער זיין גאר א וואוילער; א מייסטער אויפצושטע־לען א כשר'ע סוכה פון עטליכע ברעטער, כמעט אהן נעגעל און גאר אהן כלים, היינט — זיינע רויזעלעך שבועות, זיינע מייסטערשע מזרח'ס...

נאָר, ווי אויבען איז געשטאַנען, — די המצאות האָבען איהם איבערגעפיהרט.

האנדלען נאָך דער חתונה, גלייך ווי אַלע אידען, האָט ער נישט געוואָלט. עס האָט איהם געצויגען צו עפּעס א פאַבריקעל מיט אַן המצאה'לע. — פריהער האָט ער אָפּגעקויפט ביי א שנאָרער א סוד צו מאַכען זייף אויף ארויסנעמען פלעקען; דער שנאָרער האָט ביי איהם אויסגענאַרט א הונדערטער, און חיים בער האָט זיך אוועק־געלאָזט אויף דער וועלט זייף פאַרקויפען. דאָס ווייב האָט געוויינט, עס איז איהר א שאַד געווען באַלד נאָך דער חתונה אַליין צו בלייבען, און באַזונדער האָט זי נישט געגלויבט אין'ם גאַנצען משא־ומתן... זייף איז ביי איהר גאָר קיין סחורה נישט געווען, — ווער דאַרף זייף? מען זאָגט כאָטש גרינעם זייף. דאָס דאַרף מען צו קינדערשע קעפּלעך, פּראָסטע זייף דאַרף מען צו דער וועש... אבער פלעקען ארויסצונעמען? ווייבערשע זאַכען וואַשען זיך, מאַנישע— מאַכט נישט אויס: א חתונה, א מלוה־מלכה אפילו, איז שוין נאָכ'ן בגד... חיים־בער האָט אָבער געוואוסט, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך, אַז מיט טשאַכנאַוועקע עקט זיך נאָך נישט די וועלט, אַז נישט אומעטום איז א מנהג פון פלעקען. — ער האָט זיך געשוואוירען מיט כל השבועות, אַז קוים מאַכט ער די ערשטע צוויי טויזענט רובל, קומט ער אהיים, קויפט זיך א נחלה, און היידאַ! זיין פוס וועט שוין נישט איבער די שוועל ארויסטרעטען... ער וועט זיך מאַכען א שענק, א געוועלבעל, אָפּלעבען שוין זיינע יאָהרען בשלום...

דאָס ווייבעל, נעבעך, האָט געמוזט באַשטעהן, און ער איז אין א האַלב יאָהר ארום געקומען אַהן א דרייער, דער זייף איז אריינ־געגאַנגען אין בלויזע הוצאות, כאָטש געגעסען האָט ער ווייניג, און געקומען איז ער קרוע בלוא...

רחל'ע האָט זיך, נעבעך, צוואויינט מיט ביטערע טרערען און געשיקט דעם מאַן צום רבי'ן...

ער איז געפאָהרען. ביים געזעגענען מאַכט ער צו איהר: ווייסט דו, רחל, דו האָסט אין מיר אַנגעוואוירען עולם הבא... איך האָב געמיינט, איך וועל קומען אהיים, וויים איך, א אידענע, וועט זי שרייען, וועט זי שילטען, אפשר נאָך א צופּ טון ביי דער באָרד, ביי א פּאה... און — דו גאָרנישט! אביסעל געוויינט, און מעהר נישט. דאָס האָט מיר טאַקע געשניטען ביים הארץ...

רחל האט געשמייכעלט מיט טרערען אין די אויגען. זי פאר־האפט, אז פריהער גאט און דערנאך דער רבי וועט אן עצה געבען...

פון מיטען וועג האט ער איהר געשריבען א בריף, ראשית — האט ער איהר מודיע געווען, אז ער איז בקו הבריאה, און פאר־לאנגט פון איהר דאס אייגענע צו הערען; שנית — אז ער פאהרט נישט צום רבי'ן, ווי ער האט געמיינט, נאר צוריק אין דער וועלט אריין! עס האט איהם א גליק געטראפען: ער האט אפגעקויפט א נייע המצאה, א מין וואקס, וואס מען קאן דערמיט צונויפקלעפען טעלער און גלעזער; דאס, שרייבט ער, איז שוין א דבר השוה לכל נפש; דער ארעמסטער איד האט צוויירלייי געפעס און קינדער־לעך, וואס צוברעכען עס; א פאר גלעזער וואלגערען זיך אויך ביי יעדען איד ארום.. ער פארהאפט צו גאט א. ז. וו....

רחל האט ווייטער אוועקגעווײנט א האלב יאהר, און חיים־בער איז ווייטער אהיים געקומען קרוע בלוא, נאר מיט אן המצאה אויף א היימיש געשעפט פון „אוואצאווע וואסער" — א זאפט פון פרוכטען.

פאר דער המצאה האט ער באצאהלט דעם לעצטען נילדען, און עטליכע יאהר שוין קוועלט ער זיך מיט דעם געשעפט. דעם ערש־טען זומער, ווען אויבס איז געראטען, אלע בוימער אין די גערט־נער ארום טשעכאנאוועקע זענען באהאנגען געווען מיט עפעל, בארען און פלוימען, אז מען האט זיי געמוזט אונטערשפארען, — האט חיים־בער אויפגעלעבט! — ער האט רחל'ען בארעכענט, וואס פאר אן עשרות ער וועט מאכען: דאס מאטעריאל וועט גאר כמעט נישט קאסטען. פרוכטען — בחצי חנם... ער האט אבער, נעבעך, געהאט א גרויסען טעות. פרוכטען איז געווען בחצי חנם, האט טאקע דער עולם געגעסען אויבס, און האט נישט געדארפט טרינקען קיין וואַ־סער... און אזוי איז געגאנגען א יאהר נאך א יאהר... אויבס איז גע־ראטען, ער האט געלייזט פאר אביב׳ל וואסער אין א יומא דפגרא, אין א יום־טוב: סכות, שמחת תורה; אין דער וואכען — נישט! דערנאך געהט ווינטער — אוים געשעפט...

— רבונו של עולם, — שרייט חיים בער אין הארץ, — רבונו של עולם, זאל דאס אויבס כאטש איין מאל נישט געראטען, זאל עס איין מאל דער ווינט אראפיאגען פונ'ם בוים, זאלען עס איין מאל די ווערים אויפעסען! רבונו של עולם!

די שווערע געדאנקען האט איבערגעריסען דער חזן מיט: „פּתח לנו שער“...

גאר אנדערש האט נעילה געדאווענט חיים־בער'ס קרוב, דער, וואס האט פארהאלטען דעם שמש, ער זאל נישט קלאפּען, ביז חיים־בער וועט אויסגעהן שמונה עשרה, — יונה וואלף דער סאַ־ראווניק.

ער שטעהט אויך גאנץ יום־כפּור אויף די פיס, ער ברענט אויך אונטער'ן טלית; ער האַפּעט און קאַפּעט, ער שרייט אויך און האקט אין דער וואנט אריין — נאר, ווען חיים־בער וויינט, און בעט זיך, ווי א קינד ביים טאטען, כאַטש א שטיקעל דאר ברויט, טאנצט מעהרסטענטיילס יונה־וואלף פאר דעם אויבערשטען, מלא שמחה, און דאנקט איהם פאר זיינע וואונדער. שוין זעקס יאהר האלט ער א סאד פון פרוכטען און יאהר ביי יאהר געהט עס בעסער. ער גיט א קרעכץ נאר ביי „זכרנו“, „כתבנו“ צו „חתמנו לחיים“ — געזונט איז דער עיקר! בשעת ער דאנקט זיין ליעבען נאמען פאר זיך און זיין ווייבס געזונט, בעט ער אויף געזונט פאר זיינע קינדער... עפּעס איינס איז גאר קיין לייט נישט, אלע מאל גיסט זיך עס עפּעס אויס דאס קעפּעל, שטענדיג איז איהם רויט אונטער'ן נעזעל, און מאנ־כעס מאל וואקסען איהם „גולעס“ ארום דעם העלזעל.

כל־זמן דאס קינד האט געצייגדעלט, איז מען זיכער געווען, אז עס איז ציין. דערנאך האט מען גערעכענט אויף ווערים. דאס קינד האט אבער אויסגענומען „ווערים־קרויט“ ווי האלץ, און עס האט נישט געהאלפען, — האט מען געשיקט א קוויטעל; איינ־מאל איז מען מיט איהם אליין געפאהרען צום רבי'ן. עס איז אפילו בעסער געווארען, נאר דערנאך ווייטער ערגער.

דער רופא זאגט, עס איז שקראַפעל. מען דארף איהם באַ־דען אין זאלץ־וואסער אדער שיקען אין א באד אריין. אויף שיקען אין א באד סטארטשעט נישט דאס עשרות, מען זאל אפילו דעם גאנצען דלות פארזעצען און דעם ווייב די אוירינגלעך אויסטון... היי־מישע זאלץ־בעדער איז נישט דא וואו צו מאכען: אין סאד, וואו מען וואוינט א גאנצען זומער, איז קיין וואסער נישטא צום טרינ־

קען, און צום קאַבען פיהרט מען אנדערטהאַלבען וויאָרסט א קענ־דעל וואסער...

דאָס אינגעלע וואקסט מיט דעם פּאַרכעל, מיט די גולעס, מיט דעם געשוואָלענעם נעזעל, לערענט א גאַנצען ווינטער אין חדר און איז א וואויל אינגעל.

„חתמנו לחיים“, — וויינט דעריבער יונה וואָלף — מיין קינד, מיין עלוי, מיין נחת, מיין טרייסט זאָל מיר לעבען!

אחוץ ביים „זכרנו לחיים“ האָבען יונה וואָלפ׳ס געדאַנקען נישט קיין שייכות מיט דעם דאַוונען. א גאַנצען טאָג לויבט ער און לויבט דעם אויבערשטען, נאָר ווייל ער איז, נעבעך, א גראָבער יונג, קומט אַמאָל אויס, אז ער הענגט זיך אַן אויף א וואָרט און צוואָויינט זיך אָדער צולאַכט זיך גאָר בחנם... דער אמת איז, אז ווען יונה וואָלף זאָל נישט זיין שטומפּיג אויף דער עברי, וואָלט קיין בריאה נישט געקאָנט איינשטעהן און אויסהאַלטען אין שול; אז עס קומט צו די באַקאַנטע תפלות, רייסט ער דעם חזן אַלץ פון מויל אַרויס און צו־לאָזט זיך אויף א קול, אז ווען נישט, וואָס די שול איז געמויערט. און פּאַרצייטענס — וואָלטען די ווענט געציטערט און אפשר איינ־געפאַלען. דאָס גליק איז, וואָס ביי קרבנות, ביי ובא לציון, פון „ומקבלין דין מן דין“ אַן, ביי יעדען פּיוט מיט „גרודעס“ בלייבט ער, נעבעך, שטיל, ער האַקט אָפּ...

אַט, ביי דעם שטיל־בלייבען און אָפּהאַקען, הויבט ער זיך אַן פאַרקרימען, איינציהען דעם שטערן, אַמאָל נאָך צודריקען די אויגען און אריבערוואַרפען דעם טלית איבער׳ן קאָפּ, דער עולם זאָל מיינען, אז ער האָט אַצינד כונות... און דאַמאָלט האָט ער טאַקע מחשבות... מיט׳ן שרייען פאַרדולט ער זיך אַליין די געדאַנקען. שטילערהייט, אונטער׳ן טלית, קומען פאַר אלע הוריות... דאַמאָלט דאַנקט ער און לויבט דעם אויבערשטען שוין מיט זיינע אייגענע ווערטער... עס געהט איהם גאַנץ גוט... קיין עשירות מאַכט ער נישט, דאָך האָט ער שוין אַרויסגעטריבען דעם דלות, געקויפט דעם ווייב א פּאָר „טשוועקעס“, צום ליכט־בענשען א פּאָר זילבערנע לייכטערלעך, און עס איז דאָ צו „פּופּלען“... דאָס קינד, נעבעך... מילא... גאָט וועט העלפען. ער אַליין האָט אויך אַמאָל, נישט היינט געדאַכט, געהאַט דעם פּאַרך, עס שיינט איהם נאָך יעצט אויך די לבנה אויף דעם קאָפּ...

נו !...

ער דערמאָנט זיך, ווי די יונגען האָבען איהם געיאָגט אין חדר... איין חיים־בער — נישט. ערשטענס, אַלס קרוב האָט ער איהם נאָך פאַרטיידיגט, צווייטענס, איז ער טאַקע געווען אַ מזג טוב, דער חיים בער! און פונדעסטוועגען האָט ער אַלע צרות גע־ליטען דורך דעם חיים־בער'ן. חיים־בער האָט געקאָנט דעם שיעור — ער נישט; חיים־בער איז שעהן, ער — נמאס ומאוס און ברודיג; חיים־בער האָט געטויגט צו אַלעם, ער — אויף כפּרות... אַלץ נאָר חיים־בער... דער מלמד האָט איהם געפּאַטשט: „לערען דיך אָפּ פון חיים־בער'ן!" די מאַמע האָט געריסען פון איהם פּאַסען און געשטעלט איהם פאַר אַ שפּיגעל חיים־בער'ן, דער טאַטע האָט אויך איהם געפּייניגט מיט חיים־בער'ן!...

כאָטש חיים־בער פלעגט מיט איהם האַלטען, מציל זיין פון די חברים'ס הענט, פונדעסטוועגען פלעגט ער דאָך אין האַרץ איהם פיינט האָבען, אמת פיינט... פאַרוואָס? פאַר ווען?

„פאַר קנאה", — שטויסט זיך יונה־וואָלף — און האָט שטאַרק חרטה אויף דער קנאה. נאָר, עס איז דאָך אַלץ קינדערשע זאַכען, מעשה נערות... היינט האָט ער שוין קיין קנאה נישט אויף איהם, ער בעט פאַר זיין לעבען...

און באמת האָט ער אַצינד חיים־בער'ן שטאַרק ליעב. מיט'ן גאַנצען האַרצען איז ער זיך אויף איהם מרחם; מיט דריי־פיערטעל קרעכץ ביים דאַווענען האָט ער איהם געמיינט.—

— דער אויבערשטער זאָל איהם, נעבעך, העלפען. ווי דער ווינטער וועט, נעבעך, זיין, ווי ער וועט זיך דורכשטופּען, זאָל ער, נעבעך, כאָטש אַ גוטען זומער האָבען, כאָטש לעזען... אבי מען לעזט נאָר, איז שוין דאָ אַ באַרער גראָשען, קאָן מען זיך די הענט צו־פיהרען...

ביי „מרובים צרכי עמך" איז ער שטיל געבליבען, עס איז שוין געווען פאַר איהם אַ „שלעכטער וועג", אַ גרעבליע... ער האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען אויף דעם גרויסען מחזור און געטראַכט:

„רבונו של עולם, אויב איך, צי מיין ווייב, צי מיינע קינדער האָבען אַ חסד ביי דיר, אָדער זכות אמת, רבונו של עולם — זאָל מיר מיין קינד האָבען אַ רפואה שלמה... אין סאַד זאָל וואַקסען עפּעל ווי האָלץ... די זאַפטיגע, פולע פּאַפּיראָווקעס, וואָס צוגעהן

אין מויל... רבונו של עולם, זאלען זיך דיינע אידעלעך אנטרינקען מיט מיינע עפעל, עס זאל זיי אנגיסען פולע מיילער מיט זאפט! אויך פארגעס נישט, רבונו של עולם, אין חיים־בער'ן, ער זאל לייזען פאר אוואצאווע וואסער אויך...

אינמיטען האט ער זיך אויפגעכאפט. עס געהט „זכור ברית אברהם ועקדת יצחק"! ווייטער א שאס — א גלייך שטיקעל וועג! גאלאפ! עס טרעפט זיך אפילו אמאל א גריבעל, א שטיינדעל, א „טבועות וגנוזות", ניש־קשה, עס שלינגט זיך שוין איין מיט'ן נגון. דערפאר „אנקת מסלדיך" געהט שוין מיט דער הויט, ער איז שוין ביז דעם סוף ווי אין דערהיים, ער האט שוין גארנישט אין זין. — ער שרייט, ער ליארעמט, ער זינגט, גלייך ער איז איינער אין שול!

ארויסגעהענדיג פון שול, האט ער זיך געטראפען מיט חיים־בער'ן —

— זאלסט דיר האבען פיעל גוטס אויסגעבעטען —

— גם אתם! — האט איהם חיים־בער געענטפערט.

— וואס דו ווילסט נאר אליין, זאל ער דיר געבען —

— דיר אויך, יונה־וואלף, — גאט זאל אונזביידע געבען א גוט יאהר...

— מיר ביידע זאלען לייזען!...

און זיי זענען זיך צוגאנגען...

זיי האבען זיך גאנץ ערנסט געבענשט. — דאך, נאכ'ן צוגעהן, האבען זיי נאך אמאל אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל:

— אויבס זאל זיין ווי גאלד! — האט געבעטען יונה־וואלף.

— פוילען זאל עס! — האט געבעטען חיים־בער...

דערנאך האט יונה־וואלף געשיקט חיים־בער'ן א „כפרה", א גרויסען, פעטען, אויסגעזאטענעם האן, און חיים־בער יונה־וואלף'ן — דריי פלאשען אוואצאווע. ביידע האבען זיך געלעגט שלאפען מיט בטחון —

יונה־וואלף — אז עפעל וועט זיין ווי גאלד, און חיים־בער— אז דאס אויבס וועט פוילען, און ער וועט לייזען פאר וואסער...

זייערע ביידע ווייבער זענען דאך נישט געשלאפען. חיים־בער'ס ווייב האט געקלערט, וואו נעמט מען אויף סוכות? און יונה־וואלף'ס — וואו נעמט מען סוכות באטש נאך א האלב טוץ זיל־בערנע לעפעל צום יום־טוב'דיגען טיש.

דער נייער נגון.

מען האט געגעבן א בלאז, דער עולם האט אנגעהויבען רעש'ן: „לשנה הבאה בירושלים!“ ווייסע חברה האט זיך שוין צוגעכאפט צום וואקס פונ'ם שלחן, ביים עמוד איז שוין געשטאנען א וואכענדיגער חזן, מען האט געדאווענט שוין דעם וואכענדיגען מעריב מיט'ן וואכענדיגען נגון.

פייל פון בויגען האט זיך גערדאווענט, פייל פון בויגען אפגעלעגט קיטעל און טלית און אנגעהויבען אנטון די שטיוועל — ווער האט צייט?

קיינער האט קיין צייט נישט געהאט צו באמערקען דעם בלאסען יונגענמאן, וואס האט גערדרעהט זיך ארום עולם און נאכגעשלעפט א שוואך און נאך א בלאסער קינד. דאס דריטע מאל געהט ער שוין ארום די שטעדט; קיינער זעהט איהם נישט. דער ליגט אונטער א באנק און זוכט א שטיוועל, יענער איז פארנומען, מען האט איהם א קאלאש פארטוישט, א היטעל פארשמירט מיט חלב און — אלע זענען הונגעריג...

אומזיסט קוקט ער יעדען אין פנים, ער קאן קיינעמס בליק נישט כאפען.

— טאטע, קום שוין אהיים! — בעט זיך דאס קינד.

— נאך איינמאל וועלען מיר ארומגעהן. — האט ער געענטפערט, — איך וויל נאך דורכגעהן פאר'ן פעטער...

דערווייל אבער האט זיך דער עולם א ריהר געטאן. דער לעצטער קדיש, דער לעצטער „אמן“!

דער עולם יאגט און שלעפט מיט דעם יונגענמאן מיט'ן קינד.

אויפ'ן שול־הויף שטעלען זיך די מענער מקדש זיין די לבנה.

די ווייבער ציהען זיך איןביידע זייטען פון שול־גאס, ווי צוויי ווייסע שניר.

אהיים געהענדיג, האט מען צייט אויסצורעכענען, וויפיעל וייבער עס האבען גע׳חלש׳ט, וויפיעל שיער נישט גע׳חלש׳ט; צו רעדען אביסעל מכח דעם חזן, וואס איז היינט געוועזען הייזעריג מעהר ווי אלע יאהר.

ביי יעדען הויז געזעגענען זיך צוויי־דריי און פארשווינדען... בשעת ווען אויפ׳ן שול־הויף שטעהט נאך דער גרויסער עולם און טאנצט געגען דער לבנה. צווישען עולם דרעהט זיך ווייטער ארום דער בלאסער יונגערכיאן מיט׳ן בלאסען קינד. דער עולם הויבט אן ווערען קלענער און זיין פנים — פינסטערער; אפגעזאגט, דער לעצ־טער פארשווינדט ערגעץ אין אן עק. דער יונגערמאן שטעהט נאך:

— קיינער... נו מילא, מוז מען זיך באגעהן... איך וועל נישט בעטלען אויפ׳ן נייעם יאהר; באלד מוצאי יום־כפור... האבען זיינע ליפען געציטערט.

דאס קינד האט געמיינט, אז ער איז מקדש די לבנה.

— גענוג שוין, טאטע! — האט ער איהם געשלעפט ביי דער פאלע, — קום שוין אהיים! — זיין קול איז געוועזען אנגעזאפט מיט טרערען.

— נאריש קינד, וואס יאגסט דו דיך אהיים?

— עסען! איך בין הונגעריג.

— פשיטא! אודאי ביסט דו הונגעריג... שוטה אײנער! מאי קא משמע לן? וואס דערצעהלסט דו מיר, אז דו ביסט הונגעריג... אנישט, וואס וואלט איך געמיינט, אז דו פאסט אפ א יום־כפור און דו ביסט נישט הונגעריג?

— קום שוין אהיים. — האט זיך ווייטער געבעטען דאס קינד.

— הער, דוד׳ל, אין דערהיים איז אויך נישטא וואס צו עסען...

— כאטש א שטיקעל ברויט!

— קיין ברעקעל ברויט!

דאס קינד איז געבליבען שטעהן דערשראקען.

— דוד׳ל, — מאכט צו איהם דער פאטער, — דו ווייסט, וואס היינט איז געוועזען?

דאס קינד וויינט און בליבעט שטיל.

— היינט, דוד׳ל, איז געווען יום־כפור... יום הקדוש.

— יא. — האט קוים דאס קינד געשאקעלט מיט׳ן קאפ.

— נו, זאג, הוד'ל, וואס האבען מיר געטאן?
— געדאווענט, — וויינט דאס קינד.
— גוט! און השם יתברך וואס האט געטאן?
— מוחל געוועזען, — האט קוים דאס קינד ארויסגעכליפעט.
— ווייסט דו וואס, דוד'ל, אז גאט, ברוך הוא, האט מוחל געוועזען אונזערע זינד, דארפען מיר, דאכט זיך, זיין פרעהליך! וואס?

דאס קינד ענטפערט נישט.

— דו געדענקסט, דוד'ל, פאר א יאהרען, ווען די מאמע האט נאך געלעבט, האבען מיר געזונגען, נאך דער וועטשערע א נייעם נגון, געדענקסט דעם נגון?
— ניין!
— איך וועל מיך דערמאנען, נאר העלף מיר אונטער!

און דער יונגערמאן האט אנגעהויבען זינגען מיט א הייזעריג שוואכער שטימע א נגון; נישט קיין סיני, נישט קיין וואלעד, נאר עפעס א פרעהליכען נגון, וואס האט געשניטען אין הארץ.

דאס קינד האט וויינענדיג צוגעהאלפען.

דער תענית.

א ווינטער־נאַכט! שרה זיצט ביים „קאַנאַנעק" און שטאָפּט אַן אַלטען זאַק. די ארבייט מיט געפּרווירענע הענט געהט נישט זעהר געשווינד; פּאר קעלט זענען איהר אויך ברויען און בלוי געווארען די ליפּען, אָפּט לעגט זי אוועק די ארבייט און צולויפט זיך איבער דער שטוב, צו דערוואַרעמען די געפּרווירענע פיס.

אין א בעט אויף א גאַלען שטרוי־זאק שלאָפען פיער קינדער: אין יעדער זייט צו צוויי קעפּ, איבערגעדעקט אין דער מיט מיט עטליכע אַלטע קליידער.

וואס אמאל כאַפּט זיך אויף אַן אנדער קינד, עס הויבט זיך אויף אַן אנדער קעפּעל און רופט: עסען!

— ווארט, ווארט, קינדערלעך, — טרייסט זיי שרה, — אַט, באלד וועט קומען דער טאטע, ברענגען וועטשערע; איך וועל אייך אַלע אויפוועקען!

— און ווארעמעס? — פרעגען די קינדער ווייגענדיג — מיר האָבען דאך נאך קיין ווארעמעס נישט געגעסען!

— ווארעמעס אויך!

זי גלויבט דאך אליין נישט אין דעם, וואס זי זאגט; זי זוכט מיט די אויגען אין אַלע זייטען, טאמער וועט זי נאך עפּעס געפינען צו פארזעצען... נישטאַ!

לעדיגע, נאסע פיער ווענט! א צושפּאַלטענער אויווען! אַלץ איז נאס און קאַלט!... אויפ'ן קוימען שטעהען א פּאַר צובראַכענע טעפּ, אויפ'ן אויווען — אַן אלט, אויסגעבויגען, בלעכען חנוכה־לעמפּעל; אין דער הויך אין באלקען שטעקט א נאַגעל — א זכר פון א הענגעל־לייכטער, צוויי לעדיגע בעטען אהן א קישען... גאַר־נישט, גאַרנישט מעהר!

עס האט לאנג געדויערט איידער די קינדער זענען רעכט איינ־

געשלאָפען. שרה קוקט אויף זיי מיט הארץ־וועהטאָג, מיט רחמנות, און טראַגט איבער די פּארוויינטע אויגען צו דער טיר. זי האָט דערהערט טריט; שווערע טריט אויף די טרעפּ אין דער סוטערינע אריין; קאַנען קלאַפּען, דאָ אין דער רעכטער, דאָ אין דער לינקער זייט וואַנט. א שטראַל פון האָפנונג באַלייכט איהר איינגעשרומפּען פּנים. זי קלאַפּט א פּאָר מאָל א פוס אַן א פוס, הויבט זיך שווער אויף און געהט צו צו דער טיר. זי עפענט, עס קומט אריין א בלאַסער, איינגעבויגענער איד מיט לעדיגע קאַנען.

— נו? — פרעגט שרה שטיל.

ער שטעלט אוועק די קאַנען, לעגט אָפּ די יאָך, זיפצט אָפּ און ענטפערט נאָך שטילער:

— גאָרנישט! גאָרנישט! מ'האָט אין ערגעץ נישט באַצאהלט... מאָרגען, זאָגט מען... יעדער זאָגט אַלץ — מאָרגען... איבער־מאָרגען... ראש־חודש...

— די קינדער האָבען כמעט אין מויל נישט געהאַט, — מאַכט שרה — כאָטש גוט — זיי שלאָפען... בידנע קינדער מיינע! זי קאָן זיך נישט איינהאַלטען און הויבט אַן שטיל צו וויינען.

— וואָס וויינסט דו, נאַר! ? — פרעגט דער מאַן.

— אך, מענדעל, מענדעל... די קינדער זענען אַזוי הונגעריג!...

מיט געוואַלד וויל זי איינהאַלטען די טרערען.

— און וואָס וועט זיין אונזער סוף? — קלאָגט זי זיך, — מיט יעדען טאָג ווערט ערגער!

— ערגער? ניין, שרה! זינדיג נישט מיט די רעד! פאַר־אַיאָהרען איז ערגער געווען, ערגער! אויך אָהן ברויט און דערצו נאָך אָהן א דירה! די קינדער האָבען זיך בייטאָג געוואַלגערט אין גאַס, ביינאַכט — אין די הויפען... היינט כאָטש אויף א שטרוי־זאַק, כאָטש אונטער א דאַך!

שרה האָט זיך שטאַרקער צוּוויינט.

זי האָט זיך דערמאָנט, אַז דאַמאָלט איז איהר טאָקע איינמיטען גאַס א קינד אוועקגעקומען. עס האָט זיך פּאַרקיהלט, הייזעריג געוואָרען און געשטאָרבען.

— געשטאָרבען ווי אין וואַלד... (זיי צו לעננערע יאָהר!) נישט געוועזען מיט וואָס צו ראַטעווען... מישטיינס געזאָגט, נישט אפילו

די שול איינגעריסען, נישט דאס פעלד געמאסטען, קיין עיז־הרע נישט אפגעשפראכען... אזוי, אויסגעגאנגען ווי א ליכט!

און ער טרייסט זי.

— ווייז נישט, שרה, וויין נישט... זינדיג נישט פאר גאט!

— אך! ווען וועט ער שוין אויף אונז רחמנות האבען!

— האב אויף דיר אליין רחמנות, לאז דיר נישט צו אזוי צום הארץ! זעה, ווי דו זעהסט אויס! היינט צעהן יאהר איז געוועזען אונזער חופה... קוק אן דיין פנים... וועה און ווינד! דו ביסט דאך געוועזען די שענסטע אין שטאדט!

— און דו? ! דו האסט דאך געהייסען, געדענקסט, מענדעל גבור... היינט ביסט דו געבויגען אין דרייען, קראנק... כאטש דו האלסט פאר מיר בסוד? !

— אך, גאט! גאט! — רייסט זיך איהר ארויס א געשריי.

די קינדער כאפען זיך אויף און בעטען: עסען, ברויט!

— חלילה! ווער עסט היינט? — האט זיך מענדעל פלוצלונג אנגערופען.

די קינדער זעצען זיך אויף דערשראקען.

— היינט איז א תענית, — זאגט מענדעל מיט א פינסטער פנים.

עס האט געדויערט א פאר מינוט, איידער די קינדער האבען פארשטאנען, וואס מען רעדט צו זיי.

— וואס פאר א תענית? וואס פאר א תענית? — פרעגען זיי, וויינענדיג.

און מענדעל דערצעהלט מיט אראפגעלאזטע אויגען, אז היינט, נאך ביי שחרית, צו קריאת־התורה, איז אראפגעפאלען די ספר־תורה פון שלחן.

— דעריבער — זאגט ער — האט מען אויף מארגען ארויס־גערופען א תענית, אפילו פאר זייגענדיגע קינדער!

די קינדער שווייגען און ער פיהרט ווייטער.

„אזא תענית ווי יום־כפור, ווי תשעה־באב; פון היינט פאר־נאכט אן!"

די פיער קינדער שפרינגען פלינק ארויס פון בעט און הייבען אן בארוועס, אין די צוריסענע העמדלעך, צו טאנצען איבער דער שטוב און צו רופען:

— מיר וועלען פאסטען! פאסטען!

מענדעל פארשטעלט מיט די פּלייצעס דעם קאנאנעק, זיי זא־לען נישט זעהן, ווי די מוטער גיסט מיט טרערען.

— נו. געווג! — בארוהיגט ער די קינדער — גענוג! אין א תענית ט א ר מען נישט טאנצען... אם ירצה השם, — שמחת־תורה!...

די קינדער זענען צוריק אין בעט אריין.

פארגעסען דעם הונגער!

א מיידעלע הויבט אן זינגען „אבינו מלך“, „אויפ'ן הויכען בארג...“ א קעלט לויפט מענדלען דורך אלע גלידער...

— זינגען טאר מען אויך נישט, — מאכט ער מיט א פאר־שטיקטער שטימע —

די קינדער ווערען שטיל און שלאפען איין, מיד פון טאנצען און זינגען. איינער דאך, דער עלטערער, וואגט זיך נאך און פרעגט:

— טאטע, ווען ווער איך בר־מצוה?

— נאך ווייט, חיים'ל, נאך ווייט... נאך פיער יאהר, זאלסט מיר לעבען און געזונט זיין...

— דאמאלט וועסט דו מיר קויפען א פאר תפלין?

— ווי דען?

— א תפלין־זעקעלע?

— מן הסתם!

— און א סדור'ל?... א קליינם מיט א גאלדענעם שנים?

— מיט גאטס הילף... בעט גאט, חיים'ל!

— דאמאלט. וועל איך פאסטען אלע תעניתים.

— יא, יא, חיים'ל... אלע תעניתים...

שטיל האט ער צוגעגעבען:

— רבונו של עולם, נאר נישט אזוינע, ווי היינט!...

דאָס אָרעמע אינגעל.

(אַ מעשה, דערצעהלט דורך א „מענש“ פון אַ „קאָמיטעט“).

— גיט מיר אכט גראָשען אויף א נאַצלעג*).

„ניין!“ — ענטפּער איך הארט און געה אוועק.

ער לויפט מיר נאָך מיט א הינטישער בקשה אין די ברענענ־דיגע אויגלעך, ער קושט מיר דעם ארבעל. — עס העלפט נישט! „מיינע הכנסות טראָגען נישט אויף אזוינע נדבות יעדען טאָג!“

„אָרעמע לייט — טראַכט איך, ארויסגעהענדיג פון דער „אָרע־מער קיך.“ וואו איך בין מיך אזוי הארט באַגאַנגען מיט'ן בעטלערי־שען אינגעל, — אָרעמע לייט עסען זיך געשווינד צו.“

דאָס ערשטע מאָל, אז איך האָב דערזעהן דאָס אויסגעדאַרט־ברודיגע, יונגע פּנים'ל, מיט די טיף־איינגעפאַלענע, שוואַרץ־ברע־נענדיג־טרויעריגע נאָר קלוגע אויגעלעך, האָט עס מיך אנגעכאַפּט ביים הארץ. איידער איך האָב זיין בקשה אויסגעהערט, האָט עס מיר שוין געגעבען א ב ר י ה, און א צעהנערל איז „ארויסגע־פלויגען“ פון מיין טאַש אין זיינע דאַרע הענטלעך אריין.

איך געדענק גאַנץ גוט, אז די האַנט מיינע האָט עס א ל י י ן געטאָן. זי האָט נישט געפרעגט דאָס הארץ, צי עס האָט רחמנות, נישט דעם רואה־חשבון — דעם מוח, — צי ביי א פּענסיע פון איין און פיערציג רובל מיט זעקס און זעכציג קאָפּיקעס א חודש, קאָן מען געבען פינף קאָפּיקעס צדקה.

*) אַ הגיז פאַר אָרעמע לייט צום איבערנעכטיגען.

זיין בקשה איז געווען אז עלעקטרישער פונק. ער האט ער־שיטערט יעדעם אבער אין מיר, יעדעם קעמערל אין יעדען אבר, און מיין רואה־חשבון, דער מוח, האט ערשט שפעטער געקריגען א „ידיעה“ פון דער נייער הוצאה; ערשט שפעטער, ווען דאס אינגעל איז שוין, אונטערשפרינגענדיג פאר שמחה, ארויס פון „טאניאק*).

פאריאגט אין אייגענע און אין פרעמדע געשעפטען, האב איך באלד אינ׳ם אינגעל פארגעסען. נאר, אפנים, נישט אינגאנצען. נישט וויסענדיג דערפון, האט דאך אין מיר ערגעץ געמוזט זיין אן „אספה“ פון פראקטישע מחשבות. ווארים באלד דעם צווייטען אווענט, אז דאס אינגעל האט מיך ווייטער אפגעשטעלט, אז דאס אייגענע אינגעל, מיט׳ן ציטערדיג־אפגעריסענעם קול, האט מיך ווייטער געבעטען אויף א „נאצלעג“ — זענען מיר שוין ארויסגע־שוואומען, פון ערגעץ אין מיר, ג ר י י ט ע מחשבות: א זיבען— אכט יאהריג אינגעל דארף נישט בעטלען... נישט האלטען זיך אין קיך... דאס עסען אין קיך פאר׳ן צוזאמענגעמען די כלים, מאכט איהם נאר פאר א לעדיג־געהער, פאר א בעטלער; אזוי־ערנאך וועט פון איהם קיינמאל קיין לייט נישט זיין...

די האנט מיינע האט זיך ווייטער גערוקט אין קעשענע אריין. נאר א י ך האב זי דארט דערטאפט און פארהאלטען. וואלט איך פרום געווען, וואלט איך אפשר אזוי געקלערט: צי די מצוה איז ווערט די אכט גראשען? צי וואלט איך נישט יוצא געווען אויף דעם ארט מיט מנחה־דאווגען? אדער מיט א הייסערען קרעכץ ביים דאווגען? נישט פרום, האב איך נאך דעם אינגעלס טובה געהאט אין זינען; מיט מיינע אכט גראשען וועל איך איהם נאך א רעה טון! אן אייביגער בעטלער פונ׳עם מאכען!

און דאך האב איך איהם דאמאלט געגעבען! די האנט האט זיך געריסען פון קעשענע ארויס און איך האב זי לענגער נישט פארהאלטען; עפעס האט מיר ארום הארץ וועה געטאן, די אויגען זענען מיר פייכט געווארען. ער איז ווייטער ארויס פון קיך מיט א שמחה, און איך האב געפיהלט, אז מיר איז גרינגער און לייכטער געווארען אויפ׳ן הארץ, איך האב דערפיהלט א שמייכעל אויף מיין פנים.

---

*) א קיך פאר ארעמע לייט.

דאס דריטע מאָל האָט שוין לענגער, אסך לענגער געדויערט.

איך האב שוין בארעכנט, אַז מיין פענסיע ערלויבט מיר נישט אויסצוגעבען אכט גראשען א טאג; עס איז טאקע א פארגעניגען צו זעהן דאס פארוויינטע, נישט־דרייסטע אינגעל אונטערטאנצען פאר שמחה, צו זעהן, ווי עס צינדען זיך די ליכטלעך אין זיינע יונגע אויגען אן, צו ו ו י ס ע ן, אַז פאר דיינע אכט גראשען האָט ער נישט נעכטיגען אין גאס, נאר אין „נאצלעג", וואו עס וועט איהם ווארעם זיין און ער וועט נאך אין דערפריה קריגען א גלאז טיי מיט א זעמעל — דאס אלעס איז א פארגעניגען, נאר איך, ביי מיינע הכנסות, טאר מיר נישט ערלויבען אזוינע „שמחות!" — קיינעסוועגס!

נאטירליך האב איך דאס אלעס דעם אינגעל נישט געזאגט! איך האב איהם בעסער גע'מוסר'ט, ווי דען!

איך האב איהם געגעבען צו פארשטעהן, אַז מיט'ן בעטלען פיהרט ער זיך איבער... אַז יעדער מענש, און פון איהם דארף אויך ארויסוואקסען א מענש, דארף, איז מחויב צו ארבייטען... ארבייט איז א הייליגע זאך! און — אַז מען ז ו כ ט ארבייט, געפינט מען זי! און דערגלייכען געלעזענע גוטע זאכען, וואס האבען דעם אינגעל נישט געקאנט פארטרעטען דעם „נאצלעג", נישט דינען אפילו פאר א נעליהענעם שירם, געשיצט צו זיין איבער נאכט פאר'ן רעגען אדער שניי...

ער איז אלץ געשטאנען און געקושט מיר דעם ארבעל... און אלץ אויפגעהויבען די אויגען צו מיינע צו זעהן, אויב עס ווייזט זיך נישט אין זיי א פונק רחמנות, אויב זיינע ווערטער פאלען נישט ווי ארבעס אויף דער וואנט! און איך האב געפיהלט, אַז ער האפט נישט אומזיסט, אַז מיינע קאלטע מחשבות ווערען ווארעם. אַז זיינע הינטיש־בעטענדיגע אויגען האבען אויף מיר א פעולה. אַז איך מיט מיין גאנצער באטערעע פון מחשבות און מוסר וועל מיך אין קורצען אונטערגעבען... און איך האב א ישוב געהאט: איך וועל איהם געבען, נאר אנזאגען איינמאל פאר אלעמאל, ער זאל שוין מעהר נישט בעטלען. אנזאגען הארט און שארף, ער זאל געדענקען! איך האב קלענער געלט פאר א פינף־קאפעקען־שטיק נישט געהאט, איך האב א מטבע אויסגעטוישט און געגעבען איהם אכט גראשען.

— נא! נאר מעהר, הערסט דו, זאלסט דו ביי מיר נישט בעטלען!

פון וואנען האט זיך דער „ביי מיר“ גענומען? איך האב איהם, דאכט זיך, נישט אין זינען געהאט; על כל פנים, האב איך די צוויי ווערטער נישט געוואלט זאגען; איך וואלט זיי גערנוויליג פאר וועלכע קאפיקע צוריק איינגעשלונגען? עס איז מיר אביסעל קיהל געווארען אויף דער נשמה, עס האט זיך מיר געדאכט, אז איך האב איהר פון ערגעץ אן ארט א לאפען אפגעריסען, און דער ארט איז נאקעט געבליבען! נאר דאס איז דורך א בליץ; מיין שטרענג פנים, מיין שארף־מעטאלען קול, מיין אויסגעשטרעקטע רעכטע האנט און ארויסגעשטעלטער לינקער פוס, האבען זייערס געטאן! איך האב א שטארקע פעולה געהאט אויפ'ן איננגעל! שטעהענדיג, ווי אויף ברענענדיגע קוילען, ווילענדיג זיך אויסרייסען פון קיך, כדי פריה צו קומען צום „נאצלעג“, איז ער דאך פון מיינע ווערטער בלאס און בלאסער געווארען, א טרער האט אנגעהויבען ציטערען אין דער יונגער ברעם...

— נאר נישט מעהר בעטלען, — האב איך מיין מוסר געענדיגט, — הערסט! דאס לעצטע מאל!

דאס איננגעל האט אפגעאטעמט און אנטלאפען!

היינט — היינט האב איך איהם שוין טאקע נ י ש ט גע־געבען! מ י י ן ו ו א ר ט וועל איך נישט ברעכען; ביי מיר איז נישטא קיין „בלי נדר ובלי מסקנא“ — איך לעג פאר מיינע ווער־טער קיין „עירוב“ נישט, איך זאל קאנען ווייטער אריבערגעהן. א ווארט — איז טייער! מען דארף זיך האלטען פעסט, אניט, וועט קיינמאל אין קיין זאך קיין „ארדנונג“ נישט זיין!

איך בארעכען נאך אמאל, וואס איך האב געטאן און געזאגט, און בין זעהר צופרידען פון זיך.

איך קאן נישט יעדען טאג געבען אכט גראשען צדקה, און דאך איז נישט דאס געוועזען דער עיקר; דער עיקר האב איך זיין טובה געמיינט, טובת הכלל אויך! ווארים, וואס איז ווערט צדקה א ה ן א סדר, און ווי קאן זיין א סדר אהן א פעסטער דעה?

מיט'ן איננגעל האב איך פראסט אידיש גערעדט, מיט מיר אליין רעד איך אביסעל געלעהרטער; ארויסגעהענדיג פון קיך, טראכט

איך: „דער ערגסטער מיקראָב אין דער חברה׳ס גוף איז בעטלע־
ריי. דער, וואָס ארבייט נישט, האָט נישט קיין רעכט אויפ׳ן
לעבען, א. ז. וו.“

קוים האָב איך די טיר פון „טאַניאַק“ הינטער מיר פאַרמאַכט
בין איך אריין מיט די פיס אין בלאָטע, מיט׳ן פּנים אין ווינט און
מיט „לייב און לעבען“ אין דער פינסטערער נאַכט!

עס איז א שרעקליכער ווינט, עס ציטערען די פלאַמען אין די
גאַסען־לאַמפּען ווי פאַר קעלט, און זייער ציטערדיגער שיין שלאָגט
זיך טויזענט־פאַך אָפּ אין די נאַסע בלאָטע־גריבלעך אין גאַס, אז עס
שווינדעלט פאַר די אויגען.

עס פייפט מיט א יעמערליכען קול, גלייך טויזענטער נשמות
בעטען זיך „תקון“, אדער טויזענט אינגלעך — צו אכט גראָשען
אויף „נאַצלעג“.

פוי! ווייטער דאָס אינגעל...

עס איז אַן עברה א הונט ארויסצוטרייבען אין גאַס אריין!...
און דאַך וועט דאָס אינגעל נעכטיגען אין גאַס!... נאָר וואָס זאָל
איך טון? ווייניג פאַר מיר דריי מאָל? זאָל צינד אַן אַנדערער גע־
בען! עס איז גענוג פון מיין זייט, אז איך האָב מיט׳ן קראַנקען האַלז
און הוסטענדיג אין אזא וועטער דעם טאַניאַק באַזוכט. איך בין
טאַקע א „קאַמיטעט־מענש“, נאָר קיינער האָט פון מיר נישט פאַר־
לאַנגט, איך זאָל אכטונג געבען, בפרט אין אזא וועטער, אַהן א
פעלץ... וואָלט איך פרום געווען, וואָלט עס פון מיין זייט איי־
גענגוץ געווען; איך וואָלט געמיינט כאָטש מיין טובה דערביי:
איך וואָלט געשווינד אהיים געלאָפען, ארייננגעוואָרפען זיך אין בעט
און איינגעשלאָפען, די נשמה זאָל געשווינד ארויפפליהען אין הי־
מעל אריין און פאַרשרייבען אויף איהר קאָנטאָ א מצוה׳לע... דאָס
מצוה׳לע איז „קרעדיט“, דער „דעבעט“ וועט זיין א פעט שטיקעל
לויתן... איך — האָב געהענדיג אין „טאַניאַק“ אריין לויתן אין
זינען געהאַט... מיין גוט הארץ האָט מיך געפיהרט...

מיך אליין לויבענדיג, איז מיר עפּעס װאַרעמער געוואָרען אין
דער געגענד פון הארץ; ווען יענער לויבט מיך, וואָלט איך מיך

געמוזט פארשעמען און אוועקמאכען מיט דער האַנט... מיך אליין קאָן איך הערען אהן בושה... און איך וואָלט מיך אפשר לענגער נאָך געלויבט, נאָך מעלות טובות אין זיך געפונען, נאָר, ליידער, בין איך מיט מיינע „האַלבע פּאדעשוועס" — איין גאַט ווייסט, אז די אַנ־דערע צוויי העלפטען האָב איך אויסגעריבען אויפ'ן וועג צום „טאַ־ניאַק"! — בין איך מיט מיינע האַלבע פּאַדעשוועס אריין אין א בלאָטע...

„שליחי מצוה אינן ניזוקין" — נאָר דאָס איז, אפנים, נאָר אהין־צו־וועגס; צוריק־צו־וועגס, בשעת ווען דער ניי־באַשאַפענער מלאך יאָגט זיך שוין צוריק אין הימעל אריין, קאָן מען אפילו האַלז־און־לייב ברעכען.

עס ווערט מיר נאַס אין די פיס און קאַלט אין אלע אברים; איך פיהל פּאָזיטיוו, אז איך וועל מיך פארקיהלען, אז איך האָב מיך שוין פארקיהלט; אָט באַלד וועל איך מיך צוהוסטען, עס וועט מיך אָנהויבען שטעכען אין דער ברוסט! עס פאַלט אויף מיר א שרעק... ערשט נישט לאַנג פיער וואָכען אפּגעלעגען!

— מען טאָר נישט אזוי! מאַכט אין מיר עפּעס געגען מיר אליין א מרידה, ניין! דיך מעגסט דו מקריב זיין! נאָר דיין ווייב און קינד? ווי האָסט דו א רעכט זייער שטיץ איינצושטעלען?

ווען דער זאַץ זאָל זיין א געשריבענער, איך זאָל דעם פרעמ־דענס זאַצ'ס לעזער זיין און האַלטען דערביי א בליישטיפט אין דער האַנט, וואָלט איך שוין געוואוסט, וואָס מיט איהם צו טון... נאָר דער זאַץ איז מיין אייגענער געוועזען...

און איך פיהל מיך פאַרט פארקיהלט, און אהיים איז נאָך ווייט, און די קאַמאַשען זענען פול מיט וואַסער, קאַלט און שווער... געגענאיבער לייכטען עטליכע פענסטער פון א קאָנדיטאַריי... די ערגסטע אין גאַנץ וואַרשוי, שענדליכער טיי, נאָר ביי „אין ברירה"!...

איך שפּרינג אריבער די גאַס און פאַל אריין אין א וואַרעמען נעבעל.

איך האָב באַשטעלט א גלאָז טיי און געכאַפּט א „פלוג־בלאַט".

דער ערשטער אילוסטרירטער וויץ, וואָס פאַלט מיר אין די אויגען אריין, זעהט מיר אויס אַלס א המשך פון דרויסען. דער

וויץ הייסט: „ווער אין וואס האט איבערפלוס?“ אויפ׳ן בילד איז א וועטער ווי איצט אין גאס. צוויי פערזאנען קומען זיך אקעגען אויפ׳ן טראטואר: פון איין זייט א דיקע פרוי אין די מיטעלע יאה־רען, „אן אנגעגאסענע“, אין א זיידען קלייד, א סאמעטענעם מאנ־טעל און א ווייסען פעדער־הוט. זי איז, אפנים, ביים גוטען וועט־טער ארויסגעגאנגען שפאצירען, אדער מיט א וויזיט, און דאס אומוועטער האט זי אומגעריכט געטראפען; דאס פנים איהרס איז איבערגעשראקען: זי שרעקט זיך פאר רעגען און קעלט פאר זיך, און אפשר — נאר פאר׳ן מאנטעל; זי איילט, עס קומען איהר עט־ליכע טראפען שוויים אויפ׳ן ווייסען שטערן ארויף; זי איילט, נאר איהרע טריט זענען דאך נישט זיכער. זי האטביידע הענט פאר־נומען. אין דער לינקער האנט, דורכגענומען דורך דער מופע, האלט זי די זיידענע שלעפ, שוין גוט מיט בלאטע פארברעמט; און אין דער רעכטער האנט — א קליינעם זיידענעם שירם, וואס פארדעקט איהר קוים דעם פעדער־הוט איבער׳ן קאפ! דער דאמע פעהלט נ א ר א שטיק שירם! פאר דאס האט זי איבערפלוס — אין אלעם אנדערען. עס איז א פנים אהן זארג, פון א זיבעטער זעט, פון אלדאס גוטס!

קעגענאיבער דער דאמע קומט אן א יונג מיידעלע — הויט און ביין! זי האט אפשר לאנגע און שעהנע האר, נאר זי האט געוויס ווייניג צייט צו זיי; זיי זענען צופלאסען, צושויבערט, און דער ווינט יאגט זיך ארום מיט גאנצע פענקעס האר און קלאפט זי מיט זיי אויף די דארע פלייצעס. זי טראגט א שטארק געלאטעט דין קליידעל, און דער ווינט האט זיך צו איהר צוגעטשעפעט און זוכט נאר א שפארע, זיך ארייננצו׳גנב׳ענען, זיך צו ציהען צום דארען לייב. אויף די פיס האט זי א פאר הויכע שיך — פון בלאטע! זי נעהט אויך נישט זיכער אויפ׳ן ווינט; ערשטענס, איז איהר דער ווינט גלייך אין פנים אריין; צווייטענס, האט זי אויך ביידע הענט פארנומען: אין דער לינקער האנט טראגט זי א פאר גרויסע מע־נישע — געוויס דעם פאטערס — שטיוועל, צו פארריכטען... די אויפגעשפאלטענע פאדעשוועס לאזען מיך זי נישט חושד זיין, אז זי טראגט זיי אין א שענק, פאר א פלאש בראנפען צו פארזעצען... געוויס איז דער פאטער אהיים געקומען מיד פון דער ארבייט, די מוטער קאכט וועטשערע, און זי, די עלטסטע טאכטער, האט מען

ארויסגעשיקט פארריכטען די שטיוועל — אויף אין דערפריה מו־זען זיי זיין פארטיג. זי איילט, זי ווייסט, אז אויב דער שוסטער וועט אויף מארגען נישט פארטיג מאכען די שטיוועל, וועט א גאנ־צען טאג קיין פייער אויפ'ן קוימען נישט זיין... זי סאפעט — די גרויסע שטיוועל זענען צו א שווערע לאסט פאר דעם קליינעם קינד, נאר נאך שווערער איז די משא אין דער לינקער האנט: זי טראגט — אן אומגעהייערען וועגס־שירם איבער זיך! און זי טראגט איהם מיט שטאלץ — דער פאטער האט איהר דעם שירם געטרויט!

דעם קינד פעהלט אסך זאכען: ווינטער — ווארעמקייט, זו־מער און ווינטער — קליידונג, א גאנץ יאהר — עסען צו דער זעט... דערפאר האט זי איבערפלוס אין שירם!

איך בין זיכער, אז אין דער רגע איז איהר די רייכע דאמע מיט'ן שירם מקנא!

דאס קליינע דארע מיידעלע מיט די שעלמיש־לאכענדיגע אוי־גען, כאטש זי קערט זיך יעדע מינוט שיער נישט איבער פון ווינט, — שמייכעלט מיר אקעגען פון בלאט אראפ:

„נו, זעהסט, מיר האבען אויך אמאל נחת!"

„אט, לאך איך אויס יענער דאמע!"

נאר, באצאהלענדיג פאר דעם נישט־דערטרונקענעם טיי, דער־מאן איך מיך ווייטער אן מיין בעטלערישען אינגעל.

ער האט נישט קיין שירם. אויף איהם וואַרט נישט קיין הוים, זאל זיין מיט טרוקענע קארטאפעל, אהן פוטער! אויף איהם ווארט נישט קיין פיצעל בעט, א טאטען אדער א מא־מען צו־פוסענס... און אפילו די אומגליקליכע דאמע וואלט איהם נישט געהאט מיט וואס מקנא צו זיין!

ווי אזוי האט ער זיך מיר דערמאנט? אהא! איך געדענק: עס איז מיר דורכגעפלויגען א מחשבה, אז פאר דעם צעהנערל, וואס איך האב באצאהלט פאר דעם כמעט נישט פארזוכטען טיי, וואלט דאס ארעמע אינגעל געהאט: פאר א צווייער א האלבע פארציע זופ אדער א שטיקעל ברויט און — אן ארט, וואו צו נעכטיגען...

פארוואס האב איך טיי באשטעלט? אין דער היים קאכט, ווארטענדיג אויף מיר, דער סאמאוואר, עס זיצט עמיצער מיט א גרייטען שמייכעל אויפ'ן פנים, אויפ'ן טיש ליגט אנגעגרייט עפעס צו פארבייסען — איך האב מיך אבער געשעמט נ י ש ט צו באשטעלען קיין טיי!

— נו, מיין בושה איז אויך עפעס ווערט! — טרייסט איך מיך.

אין גאס האט אויף מיר געווארט נאך א שטארקערער ווינט.

ער רייסט די דעכער מיט א כעס, גלייך ער וואלט אז אנטי־סעמיט און זיי — אידען געוועזען; נאר די דעכער זענען אייזען און ביי זיך אין דערהיים. ער לאזט זיך אראפ מיט רציחה צו די לאמטערען אין גאס, זיי האלטען זיך דאך גלייך און לייכטען ווייטער, ווי געלעהרטע העלדען אין דער אינקוויזיציע־צייט! ער לאזט זיך אראפ נאך טיפער און רייסט דעם ברוק פון גאס, נאר די שטיינער זיצען טיף איינגעגראבען, און די ערד לאזט איהרע שכנים נישט אזוי לייכט ארוים; ער הויבט זיך צוריק אויף מיט א כעס, ארויף, ארויף אין דער הויך, נאר די הימלען זענען ווייט, און די שטערען קוקען אראפ גלייכגילטיג אדער מיט חוזק...

די מענשען אין גאס בויגען זיך, נייגען זיך, ציהען זיך צו־זאמען, ווענינ ארט צו פארנעמען, דרעהען זיך אלעמאל איבער, דעם אטעם צו כאפען, און געהען דאך ווייטער זייער זיכערען וועג...

— נאר דאס ארעמע, שוואכע אינגעל — קריג איך מורא — ווי וועט עס מיט איהם דערגעהן?!

מיין גאנצע פילאזאפיע האט מיך פארלאזט, און מיין גאנץ רחמנות האט זיך דערוועקט...

ווען דאס איז מ י י ן קינד? ווען איך זאל קלערען, אז דער ווינט קעהרט איבער מיין א י י ג ע ן פלייש און בלוט? ווען מ י י ן קינד דארף אין אזא ווינט נעכטיגען אין גאס... אדער, ווען אפילו ער האט שוין שפעטער אויסגעבעטעלט אכט גראשען.

גערן אין אזא שטורעם קיין פראגע, איבער דער ווייקסעל, איבער דער בריק!...

צי ווייל ער איז נ י ש ט מיין, איז ער דעריבער ערגער? צי ווייל די, וואס ער איז זייער, ליגען ערגעץ אין א קבר אונטער א מצבה, פיהלט ער ווענינער דעם ווינט? ציטערט ער ווענינער פאר קעלט?

איך פארליר דעם חשק אהיים צו גערן; מיר דאכט זיך, אז איך האב נישט קיין רעכט נישט צו דער ווארעמער שטוב, נישט צום קאכענדיגען סאמאוואר, נישט צום ווארעמען בעט, און בפרט — צום שמייכעל פון די, וואסווארטען אויף מיר אין דערהיים. מיר דאכט זיך, אז אויף מיין שטערן מוז שטעהן אויפגעשריבען אן עהנליךווארט ווי „רוצח", „קין"... מיר דאכט זיך, אז איך דארף מיך קיינעם אין די אויגען אריין נישט ווייזען...

און עס פאלט מיר ווייטער איין צו קלערען וועגען פרומקייט.

— א מיין וואלט איך, צו אלדי שווארצע יאהר, — שעלט איך מיך, — פרום געוועזען! וואס וואלט מיר געשאדט, איך זאל זיכער זיין, אז דער, וואס וואוינט העכער איבער אלע שטערען, איבער אלע הימלען, קוקט קיין רגע נישט אוועק פון אונזער וועלט... אז ער וועט קיין רגע אנ'ם אינגעל נישט פארגעסען?...

פארוואס זאל ער ליגען מ י ר אויפ'ן הארץ. איך וואלט איהם בעסער פראנק און פריי אויפ'ן ה א ר ץ פון דער גאנצער וועלט געווארפען; ער וואלט מיר קיין רגע פאר די אויגען נישט געשטאנען. ווען איך זאל וויסען, אז ער איז זיכער הינטער'ן גרויסען קאסמאס־אויג, וואס, ווען עס זאל זיך, חלילה, אויף איין רגע צו־מאכען, וואלט גאנצע וועלטען דער טייוועל גענומען. אבער, כל־זמן עס איז אפען, וועט דאס קלענסטע ווערמעל אהן חשבון, אהן משפט, אהן יושר נישט פארלוירען ווערען...

צינד, מוז איך מיט'ן קראנקען האלז, מיט נאסע פיס, ביי אזא וועטער צוריקגעהן אין „טאניאק" אריין זוכען דעם פרעמדען יתום...

עס איז א חרפה און א בושה!...

וואס די „חרפה" און די „בושה" זענען געוועזען, מיט וואס און פאר וועמען איך האב מיך געשעמט — ווייס איך נישט עד היום. און דאך, דער חרפה און דער בושה צוליעב, בין איך געגאנ־

גען צום „טאניאק“ נישט אין גלייבען וועג; איך האב ארומגעקא־לעוועט עטליכע גאסען און ענדליך — געקומען.

די ערשטע שטוב, די שפייז־זאל, איז לער, דער „גיהנום“ פון א גאנצען טאג הויבט זיך אן אפקיהלען, און די פארע הויבט זיך העכער און העכער פון איבער דער נאסער פאדלאגע און בילדעט א נייעם „הימעל“, א נייע „אויסשפרייטונג“ צווישען די אונטערש־טע וואסערען פון די ארעמע לייטס פיס, און די אויבערשטע — פון דער געטריפטער פארע. ערטערוויין רעגענען די טראפען אראפ, דורכ'ן אפענעם פענסטערל אין קיך אריין, זעה איך די פארשלאפענע קעכין מיט'ן פאררוקטען שייטעל שטעהען אנגע־שפארט מיט דער לינקער האנט אויפ'ן גרויסען קעסעל, פיהרענ־דיג מיט דער רעכטער האנט גאנץ פויל דעם גרויסען קאך־לעפעל צו די ליפען. די צווייטע, די „אונטער־קעכין“, בראקט לאקשען אויף מארגען, אויך פארשלאפען. דער „ממונה“ צעהלט די קוויט־לעך אויף מיטאגען אויפ'ן קאמיטעטס חשבון... מעהר איז קיינער נישטא. איך ווארף אן אויג אונטער די טישען — עס איז פון אינ־געל קיין זכר נישטא!

איך בין צו שפעט געקומען!

— כאטש גוט, — טראכט איך, ארויסגעהענדיג פון קיך — וואס קיינער האט מיך נישט באמערקט...

ראפטום דערמאן איך מיך, אז איך בלאנדזשע שוין עטליכע שטונדען אין גאס.

— וואס איז פאר א טייוועל מיט מיר? — ווער איך בייז, און הויב אן צו שפרייזען אהיים.

איך בין צופרידען, וואס אלע שלאפען שוין, איך ווארף אראפ די קאמאשען אין פעדערהויז, גנב'ע מיך אין שטוב און אין בעט אריין — נאר איך האב א שלעכטע נאכט געהאט.

מיד, פארקיהלט און דורכגענעצט, האט לאנג געדויערט איי־דער איך האב מיך אויסגעהוסט און דערוואָרעמט. צווישען די ביי־נער האט מיר ארומגעבלאנדזשעט א מין שוידער... רעכט איינגע־

שלאפען בין איך גאנץ שפעט און דאן ערשט האבען מיך שלעכטע חלומות געמוטשעט.

איך האב מיך אויפגעכאפט, באדענדיג זיך אין קאלטען שווייס און בין ארויסגעשפרונגען פון בעט גלייך צום פענסטער צו.

איך קוק ארויס — דער הימעל איז אויסגעשטערענט... די שטערען זעהען אויס, ווי בריליאנטען אין אן אייזערנעם הימעל געפאסט... זיי בלאנדזשען אזוי שטאלץ, אזוי רוהיג און אזוי ה ו י ך !

אונטען רייסט דער ווינט; עס ציטערט דאס גאנצע הויז.

איך בין צוריק אין בעט אריין, געשלאפען בין איך שוין נישט מעהר, נאר געדרימעלט, איך האב שוין נאר האלבע חלומות גע־זעהן, און אלץ מיט'ן איינגעל אין דער מיט...

וואס אמאל האב איך איהם געזעהן אויף אן אנדער ארט. דא שלעפט ער זיך ערגעץ אין גאס, דא זיצט ער איינגעהויקערט אויף עטליכע טרעפלעך הינטער א דעכעל פון א געוועלב, אמאל שפילען גאר מיט איהם טייוולאנים אין באל... ער פליהט אין דער לופט פון איין האנט אין דער צווייטער אריין... שפעטער טרעף איך איהם שוין געפרוירען, פארשטארט אין ערגעץ א מיסט־קאסטען...

איך האב קוים דעם מארגען דערלעבט און גלייך געלאפען אין טאניאק אריין.

ער איז דא !

איך זאל מיך נישט געווען שעמען, וואלט איך איהם די בלאטע פון פנים מיט דאנקבארע טרערען אפגעוואשען; איך זאל נישט מורא האבען פאר'ן ווייב, וואלט איך איהם אלס אייגען קינד אהיים געפיהרט...

ער איז דא, איך בין נישט זיין רוצח !

— נא !

און איך האב איהם א צעהנערעל דערלאנגט.

ער נעמט עס פארוואונדערט; ער ווייסט גארנישט, וואָס פאר א טובה ער האָט מיר געטאָן...

לעבען זאָל ער!

און דעם צווייטען טאָג, אז ער האָט ווייטער ביי מיר געבעטעלט אויף א נאָצלעג, האָב איך איהם נ י ש ט געגעבען. אָבער שוין קיין וואָרט מוסר נישט געזאָגט. נאָך מעהר — איך בין אוועקגעגאַנגען פארשעמט, נישט צופרידען פון זיך אליין.

געבען קאָן איך באמת נ י ש ט, נאָר דאָס הארץ טוט דאָך וועה: פארוואָס ק אָ ן איך נישט?

נישט אומזיסט פלעגט מיין זיידע, עליו השלום, זאָגען:

„ווער עס איז נישט פרום, לעבט מיט הארץ־וועהטאָג און שטאַרבט אָהן טרייסט.“

קליינע בילדער

וועלכע

1.

דאָס שענסטע פון אַלע שטיינבילדער אין גאָרטען איז וועַנוס — די גריכישע געטין פון שעהנהייט. פון ווייסען מאַרמאָר, אויף אַ גרינליך־בלאַנקען פּעדעסטאַל, שטעהט די שעהנע געטין און קוקט מיט איהרע פריי־אָפענע אויגען אויף אַ טעראַסע מיט פרישע רויזען און ליליען.

אין דער אַליי באַווייזט זיך אַ נײַנצעהן־יעהריגע מיידעל, איהר געזיכט שטראַלט מיט פרייד, די אויגען שפּריצען מיט פרישען געזונטען לעבען. זי געהט צו צו וועַנוס.

מוטוויליג שפּרינגט זי אַרויף אויפ׳ן פּעדעסטאַל — זי איז איין גרויס מיט דער געטין.

דאָס פרעהט זי. זי נעמט אַרום מיט דער אַלבאַסטער־האַנט דעם מאַרמאָרענעם געטליכען האַלז, לעגט צו איהרע פרישע, קרעלענע ליפּען צו די געטליכע.

אַזוי שטעהט זי אַ ווײַלע, און ווער עס געהט דורך, פרעגט זיך:

— וועלכע איז שענער? צי די פון שטיין, צי די פון פליישׁ?

2.

הינטער אַ דיקער, בלאַנקער שויב, אין אויסשטעלונג פון אַ מאָדע־מאַגאַזין, שטעהט אַ שעהנהייט, באַהאַנגען מיט מאָדע זאַכען, גאָר אויסגעקלעפּט פון וואַקס.

די ליפּען זענען אומנאַטירליך רויט, ווי ערשט פריש און צו־פיעל געפאַרבט; דאָס געזיכט איז געלבליך־מאַט; די ברייט־געעפענטע אויגען — שטאַר, אָהן א בליק; אַם שרעקליכסטען זענען ראַך די ברעמען; א רייהע פון שטייפע האַר, וואָס שטעהען איינס ווייט פון צווייטען...

אינעווייניג, אין האַלב־פאַרדונקעלטען לאַדען קויפען דאַמען אַלערליי בענדער.

— פריילײן, — מאַכט די דיקע מאַדאַם צום לאַדען־מיידעל,

— נעמען זי נאַך אַרויס די קאַרמין־בענדער פון דער אויסשטעלונג.

דאָס מיידעל פאָלגט.

איהר גאַנג איז מיד און וואַקעלדיג; מיט אנשטרענגונג עפענט זי ברייט די רויטליכע אויגען, אום נישט איינצושלאָפען אין גאַנג. דאָס געזיכט איז שעהן, נאַר מאַט, געלב און אָפּגעלעבט; די ליפּען רויט, נאַר, קענטליך, פריש געפאַרבט.

זי עפענט דאָס פענסטער, בויגט זיך איבער דאָס וואַקסענע בילד און זוכט די בענדער. זוכענדיג, פאַרטראַכט זי זיך, און פאַר־קוקט זיך אין דער לופט אריין, אויף גאַרנישט...

אַזוי שטעהט זי א ווײלע. און ווער עס געהט דורך אין גאַס פרעגט זיך:

— וועלכע איז שרעקליכער? די פון וואַקס, צי די פון פליייש?

פּאַדליעץ

1.

א רייכער מאַן פאָהרט דורך און באַמערקט א בעטלער, וואָס שטעהט אָנגעשפאַרט אַן דער וואַנט. עס איז קאַלט און פייכט. גאַט ווייס, ווי לאַנג דער בעטלער שטעהט שוין און וואַרט אויף א נדבה.

דער רייכער מאַן קריגט רחמנות, כאַפּט אַרויס און וואַרפט דעם בעטלער א זילבערנעם צעהן־קאָפּעקען שטיק.

דער בעטלער קוקט אויפ׳ן ארט, וואו די מאנעטע איז גע־פאלען און ריהרט זיך נישט פון ארט. דער רייכער מאן באמערקט עס, — עס איז איהם וועניג — טראכט ער.

— פארליעץ !...

2.

די דראשקע איז פארביי. דער בעטלער זעצט זיך קרעכצענ־דיג אויפ׳ן טראטואר.

עס איז פייכט און קאלט, און עס ברעכען איהם די ביינער; די פיס זענען ווי פארשטארט... גאט וויים, ווי אזוי ער וועט היינט אהיים קומען; זיי פאלגען נישט, די הילצערנע פיס. זיצענדיג, קאן ער אויך צו דער מאנעטע נישט דערלאנגען, ער ציהט זיך אינגאנ־צען אויס און שטרעקט אויס די האנט... קוים, קוים! ער האט זי!

ער נעמט זי צו די אויגען צו, זי איז פאלש! און ער שרייט אויך אויס:

— פארליעץ!

שוויין

אויף א גאלד־געשטיקטער סאפע ליגט א בלאסע דאמע אין א העל זיידען קלייד.

דורך די שווערע גארדינען פאלט א מאטער שיין אויף איהרע קליינע שמאלע ליפען, וואס קרימען זיך אויף א שווערען זיפץ. אין די טיפע בלויע אויגען באווייזען זיך טרערען...

עס איז איהר נישט גוט... נישט דאס האט זי געמיינט!

ליעבע האט זי געוואלט, אידעאלען האט זי געזוכט... און ער גיט איהר בריליאנטען און פאלאצען...

רעדט מיט איהר פון געלט־זאכען... פון פאדריאדען...

ק י י נ ע ר פארשטעהט זי נישט; נישט ער — דער מאן, נישט זיינע, נישט איהרע געסט...

און דאס הארץ איהרס בענקט! עס קלעמט, עס פיהלט זיך

פרעמד אין דער וועלט פון געלט, פון זילבער, גאָלד און בריליאַנ־טען... עס רייסט זיך צו אידעאַלען. צו... צו... צו...

עס איז איהר ווירקליך נישט גוט, כאָטש עס פעהלט איהר דער אויסדרוק.

זי שטרעקט אויס די ווייסע בלאַנקע האנט, און ריהרט דאָס גלעקעל אויפ׳ן טיש צוקאָפּענס.

עס באַווייזט זיך דאָס שטובען־מיידעל.

— א טאַסע קאַפּע! — באַפעהלט די דאַמע.

דאָס מיידעל פאַרשווינדט און קומט צוריק מיט א כינעזיש פאַרצעלאַנענער טאַסע אויף א שווערער זילבערנער טאַץ. דער פיינער גערוך פון פיינעם קאַפּע מישט זיך אויס מיט׳ן לייכטען היאַצינטען גערוך אין צימער.

געהענדיג צו דער סאָפע, פאַרטשעפּעט זיך דאָס שטובען־מיי־דעל אָן א פאַרבויגענעם עק פון טירקישען דיוואַן און — פאַלט.

עס הערט זיך א טויבער קלאַנג פון דער געפּאַלענער טאַץ און פּלאַצענדער טאַסע.

— שוויין! — שפּרינגט אויף און שרייט די דאַמע.

עס איז דאָך נישט קיין זאַקען.

אין זאַקען־פאַבריק.

עס קומט אריין א מיידעל מיט א טוץ אויסגעאַרבייטע וואָ־לענע זאַקען. זי געהט צו צום אלטען הער.

ער וואַרפט א בליק אויף דער סחורה, ווייזט איהר מיט׳ן פינ־גער צום י ו נ ג ע ן הער.

זי געהט, לויט מען ווייזט איהר.

דער יונגער הער נעמט די זאַקען אין האַנט אריין — גענוג ווייך. דערנאָך לעגט ער זיי אויף דער וואָג, — זיי האַלטען אויס. דערנאָך נעמט ער א מאָס און מעסט די לענג, דעם ראַנד, דעם פוסבאַלען — — גוט.

דאָס מיידעל אָטעמט אָפּ; שטרעקט אויס די האַנט נאָך געלט.

— א ווייל׳ע! — מאַכט דער „יונגער הער“. ער נעמט פון

טיש א פארגרעסער־גלאז, ווישט עס אויס און באטראכט די אר־בייט.

נאך א לאנג באטראכטען, זאגט ער גלייכגילטיג. נאר פעסט:

— עטליכע פעדים איבערגעהאקט — דריי אויגען נאכגע־לאזט... דריי פראצענט אראפ!

— אבער... — וויל זי זיך פארטיידיגען.

— קיין אבער! — האקט איבער דער יונגער הער. גיט איהר א קוויט צו דער קאסע. —

די טיר עפענט זיך ווייטער, און עס באווייזט זיך א לאכענדיג געל אידעל.

— גוט מארגען!

— גוט יאהר, — ענטפערט דער אלטער הער, — ביטע!

— דאס געלע אידעל געהט צו צום אלטען, זעצט זיך ביים טיש.

— דאס איז מיין זוהן! — ווייזט ער אויפ'ן יונגען מיט שטאלץ.

— א סוחר! — גיט ער צו — און נאך ווי הייסט א סוחר!

— נו, איז גוט! — ענטפערט דאס געלע אידעל, — א סוחר דארף געלט!

— געלט! — ציהט דער אלטער מיט די אקסעל.

— פופצעהן טויזענט אין באר!

— נאר איין פוס אביסעל קירצער — מישט זיך דער יונגער הער אריין מיט אן אומעטיגען שמייכעל.

— מען זעהט קוים אן! — מאכט דער שדכן.

— אבער קירצער איז ער!

— נו, — מאכט דער אלטער, — א כלה איז דאך נישט קיין זאק! מען קוקט נישט אויף קיין פארגרעסער־גלאז!

פורים־שפילער.

איך וואוין אין א שטילען הויז, ווייט פון רוישענדיגען גרושי־בּאוו, פון די זידענדיגע גאלעוויקעס. ווען נישט, וואלט מיילמאל פארבלאנדזשעט אריין א „האנדעל—האנדעל!" וואס מיילמאל צופט א ווענדהאונגע סטאליאר ביים צינגעל פון דער זעג, א שלייפער קלינגט מיט'ן העמערל און אן אייזען, אדער א צושייבערטע דינסט־מויד קלאפט אויס א דיוואן אדער בעטגעוואנט, — וואלט ביי מיר אין שטוב „שטיל געווען ווי אין רייוועץ." די מוזע וואלט מיך אויף א רגע נישט פארלאזט. איך וואלט די וועלט פארגעסען מיט געזאנג.

הערט זיך אבער דאס קלענסטע גערודער פון הויף, ווערט די מוזע פארשוואונדען!

די פעדער פאלט ארויס פון צווישען די פינגער. און איך בלייב זיצען לער, אהן געדאנקען, אהן געפיהל, ווי „א שטייג אהן עופות".

דאמאלט בלייבט מיר נישט מעהר, נאר אויסצובייגען דעם קאפ מיט די אויגען און צו קוקען אין די פענסטער אריין צו מיינע שכנים אריבער.

קעגענאיבער, אויפ'ן צווייטען שמאק, וואוינט א יונג, רייך פארפאלק. ביים אריינציהען זיך, האט מען געבראכט א פארטעפיאן, טערקיש, יאפאניש און היימיש מעבעל, טויזענט קליינע מאדערזאכען, און אלץ — ניי פון דער נאדעל.

דערנאך זענען זיי אליין געקומען.

ער — אין א צילינדער; זי — אין גאזען מיט בלומען; אלץ — שפאגעל־ניי, אויסער זיין פנים, וואס האט אויסגעזעהן אלט; געארמט זענען זיי געקומען.

אויף די טרעפ (אויך מיט א פענסטער ווי־זא־ווי מיר) האט מען זיך אפגעשטעלט, געלאכט אביסעל, געקושט זיך...

וואס עס טוט זיך אין דער נעסט, ווייס איך נישט, — טאַ־פּעלטע, זיידענע גאַרדינען...

איינמאָל האט א קאטארינאַרזש א פויערישען טאַנץ געשפּילט. און די קאטארינקע איז א וואונדערליכע געוועזען, — זי האט ארויס־געגעבען טענער פון א האַרפּע, ציטערדיגע, העלע נאָר טרויעריגע.

די גאַרדינען האבען זיך צושפּריים, אין פענסטער האט זיך באוויזען א יונג בלאָנד קעפּעל און האט זיך איינגעהערט צו דער מוזיק.

דערנאָך האט זיך צו איהר פון הינטען צוגערוקט א גאָלער קאָפּ. וואס איז צוגעפּאַלען מיט די ליפּען צום אויסגעבויגענעם פרישען נאַקען.

דער גאָלער קאָפּ מיט די ליפּען זענען זיינע, נאָר דאס בלאָנדע קעפּעל האט געהערט צו דער דינסט, צום שעהנעם דאָרפס־מיידעל. וואס האט דערהערט אין מוזיק א גרוס פון דאָרף, דערפיהלט אין איהר דעם ריח פון די לאָנקעס און פעלדער...

פאר דאס, אויפ'ן ערשטען שטאָק, זענען קיין גאַרדינען נישטאַ; איך זעה אלץ, וואס עס טוט זיך דאָרט.

א גאַנצע וואָך איז שטיל און לער; זי איז אין געוועלב; ער — אין גאַס. דאס אלט־פרענקישע, געבעטע מעבעל איז איבערגע־צויגען מיט ווייסע ציכלעך.

טייל מאָל לויפט אריין די דינסט פון קיך. מיט א קוישעל אין דער האנט און א שאַל אויפ'ן קאָפּ, ווארפט אַן אויג אין אַלט־מאָ־דישען שפּיגעל אריין, און האלט זיך מיט איהם אַן עצה, צי קאָן מען אזוי אראָפּלויפען אין גאַס אַריין, אָדער מען מוז אָפּוואַשען דאס פּנים?

און דאס פּנים געפעלט איהר; א צופרידענער שמייכעל צו־גיסט זיך איבער די זומער־פּלעקען; מיט די נישט־פּאַרקעמטע האָר האט זי דאָך צו טון; זיי ווילען זיך נישט האלטען אונטער דער שאַל.

זי לויפט צוריק אין קיך אריין, און קומט נאָך אמאָל צוריק מיט גלאַנצענדיגע הענט און האָר. פון פּוטער אָדער שמאַלץ; די

אויסגעשמירטע האָר לעגען זיך גלייך אונטער דער שאַל, און דאָס. וואָס מען זעהט אַרויס, גלאַנצט אַזוי חנ'עוודיג!

ענדליך, איז די דינסט אַוועק. א מייזעל באַווייזט זיך פון אונ־טער דער גרויסער, שווערער קליידער־שאַנק. עס קוקט זיך אום מיט גלאַנצענדיגע, אומרוהיגע אויגען אין אַלע זייטען...

די קאַנאַפּע, די שטולען שווייגען, דער טיש איז לער. די זיל־בערנע טאַץ מיט די גלעזער, וואָס קוקען אַרויס פון שויבען־שאַנק. ריהרען זיך נישט פון אָרט. דאָס בשמים־שקעטעלע מיט'ן חנוכה־לעמפּעל אין צווייטען פאַך זענען אויך נישט שרעקליך; מען הערט קיין גערויש, קיין שאָרך.

דאָס מייזעל שפּרינגט אַריבער און ווערט פאַרשוואונדען אין קיך־טיר.

עס ווערט ווייטער שטיל... ביז פאַרנאַכט.

דאַמאָלט קומט דאָס פאַר־פאָלק אַהיים, עסט אָפּ און ווערט פאַרשוואונדען אין טיר פון שלאָפצימער...

אויף דער וואַנט הענגט א „מזרח" מיט שרעקליכע לייבען. רעכטס—א לוח; אויף דער גרויסער קליידער־שאַנק ליגען עטליכע ספרים. קיין באַזונדערע ספרים־שאַנק איז נישטאָ. —

די ספרים דערקען איך.

אין א ווייס־ביינערנער בונד ליגט איהר דרשה־געשאַנק — א סדור מיט עברי־טייטש. דיקער און ברייטער איז דער „צאינה וראינה" מיט די צושויבערטע שפּיצען... אין דער צווייטער זייט דערקען איך זיין דיקען „אורח־חיים", דערנעבען ליגען עטליכע דינע ספרים: א תקון שבועות'ל, א הגדה'לע, א מגילה... אין דערמיט, מיט די זילבערנע רוקען אויפ'ן פראַנט, שטעהען חמשה חומשי תורה, צוויי מחזורים... אויסער דעם, וואַלגערען זיך אַרום עטליכע שמות, קענטיג — איהרע תחינות, און שוין!

דאָס איז די גאַנצע ביבליאָטעק פון „פּראָסטען איד"...

און א גאַנצע וואָך איז שטיל און ציכטיג, אויסער פרייטאָג.

איך ווער נערוועז פון פיש־ און קלאַפּס־האַקען.

פאַר פסח בין איך שיער נישט אויס דער הויט געשפּרונגען פון שאַרען, רייבען און קראַצען.

די בעל־הבית'טע מיט דער דינסט צוזאַמען האָבען זיך עטליכע טעג געוואַלגערט אויף די פּאָדלאָגעס און מעשים געטאָן!

שבועות האָב איך מיר איבערצייגט, אז „ריחא מילתא“. איך האָב געהאַט אַ פּולע שטוב מיט פּריש געבאַקענעם קעז, ראָזשינ־קעס און נישט פרישער פּוטער...

סוכות האָט ער אַזוי לאַנג אויסגעלעגט דעם סכּה, עס זאָל נישט זיין נישט צופיעל זון און נישט צופיעל שאָטען, ביז ער איז אַראָפּגעפאַלען פון לייטער, און ווען נישט, וואָס „שלוחי מצוה אינן ניזוקין“, וואָלט ער זיכער געהאַט אַ לאָך אין קאָפּ.

דערנאָך ערשט האָט ער, זינגענדיג אַ מאַרש אונטער דער נאָז, אַרויפגעטראָגען אַ לולב מיט אַן אתרוג...

שבת און יום־טוב שלאָפט מען, אָדער מען נעמט אויף נעסט מיט איינגעמאַכטס און פּרוכטען...

דאַמאָלט זעה איך דאָס מעבעל אַהן אַן איינהיל: גנעלע פייגעל און גרינע בלעטער —

און דעם פּראָסטען איד מיינעם בין איך אַ גאַנץ יאָהר מקנא!

„מעשה־בראשית“, „מעשה־מרכבה“, ווי להבדיל — פּאָליטיק און אַנדערע „קוועיטשען“ זענען נישט זיין דאגה...

פּרנסה גיט גאָט, ער אַליין מוז זיך צוריהרען, אויך די האַנט טון אין קאַלט וואַסער אריין, נישט מעהר!...

קיין קינדער נישט דאָ, אָדער שוין פאַרזאָרגט... לעבט זיך רו־היג, וואַרטענדיג אויף משיח’ן!

ער האָט נישט קיין ווייטע האָריזאָנטען, פאַר דאָס אָבער — אַ זיכערען, גלייכען וועג פון וויג ביז אין קבר אריין...

קיין מסופּק’ער יתוש מיט’ן קופּערען פּיסקעל דרעהט איהם נישט אין מח... ער האָט קיינמאָל קיין שאלה נישט אַהן אַ גרייטען תירוץ פאַראויס.

די פריהעריגע דורות, האָבען איהם אויף אַלעם פאַרזאָרגט מיט בפירוש אויפגעשריבענע תשובות.

מען האָט איהם איבערגעלאָזט אַ צואה, ווי אַזוי ער זאָל זיך פיהרען; ווען ער זאָל שלאָפען, ווען וואַכען, ווען לאָזען וואַשען די פּאָדלאָגע, ווען און וואָס צו קאָכען... ווען איינגעמאַכטס צו פרעג־לען, ווען אַביסעל וויין צו טרינקען, ווען ברייט און ווען שמאָל צו זיצען...

און מען האָט איהם פאַרשריבען: וואָס ביי גאָט צו בעטען, וואָס לייט צו ווינשען; אויפ’ן גאַנצען לעבען אַ גרייטען רעצעפּט...

אויף יעדען פעסטערען קלאפּ פון הארץ — א גרייטע אשה, ביז הונדערט און צוואנציג יאהר.

מאכט זיך איהם עפּעס א שאלה, קוקט ער אריין אין לוח, אין סידור „אורח־חיים“! לויפט אריבער די דינסט צום דין, וואס וואוינט אין דער צווייטער גאס, פרעגט ער א שכן...

זיין ערד רוקט זיך איהם קיינמאל נישט אפּיר פון אונטער די פיס; זיין הימעל וויל נישט איינפאלען, זיין וועלט שטעהט שטאל און אייזען, און זי וועט אזוי שטעהן — ביז׳ן אלף הששי...

וואס נאכ׳ן אלף הששי וועט זיין — זאל גאט זארגען!

דערביי וועט איהר איהם קיינמאל ביי קיין ליגען נישט כאפּען, ווייל ער זאגט אייך קיינמאל נישט צו אויף זיכער. — „אז גאט וועט שענקען דאס לעבען“, וועט ער „בלי נדר ומסקנא“ אפשר ריהרען זיך פון ארט...

אזא מענש, כל זמן ער איז געזונט און האט, ווי עס איז, פרנסה און א נישט איבעריג שלעכט ווייב, איז געווים גליקליך!

ערשטענס, האט ער זיך נישט מיט וואס צו שעמען.

דאס פענסטער איז זומער אפען, ווינטער און זומער מיט גאר־נישט פארהאנגען... הימעל און ערד מעגען אריינקוקען. איך בין זי־כער, אז ער האט קיין גלאק און קיין קלאפּ־שלאס נישט ביי דער טיר... ער פארמאכט זיך נישט, הייסט צו זיך פריהער נישט קלינ־גען, ער זאל צייט האבען עפּעס צו באהאלטען... פון עפּעס אפּצו־שפּרינגען...

איך קוק טאקע פראנק און פריי אין דער איינפאכער, אלט־מאדישער נעסט אריין, וואו דאס שטילע גליק האדעוועט זיך — אויף געלע פיינעל און גרינגע בלעטער...

היינט אבער איז דארט לוסטיג. פורים איז היינט...

וואס מאכט איהם אזוי פרעהליך, אזוי לאכענדיג? וואס בויגט איהם אזוי איבער די ליפּען, אז עס ווייזען זיך איהם ארויס אין איין זייט די שפּיצינע ציין? וואס איבערנעהען איהם די אויגען? זיין לעבען איז אזוי איינפאך, אזוי פּראסט, אז קוים קומט עמיץ און פארשטעלט זיך ווי עס איז, קנאקט ער שוין פאר לאכען!

א פורים־שפּיל!

דעם פורים־שפּיל געדענק איך פון דער חיים, פון די קינדער־יאהרען.

עס קומט אריינצושפרינגען א יונגער קונדאס מיט צוגעזעצטע באָרד און פּאות און א גאַליציאַנעם קאַפּעליוש אויפ׳ן קאָפּ.

ער שפּילט אַן אָרענדאַר, רעדט סאַמע לשון־קודש ווערטער און נישט צו דער זאַך...

עס שפּרינגט אריין א חסיד׳ל (נאַטירליך — א פאַרשטעלטס) מיט משוגע׳נע תנועות: פּאַטשט אין טיש, אין די ווענט אַריין, שפּרינגט ווי א ציג, שלינגט איין די פּאות און שפּייט זיי אויס, פאַרגלייסט א פּאָר קעלבערנע אויגען צום באַלקען, און טאַנצט מיט התלהבות, אַז די האָר ברענען.

און אַלע פּורים־שפּילער זאָגען אָדער מיינען דאַסזעלבע:

היינט איז פּורים,
מאָרגען איז אויס;
גיט מיר א קרעפּעל
און וואַרפט מיך אַרויס!

איך דרעה אויס דעם קאָפּ און קוק צום שכן פון צווייטען שטאָק...

פון פענסטער רייסט זיך אויך אַרויס מוזיק, נאָר דאָס זענען נישט קיין פּורים־שפּילער, קיין פּורים כלי־זמר...

עס איז א באַל אויף אָרעמע לייט!

איך האָב אויך א בילעט באַקומען.

עס רימפּעלט א פּאַרטעפּיאַן, און אַרום דער קונציגער מעלאַדיע טשעפּען און וויקלען זיך, ווי „נאַכוועהען", די דעמפּיגע בויך־טענער פון דער פּיאַנע. עס דערמאָנט מיך אָן שבת׳דיג צושויבערטע האָר אַרום נעכטיגען קונציג געפלאָכטענעם קרענצעל...

די טאַנצענדיגע פּיס וואַלטען קיינמאָל אין דעם ווירוואַר פון רוישען און מענער די מעלאָדיע נישט געכאַפּט, ווען נישט דער סמיטשעק, וואָס האַקט זיי פון א הייזעריגער פּידעל די טאַקטען, ווי איינציגע פּאַרפּעל...

די פּידעל קען איך אויך...

איך קען די מאָגערע פאַר׳חלש׳טע האַנט, וואָס דריקט זי צו

צו דער פייפענדיגער ברוסט — איך האב נאר איהרע אויגען נישט געזעהן, ווייל גאט האט זיי איהר פארגעסען צו עפענען.

פארשלאפען קומט זי אריין און לאזט זיך צופיהרען צו דער פיאנע. פארשלאפען שפילט זי, פארשלאפען פיהרט מען זי שפעטער ערגעץ צו א פינסטער ווינקעלע צו, און מען גיט איהר עסען; איהר איז דאך אלץ איינס, און ביי די גרויסע, ווייס־געדעקטע טישען אין ליכטיגען סאלאן איז ענג...

דערנאך טרעפט זי אליין צוריק צום פארטעפיאן... פארטאג וואקעלט זי זיך, צוריקגעהענדיג, איבער דער גאס, און טרעפט ארויף צו איהר שטיבעל אויפ'ן פיערטען שטאק...

און וואס פעהלט אונזערע ארעמע לייט?

אויפן' ערשטען שטאק טיילט מען קליין־געלט; טיילמאל קריגט מען נאך א טרונק בראנפען מיט א שטיק פורים־קוכען...

אויפ'ן צווייטען שטאק טאנצט מען אויף זייער חשבון...

דאס אומרוהיגע בעל־הבית'שע געוויסען טוט וואס עס קאן!

פרומע און נישט פרומע ווילען פארשיטען מיט מצוות און מעשים טובים דעם אפגרונט, וואס דער שווינדעל האט אויסגעגראבען צווישען ארעם און רייך...

די אלטע צדקה איז, ווענינסטענס, עקאנאמישער...

מיין פראסטער שכן עסט א מאלצייט פאר א רובל און צוטיילט פינף—זעקס; אבער דא קאסט א קלייד אויפ'ן באל פינף און צוואנציג רובל, און דערפון פאלט אויפ'ן ארעמאן פינף און צוואנציג קאפיקעס...

נאר דאס איז שוין „לוקסוס", און דעם לוקסוס ווארפען מיר אויך אין אפגרונט אריין! ביים קלייד ארבייטען דאך ארעמע נעהטארינס! און נאך צוויי־דריי בעלער, קויפען עס דאך אפ ארעמע כלות...

אויסער דעם, ווערען אויף אזא באל יונגעלייט באקאנט מיט יונגע מיידלעך און אזויערנאך קאן מען זיך ב א נ ע ה ן א ה ן ש ד כ נ י ם; אויך א ן א י י נ ב ר ע נ ג ע כ ט ס!

נאר ווער עס וויל, זאל זיך אנטציקען דערמיט — איך נישט.

אין גריבענלאנד האט מען אויך מיט מענשען געהאנדעלט!

דער סוחר האט ארויסגעפיהרט אויפ'ן מארק א שאק נקבות, אין לייכטע הילען, אין גן־עדן־קליידער.

איז געקומען א קונה, האט מען איהם די סחורה געוויזען און געלויבט; מען האט זי פאר איהם געדרעהט אויף אלע זייטען, גע־וויזען אלע מעלות און קונציג פארשטעלט אלע חסרונות...

די פארקויפטע נשמה האט געשוויגען.

אונטער דער ערשטער בייטש ערשט, האט זי גערעדט.

אונטער דער צווייטער — געזונגען.

אונטער דער דריטער — געטאנצט.

דער קונה מוז דאך וויסען, אז אויסער קליינע פיסלעך און הארטע בריסטען, וועט ער נאך האבען א היבשע פארציע רוחניות!...

היינט טוט עס די שקלאפין אליין...

זי אליין רוקט ארויס קונציג איהרע פיסלעך פון אונטער'ן קלייד; זי אליין בלאזט זיך אויף, וויפיעל מען דארף, מען זאל זעהן ווייניג, נאר שטויסען זיך—מעהר, ווי עס איז—... זי אליין רעדט ווי אן אפגעבונדענע, זינגט ווי א פרייער פויגעל, טאנצט ווי אויף א טאקעניש, און טוט אלץ, אלץ, אבי זיך צו פארקויפען...

אין גריכישען לעבען איז, ווענינגסטענס, קיין וואטע נישט גע־וועזען...

דער שדכן איז נאך א ליגנער, און, וויל ער נארט ביידע צדדים, האט ער סוף כל סוף קיינעם נישט אויף דעם געוויסען. — נאר עפעס אויף דעם געוויסען דארף האבען די מאמע, וואס פיהרט ארויס די טאכטער „אין דער וועלט אריין,“ זי פטור צו ווערען, און די טאכטער, וואס לאזט זיך פארקויפען...

ווענען „חופה־קליידער“ פארצעהלט מען אזא מעשה:

איינמאל האט א „באל אויף ארעמע לייט“ חתונה געמאכט אן אלט נעהטאָרין־מיידעל, וואס איז שיער נישט בלינד געווארען ביי דער נאדעל.

די אלע הייזער, וואו מען האט זי בלינד געמאכט, האבען זיך

צוזאמענגעלעגט, אויסגעזוכט און אויסגעטאנצט איהר אז אלטען אלמן פאר א רובל פינף און פיערציג.

א חתונה־קלייד האט מען איהר געקויפט.

דורך דער גאנצער צייט האט די נעהטארין זיך נישט געמישט, גלייך מען מיינט נישט זי.

די גאנצע צייט, ביז צו דער חופה, איז זי געלעגען אויפ׳ן בעט און צוגעלעגט זיך ניקס־וואסער.

זי האט דעם חתן נישט געדארפט, נישט געוואלט און אפשר נישט געקאנט זעהן.. .

„א שטיק האלץ, רחמנא לצלן, א שטיין,“ — האבען איהרע חבר׳טארינס געזאגט.

„דאס פארשטעהט דען צו דאנקען?“ — האבען די בעלי־טובות געזיפצט, און געשיקט די מצוה אויסצוטוישען אויף לויתן אין הימעל אריין, אדער אויף כבוד צום „קוריער ווארשאווסקי“...

נאר ערשט, אז מען האט אריינגעבראכט דאס אפגעקויפטע חופה־קלייד, האט זי אויף דער פארגעלטער וויים־אטלעסענער שמא־טע געווארפען אן אויג, און — שדים זענען אין איהר אריין — זי רייסט זיך ביי דער ברוסט, זי רייסט זיך אוים די האר, און ברעכט אוים אין א קראמפפהאפט געוויין...

עס האט לאנגזאם געדויערט, ביז מען האט זי בארוהיגט, איי־דער מען האט פון איהר צוריק געמאכט א שטיק האלץ אדער א שטיין, און געפיהרט צו דער חופה. —

נאר דאס קלייד האט זי דערקענט... זי האט עס אליין גענעהט, זי געדענקט פאר וועמען... זי איז דערנאך אין סינאגאגע אריינ־געגאנגען זעהן, ווי דער בלאנדער מלאך וועט אויסזעהן אין נעבעל פון העל־בלויע גאזען און ווייסע שפיצען...

און — זי האט אין איינגוועגס דעם חתן דערקענט.

נאר די וועלט פיהרט זיך שוין אזוי! רייכע כלות באנייען די חופה־קליידער פאר ארעמע נייטארינס, און ארעמע נייטארינס בא־נייען די חתנים פאר רייכע כלות.

אַלטוואַרג*)

דערצעהלט פון א פורים־רב.

מיט א קליינער הקדמה.

1.

איהר האָט מיך געמאַכט פאַר א פורים־רב*), — בין איך! וואָלט איהר מיך אויסגעקליבען אלס שתדלן אין וואָס עס איז פאַר אַן עסק, אלס גבאי אין א חברה של צדקה, אלס רעדעל־פיהרער אָדער קאָך־לעפעל פון א פאַרטיי, וואָלט איך אלץ געקאָנט זיין! אפילו, ווען איהר מאַכט מיך פאַר א גוטען איד פאַר אַן עולם חסידים, וואָלט איך אויך געווען! איך בין קיינמאָל נישט געגען קהל, געגען הבהה, געגען פאַרטיי און, וואָס מען וויל, בין איך. איהר מיינט, מען דאַרף זיין פעהיג דערצו? אַז אסור! וואָרים, נישט אינ׳ם אויסגעוועהלטען שטעקט די קראַפט! ווען מען וואַרפט „הורראַ!", דער פליהט; ווען מען שטעלט זיך אויפ׳ן קאָפּ, דער איז הויך; ווער עס טראָגט דאָס שטריימעל, דער איז רב! צו ווע־מען מען פאָהרט, ווען מען גיט פדיונות, פיהרט דאָס רעדעל! און — נישט גענאַרט — יעדער איינציגער פון דער חברה האָט א קליין ביסעל אמונה, א קליין פיצעל בטחון, א שטיקעלע ווילען. און, אַז מען לענט אלץ דאָס צוזאַמען אין איין בוזעם־טאַש אריין, ווערט דער בעל־הבית פון בוזעם־טאַש א גרויסער מאַן, א פייער־

---

*) אין פוילען און אין ליטא איז אין די חסידים־שטיבלעך א מנהג אויסצוקלייבען אויף פורים א פורים־רב, וועלכער איז מחויב אלע־מען פרעהליך און לוסטיג צו מאַכען.

דיגע זייל; א זון, וואס שטראַלט ארויס אמונה און בטחון... און אז אייזערנע קראַפּט קריגט מען מויערען צו ברעכען... א והא ראיה: צופאַלט זיך די חברה, ווערט דער גרויסער צוריק קליין, נישט אַנ־זעהעוודיג; ער ווערט אינגאַנצען פארלוירען.

דאָס זעלבע איז מיט א פּורים־רב. מיינט נישט, אז ער דאַרף זיין בטבע א לץ, אז ער מוז שיטען מיט גלייך־ווערטלעך און וויצען! אויב דער עולם וויל און קאַן, איז גענוג, אז דער פּורים־רב זאָל טייטען מיט א פינגער, דער עולם זאָל פאַלען אונטער די בענק פאַר געלעכטער; ווילען זיי נישט און קאָנען נישט, העלפט קיין חכמות און קיין קונצען. דאָס איז אמת, אבער, מודה מוז איך זיין, אז איהר האָט גוט געטראָפען מיט מיר! דעם אמת זאָגענ־דיג, אביסעל ליצנות שטעקט אין מיר פון געבוירענהייט אָן: אפילו אז איך ווער גאָר ערנסט, אז איך רייט שוין גאָר מיט גרויס גדלות אויפ'ן בעזעם, אז איך בלאָז מיך שוין גאָר אָן, ווי ממש עפּעס רעכטס, — זיצט אויך עפּעס אין מיר אינעווייניג און לאַכט... און ווער איך אמאָל אין כעס, שיט מיט פייער, שריי: מערדער! הינט־שלעגער! א. ד. ג. זיצט עפּעס אין מיר און לאַכט! און עס לאַכט. אפילו ווען איך וויין; ווען דאָס הארץ, דאַכט זיך, וויל זיך צוברע־כען ווי א שאַרבען... עס איז א ביטער געלעכטער, אבער עס לאַכט: „עס איז דאָך נאָר א פּורים־שפּיל!" לאַכט עס א גאַנץ יאָהר! און די הויפּטזאַך: ביי מיר וועט איהר ווירקליך נישט וויסען, בין ארור המן לברוך מרדכי, וואָרים — וואָרים איך אליין ווייס נישט! כל־זמן איך קוק מיט מיינע אייגענע אויגען אין מגילה אריין, זעה איך; כל־זמן דער קורא לייענט, זינגענדיג־שנאָרכענדיג, הער איך; לעג איך אָבער אוועק די מגילה, בלייבט דער קורא שטיל, — פארגעס איך. און הויב נישט אָן צו וויסען! דאָס קומט דערפון, וואָס מען האָט — גרויס זענען אונזערע זינד — אָפּגעשטעלט די זון, געהייסען זיך דרעהען — דער ערד. דרעהט זיך מיר פון ראַמאָלט אָן דער קאָפּ!... אז א מענש פיהלט נישט קיין פעסטען באָדען אונטער די פיס! דער בעל־הבית פון קלענסטען שטעדטעל זיצט שוין נישט אויפ'ן אָרט, איז נישט אָזוי פעסט פאַרגליווערט ווי אמאָל... דער וועג פון וויג ביז'ן קבר איז שוין נישט אזוי גראַד; קרום, נישט איבערצוזעהן: א מענש ווערט געבוירען אין מערב, גט זיך מיט'ן ווייב אין צפון, באַנקראָטירט אין דרום, מאַכט גלגול מחילות קיין

מזרח און אזוי ווייטער! און געה וויים אויפ׳ן כף הקלע, ווער המן, ווער אחשורוש און ווער, להבדיל, מרדכי איז? אן אויסגעמישטע וועלט! — ווי גלעזערנע פערעל אין א קאלעידאסקאפ, מישען זיך איבער די פארשידענ־פארביגע, פארשידענ־פארמיגע אידעען; די ליניען ברעכען זיך, די רעדער וויקלען און פלאנטערען זיך און געה וויים, וואס גוט און וואס שלעכט איז...

עה, ברידער! איינשלאפען טאר מען נישט! די הקדמה איז געענדיגט, נעמט א קאפ...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אבער וואס דערצעהלט מען אייך?

איך פלעג אייך דערצעהלען וויינענדיגס, הארצרייסענדיגס. האט איהר געלאכט; מיר האט אין די געהירען געברענט, דער טייוועל מיט אלע זיינע משרתים האבען דאס הארץ געריסען, און איהר פלעגט פלאצען פאר געלעכטער. וואס נעמט מען פורים געשיקטען פאר אייך?

איך קוק ארוים דורך די פענסטער און זעה גאנצע לאנקעס, באוואקסען מיט בלומען און דערנער. די בלומען זענען די גוטע, הארציגע מעשה׳לעך, און די דערנער זענען מעשה׳לעך, וואס שטעכען און ברענען! וואס זאל איך אויסרייסען פאר אייך? א בלימעל? געוויים! ווי הייסט עס אינ׳ם באקאנטען ליעד? — דער רבי האט געהייסען לוסטיג זיין! איך שטרעק אוים די האנט — צי וועל איך ריכטיג טרעפען? עס איז דאך פורים! איך זאל כאטש, ווי עס וועט זיין, קיין טעות נישט האבען...

2.

איך שטרעק אוים די האנט, די לאנגע האנט פון א פורים־רב, אין דער פורים־וועלט אריין און טרעף קיין כינא, און רייס אוים א בלימעלע — א מעשה׳לע. הערט!

אמאל איז געווען א כינעזישער חכם; ער האט דורכגעמאכט אלע עקזאמענס, דורכגעלעזען און אויסוועניג געקאנט אלע ספרים, געדרוקטע און געשריבענע, הייליגע און „וואכענדיגע“, מיט איין

ווארט — אלץ, וואס א כינעזער האט אמאל ארייגגעגארט אין א טרוקען כינעזיש ווארט און פארקלאפט און פארהאמערט אויף טויט! ער האט נאר געדארפט עפענען דאס מויל, עס זאלען זיך ארויסקאלערען גאנצע מגילות, גאנצע ספרים; מיט׳ן שער, מיט׳ן „תם ונשלם“, מיט אלע ציטאטען און אלע באמערקונגען פון בחור הזעצער, וואס זענען נאך אין כינא אין דער מאדע, ווי ביי אונז מיט א יאהר פופציג צוריק... הערען האט ער שוין נישט געקאנט, עס איז שוין פאר איהם קיין נייעס נישט געוועזען: זעהן האט ער שוין נישט געהאט וואס — אין כינא זענען זיך „מארגען“, „נעכ־טען“ און „היינט“ עהנליך ווי צווילינגס־ברידער — האט ער זיך טאקע געלעגט שלאפען! ער האט זיך מיט׳ן גרויס־געלעהרטען מונ־דיר, ווי דער שטייגער איז אין כינא, געווארפען אין בעט אריין, גענומען די שלאפמיץ איבער די אויערען און אויגען און שלאפט... פון צייט צו צייט שנארכט ער. עס טרעפט, אז ער רעדט חכמות פון שלאף, נאר עטליכע מאל אין טאג עפענט ער דאס מויל, מען זאל איהם ארייגשיטען עטליכע קערנדלעך רייז, ארייגגיסען עטלי־כע טראפען זופ פון פייגעל־נעסט... און עפענט אפילו דערביי די אויגען נישט אויף...

ער איז אזוי געשלאפען א יאהר, צוויי צי דריי און אפשר הונדערט יאהר... אין א לאנד, וואס האט א געשיכטע פון הונדערט טויזענט יאהרען איז א יאהר און הונדערט יאהר כמעט אלץ איינס... נאר פלוצים איז ער, ווי א געביסענער, ארויסגעשפרונגען פון בעט. א צוועלף־פונטיגע יאפאנישע הארמאט האט איהם אויפגעוועקט... אין דער צייט, וואס דער כינעזישער געלערנטער איז געשלאפען, האט יאפאן שטודירט! עס איז געגאנגען צו דער קלוגער מא־דאם אייראפא אין שולע אריין און — האט זיך אויסגעלערענט — שיסען! און עס שיסט... פיף־פאף־טראך! פיף־פאף־טראך! דאס האט ער נישט פארגעזעהן; דאס האבען איהם הייליגע און וואכע־דיגע ספרים פריהער נישט געזאגט, און קיינער האט איהם, ביי דער גאנצער צייט, וואס ער איז געשלאפען, אין חלום נישט אנט־פלעקט... ער רייסט אראפ די שלאפמיץ: בים־באם־טראך; די האר־מאטען קלינגען נאך העכער, נאך שרעקליכער: ער קוקט זיך אום — אין שטוב איז קיין נפש נישטא... דאס הויז־געזינט מיט דער גאנצער דינערשאפט זענען אנטלאפען ווי פון א שרפה און האבען

דעם שענסטען און בעסטען, דעם גרויס-געלערענטען — גאר פאר־געסען... ער לויפט צום פענסטער, קוקט אין גאס אריין: זאל גאט שומר ומציל זיין! צי איז ער שכור? צי איז ערד־ציטערניש? הייזער, שטארקע, פעסטע הייזער און פאלאצען. וואס מען האט געבויט אויף אייביג, — אויף כינעזישען אייביג — הוידען זיך, וויגען זיך, ציטערען, פלאצען און פאלען... ער פאלט אויך אום פאר שרעק... ער ליגט און קלערט, אפשר דאס ערשטע מאל אין לעבען. ווארים זייט ער לעבט, האבען איהם קאנפוציוס מיט זיינע מפרשים געגעבען יעדע רפואה פאר דער מכה, יעדען ענטפער פאר דער פראגע; מען האט נאר געדארפט אריינקוקען און זעהן, און וויסען! ערשט היינט קלערט ער; היינט, ווען די יאפאנער באמבארדירען דאס הארץ פון כינא! — גאט, גאט! — וויינען די אלטע אויגען פארצווייפעלט, — א נייע חכמה, א שיס־חכמה... ווי קאן מען רע־טען זיך און גאנץ כינא צוזאמען! נאר לאנג קלערען איז דעם גע־לערענטענס מח נישט אימשטאנד, און דער כינעזישער חכם בלייבט ליגען אויף דער ערד פאר'חלש'ט, פארשמאכט...

ער ליגט און איך זעה, אז דאס מעשה'לע געפעלט אייך נישט!... ווי הייסט, היינטיגע צייטען און א מעשה'לע פון דער פרעמד. נישט פון אונזער וועלט!

ווארט, הערט ווייטער, עס וועט זיין א איד אויך!

איהר הערט ווי עס קלינגט: — האנדעל! האנדעל! פרנסה דארף דאס אידעלע, זאל זיין אייראפא, זאל זיין כינא. זאל זיין וואו עס איז; א וועלט־שטאדט אדער א קרעה־ווינקעל: האנדעל! האנדעל! אונטער דונער און בליץ, אונטער יאפאנישע קוילען, זאל זיין דערביי ערד־ציטערניש — האנדעל. מען מוז עסען און חדר־געלט צאהלען! אלטווארג קויפט א איד, דאס, וואס אלע ווארפען שוין אויפ'ן מיסט ארויס, דאס, וואס מען מאוס'ט זיך שוין אין האנט אריין צו נעמען; דאס פארשמוצטע, צוריסענע, צופליקטע, דאס קויפט ערשט א איד און פארקויפט! אבי געהאנ־דעלט!

נאר אין כינא, וואו דאס אלטווארג איז אזוי היילִיג, שטעהט דאס געשעפט נישט גוט; מען פארקויפט זעלטען, פאר פקוח נפש, אבער ווייטער נישט! איינִיקלעך טראגען דאס, וואס די באבע און

דער זיידע האבען שוין בירושה באקומען; זעלטען עס טרעפט זיך א שטיקעל סחורה!

דער איד דאך טוט זיך זיינס און פארלאזט זיך מיט דער רעשט אויף דעם. וואס שפייזט דעם ווארעם אויפ'ן פעלד און דעם האז אין וואלד, און שרייט אין אלע גאסען: — האנדעל! האנדעל! און דער הייזעריג, דין אויסגעפייפטער „האנדעל“, שניידט זיך דורך די גראבע באסען פון די צוועלף־פונטיגע הארמאטען און פארדרעהט זיך ביז צום אויער פון פאר'חלש'טען כינעזישען חכם.

דער שפרינגט אויף: א איד רופט! א איד איז דא! א איד. וואס איז נישט קיין פראנצויזישער, דייטשער, יאפאנישער אדער כינעזישער חכם, נאר א וועלט־חכם! א איד, וואס האט שוין פון יעדען אויווען ברויט געגעסען און איז אויף יעדער באנק געשמיסען געווארען... ד ע ר וועט אן עצה געבען! מיט אלעם האנדעלט ער, אלץ ווייסט ער!

— איד! שרייט דער כינעזער, צושפרינגענדיג צום פענסטער פון שטוב.

— איך בין דא, כינעזישער חכם! — ענטפערט דער איד. צושפרינגענדיג צום פענסטער פון דער צווייטער זייט, פון גאס; און ווען נישט די שויב אין דער מיט, וואלטען זיך, ווענינגסטענס, ביידע ניזן געקושט!

— האסט אלטווארג? — פרעגט דער איד.

— אסך, אסך...

— ווערסט פארקויפען...

— ניין, נישט פארקויפען, נישט פאר געלט, חלילה! נאר אוועקגעבען, אויסטוישען.

— אויף אנדער אלטווארג? — טויש איז אויך א מסחר, טראכט דער איד.

— ניין, נאר אויף א חכמה! אויף א חכמה, פון וועלכער די יאפאנישע תלמידים און אייראפעאישע מלמדים ווייסען נישט. כינא מוז מען רעטען. מיט חכמה רעטען.

— חכמה אויפ'ן לאגער, — ענטפערט דער איד, — האב איך נישט.

— נאר וואו באקומט מען זי? וואו? — שרייט דער כינעזער.

— דעם אדרעס ווייס איך! — מעקלעריי, טראכט דער איד, איז אויך א געשעפט!

— זאג!

— און וואס וועל איך באקומען דערפאר?

— וואס דו ווילסט, מיין גאנץ אלטווארג.

— מאכסט חוזק?

— האסט מיין ווארט, א כינעזיש ווארט!

נאר דער איד גלויבט נישט אויפ'ן ווארט; פריהער וויל ער דאס אלטווארג, דערנאך ערשט וועט ער געבען דעם אדרעס.

— און וועסט מיך נישט נארען? — האט ווייטער דער כינעזער מורא.

— איך שווער ביי גאט!

— ווייניג.

— ביי דער תורה!

— עט!

—ביים פאלק ישראל! — דער כינעזער פארקרימט זיך.

— ביי בארד און פאות.

די שבועה נעמט אן דער כינעזער פאר וויכטיג און — דער איד איז שוין אין שטוב, דער זאק זיינער איז שוין אפען און דאס כלי־בית מיט'ן ביסעל קליידער, וואס די הויז־לייט און דינערשאפט האבען איבערגעלאזט זענען שויז פארשוואונדען אין זאק.

— אצינד זאג! — שרייט דער כינעזער.

— נאך נישט, — ענטפערט דער איד.

ער וויל נאך די שלאפמיץ, זי איז אלט! ער וויל נאך דעם מונדיר פון לייב, ער איז נאך עלטער! ער איז מיט עטליכע דורות עלטער פאר דער שלאפמיץ.

נאכ'ן אויסטון דעם מונדיר, באווייזט זיך ערשט, אז די וועש פון לייב איז אויך אלטווארג! ער איז אזוי לאנג געשלאפען און די וועש נישט געטוישט!

און דער כינעזער גיט אוועק די שלאפמיץ, טוט אויס דעם מונדיר, די וועש קריכט איהם אליין אראפ פון לייב.

— שוין? — פרעגט ער נאקעט און פארצווייפעלט.

— נאך נישט, — ענטפערט קאלטבלוטיג דער איד.

— דער צאָפּ דיינער איז אויך מיין! ער איז אַזוי אַלט ווי גאַנץ כינא!

דער כינעזער לאָזט זיך פאַרצווייפעלט אָפּשניידען דעם צאָפּ און דער פאַרשווינדט אויך אין אידישען זאַק. —

— אַצינד וועל איך דיר געבען דעם אַדרעס, — מאַכט דער איד, — נאָר געדענק, אַז איך בין דיר נאָר ערב, אַז דאָרט, וואו איך וועל דיר אָנווייזען, איז דאָ די סחורה, וואָס דו דאַרפסט! נאָר איך בין נישט מחויב צו ווייזען דיר דעם וועג צו דעם אָרט, און בין נישט ערב דערפאַר, אַז מען וועט דיר די סחורה געבען!

— גוט, נאָר אהער דעם אַדרעס!

— אין גן־עדן, אויפ'ן עץ הדעת! — ענטפערט דער איד און שפּרינגט אין איין איילעניש ארויס דורכ'ן פענסטער.

דער כינעזער איז געפאַלען חלשות.

דער וועג אין גן־עדן אריין געפינט זיך אין אַלע הייליגע ספרים; די מלאכים, וואָס היטען דעם גן־עדן, וואָלטען זיך אפשר געלאָזט איבערקויפען. נאָר ווי קומט מען אין גן־עדן אריין אהן א צאָפּ?

— — — — — — — — — — — — — — — —

בכאן, ברידערלעך, לאַכט מען! איז אייך וועניג, נעמט נאָך א טרונק בראַנפען... איז לער די פלאַש, שיקט אין מאַנאָפּאָל...

אויב איהר ווילט, וועל איך אייך דערצעהלען נאָך א מעשה. אפשר וועט זי בעסער געראָטען! וועניגסטענס, וועט איהר געוואַר ווערען, וואָס עס ווערט פון אלטוואַרג.

3.

און די מעשה האָט זיך מיר שווין אליין געטראָפען... נישט אין כינא, נאָר אין וואַרשוי! געשטאַנען בין איך ביי דער ברודי־נער ווייקסעל, וואו עס וואַקסען די בערג מיסט, וואָס די קלוגע און פיין־געלערענטע שטאָדט וואַרפט פון זיך ארויס, און וואו די אלטע, אויסגעדינטע ווייבער קלייבען אלטוואַרג: שטיקלעך אייזען, קופּער, נישט דורכגעברענטע קוילען צווישען דעם ארויסגעוואָרפּע־נעם אַש פון פאַבריק, ווי אויך אלערליי שמאַטעס.

עס איז אונטערגעגאנגען די זון, און דער שווארץ־גרויער ברעג, די קויטיג־געלע ווייקסעל מיט׳ן ברוין־און־בלוי־פארוויינטען הימעל האבען זיך צוזאמענגעגאסען אויף א וואונדערליך חלשות׳דיגען פאן, אויף וועלכען עס האבען זיך ארומגעדרעהט איינגעבויגענע, ביינעריגע ווייבער—שדים און געגראבען אין דעם מיסט מיט שטיקלעך אייזען; מאנכע — מיט די בלויזע פינגער.

פאר יעדען ווייבערישען שד איז געלעגען אן אפענער זאק, וואו דאס אלטווארג איז פארשוואונדען געווארען...

עס פאלט צו די נאכט, איין שד נאכ׳ן צווייטען נעמט דעם זאק אויף די אקסעל און געהט אין דער באלויכטענער שטאדט אריין. איינע נאר בלייבט, איינע — די מאוס׳טע, די שרעקליכסטע...

עס שווימט ארויס א פאר׳חושכ׳טע לבנה, עס צינדען זיך אן צוויי שורות ליכט, וואס קוקען מיט ציטערניש אין דער ווייקסעל אריין — און זי שטעהט, און קלייבט, און קלייבט...

איך באמערק ערשט, אז זי קלייבט נ י ש ט ווי אלע פרויען; אז נישט אלץ, וואס קומט איהר אין דער האנט אריין, לעגט זי אריין אין זאק. זי קלייבט נישט קיין מעטאל, קיין קוילען, נאר שטיקלעך שמאטעס, שטיקלעך קאלירטע שמאטעס.

איך געה צו און פרעג:

— אלט־ווייב, וואס טויגען דיר די קאלירטע שמאטעס?

— אז דו וועסט זוכה זיין, וועסט דו זעהן! — ענטפערט זי מיט א וואונדערליכען הארטען קול, און אין די אלטע, פארטיפטע אויגען באווייזט זיך ווי א בליץ פון צארן און חוזק צוזאמען.

זי האט געענדיגט; פארבינדט דעם זאק אוןווארפט איהם ארויף אויף די אקסעל.

— וואו אהין געהסט דו, אלטע?

— אז דו וועסט זוכה זיין, — ענטפערט זי, — וועסט דו זעהן!

איך געה איהר נאך...

נאך וואס? גאנץ איינפאך: ווייל איך האב דאמאלט נישט געהאט ערגעץ אנדערש וואו צו געהן...

איך געה איהר נאך, און פלוצים ענדערט זיך אלץ ארום... אויס ווארשוי, אויס ווייקסעל, — א זאמד, א זאמד אהן א קאליר, א מדבר... און איבער דעם מדבר — א וויסטער הימעל, אהן לבנה,

אַהין שטערען. און פֿאַר מיר געהט מיט קליינע טריט דער אַלטער ווייבערישער שד, מיט׳ן שוואַרצליכען זאַק אויף די אַקסעל... שטיל, איך הער מיינע אייגענע טריט נישט אין קוילערדיגען זאַמד. ציי־טענווייז דאַכט זיך מיר דאָך, אַז דער ווייבערישער שד קוקט אויף מיר פֿון הינטען, אַז ער לאַכט שטיל, שטיל, פֿון צווישען די ברוינע־בלויע, פֿאַרברענטע ליפּען, פֿון אָפֿענעם מויל אָהן ציין!

איך געה איהר נאָך, און געה, און פֿיהל מיך זעהר שלעכט; מיר דאַכט זיך, אַז איך געה נישט, נאָר זי שלעפּט מיך! זי ציהט מיך, כאָטש איך זעה נישט דעם שטריק...

פּלוצלונג ווערט מיר די אַלטע כשוף־מאַכערין פֿאַרשוואונדען. אין דער ערד פֿאַרפאַלען... וואָס איז דאָס? איך מאַך עטליכע טריט ווייטער און באַמערק ערשט אַ הייל, אין וועלכער זי האָט זיך אַראָפּ־געלאָזט. פֿאַר אין ברירה, ווייל אַליין בלייבען אין דער גרוי־וויסטער נאַכט וויל איך נישט, שפּרינג איך איהר נאָך אין דער הייל אַריין. אין הייל איז פֿינסטער, און שרעקליך לייכט אין דער פֿינסטערניש דער אַלטערס געזיכט. עס לייכט געל, און אינ׳ם געלען, ליכטיגען פֿלעק ציטערען אַרום עטליכע העלערע שטראַלען, און ביי זייער שיין זעה איך, וואָס די אַלטע טוט: זי וואַשט די שמאַטעס, וואָס זי האָט צוזאַמענגעקליבען אויפ׳ן מיסט, אין צוויי עמער — איך קוק מיך שטאַרקער צו און דערזעה, אַז איין עמער איז פֿול מיט אַ רויטער און דער צווייטער מיט אַ דורכזיכטיגער פֿליסיגקייט...

— נאָך וואָס וואַשסט דו די שמאַטעס? — פֿרעג איך.

— וועסט זוכה זיין, וועסט דו זעהן! — ענטפֿערט די אַלטע.

— וואָס האָסט דו אין דעם עמער? — פֿרעג איך, אָנווייזענדיג אויפ׳ן עמער מיט דער דורכזיכטיגער פֿליסיגקייט.

— טרערען! — ענטפֿערט די אַלטע. — טרערען, פֿון דיינס גלייכען, מענשליכע טרערען!

און האַלב זינגענדיג גיט זי צו:

— טרערען געפֿאַלענע, טרערען געגאָסענע, טרערען פֿאַרשלונ־גענע, דערשטיקטע און דערוואָרגענע.

— אַ ל ע טרערען?

— אַ, ניין! עס וואָלטען ימים געוועזען... דאָס זענען נאָר ריינע טרערען, נאָר ריינע טרערען... טרערען פֿון אָרעמע לייט, טרע־

דען אויף גלות השכינה. טרערען אויף אלעם, וואס איז לעבעדיגער־הייט פארשטארט, פארגליווערט און שטומפיג געווארען...

— און אינ'ם צווייטען?

— בלוט... רויט, ריין מענשען־בלוט... מענשען־בלוט, פארגאסען פאר דער צייט, פארגאסען אומזיסט... אזא בלוט, וואס די ערד וויל דערוויל נישט איינזאפען, ווייל זי קאן נאך דערפון נישט פרוכטבאר ווערען!... ריין בלוט, הייליג בלוט, יונג בלוט...

— און אין דעם אלעם וואשסט דו?...

— די אלטע שמאטעס, ווי דו זעהסט!...

און ווייטער ענדערט זיך אלץ אין מיינע אויגען... די שמאטעס, געוואשען אין טרערען און אין בלוט, ווערען וואס א רגע ריינער, בלאנקענדיגער, ליכטיגער... ליכטיגער אויך ווערט אין דער הייל... ליכטיגער און יונגער דער אלטערס פנים... עס איז שוין נישט אזוי שארף־ביינעריג ווי פריהער... די רויטקייט ארום די אויגען פארשווינדט, א ליטזעליגער שמייכעל באווייזט זיך איהר אויפ'ן פנים און צושפרייט זיך פון אויער צו אויער. און די אויגען אליין, די אלטע אויגען, הויבען אן לייכטען מיט א ווייך סאמעטענעם בליק... און וואס ריינער עס ווערען די שמאטעס, העלער ווערט אין דער הייל; ליכטיגער דאס פנים, ווייכער און שטראלענדיגער די אויגען! און יונגער ווערט זי אינגאנצען, יונגער און שלאנקער... פון קערפער פאלען אראפ די אלטע שמאטעס... עס באווייזט זיך א וואונדערליך געטליכע שעהנהייט אהן אן איינהיל —

— גאט! — שריי איך אויס, — ווער ביסט דו?

— אז דו וועסט זוכה זיין, וועסט דו וויסען...

געענדיגט די וועש... די אלטע שמאטעס זענען אינגאנצען ריין, זיי שיינען, בלאנקען און לייכטען מיט טויזענטער קאלירען... און די געוועזענע מכשפה איז יונג!... יונג... גלייך זי גיעהט ערשט אקעגען דעם יונגען, זאפטיגען לעבען... און די יונגע געטליכע שעהנהייט נעמט די קאלירטע שטיקלעך און מאכט פון זיי, מיט דער הילף פון קליינע העלצלעך, גאר קונציגע, פיינע פעהנדלעך... צעהן, צוואנציג, פיערציג קליינע פעהנדלעך! און זי ארבייט אלץ ווייטער און ווייטער. — אט האט זי שוין גאנצע בינד פעהנדלעך אין דער האנט און געהט מיט זיי ארויס פון דער הייל! איך געה איהר נאך... און געהן געה איך שוין נישט ווי פריהער, ווי א קאלב

צו דער שחיטה, ווי געצויגען אויף א שטריק; אצינד געה איך, ווי מען געהט אין א מדבר נאך א ליכטיגער זייל; ווי מען געהט נאך א גאָלדענעם שטערן, ווי מען געהט נאך א גליקליכען מזל...

און ווייטער א ניי בילד:

די זאמדיגע סטעפּ ווערט וואס אמאָל העלער, נאר טונקעלע שאטען וואָרפען און וויקלען זיך איבער'ן זאמד אין אלערליי וואונדערליכע, העסליכע געשטאלטען!

אז אויסגעשטערענטער בלויער הימעל, נאר אין דער הויך, אין דער מיט צווישען הימעל און ערד, ציטערען און וואָרפען זיך מיליאָרדען דינגע, שנייענע בלעטלעך...

און די געטליכע שעהנהייט מיט די טויזענטער בינטלעך פעהנדלעך אין האנט, שטעהט און קוקט צום הימעל ארויף...

— וואס איז דאָרט אויבען, — פרעג איך, — צווישען הימעל און ערד?

— דאָס זענען, — ענטפערט זי, — נשמה'לעך!

— פארוואס פליהען זיי נישט אין הימעל אריין?

— ווייל גאָט שיקט זיי אראָפּ אויף די ערד?

— פארוואס פאלען זיי נישט אראָפּ?

— ווייל זיי ווילען נישט פאלען... עס שרעקען זיי די שאטען, וואס קאלערען און וואלגערען זיך אויפ'ן זאמד, און ווארטען אויף זיי...

— נאך וואס?

— זיך מיט זיי צו פאראייניגען!... א נשמה, מוזט דו וויסען, איז א ריינער שטראָל פון הימעל. און ערשט פון א שטראָל מיט א שאטען צוזאמען, ווערט א מענש...

— און זיי ווילען נישט אראָפּ?

— זיי מוזען!

אין איהרע אויגען באווייזט זיך א שטאָלערנער בליק...

און אזוי רעדענדיג, וואָרפט זי אין דער הויך ארויף א פעהנדעל... דאָס פעהנדעל פליהט ארויף און איינע, א נשמה'לע, כאפּט עס אונטער און שיסט דערמיט אראָפּ צו דער ערד... זי וואָרפט א צווייט, א דריט פעהנדעל און יעדעס ווערט אויפגעכאפּט! און וואס מעהר פעהנדלעך עס פליהען ארויף, מעהר נשמות כאפּען זיי אויף און שיסען אראָפּ צו דער ערד.

און ארום יעדער נשמה מיט א פעהנדעל פליהען צוזאמען און שיסען אראפ צעהנדליגע און הונדערטע קלענערע נשמה'לעך... און יעדעס נשמה'לע, וואס קומט אראפ, ציהט אין זיך אריין א שאטען!

און עס ווערט וואס אמאל וועניגער שניי־בלעטלעך אין דער הויך און וואס אמאל וועניגער שאטען אויף דער ערד... די נשמות מיט די פעהנדלעך און די נשמה'לעך, וואס פליהען ארום זיי, שלינגען איין יעדערע א שאטען פון דער ערד און צופליהען זיך אויף אלע זייטען פון דער וועלט אלס פארטייען...

און זי בלייבט מיט לערע הענד אונטער א ריין אויסגעשטערענטען הימעל, אויף דער גאל־זאמדיגער סטעפ. א פיין דינער שמייכעל לענט זיך איהר איבער די פיינע דינע ליפען, און פארשפרייט זיך סעקונדענווייז איבער'ן גאנצען געזיכט; אין די אויגען באווייזט זיך א בייזער בליק.

— ווער זשע ביסט דו? — פרעג איך דערשראקען.

— דאס לעבען! — ענטפערט זי.

— וואס איז דיין טון?

— איך טרייב מיין טעגליך פורים־שפיל... — ענטפערט זי הארט און פארשווינדט אין דער לופט.

צום ווידערזעהן, פארנאכט אויפ'ן מיסט!... שיקט זי מיר צו פון דער הויך!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אזוי, אזוי, ליעבע פורים־לייט... דאס לעבען פיהרט אויך א פורים־שפיל.

דאס לעבען איז אן אלטע וועשין; זי וואשט טאג־טעגליך איבער דאס אלטווארג... דערפון מאכען זיך נייע פעהנדלעך, נייע פארטייען... איין נשמה כאפט, ווי אויבען איז געשטאנען, א פעהנדעל, א שמיקעל שמאטע, אויסגעוואשען אין טרערען און בלוט, שלינגט איין א שאטען, און ווערט א מענש, א רעדעל־פיהרער! אנדערע ווייטער שלינגען איין נאר שאטען; בלויז שאטען און ווערען פארטיי־לייט! און דאס פורים־שפיל דויערט אייביג, אייביג...

„עס איזט איינע אלטע געשיכטע, אונד בלייבט דאך איממער ניי..."

מיינט נאר נישט, אז שמאטעס אליין זענען אלטווארג, עס איז

פאראַן אַלטוואַרג פון שטיינער, אייביג אַלטוואַרג, נישט איבערצו־וואַשען... עס העלפען קיין טרערען, קיין בלוט...

4.

הערט נאָך אַ מעשה! שוין די לעצטע!

אַמאָל איז געווען אַ שטעדטעל, אַ וואונדערליך שטעדטעל, אַן אַפּענעס, אָהן מויערען, אָהן טויערען...

אַביסעל קליינע ווייסע הייזלעך, צוואָרפען אויף אַ גרינער לאַנקע, וואָס האָט זיך געבאָדען אין גאָלדענע שטראַלען פון דער זון און אַרויסגעגעבען דאָס פיינסטע, גרינסטע גראָז מיט די שענסטע, כאָטש נישט געקינסטעלטע, בלומען...

יעדען פאַרנאַכט פלעגט דאָס יונגוואַרג נאָך דער אַרבייט אַרויסגעהן אויף דער לאַנקע, אויף'ן גרין פאַרבלימטען מאַרק, צוויי־שען די הייזלעך, און זינגען, און טאַנצען, און פריי, און פרעהליך, און לוסטיג זיין.

די אַלטע פלעגען זיך זעצען אויף די גראָז־בענק פאַר די הייז־לעך און צוזעהן, ווי דאָס יונגוואַרג לעבט, און אין זכרון נאָך אַמאָל איבערלעבען די יונגע יאָהרען...

אַזוי האָט זיך געפיהרט אַ צייט...

וויפיעל יאָהר, צי וויפיעל הונדערטער יאָהר, ווייס מען נישט; ווייל עס איז אַ פאַרוואָרפענער ווינקעל געוועזען; אַ ווינקעל אָהן אַ געשיכטע. מען האָט נאָר געאַרבייט און געפרעהט זיך; געאַרבייט און דערנאָך געזונגען און געטאַנצט, און עס איז גאָרנישט געווע־זען וואָס צו פאַרשרייבען! עס איז אינגאַנצען שטעדטעל קיין קאַ־לענדאַר נישט געוועזען, און איך ווייס נישט, צי עמיץ האָט גאָר אַ זייגער געהאַט...

איינמאָל האָט זיך געטראָפען און אין דעם שטעדטעל איז גע־בוירען געוואָרען אַ געניע, אָדער ווי מען זאָגט אויף לשון קודש: אַ גאון! אַ מענש, וואָס האָט געהאַט מעהר פון אַלע אַ לויט הארץ און אַ קווינט מוח! און, אַז ער איז אויפגעוואַקסען, האָט ער אי־בערגעמאַכט דאָס גאַנצע לעבען אין שטעדטעל — ער האָט געזעהן, אַז מען גראָבט קאַרטאָפעל מיט דער האַנט, האָט ער ערפונדען אַ

גראַב־אייזען... צום הילצערנעם אלטען פלוג האָט ער צוגעמאַכט אַן אייזערן שנייד־מעסער... עס איז שווער געוועזען אויסצולערנען די קינדער אלף־בית, האָט ער ערפונדען אַ נייע מעטאָדע אפילו צום טראַף! ער האָט אויך ערפונדען אַלערליי ניי עסענוואַרג; נייע זופּען צו די אַלטע מאכלים, און רעפאָרמירט אפילו די טענץ... צו דער פּאָעזיע האָט ער צוגעגעבען ריימען, צו דער מוזיק — דעם רעפרען... מיט איין וואָרט — ער האָט אַלץ פאַרבעסערט. פאַר־פיינערט; דאָס לעבען שענער און לייכטער געמאַכט! נישט אומ־זיסט איז ער דאָך אַ גאון געוועזען...

און אַז דער גאון איז גלייך מיט אַלע מענשען מיט דער צייט געשטאָרבען, האָט איהם דאָס דאַנקבאַרע שטעדטעל געוואָלט אַ דענקמאָל — אַ גרויסע מצבה — אַ מאָנומענט, הייסט עס — שטע־לען; אַ מאָנומענט אינמיטען גאַס, אַן אייביג געדעכעניש... זאָלען אייביגע דורות וויסען, אַז דאָ איז אַמאָל אַ גאון געוועזען; זאָלען טראָגעדיגע ווייבער פאַרקוקען זיך און האָבען גאונים! זאָלען לעה־רער און עלטערען טייטען מיט די פינגער אויפ׳ן מאָנומענט און זאָגען שילער און קינדער: זעהט, גאונים זאָלט איהר זיין! וועט מען אייך אויך מאָנומענטען שטעלען! און הויך זאָל זיין דער מאָ־נומענט... זאָל די וועלט אַרום און אַרום זעהן, און נאָכפרעגען זיך, און וויסען...

און מען האָט געשטעלט...

מען האָט אויף אַ צייט מבטל געוועזען דאָס טאַנצען און זינ־גען יעדען פאַרנאַכט. און, נאָך דער אַרבייט, האָט מען זיך גענומען צום מאָנומענט...

און עס איז מיט דער צייט געוואָרען אַ מאָנומענט, וואָס האָט מיט׳ן קאָפּ גערעדט שטאָלץ מיט די שטערען פון הימעל, און האָט אויף דער ערד פאַרנומען אַ גרויס שטיק פּלאַץ אויף אַ פּיעדעס־טאַל...

און אַז מען האָט דעם מאָנומענט געענדיגט און געוואָלט צו־ריק איינפיהרען דעם מנהג פון זינגען און טאַנצען פאַרנאַכט, האָט מען דאַמאָלט ערשט באַמערקט, אַז מען קאָן שוין נישט פריי זיך אַרומיאַגען אויף אַלע זייטען, אַז מען קאָן נאָר טאַנצען אַ ראָד אַרום מאָנומענט!

די אַלטע האָבן פון זייער זייט באַמערקט, אַז דער מאָנומענט פאַרשטעלט זיי די זון; אַז נישט אויף אַלע גראָז־בענק קאָן מען שוין זיצן; אַז פון מאָנומענט לעגט זיך אַ שאָטן איבער דער שטאָדט... אַז אונטער'ן מאָנומענט איז קאַלט פאַר די אַלטע ביי־נער...

דאָך האָבן אַלע מיט'ן מאָנומענט שטאָלצירט; מיט'ן מאָנו־מענט אַליין בכלל און מיט דער לאַנגיעהרינגער אַרבייט. וואָס מען האָט אין איהם פאַרשטיינערט, בפרט! און אַבוואָל עס האָבן זיך, דורך פאַרקוקעניש פון טראָגעדיגע ווייבער, ווי פון מוסר זאָגען פון עלטערען און לעהרער, קיין גאונים נישט געמעהרט, האָבן זיך דאָך געמעהרט די מאָנומענטען...

נישט מיט אַמאָל, נאָר ביסלעכווייז; שוין נישט אַזוינע גרוי־סע — קלענערע, קליינע און גאָר קליינע, ביז צו איינפאַכע מצבות, נאָר אַלץ אינמיטען מאַרק!...

עס איז מיט דער צייט אַ מאָנומענטען־קרענק געוואָרען — אַן אונטערגאַנג...

האָט עמיץ ערפונדען אַ נייע אַרט קאַרטאָפּעל־שיילען, האָט עמיץ ערפונדען אַ נייע רעטעניש, ווער שמועסט, אַז עמיץ האָט עמיצען אַ גרעסערע טובה געטאָן, אַ היבשע נדבה געגעבען, אָדער אַן אַלט בעט פון פייער אַרויסגעשלעפּט, מיט אַ שטעקען אַ שלאַנג געטויט, האָט מען איהם שוין אַ מאָנומענט געשטעלט...

רייכע לייט האָבן פאַר'ן טויט אָפּגעשיידט אַ טייל פון דער ירושה פאַר זיך אויף אַ מאָנומענט; די, וואָס האָבן קיין גרויסען צוטרויען צו די יורשים נישט געהאַט, האָבן זיך אַליין לעבעדיגער־הייט מאָנומענטען געשטעלט... מיטלערע לייט האָבן אויף מאָנו־מענטען די הייזער פאַרקויפט, מצבות צו שטעלען... עס איז געקו־מען דערצו, אַז אַלע האָבן געמוזט האָבן מאָנומענטען, און פאַר גאָר געמיינע לייט, וואָס האָבן אפילו קיין רייכע קרובים נישט געהאַט, האָט קהל געגעבען אַ מאָנומענטעל...

אויס גראָז, אויס בלומען, אויס געזאַנג און טענץ — דורכ־אויס מאָנומענטען, סאַמע מצבות...

און די מענשען האָבן מעהר פון טויט און מאָנומענטען גע־טראַכט ווי פון לעבען... לעבעדיגערהייט האָט זיך יעדערער שוין

פארגעשטעלט אלס טויטער, און באמיהט זיך אויסצוזעהן שטייף און פעסט ביים לעבען, ווי דער מאנומענט נאך זיין טויט!

און אין די שטייפע, מאנומענטען-עהנליכע קערפער, זענען שטייף און פארשטיינערט געווארען די נשמות...

נישט פלאץ צום טאנצען און זינגען האט שוין געפעהלט; דער חשק דערצו איז שוין אויסגעטריקענט געווארען... געלעבט האט מען נאר אויף נאכ'ן טויט!... געהאפט האט מען נאר אויף מאנומענטען!...

און עס איז געקומען א צייט, ווען די גאנצע שטאדט איז פול געווארען מיט שטיינערנע מאנומענטען, ווי אויך מיט מאנומענטען פון פלייש און בלוט. וואס האבען גאר קינסטליך געמאכט די שטיינערנע, אז עס איז צווישען זיי נישט געווען צו דערקענען!

און מיט דער צייט האבען די גרויסארטיגע שטיינערנע מצבות זיי געלעבט, און לעבעדיגע מענשען זענען געווארען פארשטיינערט ווי טויטע מצבות...

שטארק איז דאך די לוסט צום לעבען אפילו אין הארץ פון פארשטיינערטע מענשען! עס וועקט זיך אלע מאל שטארקער די בענקשאפט צום פרייען לעבען! צום פרייען זינגי און טאנץ-לעבען!

פארבארגענערהייט האבען אלע געגלוסט און געבענקט נאך דער אלטער צייט, ווען דער פארבלומטער מארק האט זיך געבאדען אין דער ליכטיגער זון, ווען דאס יונגוואַרג האט געזונגען און געטאנצט אינמיטען מארק, און ווען דאס אלטווארג איז געזעסען ארום, אויף די גראז-בענק, און צוזעהענדיג, נאך אמאל דורכגעלעבט א לעבען...

און מען האט שטילערהייט אזוי לאנג געבענקט, ביז מען האט א שטיקעל עצה געפונען!

מען האט צונויפגעקליבען אלע פונקען פון לעבען און פרייד, וואס האבען זיך געוועקט איבער א גאנץ יאהר, און צוזאמענגעלעגט אויף איין טאג! דעם טאג האבען די לעבעדיגע מאנומענטען אראפגעווארפען פון זיך די שטייפקייט, די פארגליווערטקייט, און געפרואווט לעבען, ליעבען, זינגען און טאנצען...

דאס איז געווען — פורים! אלע ימים טובים זענען בטל געווארען, פורים — נישט!

נישט אלע דאך איז געראטען!

מאנכע האבען, ביים בעסטען ווילען, געטאן עס אזוי אומגע־לומפערט, אזוי אומנאטירליך, אז, קוקענדיג אויף זיי, האבען אנ־דערע געפלאצט פאר געלעכטער, און א פרעהליכען פורים געהאט...

איהר ווילט לאכען, ברידער? קוקט אין שפיגעל אריין; זעהט ווי איהר זעהט אויס, ווי אייער פורים זעהט אויס און — פלאצט פאר געלעכטער!

דער מלאך.

אויפגעבליהט האט דער מזרח־שטרייף.
שווער אטעמט אויף דאס פעטע שטיק פעלד, מיט טוי באַ־דעקט.
אין שטאל בלעקט דער אקס, וואס וויל אויפ'ן פרייען פעלד ארויס.

און באלד עפענט זיך די טיר פון הויז; דער ערדמאן באַ־ווייזט זיך אויף דער שוועל.
אפען איז די שטארקע ברוסט; פארשארצט די ריזיגע הענט.
מיט א קלארען, ליעבען און דאנקבארען אויג בליקט ער — ארויף צום צושמייכעלטען הימעל. אראפ צו זיין פעטער שפייזע־רין — ערד, און דערהערענדיג די שטים פון געטרייען אקס, צו־שמייכעלט ער זיך:
— איך געה, ליעבער, געטרייער אקס!
נישט לאנג האט געדויערט, און דער אקס איז שוין צום אקער געשפאנט.
הינטער'ן אקער שטעהט דער ערדמאן, דריקט דאס מעסער טיף אין דער ערד אריין, און דער אקס ציהט אויס האלז און קאפ צום ערשטען שריט.
באווייזט זיך פלוצלונג א מלאך פון הימעל, ציהט אויס זיין פייערדיג שווערד איבער'ן אקער, צווישען אקס און מענש...
און אין די אויגען פון מלאך זענען שמערץ און ליעבשאפט צוזאמענגעגליהט; בארמהערציגקייט און דראהונג.
און פייערליך ווענדט זיך צום מענש דער מלאך, און באַ־פעהלט, און שטאלערן קלינגט זיין שטים דערביי:
„פארלאז דיין אקס, דיין אקער, דיין פעלד און געה!“

און אז דער ערדמאַן ווייגערט זיך דערשראָקען, קלינגט נאָך הארטער דעם מלאכ׳ס שטים:

„און וועסט דו נישט גערנוויליג געהן, טרייבען וועל איך דיך!

„ווילסט דו דיין שפּייזערין־ערד נישט פאַרלאָזען, פאַרשליס איך איהר טראַכט, און זי וועט דיר איהר שפּראַצונג נישט געבען.

„ווי אייזען וועט זי ליגען אויסגעשפּרייט פאַר דיינע אויגען; און אָנזאָגען וועל איך די הימלען, און זיי וועלען איבער איהר קיין טראָפּען רעגען נישט לאָזען; קיין טראָפּען טוי.

„און וועסט דו מיט שרעק פון דיין ערד אַנטלויפען, און אין דיין שטוב פאַר מיר און פאַר מיין געבאָט זיך באַהאַלטען —

„שיק איך מיין בליץ און צינד אָן דאָס דאַך איבער דיין קאָפּ...

„רוף איך פון אַלע עקען וועלט ווינטען צוזאַמען, און זיי וואַר־פען איבער דיר די ווענט פון דיין הויז...

„און וועסט דו נאָך ווידערשפּעניסטיג זיין, און אַלץ נישט אָפּ־רייסען זיך פון דאָס דייניגע, און פון דיין האָב־און־גאָב, —

„ווינק איך צו די ווילדע אין סטעפּ, אין שטויביגען וואָלקען קומען זיי געפלויגען, און באַפאַלען דיין האָב־און־גאָב...

„און אין דיינע אויגען קוילען זיי דיין אָקס און דיין שאָף און רינדער, און פרעסען זייער פלייש!

„דו מיט ברענענדיגע אויגען וועסט עס צוזעהן, און פאַרהונ־גערט בלייבען!

„און דיינע זיהן און דיינע טעכטער וועלען זיי באַצווינגען; מיט פּייכטע שטריק בינדען, און פאַר זיך טרייבען, אויף קנעכט און דינסטען צו פאַרקויפען — און קיינס וועט צו דיר שוין צוריק נישט קומען, — די אויגען וועלען דיר אויסגעהן, וואַרטענדיג אומ־זיסט!

„דו מוזט געהן!“

— וואו אַהין? — פרעגט דער ערד־מאַן פאַרציטערט.

„גאָט האָט דיך אַלס זיין שליח אויסדערוועהלט, און דו וועסט געהן איבער דער וועלט שאַלען און רופען זיין נאָמען!

„איבער דער וועלט וועסט דו געהן!

„נע־ונד וועסט דו זיין.

„און אהן וועג און שטעג וועסט דו געהן; איבער דערנער שארפע און שטיינער שפיציגע, בארוועס וועסט דו וואנדערען; איי־ביג בלוטיגען וועלען דיינע בארוועסע פיס...

„און אז דו וועסט מיד ווערען און זיך אפשטעלען, דעם אטעם נאר צו כאפען, וועל איך אנצינדען די ערד אונטער דיינע פיס, און זי וועט דיך טרייבען!

„וועל איך דיך פון הימעל פארפאלגען מיט דונער און בליץ.

„און בלוטיגע שונאים וועל איך אויפשטעלען הינטער דיר, און זיי וועלען דיך מיט זייערע פיילען יאגען... דאס ווילדע טיר וועל איך רופען אויף דיר פון וואלד, און עס וועט דיך טרייבען...

„און צו אַ אפרוה, צו א הערבערג וועסט דו לעכצען: און וואו א טיר, וועסט דו אנקלאפען און בעטען זיך: „לאזט מיך איבער דער שוועל!“ און וואו א פענסטער: „נאכטלעגער פאר א קראנקען וואנדערער“ בעטלען —

„און טרייבען וועט מען דיך פון אומעטום! —

„מיט שאנד און שפאט טרייבען, מיט קלעפ און שלעג — ווי א קרעציגען פון ישוב ארויס! און משוגע פאר שרעק וועסט דו ווייטער לויפען...

„און אז דו וועסט פאר א וואסער־שפיגעל פארביי, און דיך אליין דערזעהן, וועסט דו דיך פאר זיך אליין דערשרעקען! וועט דיך אנכאפען א גרויל פאר זיך אליין! א שרעק פאר דיינע אפענע וואונדען; אַז עקעל פאר דיין שמוץ אויפ'ן צובלוטיגטען לייב... און וועסט דיך וועלען פון דיין שליחות, פון גאטס־נאמען־שאלען— באפרייען, און וועסט נישט קאנען!

„דעם טויט וועסט דו רופען און ער וועט נישט קומען!—

„די נעגעל וועסט דו אריינשטעקען אין דיין אייגענעם לייב, דאס הארץ ארויסצורייסען, די נשמה פון גאטס ווארט פון דיר, — און וועסט נישט קאנען!

„און נאך א גרעסערע שרעק וועט דיך יאגען...

„און ווי הייסע טראפען בליי וועלען פאלען די טרערען פון דיינע אויגען איבער דיין פנים; און פון דיינע אייביג אפענע וואונ־דען וועט זיך גיסען אהן אויפהער דיין בלוט...“

— נאך וואס?

פול בארמהערציגקייט ווערט די שטים פון מלאך:

„פון יעדער טרער, וואס וועט פון דיינע אויגען פאלען — אזוי וויל גאט! — וועט אויסשפראצען פון דער זינדיגער ערד א ווייסע ליליע —

„און פון יעדען טראפען בלוט, וואס וועט טריפען פון דיין איטליכער וואונד — א רויטע רויז! אזוי האט גאט באשטימט!“

און צוריק שטאלערן קלינגט די שטים:

„אבער דאס אלץ וועט זיין הינטער דיר; דאס אלץ וועלען דיינע אויגען נישט זעהן...“

„פאר דיר — דערנער; שטיינער אונטער די פיס; ווי ווייט די אויגען זעהן — א וויסטעניש —

„און וועסט, משוגע פאר שרעק און פיין, אלץ ווייטער און ווייטער לויפען... די וועלט הינטער דיר מיט בלומען פארזייהען, די ערד הינטער דיר אין א גן־עדן פארטווישען, און דו וועסט עס נישט זעהן — ביז — —“

— ביז וואנען, מלאך?!

„ביז דו וועסט צוריקקומען צום ארט, פון וואנען דו געהסט ארוים — — אויב...“

— אויב וואס, מלאך? — פרעגט דער ערדמאן נאך מעהר פארציטערט.

„אויב גאט וועט דיך אויף אנדערע פון זיינע וועלטען נישט שיקען...

„צו דעם ביסט דו געבענשט און פארשאלטען...

„צו דעם — אויסדערוועהלט!“ —

מעשיות.

„היינט וועט זי קומען“ — טראַכט ער, שפּאַצירענדיג ביים ברעג פון ווייקסעל.

און אַזוי טראַכטענדיג, קומט איהם אַלץ לעבעדיג פאַר:

ער זיצט אויפ׳ן בעט אין דער פינסטער און וואַרט. ביי יעדער באַוועגונג אויף די טרעפּ הויבט איהם אָן שטאַרקער צו קלאַפּען דאָס האַרץ און ער וואונדערט זיך: פאַרוואָס? ער האָט זי דען ליעב?

אָט, דאָס איז שוין זי. איהרע שוועבענדיג-לייכטע טריט. ער שטעהט אויף און צינדט אָן דאָס לעמפּעל אויפ׳ן טיש. זי האַלט זיך דערווייל אַ ווײַלע אַפּ הינטער דער טיר. אָטעמט אָפּ — שווערע טרעפּ — פאַרריכט זיך די האָר און כאַפּט נאָך אַ בליק דורכ׳ן לאָך פון שלאָס. קוים הערעוודיג, קלאַפּט זי אָן מיט׳ן פינגער אין טיר.

— „פּראָשע“*) און זי עפענט די טיר און רופט אויף דער שוועל:

— „בענדזשיע אָפּאָוויאַדאַניע?“**).

אַניט, געהט זי צוריק.

א י ה ם האָט זי נישט ליעב, זאָגט זי. פאַר אידען איבער־הויפּט שרעקט זי זיך, נאָר זיינע מעשה׳לעך האָט זי ליעב.

דערקענט האָט ער זיך מיט איהר צופעליג אין זאַקסישען גאָר־טען, אין אַ שלאָגס־רעגען. זי איז געשטאַנען אונטער אַ בוים, אָהן קאַלאָשען און אין אַ ווייסער בלוזע. דער בוים האָט זי שוין ווייניג געשיצט פון רעגען און זי האָט געקוקט דורך זיינע לויזע צווייגען

---

*) ביטע, אַריין.

**) וועט זיין אַ מעשה׳לע?

אין הימעל אריין. דערשראקענע און אהן האפנונג, עס זאל זיך גע־שווינד ענדיגען. ער איז צוגעגאנגען מיט'ן רעגען־שירם און האט איהר פארגעלעגט זיין הילף. זי האט זיך געוויינערט. ער האט ערנסט און הארציג געבעטען; זי גיט נאך און לאזט זיך אפפיהרען. זי פארענטפערט זיך: פאראן אזויפיעל שלעכטע מענשען! נאר זיין שטימע וועקט צוטרויען. אויף דעם צוטרויען געשטיצט האט ער איהר געבאטען זיין ארעם, זי האט צעגערענד אריינגע־שטעקט די האנט אין זיינע און געזאגט איהר אדרעס.

אין גאנג איבער עטליכע גאסען — אויף קיין דראשקע האט ער נישט געהאט — איז ער געוואר געווארען, אז זי איז א נעהטא־רין (אמת — זי האט צושטאכענע פינגער), און זי, אז ער איז א שרייבער. שרייבט ליעדער? — ניין, מעשה'לעך. אה, מעשה'לעך האט זי זעהר ליעב. — ער קאן איהר דערצעהלען. מעג מען זי באזוכען? ניין. קיין פאטער האט זי נישט און די מוטער איז א בייזע. איהר שטימע האט לייכט דערביי געציטערט. זי וואלט מעהר נישט נעדארפט, עס זאל קומען א פרעמדער און נאך דערצו — זי ווארפט אויפ'ן א זייטיגען בליק, און ענדיגט שאלקהאפט און רויט ווערענדיג: א איד.

— פון וואנען ווייסט דו, אז איך בין א איד?

זי דערקענט: די אויגען, די האר, די אויסשפראכע און ענדליך — די נאז — הא־הא־הא. איהר שטימע קלינגט ריין קינדיש און דאך איז שוין דער שטערן געררונצעלט.

איבער'ן זומער פלעגען זיי זיך טרעפען אין זאקסישען גאר־טען. איבער'ן ווינטער פלעגט זי, אבוואל זעלטען, ארויפכאפען זיך צו איהם אויף א מעשה'לע. דערפון פלעגט זי איהם אין דער־פריה שרייבען דורכ'ן סטרוזש. היינט האט ער אויך אזא בריוועל דערהאלטען. זי שרייבט פויליש „נח מיט זיבען גרייזען“, נאר אזוי קינדיש־הארציג.

— איך, גרייט אז א שעהן מעשה'לע. נאר א פרעהליכס, מיט א בת־מלכה. דאס לעבען איז אזוי טרויעריג. און אנריהרען זאלסט דו מיך נישט. נישט ד י ך מיין איך. דו ביסט אזוי העסליך. ווע־סט מיך אנריהרען, וועל איך שרייען און אנטלויפען. הערסט?

דאך ווייסט ער, ווי אזוי זי ווייכער צו מאכען: דאס מעשה'לע ווערט טרויעריג. דער בן־מלך אדער די בת־מלכה פאלען אריין

אין א געפּאהר... די ליעבהאבער צושיידען זיך דורך א שרעקליכער אינטריגע פון פאלשע מענשען... וויל ער, ווארפט ער די בת־מלכה אריין אין געפענגניש, אין א פרעמד לאנד און דעם בן־מלך פיהרט ער ערגעץ צו דער תליה. א בלבול. און דאמאלט פאלט זי פאר׳ן אויף די סני, כאפט׳ן אן ביי די הענט, גלעט׳ן איבער׳ן פּנים און בעט בארמהערציגקייט פאר די אומגליקליכע. און פאר א קוש אויף די ליפּען, לאזט ער פארשווינדען די געפאהר און פיהרט דעם בן־מלך מיט דער בת־מלכה מיט פאראד און מוזיק צו דער חופּה.

נאך וואס טוט ער עס? וואס טויג איהם איהר קוש?

עס טוט איהם באנג, און דאך איז פאראן אזוינס, וואס פיהרט זיי צוזאמען: ביידע בענקען נאך גליק... ביידע האבען עס נישט און ווילען זיך ווניגסטענס געגארען כאטש אויף א ווייל.

צוויי פארוואגעלטע נשמות. איינמאל פרעגט ער זי:

— די מאמע שלאגט דיך אמאל?

זי איז בלאס געווארען און די אויגען זענען איהר פארגאנגען.

— פרעג נישט, דערצעהל בעסער.

ער האט איהר געגלעט די ברוינע האר, און האט דערצעהלט.

נאר היינט וועט ער נישט האבען, וואס צו דערצעהלען. די געדאנקען אין קאפּ זענען אומקלאר און צואוויגט, ווי דאס אומע־דיגע וואסער, וואס שלאגט אויף און אפּ פון ברעג, און רייסען זיך, ווי די לויזע נעבעל אין דער הויך.

וואס נאגט איהם אזוי ביים הארץ?

ער דערמאנט זיך, אז ער האט נאך היינט נישט געגעסען.

אין דער וואוינונג איז געווען עפּעס א געפּארעריי, א געטור־מעל, און א גאלדענע זון האט זיך פּלוצלונג באוויזען און ער איז ארויס פון בעט אין גאס אריין אהן טיי. אין די גאסען איז אויך געווען אז אומגעוועהנליך גערודער. ווייסט דער טייוועל, וואס זיי לויפען אזוי. איינינגע מאל האט ער באקומען אין דער זייט. ער איז קוים אראפּ צו דער ווייקסעל, וואו ער שפּאצירט געוועהנליך פארמיטאג. צינד איז איהם דאס הארץ אוועק. ער טאפּט זיך ביים וועסטען־טאש. פאראן קליין־געלט און ער געהט צום רעס־טאראן, וואו ער עסט געוועהנליך נאכ׳ן שפּאציר, און זעצט זיך ביים פענסטער, וואס געהט ארויס צו דער ווייקסעל.

דער רעסטאראן איז אין דער צייט לער. די „געלע" זיצט

ביים בופעט און דרימעלט. זיין אריינקומען וועקט זי, פאַרשלאָ־פען גריסט זי איהם; דערלאַנגט איהם, וואָס ער באַשטעלט און זעצט זיך צוריק דרימלען. ער עסט און טראַכט, אז אַ מעשה'לע מיט אַ בת־מלכה מוז זיין. ערגעץ אויף אַ באַרג שלאָפען מוז זי. אַ כשוף־מאַכער אָדער אַ כשוף־מאַכערין איבערוואַכען זי. היינט וועט ער איהר נאָך לעגען אַ שלאַנג צופוסענס. שלאָפענדיגע בת־מלכה'ס האָט זי שוין גענוג. די שלאַנג וועט מאַכען אַן איינדרוק. ער קלערט נאָך צו לעגען די בת־מלכה אויף גאָר אַ הויכען באַרג. ער האָט נאָך קיין גרויסען באַרג נישט געזעהן. נאָר ער וועט איהר זאָגען: הויך, הויך... און זי וועט אויפהויבען די פאַר'חלומ'טע אויגען און נאָכיאָגען זיין פינגער אין דער לופט. נידעריגער, דער בת־מלכה צופוסענס, וועט ער אַרומציהען דעם באַרג מיט אַ וואָלקען. פאַר שעהנקייט וועגען וועט ער דעם וואָלקען רויטליך אַרומזוימען, אַ זומער־טאָג. אַ ברענענדיגער ראַנד וועט זיין. הינטען אין טאָל זעהט מען קיינמאָל נישט די בת־מלכה, דער וואָלקען פאַרשטעלט זי. אַ גאַנץ געהענדיג יאָהר שטעהט ער, דער וואָלקען. דאָס מוז אויך זיין אַ כשוף. פאַר דאָס איז איבער דער בת־מלכה אַן אייביג קלאָרער הימעל; צווישען וואָלקען און הימעל ליגט זי, און די שלאַנג היט!

ער האָט אָפּגעגעסען. אַ בן־מלך וועט ער שוין געפינען צוריק־צו־וועגס. מען דאַרף צאָהלען. די „געלע" שלאָפט.

ער וויל זי וועקען — אויף זיין געוועהנליכען אַרט: ער מאַכט קיילעכלעך פון ברויט און צילט איהר אין דער לאַנגער נאָז אריין. איינמאָל אויף צוואַנציג טרעפט ער און זי וועקט זיך יעדעס מאָל דערשראָקען. „דער פאָן טרייבט שטענדיג קאַטאָוועס," זאָגט זי פאַרדראָסען. „וואָס האָט ער געהאַט?" ער שמייכעלט גיטיג. זאָגט איהר און צאָהלט.

היינט אָבער געהט איהם נישט. ער וואַרפט און וואַרפט און טרעפט נישט. צילענדיג, זוכט ער דערווייל אַ בן־מלך.

ער קנייפּט אוים אַ נייע שטיק ברויט און קנעט, מאַכט קיי־לעכלעך, און פאַרגעסט צו צילען. דער בן־מלך געהט. וואַלד אוים, וואַלד איין געהט ער. אַ קראַה, וואָס ער האָט אַמאָל נערעטעט פון אַ זיכערען טויט, האָט איהם אויסגעזאָגט דעם סוד פון דער בת־מלכה... און זי פליהט פאַר איהם, און ווייזט איהם דעם וועג. אָבער

נישט אזוי געשווינד וועט ער איהם צולאָזען צום ציל. באלד נאָכ׳ן מעשה׳לע אנטלויפט זי, און ער בלייבט אליין, אליין מיט די צו־יוויגטע נערוועז און אָפּגעריסענע געדאַנקען... ער וועט אויפ׳ן אָנ־שיקען א וואָלף — דעם וואָלף וועט ער טויטען. דערנאָך — א וואַסער. וועט ער אויסרייסען א בוים, אריינוואַרפען און אריבער־שווימען. דערנאָך וועט זיך איהם שטעלען אויפ׳ן וועג א באַרג. וועט׳ן די קראָה נעמען אויף איהרע פליגעל... ניין, אז אָדלער — דער קראָה׳ס א פעטער — וועט עס טון. דערנאָך וועט ער פּשוט הונגעריג ווערען. דאָס באַנאַלע מוז שטענדיג אריינקומען אין דער מיט... א בן־מלך אויפ׳ן וועג קאָן זעהר לייכט פאַרהונגערען. די קראָה פליהט פאַר איהם נאָך עסען. עס איז אָבער זעהר ווייט צום נאָהנטסטען ישוב. זי זאַמט זיך. די זון ברענט; אויפ׳ן פרייען פעלד איז עס. ער פאַרשמאַכט. וואָלט ווענינסטענס ווייץ אָדער קאָרן געוואַקסען, וואָלט ער זיך, אבוואָל א בן־מלך, אָפּגעריסען עט־ליכע זאַנגען. וואַקסען אָבער דורכאויס ביטערע קרייטעכצער, און אָנגעזאָגט האָט איהם פאַר׳ן אוועקפליהען די קראָה: ריהר נישט. די קרייטעכצער זענען סם. די כשוף־מאַכער האָבען עקסטרא פאַר־זייהט דעם סם, כדי די, וואָס וועלען זוכען דאָ די בת־מלכה — וואָ־רים דער באַרג, וואו זי ליגט, איז נישט ווייט — זאָלען זיך אָפּ־סמ׳ען, וואָס עס האָט שוין כמה וכמה געטראָפען...

און שווער, זעהר שווער איז איהם צו וואַרטען אויף דער קראָה. ער פאַרגעהט פאַר הונגער. די אויגען ברענען. דערווייל געהט דורך א פּויערטע מיט א לעבעל ברויט אין דער האַנט. פריש ברויט, דער געשמאַק שלאָגט דעם בן־מלך אין דער נאָז אריין...

— פּויערטע — רופט ער מיט א שוואַכער שטימע — גיב מיר א שטיקעל ברויט.

— באַצאָהל! — ענטפערט די פּויערטע קורץ.

— איך האָב נישט מיט וואָס...

— אז מען האָט נישט, עסט מען נישט.

— איך בין א בן־מלך, אז איך וועל אהיים קומען, וועל איך דיך אָפּגילטען!

— זוך דעם ווינט אויפ׳ן פעלד... א חוב פאַרשריבען אויפ׳ן וויאַסער.

— איך שטאַרב פאַר הונגער!

— אַ נייעס! בעסערע פאַר דיר טרעפט עס!

זי געהט אַפּ עטליכע טריט און קומט צוריק.

— ווייסט דו וואָס! געפעלסט מיר! האָב מיט מיר חתונה, וועל איך געבען ברויט!

— איך קאָן נישט. איך בין שוין פאַרליעבט אין דער בת־מלכה!

— און ווילסט עסען?

— איך בין הונגעריג!

— האָב חתונה מיט מיר, וועסט דו זיין זאַט!

די פּויערטע האָט זיך איינגעשפּאַרט, דער הונגער מאַטערט און ער האָט געמוזט נאָכגעבען. ער האָט איהר צוגעשוואוירען אייביגע טרייע. דורכגעלאָפען אַ האָז, האָט ער'ן גענומען פאַר אַן עדות. געכאַפּט אַ שטיק ברויט און איז איהר נאָכגעגאַנגען אין דאָרף אַריין.

די „געלע“ עפענט אויף אַן אויג און מאַכט עס צוריק צו, און דאָס מעשה'לע וועבט זיך ווייטער:

אַז די קראָה איז צוריקגעקומען, האָט זי שוין דעם בן־מלך נישט געטראָפען. דאָס פרישע ברויט האָט איהם געשאַדט און ער ליגט קראַנק אין דאָרף. דערנאָך איז ער געזונט געוואָרען און חתונה געהאַט מיט דער פּויערטע. און ווייל ער האָט נישט געקאַנט נישט אַקערען, נישט זייהען, נישט שניידען, נאָר פאַר דאָס לעזען און שרייבען, איז ער געוואָרען דאָרפס־לעהרער. שלום־בית איז געווען... די פּויערטע פלעגט'ן רופען מיט ליעבשאַפט: „שוטה מיינער“ און ער פלעגט נאַריש שמייכלען. דאָך די בת־מלכה האָט ער באַהאַלטען אין האַרץ. אַ קשיא אויף אַ מעשה, די פּויערטע אַרבייט ביים פּריצ'ס שנייד־מאַשין, עס קאָן זיך איהר אַן אומגליק טרעפען... וועט ער געהן זוכען... נאַטירליך, איבער די ליפּען ברענגט ער עס נישט... און פיליכט האָט ער גאָרנישט געוואוסט פון געדאַנק. שטילערהייט ערגעץ אין אַ פינסטערען ווינקעלע פון האַרץ איז דאָך געלעגען די האָפנונג און ער האָט באַהאַלטען דעם סוד פאַר זיך.

דער פּויערטע האָט אָבער קיין אומגליק נישט געטראָפען. פאַרקערט: מיט יעדען טאָג איז זי געזונטער און שטאַרקער געוואָרען; ער אָבער—נישט. פון שלעכטער פּויערשער קעסט, צי פון

בענקעניש האט ער זיך פריה געעלטערט, און אז ער האט באמערקט, אז די בארד איז איהם גרוי געווארען און די אויגען לעשען זיך, און דער שטערן רונצעלט זיך, האט ער מיט א וויינענדיגער שטימע איי־בערגעגעבען די שילער דעם סוד פון דער בת־מלכה. זיי האבען זיך צולאכט: דער לעהרער איז פון זינען אראפ! אויסער — — — —

ער באמערקט אן ענדערונג אין דער באלייכטונג: עס איז טונ־קעל געווארען. ערווארפט א בליק אין פענסטער אריין: דאס ווע־טער האט זיך דערווייל גענצליך געטוישט. א נאסער שניי פאלט. עס גיט א נאג ביים הארץ. געשווינד כאפט ער נאך א קיילעכעל ברויט, צילט און טרעפט. די „געלע" כאפט זיך אויף.

— קום אהער, געלע, איך וועל דיר א מעשה'לע דערצעהלען...

— מניע פאצא?*)

— א שעהן מעשה'לע — מיט פויערשע אינגלער, וואס זוכען א בת־מלכה...

— גלופסטווא!**)

— עס איז נישט קיין נארישקייט. די בת־מלכה שלאפט אויף א בלומען־בייט אויף א שפיץ־בארג. דער דארפס־לעהרער האט זיי געהייסען זוכען...

— ווארטא!*)

— אודאי כדאי. די בת־מלכה איז א שעהנע, א גוטע, א קלוגע.

— גענוג געשפעט, צאהלט בעסער און געהט!

— געוויס, געוויס... נאר די קינדער האבען זיך געמאכט הילי־צערנע שווערדען, מיט הילצערנע שפיזען —

די געלע גענעצט.

— ביסט מיד, געלע?

— אזא וועטער!

און בייז גיט זי צו:

— ווען עס פאלט א אידישער יום־טוב, מוז זיין א שלעכט וועטער.

— וואס פאר א יום־טוב איז היינט?

---

*) צו וואס דארף איך עס?

**) נאריש.

*) כדאי.

— ז י י ע ר וויעלקאנאַץ...*)
ד אַ ס איז געווען דאָס גערודער אין דער וואוינונג, דאָס גע־לויפעריי אין גאַס ? !
ער צאָהלט און לויפט אַרוים.

אין גאַס צולאַכט ער זיך.
אין דער נשמה ליגט ערגעץ ביי איהם אַ גלגול פון אַ זיידען. צי אַן עלטער־זיידען ! דאָס בענקעניש. וואָס האָט'ן אַנגעכאַפּט ! יעדער מענש געהט אַרום מיט גלגולים אין האַרץ.
דאָס ערשטע יאָהר, אַז ער איז נאָר אַוועק פון דער היים, איז ער צום „סדר" שיער נישט פון זינען אַראָפּ פאַר בענקשאַפט. די פאַמיליע, ביי וועלכער ער האָט געוואוינט, איז אויף יום־טוב ער־געץ אַוועקגעפאָהרען צו גאַסט. און ער איז געבליבען איינער אַליין אין אַלע צימערען. ער האָט זיך פריה געלעגט, נישט האָבענדיג וואו אַהין צו געהן. נאָר ער האָט פאַרגעסען אַראָפּצולאָזען די רולעטען און די לבנה האָט'ן געוועקט. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט האַרץ־קלאַפּען. לאַנג איז ער געלעגען און נישט געוואוסט פאַרוואָס. דער־נאָך האָט ער זיך דערמאַנט. פּלוצלונג איז ער אויפגעשפּרונגען, אַרויסגעריסען דאָס ליילעך פון בעט, אַנגעטאָן עס, ווי אַ קיטעל, און איז אַרומגעלאָפען אין שטוב און געברילט אויסענווייניג די הגדה. דאָס צווייטע יאָהר האָט ער, פאַר שרעק פאַר דער בענק־שאַפט, אַ ראָק פאַרקויפט און איז אַהיים געפאָהרען אויף פּסח. איבער'ן וועג האָט ער זיך גע'חזר'ט, אַז ער וועט זיך אונטערגע־בען, נאָר איינגאַנצען אונטערגעבען. און ווירקליך, ער איז גע־גאַנגען מיט'ן פאָטער דאַווענען, געלאָזט זיך אונטערבעטען צום סדר מיט אַ קישען, געפרעגט „מה נשתנה"... נאָר אַז ער איז געקומען צו „דצ"ך עד"ש באח'ב", איז ער אַרויס פון די כלים. ער האָט נישט געוואָלט שפּרענגען פון כוס. די מוטער האָט'ן מיט טרערען קוים איינגעשטילט... ביי די „מכות" זאָגען האָט ער נאָך מעהר אויפ־געפלאַמט... דעם ערשטען טאָג חוה"מ איז ער אַוועקגעפאָהרען אומ־

---

*) פּסח.

געזעגנט מיט'ן פאטער. די מוטער האט געוואַרט אויפ'ן הינטער דער שטאָדט.

ער הויבט זיך אויף די שטיינערנע טרעפּלעך.
עס טוט איהם באַנג.
נאָך וואָס האָט ער זיי געקרענקט?

דאמאָלט האָט ער געזאָגט: צוליב דעם אמת. איז דען פאַראַן אמת?

— מיר, יונגע — טראַכט ער — דאַרפען ליידען, אונזער צד איז שעפעריש, ער טרייבט אונז צו נייער ארבייט, צו באַשאַפען נייע פאָרמען. דער צער פון אַלטע איז אומפּרוכטבאַר און צוגיסט זיך אין אומזיסטיגע טרערען, אויב ער ווערט נישט פאַרשטיינערט אין האַרץ.

ער געהט דורך קראַשינסקי'ס גאָרטען. די מילך־אַנשטאַלט איז לעהר. דורכ'ן גאָרטען יאָגען זיך אהיים פאַרשפּעטיגטע. ער קומט צו צום קליינעם בערגעל, וואָס קוקט אַרויס אויף די נאַלעווקעס. ער פיהלט זיך מיד, אַהיים צו געהן איז נאָך פריה. זי וועט ערשט קומען אין אַ שטונדע אַרום. ער זעצט זיך פאַר'ן בערגעל אויף אַ באַנק.

אונטען איז דאָס בערגעל געל, ווי אַרומגעשיילט. העכער — גראָז און וואו נישט וואו דערענדלעך... אויף זיי וועלען שפּעטער קליינע בלומען וואַקסען... זאָל זיך מיר דאַכטען — אַ בוימעל אַן דער זייט — אַ בוים — פיעל בוימער — אין זייערע צווייגען קאַנען פייגעל זינגען. זי האָט זעהר ליעב פייגעל־געזאַנג. אַז זי הערט, זאָגט זי, פייגעל־געזאַנג — אַ פאַר מאָל האָט זי געגעהט אין דאָרף — קאָן זי זיך נישט איינהאַלטען פון טרערען... עפּעס די נשמה וויינט, און אַזוי זיס.

טיילמאָל רעדט זי עפּעס אַזוי וואונדערליך... צופּט די נעגעל פון די ווייסע, לאַנגע, פון דער נאָדעל־צושטאָכענע פינגער אין די נאָך ווייסערע ציין, און האָט אַזוינע אויסדריקען... „נשמה־טרע־רען"... ווי קומט עס צו איהר? זי איז אפשר אויך אַ פאַרבאָרגענע בת־מלכה? די מוטער — די וועשין ביי דער באַליע — איז נישט קיין מוטער, נאָר אַ כשוף־מאַכערין, וואָס היט זי, עס זאָל קיין פרעמדער בן־מלך נישט קומען און ניט נישט אויפוועקען...

נאר ער וועט זא־ווי־זא נישט זיין. ריין פון זינד מוז זיין דער בן־מלך...

א באנע מיט פיער אינגלעך איילען זיך פארביי. די אינגלעך לויפען צו צום בערגעל. אינגלעך באוואפענטע מיט שווע־דען און שפיזען. „זיי שטייגען אויפ׳ן בארג.“ די באנע בייזערט זיך: עס איז צייט אהיים. די עלטערען וועלען זיין אומרוהיג. היינט איז יום־טוב... די קינדער הערען נישט און שטייגען. „צו דער בת־מלכה.“

„די פיער שילער פון דארפס־לעהרער...“

די זון געהט אונטער.

אין גארטען הערט זיך דער גרעגער. נאך צייט.

ער מאכט די אויגען צו און זעהט, ווי די האלץ־באוואפענטע שילער שטייגען ארויף נאך דער בת־מלכה... א וואלקען הענגט צווי־שען די „דערגרייכער“ און דער בת־מלכה. זיי זעהען זי נישט, נאר זיי גלויבען אין איהר. זאל ער זיי צולאזען?

אט רייסט זי דורך דעם וואלקען, די מכשפה, און רייט זיי אקעגען אויף א בעזעם.

זי כאפט איינעם אן ביי דער האנט.

— וואו אהין געהסטו, אינגעלע?

— צו דער בת־מלכה!

— וואס האסטו צו דער בת־מלכה?

— איך וויל זי וועקען!

— נאך וואס?

— איך וויל מיט איהר חתונה האבען!

— פארוואס ווילסט דו מיט איהר חתונה האבען?

— זי איז א גוטע — האט דער לעהרער געזאגט — א קלוגע און א זיסע. דער לעהרער ווייסט!

— אודאי! און דו, דאכט זיך, האסט ליעב גוטע און זיסע זאכען?

— געוויס האב איך ליעב! די מאמע רופט מיך „נאשער.“

— אויב אזוי, מיין קינד, נאך וואס זאלסט דו קריכען אומ־זיסט אויפ׳ן בארג און מיד ווערען, דו ביסט דאך אן עדעל קינד—

— וואס געהט עס דיך אן?

— איך בין דאך דיין מוהמע, נארעלע, קענסט מיך נישט? איך וועל דיר געבען סאמע גוטע זאכען.

און זי גיט א מאך איהר „האקוס פאקוס“ און דעם אינגעל צו־פוסענס פאלט ווי פון הימעל אראפ א קוישעל מיט סאמע גוטע און זיסע זאכען: מאנדלען אין די געלע העמדלעך, געפרעסטע פייגען, שטרענגעלעך־ראזשינקעס, רויט־פלאמענדיגע פאמעראנצען, שאָ־קאלאדע און אזוינע זאכען, וואס דאס אינגעל האט אפילו נישט געוואוסט, ווי מען רופט זיי. און ער האט אויסגעשריען פאר פרייד און געלאזט זיך אויף די קני פאר'ן זיסען קוישעל.

יענע דריי זענען דערווייל ווייטער געגאנגען. קומט זיי אקעגען דער כשוף־מאכער, אן אלטער מאן מיט ווייסע ברעמען און א ווייסער בארד, מיט א גרויסער בלויער פאר ברילען איבער די אויגען.

עס הערט זיך א סקריפ פון גארטען־טויער. ער עפענט די אוי־גען, די באָבע מיט די קינדער זענען שוין פארשוואונדען. ער לויפט געשווינד ארויס. און אויף די כמעט לערע נאלעווקעס וועבט זיך דאס מעשה'לע ווייטער.

דער אלטער שטעלט איינעם פון די דריי אפ.

— וואו אהין, אינגעלע?

— די בת־מלכה וועקען. איך וויל מיט איהר חתונה האבען!

— נאך וואס?

— דער לעהרער לויבט זי; זי איז אזוי קלוג.

— ווילסט פון איהר קלוג ווערען?

— ווי דען? א מענש דארף זיין קלוג. אז מען איז קלוג, האט מען כבוד און געלט.

— אזוי? נו, אביסעל קלוג ביסט דו שוין. נאר אויב דו ווילסט, וועסט דו קלוג ווערען אהן דער בת־מלכה.

— ווי אזוי?

— גאנץ איינפאך, נא!

און דער אלטער נעמט ארויס פון בוזעם־טאש און דערלאנגט דעם שוין כמעט קלוגען קינד א פיין ביכעל, איינגעבונדען אין ווייסע לעדער מיט א גאלדענעם שניט, אינעווייניג מיט בילדער.

— נא, — זאגט ער, — זעץ דיך און לייען! וועסט דורכלע־זען א י י ן זייטעל, וועסט דו זיין קליגער פאר טאטע־מאמע, צוויי — וועסט דו קליגער ווערען פאר'ן גאנצען דארף, און קומסט

דו אין דער מיט אריין, וועסט דו קלוג זיין, ווי דריי פּראָפּעסאָרען!
דאָס איננגעל כאַפּט דאָס ביכעל און זעצט זיך לעזען.

יענע צוויי זענען דערוויילע ווייטער געגאַנגען. פאַרשטעלט זיי די שלאַנג דעם וועג. איינער אַנטלויפט, דער צווייטער בלייבט אויפ׳ן אָרט פאַר שרעק.

זי גיט איהם אָבער אַ גלעט איבער ס׳מיילכעל און פרעגט׳ן מיט אַ שלאַנגען־האַרציגער שטימע:

— וואו אהין, אינגעלע?

ער געהט צו דער בת־מלכּה, ער וויל זי אויפוועקען און מיט איהר חתונה האָבען, ווייל דער לעהרער האָט געזאָגט, אַז זי איז אַזוי שעהן!

— האָסט ליעב „שעהן“?

— אודאי!

— נו, קום מיט מיר. זעהסט דו, אין דער זייט שטעהט אַ קריסטאַלענער פּאַלאַץ און אינ׳ם קריסטאַלענעם פּאַלאַץ וואוינען סאַמע טאָקלעך. סאַמעטענע קליידער טראָגען זיי און ווייס־זיידענע פאַנטאָפעלעך... קירשען־רויטע ליפּעלעך האָבען זיי און בריליאַנ־טענע אויגעלעך... וועסט דיר אויסקלייבען וועלכע דו ווילסט, און עס איז גאָר נאָהנט און אַ גלייכער וועג...

און ער געהט נאָך דער שלאַנג...

— אָבער מיט׳ן פּיערטען וואָס טוט מען? לאָזען איהם דער־גרייכען? אַ שאָד! ער וועט זיין דער אומגליקליכסטער... ער וועט אפילו נישט האָבען, וואָס עס זאָל איהם באַנג טון, וואָס זיך פאַר־צוואוואַרפען!

איהר צוליעב מוז ער עס דאָך טון...

ער וועט געהען, ער וועט אויפוועקען... און דערנאָך?

דערנאָך — אַ חופּה... מוזיק, טענץ... אַ האָכצייטס־רייזע... אַ שפּאַציר אין הענגעל־גערטנער אין דער לופט...

זי וועט די אויגען פאַרמאַכען פאַר גרויס נחת... שטאַרק גע־ריהרט וועט זי זיך לאָזען צוציהען און ער וועט זי נעמען צו זיך אויף די קני און וועט זיך וואונדערען, נאָך וואָס ער טוט עס. זי וועט צולעגען איהרע הייסע בעקלעך צו זיינע — ער וועט פיהלען איהר ריינעם אָטעם און ער וועט זי קושען, און פּאַרוואַרפען זיך: „שוויין“. זי וועט דערוויילע אויפשפּרינגען בלאָס, צושראָקען, מיט

א פארציטערטען געוויין, און ער וועט זיך איהר ווארפען צו די פיס און איבערבעטען — איז הארץ וועט ער זיך רופען: „פאיאץ״ — און זי וועט זיך קוים לאזען איבערבעטען און וועט שוין א לאנגע צייט נישט קומען... ער באקומט פון עמיצען א שטויס און גליטשט זיך שיער נישט אויס אויפ׳ן נאסען טראטואר.

אויף די טרעפ איז פינסטערליך. איין נאפט־לעמפעל אויף צוויי שטעק. קיין צינד־העלצלעך האט ער ביי זיך נישט. זיין שכן געהמט דעריבער מיט אז עלעקטרישען לעמפעל—דעם איז ער אבער נישט מקנה: ער האט א העסליך ווייב. ווען ער געהט דורך פאר זייער טיר, ציטערט ער, זי זאל איהם נישט אקעגען קומען. די גרעסטע זינד איז העסליכקייט. און אז די בעל־הבית׳טע איז מאוס, איז די דינסט נאך העסליכער. ברר... פאר איבעל און קעלט צוזא־מען. ער האט פארגעסען, אז די קאמאשען זענען צוריסען און איז געגאנגען אויף דער נעץ. ביינאכט וועט ער הוסטען און אפשר היץ באקומען. דער דאקטאר וועט׳ן ווייטער שרעקען מיט אן אפ־צערונג. „מיין כפרה״ — זאל זיין א אפצערונג, אבי זאל עפעס גע־שעהען.

ער בלייבט שטעהן דערשראקען:

אין טרעפען־ווינקעל באווייזט זיך איהם א בילד פון בלאסען שיין געוועבט.

א סדר־טיש, — א שניי־ווייס טישטוך, — רויט־געמאלטע כוסות — בלאנקע טעלער — בליצענדיג, כאטש אלט, זילבערען גע־שיר, ליכט אין דריי פאר הויכע זילבערנע, אלטע, דראט־ארבייטענע לייכטער... די מוטער שטעהט און בענשט ליכט... פון הינטען זעהט ער זי, איהרע דארע אקסעל ציטערען... זי וויינט — אויף איהם וויינט זי! וואו איז ער אצינד?

— „עס הויבט זיך שוין אן״ — ווערט ער בייז אויף זיך און שפרינגט ארויף עטליכע טרעפ מיט אמאל. און באלד פארדריסט איהם, וואס ער איז אנטלאפען, די מוטער וואלט זיך אויסגעדרעהט צו איהם... ווי זעהט זי צינד אויס? זי שרייבט, אז זי שלאפט

נישט גאַנצע נעכט... פיער פּאָר שקאָרפּעטקעס האָט זי איהם לעצ־
טענס געשיקט. „זעה, האַלט וואַרעם די פיס...“

מיט א ציטעריגער האַנט עפענט ער זיין טיר.

— עט, — שאָקעלט ער זיך אָפּ — א מענש דאַרף זיין א מענש.

מיט פעסטע טריט געהט ער אין צימער אריין; מיט א פעס־
טער האַנט מאַכט ער ליכט. פאַר דער פינסטערקייט האָט ער דאָך
אַביסעל אַנגסט. „ווי אָרעם“ — באַטראַכט ער די שטוב. שפּינ־
וועבס, פאַר דאָס (מיט א ביטערען שמייכעל) אָהן א צייכען פון
חמץ. מאָרגען וועט שוין עמיץ פאַרבעטען... ער וועט זיך דרעהען
אָרום דער דייטשער שול... א באַקאַנטער לעהרער...

ער זעצט זיך אויפ׳ן בעט. דאָס לעמפּעל פּיליערט אַביסעל,
ער וויל אויפשטעהן און פאַרריכטען, און פאַרגעסט זיך, נאָך וואָס
האָט ער זיך אונטערגעהויבען. ער לאָזט זיך צוריק אַראָפּ. ציהט
איין די פיס. זיין בליק פאַלט אויפ׳ן שטיקעל שפּיגעלע אויף דער
וואַנט. ער נעמט עס אַראָפּ, שפּיגעלט זיך.

— איך בין גאָרנישט אַזוי העסליך, ווי זי זאָגט! — שמייכעלט ער, און הענגט דאָס שפּיגעלע צוריק אויף.—אַביסעל שוואַרץ,
ווי א טאַטער, אָבער אויגען...

אויף זיינע אויגען איז ער שטאָלץ. זעלטען א פּראָוויזעצימער
זאָל אויסהאַלטען זיין בליק... ווערט ער מיט איינער אינטים, קושט
זי איהם די אויגען. ליפּען האָט ער צו פליישיגע... זיי קושען צו
האַסטיג, זיי זענען צו געפעהרליך... נאָך אין דערהיים —

דער געדאַנק רייסט זיך אָפּ: וואָס טוט זיך ציגד אין דער־
היים? דער טאַטע איז שוין געקומען?

ער הערט דעם טאַטענס „גוט יום־טוב“ — דער מאַמעס ענט־
פער. עס קלינגט נישט פרעהליך. אומשטיינס געזאָגט, איין קינד
און עס איז נישט אין שטוב.

ער וויל איבערטראַגען די געדאַנקען אויף עפּעס אַנדערש; עס
נעמט נישט. דער „סדר“ לאָזט זיך נישט אָפּרוקען, שוין דאָס פינפ־
טע יאָהר!

ער הויבט זיך אויף און געהט צו צום פענסטער. איבער׳ן נאַ־
סען הויף שפּיגלען זיך ציטעריג די יום־טוב׳דיגע פלעמלעך פון די
פענסטער, פאַרשפּעטיגטע לויפען דורך. צו די פענסטער וויל ער

די אויגען נישט אויפהויבען. ער מוז עס אבער. לאנגזאם הויבט ער זיי אויף. אויפ'ן וועג אין דער לופט בלייבען זיי שטאר. ווייטער א בילד:

א סדר־טיש, א גרויסער סדר־טיש — קריסטאלען און גאלדען געשיר — איז עס איין פאמיליע? ניין. עס מוז זיין א פארזאמלונג פון איינינגע פאמיליען. מאדנע געקליידעטע פרויען — א זעהר אל־טע טראכט! מענער אין ווייסע, ברייט־געשטיקטע קראגען אונטער די קיטלען... גאלדענע עטרות... גאלדענע יארמולקעס — ביי וואס האלט מען? א שטילער רעטשיטאטיוו...

פלוצלונג, מען קלאפט פון דרויסען.

פארציטערט ווערען די מענער, די פרויען — פארגליווערט פאר שרעק. א יונג מיידעל פאלט ארונטער אין אנמאכט — א יונגע פרוי פאלט מיט א פארשטיקטען געוויין דעם מאן אויפ'ן האלז... וואס קאן עס זיין?

— עפענט, אין נאמען פון געזעץ! — שרייט מען פון דרויסען.

א בלבול־דם! געוויס!

— געשווינד, זוכט אונטער'ן טיש! — רופט דער עלטסטער. מען בויגט זיך ארונטער — א שרעק — א קליין טויט קינד! אלע ווערען פארשטארט.

די טיר פון פאדער־הויז פלאצט.

און דער עלטסטער שטעהט אויף און קאמאנדעוועט האסטיג מיט א פארשטיקטער נאר פעסטער שטימע:

— נעמט און צושניידט.

עס געשיהט. — די טיר פון פאדער־הויז איז אויפגעבראכען אינגאנצען. שווערע טריט — וואפען־געקלאנג.

— נעמט יעדערער אויף זיין טעלער א שטיק.

מען טוט אזוי. מען קלאפט שוין אין צימער־טיר.

— עסט!

דאס טויטע קינד איז אויפגעגעסען. די טיר אויפגעבראכען— פאליציי און מיליטער — מען זוכט — אומזיסט — זיי געהען פארדראסען ארויס, און א ווילד־צארניג געשריי הערט זיך פון אלע אין שטוב:

— שפוך המתך על הגוים, אשר לא ידעוך...

עס הויבט אן טריפען א רעגענדעל. דאס בילד צושווימט.

— נישט פאר מיר, — טראכט ער — עס דארף זיין א שטאר־קערע פעדער.

ער ציהט זיך בעסער אוים אויפ'ן בעט און מאכט די אויגען צו.

— פארלוירען די קראפט... געשניגעלטע שטימונגען...

פאראן דאך לייכטערע בילדער:

דער סדר ביים בעל־שם... ניין, נישט ביים בעל־שם, דער סדר ביי א איד, א גביר, צו וועלכען דעם בעל־שם איז פלוצלונג געקו־מען צו גאסט. דער גביר איז א מתנגד געוועז, און דער בעל־שם האט זיך צו איהם קוים איינגעבעטען צום סדר. אין בית־המדרש נאכ'ן דאוונען איז עס געוועז.

— איך וועל אייך צונויף קומען... — האט ער געזאגט.

און דער גביר האט געפרעגט דעם רב, צי מעג מען א חסיד צורופען צום סדר... מצרף זיין צום בענשען... דער רב האט נישט געהייסען מביש זיין.

און דער בעל־שם זיצט ביים סדר... אריבער מה־נשתנה — עבדים היינו — פלוצלונג הייסט ער דער בעל־שם ברענגען נאך איין הגדה, מיט א קיטעל, מיט א גארטעלע און א יארמולקע. לאכט מען. גיט ער א רוף: איך הייס! פריהער האט ער זיך קוים איינגעבעטען, און צינד הייסט ער! דער גביר קוקט — דעם בעל־שם'ס אויגען פלאמען, קריגט ער פלוצלונג פחד, ברענגט מען, און מען לעגט פאר'ן בעל־שם, וואס ער האט געהייסען. גיט דער בעל־שם א קאפ מיט'ן פוס אונטער'ן טיש און גיט א זאג: יאנטעק, שטעה אויף! און פון אונטער'ן טיש הויבט זיך אויף און קריכט אפיר א בלאסער שייגעץ, אהן א טראפען בלוט אין צורה, א בר־מנן מיט פארמאכטע אויגען — און ביים האלז — א שניט! אלע שטארען פאר שרעק.

— יאנטעק, עפען די אויגען אויף!

יאנטעק טוט עס.

— יאנטעק, טו אן דעם קיטעל, גארטעל דיך ארום, נעם די יארמולקע אויפ'ן קאפ!

יאנטעק פאלגט.

דערלאנגט איהם א שטול.

— יאנטעק, זעץ זיך!

יאנטעק זעצט זיך אין קיטעל און אין דער יארמולקע.

— עפען די הגדה און זאג!... עולם, זאגט!

און דער עולם ציטערט און זאגט, און יאנטעק זאגט מיט...

און פלוצלונג ווערט אויפגעבראכען די טיר — מען איז גע־קומען געפינען דעם אונטערגעווארפענעם פגר... זור הייגט, זור מארגען, מען געהט אוועק פארשעמט...

און דער בעל־שם ווענדט זיך דערנאך צום אויפגעלעבטען מת:

— יאנטעק, מאך צוריק די אויגען צו און געה אויפ'ן בית־הקברות און באגראב זיך אליין. נאר ווייל דו האסט זוכה געווען צו געהן אין א קיטעל און צו זאגען א אידיש ווארט, באגראב זיך אויפ'ן אידישען בית־עלמין... און אז דו וועסט טרעפען אברהם אבינו, זאג איהם — — — —

א שטילער קלאפ אין טיר.

— אריין.

— א מעשה'לע פאראן?

— אלערליי, אלערליי...

דאָס פּראָבלעם.

די זון געהט אונטער. דער עולם זאמעלט זיך צו נעילה. מיין באקאנטער דרעהט זיך ארום פאר דער שול, שטעלט מיך אפּ.

— עס ציהט! — מאכט ער מיט א פארבענקטען בליק צו דער שול. — אפּגעריסען, אין דער ערד אריינגעגראָבען. — „ממעקים“... גליטשיג־פייכט, מיט מאָך באוואקסען, און עס ציהט...

איך שמייכעל: אַלטע געפיהלען, טראַדיציע... אטאוויזם! דער שטערן פארשאַטענט זיך איהם; די אויגען ווערען איהם טונקע־לער, דאכט זיך, ער האָט זיך אומגעקערט צו זיך אין הארץ אריין פּרואווענדיג.

— דאכט זיך — ניין! — האָט ער אויסגעשטאַמעלט נאָך א ווײַלע.

דער עולם געהט פרום און פארטראכט פארביי, ער נעמט מיך אונטער'ן אָרעם און ציהט מיך צו דער ווינקעל־מויער צו.

— איך פיהל מיך — זאָגט ער — עלענד... פאר'יתומ'ט... כ'בין עפּעס א זאך, וואָס מען האָט אין גאס פארלוירען, און שטוב נישט אריינגענומען. און מען האָט דערין פארגעסען, מען זוכט עס נישט...

דער אָטעם ווערט ביי איהם האסטיגער.

— עס איז דאָך מיין פאָלק: מיינע עלטערען, שוועסטער און ברידער, היימישע, פריינד, באקאנטע... א גאנץ יאָהר זענען מיר דאָך צוזאמען; צוזאמען געדריקט. מיר צאפּלען דאָך דאָ אין איין נעץ, אין איין שפּינוועבס — קומט א טאָג, א טאָג יום־כפור, געהען זיי זיך אַלע צוזאמען, געהען זיי אין איין הויז אריין בעטען צו־זאמען, וויינען צוזאמען, טרייסטען און שטארקען זיך צוזאמען. און איך איינער בלייב אין דרויסען...

— נישט איינער! — פּרואוו איך איהם טרייסטען — נישט אַלע זענען אין שול... זעהר פיעל...

ער ווערט אומגעדולדיג. דאָס ווייסט ער... ער קומט עבען פון אַן אָרט וואו די אַנדערע זענען.

— זיי האָבען געגעסען און געטרונקען, און האָבען זיך נאָך דאַמען געשיקט... דאָס מעהרסט האָבען זיי איהם אהער געטריבען! זיי זענען אַזוי עלענד־זיכער, זיי לאַכען אַזוי אידיאָטיש־פעסט. א טענצעל און געלאַכט... ער כאַפּט מיך אַן ביי דער האַנט און הויבט מיך אָן האַסטיג צו פיהרען אויף און אָפּ. — געלע פּנים׳ער — געוויס אַזאַ באַלייכטונג. א קעלער־קנייפּע... א טענצעל און געלאַכט... און איך האָב געזעהן: געלע הערבסט־בלעטער, אָפּגעריסענע פון צווייג... פון א הערבסט־ווינטעל ארומגעטראָגען, און זיי היפּען ארום בוים, צו זיינע פיס... — דאָס — מאַכט ער, צו דער שול ווייזענדיג — איז דאָך דער שטאַם... איבערגעפּלאַנצט, אין א זומפּ אריינגעשטעלט, אָבער אַ שטאַם מיט וואָרצלען... יענע זענען בלעטער, אָפּגעריסענע...

— איך וויל נישט — שרייט ער אויס — אָפּגעריסען ווערען!

אין די אויגען באַווייזט זיך איהם שרעק: — עס איז כּרת!

פון שול הערט זיך דער נעילה־קדיש.

— קום אריין! און איך נעם איהם אָן ביי דער האַנט. ער רייסט זיך אויס:

— כ׳קאָן נישט!

אין די אויגען איבער׳ן געזיכט — שמערץ... דער אָטעם ווערט האַסטיג: — איז אָבער פאַראַן, — זאָגט ער — עטוואָס העכערס, עטוואָס הייליגערס, ווי א פאָלק... פאַראַן, פאַראַן — — דאָס העכסטע, דאָס גרעסטע — — — ער שטאַמעלט עפּעס, איך וויל טרעפען:

— דער אמת?

מיט געוואַלד רייסט זיך איהם פון מויל ארויס:

— גאָט!

איך שטוין: — דו און גאָט! דו גלויבסט?

— איך? — איך ווייס נאָר — א „צופעליגקייט“ איז אונזין... „זעלבסטשעפּפונג“ — א גרעסערער! „אַנטוויקלונג“—א לעקעכעל פאַר קליינע קינדער, פאַרשטאָפּט דאָס מויל און פרעג נישט... אָפּ־

נערוקט די שאלה אויף א צייט... — רעדסט קיינמאָל נישט דער־
פון. קיינמאָל גאָטס נאָמען נישט דערמאָנט? ! — א גאַנץ יאָהר
נישט, צווישען מענשען — נישט. עס איז א וואָרט. א גרוים וואָרט.
א סימבאָל, א באַצייכנונג פאַר׳ן העכסטען, פאַר׳ן הייליגסטען...
האָבען זיי עס אין מויל אריינגענומען, מיט שפּייעכץ באַנעצט...
האָט זיך יעדערער א געטעל צו זיין פּרנסה צוגעפּאַסט, צו זיין
תאווה׳לע צוגעשניטען. האָבען זיך געפּרוכפּערט און געמעהרט די
עבודה זרה׳לעך...

— עס דערהערען זיך יעלות.

— קום, רעד צו דיין גאָט...

צאַרניג ענטפערט ער: — מיין גאָט ליובט מען נישט, מיין
גאָט בעט מען נישט... איך קאָן מיין גאָט נישט באַליידיגען.

מיר האָבעןביידע נעילה נישט געדאַווענט.

א יונגען שרייבערס חנוכה.

1.

געקומען איז דער רעדאקציע האנט־געלט און צוגעזאגט א זאך אויף חנוכה; צום זיבעטען ליכטעל. דער „דוכאוונע" רעדאקטאר האט ביי מיר געקומען תקיעת־כף. דעם צווייטען, דעם ליטעראַרי־שען, האב איך מיין עהרען־ווארט, דעם „הן־צדק" פון א שרייבער געגעבען. עס זאל ערנסט אויסזעהן, האב איך דערביי מיט די אויגען געפינטעלט, און דער קאסירער האט זיך באלד גענומען צום אויסצעהלען. באקומען האב איך אסך; סאמע קופערען קליין־געלט.

און שרייבען מוז איך, כאטש א דייטשער פיסק, עליו השלום, האט געזאגט, אז „קיין מענש מוס מיסען". עס איז פאראן א רעס־טאראטאר, וואס איז קיין ארך אפים נישט און גיט קרעדיט העכס־טענס אויף א חודש. מאכט זיך א פתיחה ביי די שטיוועל אדער ביי די הויזען, מוז מען צאהלען באר געלט. און עס איז פאראן א בעל־הבית'טע, א דיקע, בייזע אידענע, וואס, אז מען צאהלט איהר נישט צו דער צייט, הערט זי פריהער אויף צו געבען טיי, דערנאך. אויב עס העלפט נישט, נעמט זי דעם שליסעל פון צימער צו, — כאטש נעכטיג אויפ'ן נאסליכען שניי אין גאס. מאריע, אמת, דאס צושויבערטע דינסט־מיידעל, מיט די ברודיגע הענט ביז אין ארעם און טיף־פאר'חלומ'טע אויגען ביז'ן שאול תחתיה אריין, דער־לאנגט מיר טיי בגנבה פון דער בעל־הבית'טע. זי האט פאר מיר גרויס ליעבשאפט מיט דרך־ארץ. זי זאגט, אז איך מוז זיין א שרייבער פון איהר צד, ווארים די שרייבער פון דער בעל־הבית'טעס צד געהען היינט אין גאלד. איינמאל, פארטאג, האט זי זיך ארייז־גע'גנב'עט צו מיר, און מיט טרערען אין די אויגען פארגעשלאגען

א קליינע הלואה אויף דירה־געלט... נאר אזוי טיף געפאלען בין איך נישט. געריהרט, האב איך זי געקושט. זי האט געציטערט אין מיינע ארעמס, נאר דאס געלט — איין גאט ווייסט, וואס פאר א נסיון עס איז געוועז! — האב איך נישט גענומען. זי האט עס מיר אונטער'ן קישען געלעגט, איך האב עס געפונען און צוריקגעגעבען. איך בין נישט אזא שמאטע, ווי מען זאגט... נאר ווי לאנג קאן א מענש אויסהאלטען א נסיון?

מען מוז דעריבער ווארט האלטען. מיט דער דיקער בעל־הבית'טע איז נישט צו שפאסען. נעכטען האט זי מיר ווייטער צוגענומען דעם שליסעל. „מוחל, זאגט זי, די שכירות, נאר הייד־דא!" איך האב איהר געזאגט, אז על פי דין איז זי גערעכט, נאר אז היינט דארף זי מון לפנים משורת הדין. זי דארף מיך לאזען בשלום חנוכה־ליכט בענשען! זי איז באשטאנען. די הארטקייט איז אראפ פון פנים, אין די אויגען האט זיך איהר באוויזען א צערט־ליכקייט.

— נאט, נאר דאס לעצטע מאל! „א אידישע קישקע קאן מען פארט נישט אפשאצען" — האט זי צוגעגעבען און האט מיר אפילו ערלויבט צו נעמען פון קיך א שייטעל האלץ, די ליכטלעד צוצו־קלעפען! זי האפט אויף א חלק פון שכר פאר דער מצוה. דערפאר האט מאריע אויף מיר א שלעכט אויג געווארפען: זי קלערט, אז איך בין פארט פון דער בעל־הבית'טעס צד; אניט, וואלט איך אנ־דערע ימים־טובים געהאט.

2.

ווי עס איז, איך בין אין שטוב.

שרייבען מוז. מען, נאר צי קאן מען?

טינט פאראן, פאפיר האב איך אין רעדאקציע באקומען, די פעדער אין האנט האלט איך, — נאר פון בייז זאל איך אזוי ווי־סען, אויב איך וויים, וואס מען שרייבט.

פארגאנגענעם פורים האט מען געכאפט א רויטליכס אין רע־דאקציע, געטראגען צו חברה, אין חברה'שען קאסטען אריין, און מען האט געשריבען „עם כל הנערים"... היינט איז זיך דער גאנ־

צער עולם צולאפען. דער זומער האט זיי געבראכט, דער פראסט האט זיי צויאגט...

קיין איינציגער חנוכה־געדאנק! בכלל ריהרט זיך נישט אין מח! דאס הארץ איז טרוקען און פארוויאנעט, ווי אן אפגעוואר־פענע צווייג, וואס וואלגערט זיך יאהרען־לאנג ארום אין וואלד, און דער קאפ איז לער, ווי ווינטער־צייט א שוואלבען־נעסט.

און יענע האט מיך פארלאזט... אויף אייביג. זי האט באמערקט, ווי איך נעם ביי איהר מעהר, וויפיעל איך גיב איהר... און עס איז אמת געווען! איך וועל נאך אמאל ארומגעהן, זוכען געדאנקען, ווי א פאריזער בעטלער שטיקלעך פאפיראסען און צי־גארען אין גאס.

צי האב איך אמאל אייגענע געדאנקען, אן אייגע־נע נשמה געהאט? אפילו אמאל אין דער יוגענט, גאר אין די טיפע קינדער־יאהרען?...

די זענען שוין אבער לאנג אוועק. און די זכרונות זייערע שווי־מען וואס אמאל פון מיר ווייטער און ווייטער. זיי ציהען זיך, ווי די לייכטע, פארגילדטע אוועגט־נעבעל קיין מזרח, בשעת, ווען די מידע זון לאזט זיך אראפ קיין מערב. באטש איך בין קיין זון קיינ־מאל נישט געווען... איך בין געווען א לבנה, נאר אויך נישט ביי דער זון, — ביי גראשענדיגע חלב׳נע ליכטלעך האב איך ליכט גענומען און פארצוקערט אויפ׳ן ליטעראַרישען מארק... און דאך ארויסרו־פען חנוכה־בילדער, חנוכה־שטימונגען מוז איך. איך מוז מיך דער־מאנען, מיט געוואלד צוריק ארויסרופען די קינדער־יאהרען, די צייט, ווען אלץ איז געווען הארציג־ווייך... דופטיג, הויך... פון דער צייט פון שטערען, בלומען און — גאט ווייסט וואס! איך מיין: פין באהאלטענער, קוים געשפירטער, קוים געפיהלטער ליעבע...

— מאריע!

זי קומט אריין האלב־דערשראקען.

— האסט נישט קיין ווקסענע־ליכט?

— וואס?

— מיט וואס געהסט דו אין קעלער אריין?

— מיט א „סטאטשעק“.

— דאס מיין איך, בארג מיר דיין „סטאטשעק“.

זי ברענגט איהם. איך שנייד אפ א שטיק, טייל עס אויף

חנוכה־ליכט, צינד אָן, מאַך אַ ברכה לבטלה, זי שטעהט און קוקט מיט גרויס געעפענטע אויגען.

געה, זאָג איהר, אַז איך דאַרף אַרויסרופען אַ חנוכה־שטימונג...

8.

עפּעס שווימט אַרויס.

אַלטע, אַלטע צייטען.

אומשטיינס געזאָגט, ווי אַלט איך בין איינגאַנצען, און דאָך ליגט דאָס נוטע פון מיר אַזוי ווייט, אַזוי ווייט! — מאַריע איז אַרויס פון שטוב.

די ליכטלעך, צום שייטעל האַלץ צונעקלעפּט, ברענען אָרעם און שעמעוודיג, און לייכטען, ווי יתומים־אויגעלעך ביים שטיפמאַ־טענס טיש. דאָך טרעפען די דינע שטראַלען צו מיר אין האַרץ אַריין. עס הויבט זיך דאָרט אויף אַ דינער, גאָלדענער שטויב, גאָל־דען לייכטען די זכרונות... אַ בילד:

איך דרעה מיך אַרום איינער אַליין אין צימער. די חנוכה־ליכט האָבען נאָר וואָס אויסגעצאַנקט, פון דער צווייטער שטוב פאַרטרייבט מען מיך: דאָרט שפּילט דער טאַטע מיט געסט אין אָקע; די גרויסע שעמען זיך פאַר מיר, אַליין דערפון נישט ווי־סענדיג, און הייסען מיר בעסער געהן און אַריינקוקען אין אַ ספר. אין דער ערשטער שטוב זיצט די מאַמע מיט איהרע ווייבערשע געסט, און מען באַרעדט דאָס גאַנצע שטעדטעל. מען שינדט די הויט פון שכנים און שכנות קונציג: מיט רחמנות, מיט אַ געזיפּ־צע'ריי... דערצו פּאַס איך זיכער נישט. און אין אַלקער שפּילט די שוועסטער מיט איהרע חבר'טאָרינס אין לאָטערייקע. אהין ציהט מיך אפילו, נאָר — איך וואָלט מעהר נישט געדאַרפט... און איך דרעה מיך אַרום איינער אַליין, טרויעריג, בייזליך, און פול שרעק צום ספר, צו וועלכען אַלע אַרום שיקען מיך אָפּ...

געהענדיג אויף און אָפּ, פאַרהאַלט איך מיך יעדעס מאָל ביי דער אָפענער טיר פון אַלקער. און פּונקט דאַמאָלט הויבט זיך אויף אַ גאָלדען קעפּעל און וואַרפט מיר צו אַ שעלמישען בליק, — מיינס אַ שוועסטער־קינד. און אויגען האָט זי! — קוילען ברענענדיגע,

גרויסע, און דאָס פּנימ'ל איז דערביי אַזוי בלאַס, אַז עס דערוועקט לייטזעליגקייט, פּשוט אַ רחמנות, בשעת ווען די ברענענדיגע אויגען ציהען צו און שרעקען אָפּ צוזאַמען... זי קומט גאַנץ אָפּט צו דער שוועסטער. איך טרעף זי גאַנץ אָפּט אויף די טונקעלע טרעפּ. מיר קומען זיך אַקעגען און בלייבעןביידע שטעהן אַ ווייַלע, זי קומט צו זיך די ערשטע און אַנטלויפט מיט אַ געלעכטער. און מאָדנע קלינגט דאָס לאַכען איהרס. לאַנג שטעה איך און זאַפּ איין דאָס געלעכטער, וואָס הערט זיך ווייט, ווייט פון דער הויך צי פון דער נידער... און אין האַרץ ווערט מיר אַזוי אומרוהיג, אַזוי וואונדערליך קאַלט, וואַרעם און זיס... איך האַלט עס נאָך דאַמאַלט פאַר אַ זינד. און וויל מיך פון דער זינד באַפרייען... איך דרעה מיך אָפּ פון אַלקער־טיר און באַמיה מיך צו טראַכטען וועגען לערנען, וועגען נס פון חנוכה, וועגען כשר'ן בוימאויל, חשמונאים, בית־המקדש און אַנדערע גוטע זאַכען. איך פאַרטראַכט זיך און קום צוריק צו דער אַלקער־טיר.

מיט אַמאָל, שטעהענדיג פאַר דער אַלקער־טיר, באַמערק איך, אַז די שוועסטער מיינע, וואָס האָט דאָס זעקעל נומערען אין דער האַנט, רופט זיי אויס נישט מיט אַ ריינער שטימע. זי איז, דאַכט זיך מיר, הייזעריג. די שוועסטער, נאַטירליך, האָב איך ליעב, ווי דאָס לעבען, וועניגסטענס אין יענער מינוט, און מיט איין שפּרונג בין איך אין אַלקער, נעם איך איהר פון האַנט אַרויס, נישט אַזוי זאַנפט אפילו, דאָס זעקעל, און ווער אַ זאָגער ביי די מיידלעך.

דאָס גאָלדענע קעפּעל וויל מיר צושמייכלען, און קאָן זיך נאָר פאַרקרימען: זי האָט פאַר זיך די לעצטע קאָפּיקע און וועניג אויף די טאָוועלעך.

עס פאַלט מיר איין, אַז איך מוז איהר העלפען, זעהן, וואָס עס פעהלט איהר און אויסרופען. נאָר איידער איך קום דערצו, דעקט זי ניין און דרייסיג ביי נומער פיערציג, גיט אַ געשריי: קווינטערנאָ, גראַטשעט מיט דער רעכטער האַנט אויף דאָס געלט פ.ין טעלערל, קערט אום מיט דער לינקער די טאָוועלעך און רופט נאָך אַמאָל: געוואונען!

די מיידלעך אַרום שווייגען פאַרוואונדערט, דערשראָקען, און קומען דאַן באַלד צו זיך און שרייען:

— פאַלש, פאַלש!

און זי ווענדט זיך צו מיר בלאס און דערשראָקען מיט א פלאַ־מענדיגער בקשה אין אויג: העלף מיר! זיי מציל מיין כבוד, מיין עהרליכקייט. איך האָב מיך אליין פארפיהרט...

באַ, עס איז נישט איהר לעצטער פאלש געוועזען! — — —

4.

אזוי ווי ווינטער שלאָפענדיגע פייגעל — ליגט ערגעץ טיף א שנור פון זכרונות, און איין גליד שלעפט ארויס דאָס צווייטע.

צו פיערצעהן יאָהר ביז איך פון דערהיים אנטלאָפען. לערנען האָב איך געוואָלט, און וואָלט געלערענט, ווען נישט, וואָס מען האָט אנט־דעקט אין מיר א „טאַלענט"... א טאַלענט באַגעהט זיך אהן אלעם. א טאַלענט געהט ארום נאַקעט און בלויז; די נשמה מיין איך. עס איז היינט א מאָדע אויף נאַקעטע נשמות, אהן א גאַרטעל פון גראַ־מאַטיק אפילו... ערגער איז אבער מיט א נאַקעטען גוף, און דער ערשטער ווינטער האָט מיך אהיים געיאָגט צו דער מאַמען.

דער טאַטע האָט שוין דאַמאָלט נישט געלעבט. עס איז גראָד געוועזען חנוכה. איך האָב דער אָרעמער מאַמען חנוכה־ליכטלעך געבענשט. זי איז באלד נאָך דער ברכה געלאָפען אין געוועלבעל אריין. זי האָט נאָך כמעט גאָרנישט געלייזט און איך בין געבליבען איינער אליין מיט'ן צווייפעל: צי איך, וואָס גלויב שוין אין גאָר־נישט, האָב געמעגט א ברכה מאַכען דער מאַמען צוליעב?... דער נאַציאָנאַלער שטאַנדפּונקט, וואָס קאָן די חנוכה־ליכטלעך פארענט־פערען, האָט נאָך נישט עקזיסטירט... די חשמונאים זענען נאָך גע־שטאַנען אין הינטער־גרונט פון חנוכה־בילד פארנעבעלט, און ארויסגעשוואוּמען איז נאָר דער נס מיט'ן בוימאויל. און דער מאַמען צוליעב האָב איך ליכטלעך געצונדען און ברכה געמאַכט. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס זאָל איך טון, קנייפּען זיך אין קנעפּעל פאַר די ליעבשאַפט צו דער מאַמען, אָדער שפּייען זיך אין פּנים פאַר'ן שקר. אהן אַן ענטפער אויף דער פראַגע, האָב איך מיך ביים פענסטער געשטעלט און ארויסגעקוקט אויף די אלטע אילומינאַ־ציע. און — דעם אמת זאָגענדיג — זי איז מיר געפעלען, די אלטע, צנועה'דיג באַהאַלטענע אילומינאַציע. אויפ'ן שניי, וואָס באַ־

דעקט דעם קליינעם, פיערעקיגען מארק, בלאנדזשען ארום קוים־קוים זעהעוודיגע ארעם־ליכטיגע שטראלען, און די פענסטערלעך מיט די גאלדענע פינטעלעך, מיט די זיסע, פרומע, שטילע פינטע־לעך — זיי לייכטען שטיל און זיס, ווי שטילע, זיסע, הארציגע סודות, וואס מען רוימט זיך איין אין דער שטילסטער גליקליכער שעה... און עס ווערט נישט דערצעהלט, נאר געוואונקען, שטיל און איידעל געוואונקען, און די הערצער, וואס פארשטעהען די שפראך, וואקסען, ווייל זיי ווערען פול מיט שטילער, הארציגער פרייד... און אז דאס הארץ ווערט איבערגעפולט, הויבען די ליפען אן צו זשו־מען, צו זשומען א שטילען, הייליגען דאנק... דאס זשומט דער זמר לחנוכה, דאס ברענען חנוכה־ליכט, אין דעם זשומט און לייכט א נשמה... דעם אלטען פאלקס נשמה... און פלוצלונג — —

פלוצלונג איז דאס אלץ פארזונקען און פארטרונקען געווארען! דער שטיל הייליגער כשוף איז מיט אמאל פארשוואונדען, צו נישט געווארען!

הו־הא! א ווילד אויסגעלאסענער געזאנג. ווילדע אויסגעלאסע־נע פלאמען... שטורקאצען, מוזיק, געזאנג און געפילדער!

שליטען לויפען דורך דעם מארק אין דער ברייט. עס פליהען די פערד, און פון אונטער זייערע פיס הויבט זיך ווי א נעבעל דער שנייענער שטויב... דער ערשטער שליטען איז דורך מיט מוזיק, די אנדערע לויפען אונטער מיט געזאנג — א שוימענדיגער, פייער־שפריצענדיגער געזאנג אין די מיילער, פלאם־פייערדיגע שטורקא־צען און לאמטערען אין די הענט... און עס פליהט דורך ווי א ברע־נענדיגער גיהנום מיט זיינע שדים, און די לבנה אין הימעל איז שטעהן געבליבען פארציטערט, פארגעלט און מענשען זענען ארויס פון די הייזער —

— דעם גראף בראניצקי'ס קוליק!...

אין ים פון ליכט און געזאנג זענען פארטרונקען געווארען די חנוכה־ליכטלעך מיט די חנוכה־זמירות...

אז דער קוליק איז אריבער, איז דער שניי געלעגען פאראומ־רייניגט און טויט, די פענסטערלעך זענען שטעהן געבליבען פינס־טער און שטום — —

5.

און לייבל שוחט איז דעם צווייטען טאג צו מיר געקומען און האט פאר מיר א גאנצע רעדע געהאלטען.

א מערקווירדיגע בריאה לייבל שוחט. בפרט זייט ער איז מיט זיין קראנקען רבי'ן אין די בערער געפאהרען און א שטיק אויס־לאנד געזעהן. קבלה מיט אויסלאנד. חסידות מיט קארלסבאד...

— אידישקייט! וואס איז אידישקייט? — פרעגט ער און שטעקט אריין די האנט אין גארטעל.

און אז איך שוויינ, ענטפערט ער זיך אליין מיט חנוכה־ליכט־לער אין די שווארצע אויגען.

— אידישקייט איז אזוינס, איז אזוינס...

ער פארגלייסט די אויגען, און קומט צו דער דעה, אז אידיש־קייט איז — —

„כמעט ווי עפעס א מין גומילאסטיק. וויל מען, ציהט זיך עס אויס, דארף מען, ציהט עס זיך איין.“

„אידישקייט איז אזוינס, וואס קאן אויפבליהען, אויפטויען (ער האט נאר אן אנדער לשון געהאט) און אויפלעבען, און גרויס, און גרעסער, און נאך גרעסער ווערען. און עס קאן זיך פארשפריי־טען, און צוואוואקסען זיך, און פארנעמען אלץ, אלץ! עס קאן ממלא זיין דעם גאנצען חלול פון דער וועלט: פון צפון ביז דרום, פון מזרח ביז מערב און פון הימעל ביז צו דער ערד! עס קאן אלץ ארומ־נעמען, אלץ אויספילען, אלץ פארדעקען און דורכנעמען, און ווע־רען דער שיין און דער גלאנץ פון אלעם, און דער תוך פון אלעם און דער רוח פון אלעם, און די נשמה פון אלעם.

„און אלץ וועט דאמאלט לעבען און שיינען, אנגעזאפט מיט אידישקייט, ווי א גן־עדן־עפעלע מיט זאפט...

„און ווידער — זאגט ער — פארקערט: דארף מען, ציהט זיך דאס אידישקייט איין. מוז מען, ווערט עס איינגעשרומפען. זעהט עס אויס אלט און קליין, פארוועלקט און מיד, און שוואך, ווי דער לעצטער אטעם פון א גוסס.

אבער עס דאכט זיך נאר אזוי!

„פארוואס זאגט מען: „דאס פינטעלע איד“? ווייל אין שלעכ־

טע צייטען ווערט פון אידישקייט א פינטעלע, א קוים ליכטיג, ברע־נענדיג פינטעלע — ביי א אידען אין הארץ; אין דרויסען איז צו קאלט, צו ווינטיג, נאר אין א אידיש האַרץ האלט זיך עס, דער „נר־תמיד"! און אז דער באוואקסענער איד פארקנעפעלט זיך און שלעפט נאך פון אויבען וואס אויף זיך ארויף — מיינט מען: פאר־לאשען געוואָרען!

„און דאס איז דער גאנצער חלוק פון אידישקייט ביז נישט־אידישקייט. דארט: אדער גאָר, אדער גאָרנישט. ביי אונז: וואס עס איז, א שפילקע־קעפעל, א סימן פון א שפילקע־קעפעל, א זכר דערפון — און לעבען מוז עס, און לייכטען מוז עס!

„ביי זיי מוז יעדע זאך זיין א גוף. א גרויסער, ברייטער און שווערער גוף — א בארג! אלץ מוז זיין הויך און דיק, און דערצו שרייענדיג! ביי אונז מוז מען אמאל יוצא זיין מיט א פינטעלע! אויף דעם איז מען אין גלות; אויף דעם זענען מיר אין גלות, און די שכינָה — אין גלות...

„נעמט, למשל, זייערס א דאטשע! זייערס א דירת עראי, זיי־ערס א סוכה, מיין איך! ווי זעהט אוים זייערס א סוכה? א געביי, א הויז מיט שפיצען ארויף, הויך און העזה'דיג! און א פאר־נעם, א גאנצער „עולם־ועד" אויף דער ערד! מען שטעלט עס נאך, פאר שעהנקייט ווענען, אויף א בארג, און א בארג קלייבט מען אוים ביי א וואסער, ביי א קלאָר וואסער! און דאס גדלות שפיגעלט זיך נאך אפ! אויבען א דאטשע אין הימעל אריין, אונטען — טיף, טיף אראפ, אין שאול־תחתיה אריין...

„און ביי אונז א כשר'ע סוכה וואס איז?

„אויפ'ן הויף, אין א ווינקעלע, צוויי ווענט פון פלויט, א דריטע צוגעמאכט, א לייכטע זאך, צום אוועקבלאזען... די פירעטע — א „צורת־הפתח" און יוצא! אינעווייניג, פארשטעהט זיך, ד' על ד'; אז ראשו ורובו איז נענגע.

„א פינטעלע!

„און אין דעם פינטעלע שטעקט שמחת יום־טוב א ים! אין דעם פינטעלע קומען אריין אושפיזין עילאין צו גאסט! אברהם אבינו קומט, יצחק ויעקב קומען... און משה ואהרן, דוד ושלמה— ווער נישט?

„און אז זיי (יענע, מיינט ער) ווילען פרעהליך און לוסטיג ווע־

רעז, וואס פאר מיה און מאטערניש עס איז דערביי! אכילה ושתיה איז דער עיקר! פליישעז, וויינעז, בערג פליישעז, טייכעז וויינעז! דערצו מוזעז זיין נאך נשים, חוץ דעם מוז מעז צוברעכעז גלעזער, אויסהאקעז שויבעז, זעצעז איז שפיגעל אריין און, סוף כל סוף, איי־דער מעז ווערט פרעהליך, ליגט מעז אונטער'ן טיש. און ביי אונז, א סעודת ראש־חודש: אז עק פון א הערינג פאר א מזומן, א לעק פון ביטערעז טראפעז, עטליכע ווערטער תורה און — עס פלאמט מיט נחת.

„הוא הדין — זאגט לייבל שוחט — חנוכה.

ביי זיי, ביי א זכר פון אזא גבורה, פון אזא נצחון... א שפאס? אביסעלע, א הויפענדעל קעגעז מחנות כחול הים, שוואכע און קראנקע קעגעז גבורים, — א שפאס אז אילומינאציע עס וואלט גע־ווען! די גאניקעס אויסגעלעגט מיט דיוואנעס, אין די פענסטער סטעאריז־ליכט, איז די רינשטאקעז שמן־זית־לעמפלעך... און מעז וואלט נעגאנגעז מחנות־ווייז אין די גאסעז, מיט שטורקאצעז און מיט מוזיק, און מיט געזאנג, און ראקעטעז וואלטעז געפלויגעז איז הימעל אריין, און זונעז וואלטעז איז דער לופט געפלאצט, און שטע־רעז מיליאסעז וואלטעז זיך צופלויגעז...

„ביי אונז: חנוכה־ליכטלעך, פינטעלעך... און עס ווערט אזוי ליכטיג איז הארץ, אזוי זיס, אזוי ווארעם..."

פון לייבל שוחט האב איך דאמאלט געלאכט; אצינד בין איך איהם מקנא!

6.

נאך איינס און עס וועט באלד זיין געגוג —

דער בריף, וואס איך האב פון איהר באקומעז.

נישט פון גאלדענעם קאפ, וואס טראגט שוין לאנג א גאלדעז שייטעל, גאלדענע אוירינגלעך און אין די ציין גאלדענע פלאמבעז...

און נישט פון יענער, וואס האט באמערקט, אז אונזער צוזאמענלע־בעז איז מיט איהר היזק און האט מיך פארלאזט...

נאר פון גאר אן אנדערעז סארט...

און עס איז געוועזעז דאמאלט, ווען איך האב נאך געהאט א שטיקעל נשמה. אייגענטליך, נאר א האלבע נשמה און איך האב

געוואוקסט דערפון, געטרויערט דעריבער און אלץ אינאיינעם אַרומ־
געלאָפען זוכען די צווייטע העלפט. איך האָב געקרעכצט, געמיוקעט
ווי א ליעבעס־הונגעריגע קאַץ... און דאַמאָלט האָב איך מיך צו איהר
אויך געווענדעט. דאָס ערשטע מאָל האָב איך זי געזעהן פון הינטען
און אין דער רגע איז מיר איינגעפאלען, אַז זי פאַרמאָגט מיין
צווייטע העלפט נשמה, אַז פון מיר מיט איהר צוזאַמען קאָנען ארויס
אידעען—משיח'ען, וואָס וואָלטען פאַרניכטעט ניינציג פּראָצענט
וועלט און דעם רעשט, באַפרייט און גערייניגט, צום באַרג סיני אויף
נייע עשרת הדברות געפיהרט... דערנאָך האָב איך זיי געזעהן פון
פאָרענט: צוויי שטערען, וואָס וואָלטען געלויכטען אין דער פינס־
טערער נאַכט, און א פּנים, וואָס ליידט פאַר א וועלט...

איך האָב איהר מיינע מחשבות אנטפּלעקט און געפרעגט, וואָס
זי קלערט וועגען מיר, און זי האָט מיר געענטפערט, און איהרס א
חלום דערצעהלט. עס איז חנוכה־צייט געוועזען, און זי האָט אין
חלום אַן אַלט קליין העברעאיש שטעדטעל געזעהן. אַסך, אַסך אָרע־
מע הייזלעך, נאָר זיי האָבען זיך געבאָדען אין ליכט... א שטילער
מאַרק, איבער וועלכען עס זענען מענשען געגאַנגען אין טליתים
מיט ספרי־תורות אין די הענט און האָבען צווישען זיך גערעדט.
וואָס אַמאָל אָפּגעשטעלט און געשפּאַרט זיך, און גאַנץ אָפט אויפ־
געראָלט א תורה'לע און געוויזען מיט'ן פינגער אויף שטעלען, וואָס
האָבען געזאָלט באַווייזען עמיצענס אַן אמת. פון ווייטען אויף א
בערגעל איז געשטאַנען א סינאַגאָגע, צו וועלכער די אַלע זענען גע־
גאַנגען. אַנדערע זענען געזעסען אויף די פלאַכע דעכער, אנגע־
שפּאַרט אָן די געלענדער און גערוהט און אויך געלערענט. פאַר
מאַנכע הייזער זענען געשטאַנען אָדער געזעסען פאַרשידענע בעלי־
מלאכות מיט פאַרשידענע ווערקצייג, ביי פאַרשידענע וואַרשטאַטען.
ווייבער האָבען זיך וועניג געוויזען. דערפאַר האָט דאָס זינגענדיגע
גערעדעריי פון קליינע קינדער פאַרפולט דעם מאַרק. גאַנץ אָפט
האָט זיך אַן עלטערער מענש אָפּגעשטעלט פאַר א קינד און גע־
פרעגט: וואָס האָסט דו היינט געלערענט? און די קינדער האָבען
ליעבליך און פריי געענטפערט. פּלוצלונג האָבען זיך דערהערט
קולות פון א טראָמפּייט און באַלד דערנאָך — שווערע טריט פון
סאָלדאַטען. איבערגעשראָקען איז דערציטערט איז געוואָרען דער
מאַרק. מען איז אראָפּגעלאָפען פון די דעכער. די געהענדע האָבען

זיך צוגעאיילט צו דער סינאגאגע. מאנכע פענסטער זענען פאר־
האנגען און פארשטעלט געווארען. מוטערס זענען ארוים פון די
הייזער און בלאס פאר שרעק און מיט ציטערדיגע ליפען אויפגע־
זוכט און אהיים געפיהרט זייערע קינדער.

פרעמדע זענען געקומען. מיט שפיזען און פיילען־בויגען. מאנ־
כע אויף פערד. די קאסקען האבען געברענט אויף דער זון; די
ווילדע אויגען — מעהר. פייל פון בויגען האט מען אינמיטען
מארק אויפגעשטעלט א מזבח; די טראמפייט האט נאכאמאל דורכ־
געשניטען די לופט און א העראלד איז ארויסגעטראטען מיט א
פאהן אין דער רעכטער האנט און מיט א חזיר אויף א שטריק אין
דער לינקער האנט און האט אויסגערופען, אז אידען זאלען דעם
חזיר מקריב זיין צו גאט, אניט, וועט מען חרוב מאכען די שטאדט...

א געוויין האט זיך געלאזט הערען, א געוויין פון אלטע, ווײ־
בער און קינדער... און דאך האט זיך איינער געפונען, וואס איז צו־
געגאנגען, וואס האט א ברכה געמאכט און צום קרבן זיך גענומען!

ער וויל זיך מקריב זיין, ער וויל ד י און יענע וועלט פארלירען
און אפראטעווען די שטאדט פון דער שטארקער האנט, די שטאדט
מיט איהרע אלטע און יונגע, מיט איהרע ווייבער און קינדער — —

אט האט ער די ברכה געמאכט און די האנט מיט'ן שפיז אויס־
געשטרעקט — — —

און דאמאלט איז פון בארג, אויף וועלכען די סינאגאגע איז
געשטאנען, אראפגעגאנגען מתתיהו דער מאקאבעער, ער איז צוגע־
קומען צום מזבח און דעם איד, צוזאמען מיט'ן הויפטלינג פון די
שונאים — געשטאכען... און מיט א העלדען־געשריי גערופען: אט
דאס שווערד פאר אונזער פאלק, פאר אונזער לאנד!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אט דאס האט זיך איהר גע'חלום'ט, און געזעהן אין חלום האט
זי אליץ בחוש...

און געזעהן האט זי, אז דער מאקאבעער האט גאר קיין שום
עהנליכקייט צו מיר נישט געהאט, אפילו נישט צו מיינע חברים.
דערפאר דער, וואס האט געוואלט ברענגען דעם קרבן.—

— — — — — — — — — — — — — — — —

וואס א מיידעל קאן חלומ'ען, און וואס זי קאן פון א חלום מאכען! אז מתתיהו איז געוועז אז אלטער איד און האט צו אונז נישט געקאנט עהנליך זיין, דאס פאלט איהר נישט איין...

7.

מען קלאפט אין טיר; א מיידעל־האנט.
וועלכע פון זיי וועט קומען?
— אריין!
מאריע ברענגט טיי, נאר זי קוקט אוועק אז זייט. ווער ווייסט, וואס פאר א חלומות זי האט, און צו וועמען איך בין אין זיי עהנליך.

לכבוד חֲנוכה.

און איך האב ווייטער געבלאנדזשעט — אין חלום..

וואכענדיג, אז א מענש בלאנדזשעט, איז נישט קיין געפאהר! מלאכים בלאנדזשען; מיר זעהען בחוש, ווי שטערען אין הימעל כאפען זיך אראפ פון וועג און ווערען פארפאלען... און לאנג בלאנדזשען קאן מען נישט... מען לעגט צו א פויסט צו די אויגען, דערזעהט מען א היימישען שטערן, א שפּיץ־דאך פון א פּאלאץ, פון א קלויסטער, פון וואס עס איז — ווייסט מען, וואו מען געפינט זיך! אניט, ווארפט מען זיך אויף דער ערד, מען לעגט צו דאס אויער צו דער ערד, הערט מען פון ערגעץ־וואו עפּעס א קול, געהט מען נאך א קול צי א בת־קול. אין ערגסטען פאל בילט א הונט ער־געץ פון א דארף, געהט מען נאך דעם הונט... און אז דאס אלץ העלפט נישט, איז אויך נאך ווייט צו סכנת נפשות: די וועלט איז נישט הפקר; פאראן אן אויג, וואס זעהט, אן אויער, וואס הערט, און די שאף זענען געצעהלטע שאף! און עס שטרעקט זיך אויס א האנט, כאפּט אן ביי דעם „פאדקאלנער" און פיהרט צוריק אין סא־מעראדנע־מיט סטאדע אריין, און עס ווערט צוריק זיכער, ווארעם און היימליך, און עס געהט צוריק דער אלטער קדמונים־גאנג — קאפּ־צו־ווײדעל. קאפּ־צו־ווײדעל!...

אבער, אז מען בלאנדזשעט אין חלום? קיין אויג, קיין אויער און קיין האנט... קיין שפּאן הימעל איבער'ן קאפּ, קיין שאל ערד אונטער די פיס... און אין איין סעקונדע קאן מען אין גרויעם „גארנישט מיט גארנישט" אפּבלאנדזשען א וועלט, אן „אייביג"!

און, וואס ערגער איז, נאך אזא חלום, כאפּט מען זיך אמאל נישט אינגאנצען אויף... מען האט אפּענע אויגען, מען געהט אין סאמעראדנע־מיט סטאדע, און די נשמה איז נאך נישט צו זיך געקומען, און זי חלומ'ט, און בלאנדזשעט ווייטער. און מען כאפּט

אז אז עק פון אן אומריינעם שעפס, און מען מיינט, גאָט ווייסט וואָס עס איז, און מען לעגט צו צום מויל... משוגע צו ווערען!

און איך האָב געבלאָנדזשעט אין חלום! א מערכה נאָר, וואָס נישט אליין... א גרויער חלום, א וויסטער חלום, נאָר נישט אינ־גאנצען. איך האָב בליצען, לייכטער, שטורקאַצען און אילומינאַציעס געזעהן...

איך וועל אייך דערצעהלען כסדר:

אזוי ווי איך בין אריינגעפאַלען אין גרויעם „גאָרנישט מיט גאָרנישט", בין איך בייז געוואָרען. און טאַקע אויף מיר אליין! און אויף מיר אליין. אז איך ווער בייז, זידעל איך מיך הויך, טאַקע בקול רם, ווייל פאַר מיר אליין האָב איך קיין מורא נישט!

— שלים־שלימזל! — זידעל איך מיך — ווי בלאָנדזשעט עס א מענש?

— א מענש — זאָג איך ווייטער — האָט צוויי זיכערע פּונק־טען: א מענש ווייסט, פון וואַנען ער קומט און — וואו אהין ער מוז קומען... און אז מען האָט צוויי פּונקטען, דאַרף לייכט זיין צו געפינען דעם אמת'ן דרך הישר — דעם קירצסטען וועג צווישען ביידע פּונקטען! א הונט, וואָס לויפט צו א ביין, טרעפט אויך דעם גלייכען וועג!

און ווי איך זידעל מיך אזוי, דערפיהל איך פּלוצלונג א ריח פון אלטע ציבעלעס, און עמיצענס א האַנט לעגט זיך מיר אויף די אַקסעל, און א פריש־קלינגענדיגע שטימע פרעגט מיך:

— וואָס שרייסט דו?

עס באַווייזען זיך מיר צוויי גלאַנצענדיגע אויגען אין דעם גרויען „גאָרנישט־מיט־גאָרנישט", איך דערשרעק מיך אביסעל און ענטפער מיט א שאלה אויף א שאלה:

— ווער ביסט דו?

— הערינג טראָג איך! — ענטפערט מיר די שטימע.

— און בלאָנדזשעסט?

— ניין... איך געה נאָך די הערינג...

— וואָס גראָד הערינג?

— גראָד... היינט הערינג, מאָרגען אייער, האָזענע פעלכלער... וואָס עס מאַכט זיך.

—און וואוינען וואוינסט דו?

— אין ערגעץ! — ענטפערט ער — נאר גאר אינגאנצען פרעמד בין איך אין ערגעץ נישט...

— און אצינד נעהסט דו?

— וואו עס וועט זיך לאזען...

פלוצלונג שלאגט מיר אין די אויגען אריין א שימער פון א ווייסער בארד.

— וואס זענט איהר? — פרעג איך דערשראקען — אלט, צי יונג?

— עלטער פאר אלע און יונגער פאר אלע, — ענטפערט ער.

— איך ווער אלעמאל ווי ניי־געבוירען...

שטארק געוואונדערט אין חלום האב איך מיך נ י ש ט. נאר פלוצלונג באקום איך א ווילדען חשק צו געהן צוזאמען מיט דעם, וואס ווערט אלע מאל ניי־געבוירען.

— נעמט מיך מיט! — בעט איך.

— מהיכא תיתי, — זאגט ער.

און מיר געהען... מיך פיהרט דער גלאנץ פון זיינע אויגען, דער שימער פון דער ווייסער בארד... אניט, הער איך זיין קלינגענדיגע שטימע; אניט, פיהרט מיך דער ריח פון די אלטע הערינג... אבי נישט געבלאנדזשעט אליין!

— די פיס ברעכען געהענדיג, — קלאג איך מיך נאך א ווייל.

— שטעהען בלייבען טאר מען נישט, — ענטפערט ער אבי־סעל שטרענג. — מען ווערט פארשטארט און געפרוירען...

— עס איז אזוי גרויה, אהן הימעל, אהן שטערען, אהן א שטראל ליכט...

— ליכט, — ענטפערט ער, איראניש דאכט זיך, — ליכט וועט זיין... נישט פון דער ה ו י ד... פון דער זייט וועט זיין ליכט... און וואס פינסטערער עס איז א נאכט אהן הימעל, גלאנצענדיגער און העלער לייכט דאס אלץ, וואס מען צינדט־אונטער אין דער נידער — —

— וואס איז דאס פאר א בריה? — טראכט איך — א מענש טראגט הערינג, רעדט חכמות, גאנצע שטיקער פילאזאפיע!

נאר צייט צו פרעגען האב איך נישט.

פלוצלונג הויבט מיר אן עפעס רויטליך צו שווינדלען פאר די אויגען.

— עפעס רויטעלט זיך, — זאג איך.

— אן אפגלאנץ פון עפעס! — ענטפערט ער.

און א רויטליכער נעבעל וויגט זיך און טראגט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער, און א ריח טראגט זיך מיט'ן נעבעל.

— וואס שמעקט אזוי? — פרעג איך.

— פרישע רויזען, — ענטפערט ער — איך האנדעל אמאל מיט רויזען אויך... מיר דאכט, — זאגט ער — ווייסע רויזען!

און א ווייסער רויזענקראנץ באווייזט זיך אין רויטליכען נעבעל... און א פרויען־געשטאלט — אונטער'ן קראנץ... און א לייב פון אן אלאבאסטער־האלז מיט פאליעס רויט פלאמענדיגע־האר באדעקט, פון זיי שלאגט זיך עס אפ דער רויטליכער נעבעל... און צוויי אויגען — צוויי ברענענדיגע שטערען — לייכטען אין נעבעל, פאררוקט פאר זיך... ווייט אין דער וועלט אריין! און פעסט און קעניגליך שטאלץ איז איהר גאנג אין גרויען „גארנישט־מיט־גארנישט", דאס קליין־קרעטענע מויל איז קוים־קוים שמייכעלדיג אפען. און א בעכער שוימענדיגער וויין אין דער אויסגעשטרעקטער האנט פון עלפענביין!

זי געהט פארביי, און ביי מיר צאפעלט דאס הארץ און רייסט זיך, ווי א פארוואונדעטער פויגעל פון אן ענגער שטייג ארויס, און ערשט, אז זי איז פארשוואונדען, פרעג איך אהן אטעם:

— ווער איז זי?

— ווער ווייסט? חוה פון גן־עדן, ושתי פון דער מגילה... גריבענלאנדס שעהנע העלענא... און אפשר א „דיווא" פון א קאפעשאנטאן. — —

— דאס האסט דו אויך געזעהן?

ער מאכט זיך נישט הערענדיג.

— נאר איהר וועג — זאגט ער — ווייסט זי!...

און א גערויש קומט מיר אין אויער אריין...

א פערד־גאלאפ שלאגט זיך דומפיג אפ פון דער הארטער ערד, אבוואל מיר האבען זי נ י ש ט אונטער די פיס.

צווישען בליצען באווייזט זיך א רייטער, — מיט'ן פערד צוזאמען אין שטאל און אייזען געשמידט! עס בלאנקט דאס אייזען.

עס שימערעןביידע מיילער מיט פּערל־וואַסער־שוים באַדעקט... און אויף דער נאַקעט אויסגעצויגענער שווערד טאַנצט דער בליץ... דעם בליץ געהט ער עס נאָך!

און אויפ'ן הויכען שטערן איז צוגעקלעפּט אַ טראָפּען בלוט... איבער'ן רויטען פלעק אַ גאָלדענע קרוין; דעם פלעק פאַרדעקט זי נישט... איבער דער קרוין הויבט זיך און קרייזעלט זיך אַ שוואַרץ־גלאַנצענדיגע קראָה, — איהרע אויגען ברענען, און די לופט קרעכצט אונטער איהרע גלאַנצענדיגע פליגעל...

זי פליהט נאָך דעם רייטער, ער — דעם שפּיץ פון זיין שווערד!...

— ווער איז עס? — פרעג איך.

— איך ווייס? קין, נבוכדנצר — — ווער דו ווילסט, נאָר ווי אַזוינס גלאַנצט און לייכט אין דער פינסטערער נאַכט...

און צוריק „גאַרנישט־מיט־גאַרנישט"! און מיר בלאָנדזשען טעג און וואָכען, אפשר חדשים, און פאַלען פּלוצלונג אַריין אין אַ ים פון ליכט!

מיר זענען אין אַ טאָל צווישען בערג, פון טאָל וואַקסט אַרויס אַ שטאָדט...

און אַלץ לייכט און ברענט!

אַרום, אויף די רוקענס פון די בערג, זענען קליינע ליכטלעך פאַרזייהט... די קליינע פלעמלעך לעקען ציטעריג די קאַרגע גרעזלעך אויף דער ערד, און קליינע רויכלעך ציטערען אַרום די קליינע ליכט־לעך, און עס הויבט זיך אַלץ העכער און העכער... גלייך נשמה'לעך קריכען און שאַטען קריכען זיי נאָך...

אונטען ביים זוים ברענען פעסער סמאָלע...

— קדוש החודש? — פרעג איך.

— אילומינאַציע! — ענטפערט ער, — זעה! — און דרעהט מיך איבער צו דער שטאָדט.

הייזער און פּאַלאַצען! און אַלץ „באָדט זיך אין ליכט"... קליינע פלעמלעך בלאָנדזשען, קריכענדיג אויף די גלייכע ווענט. קליינע רויכלעך יאָגען זיי נאָך... אויף באַלקאָנען פלאַמען ליכט און אויגען צוזאַמען... פון מיטען שטאָדט פליהען אַרויף פייערדיגע שלאַנגען, און פּלאַצען אין דער הויך מיט גערויש, און צושפּריצען זיך אויף טויזענטער שטערען, און נייע שלאַנגען פליהען...

און די שטערען אין הימעל ווערען בלאס פון שרעק, די לבנה — גרין און געל פאר קנאה...

— וואס פאר אן אילומינאציע?

— אמאל איז געוועזען א פאסטוך. האט ער געפאשעט גענז... די גענז האבען געראטעוועט רוים... היינט איז זיין יאהרצייט... אזוי האט ער מיר פארטייטשט.

און צוריק ארוים אין גרויען „נישט" אריין, און ווייטער גע־בלאנדזשעט א צייט, ביז מיר זענען ווייטער אריינגעפאלען אין ליכט...

עס שימערט א בלאנקער, פלאכער שפיגעל, עס ציהט זיך א לאנגער טייך...

א דיקע נעבעל־זייל שטעהט אינמיטען טייך, און הויבט זיך ביז'ן הימעל אריין, און האלט איהם אונטער...

פון נעבעל קוקען ליכטלעך, ווי גליה־ווערים, ארויס...

— דאס זענען ארוים שיפלעך, — פארטייטשט מיר מיין הער־רינג־מאן. — זיי וואלטען ווייט ווייט אוועק, נאר דער נעבעל האט זיי פארשלאסען אין זיך!

נאר ארום נעבעל פליהען פרייע שיפלעך („שפאציר־שיפלעך" — זאגט ער) מיט פארביגע לאמטערען אין בלומען־קרענץ פאר־צירט... מענער און ווייבער פאהרען שפאצירען... און געזאנג הערט זיך, אביסעל אויסגעלאסען טרויעריג, אביסעל הייזעריג און פאר־שכור'ט... ביים ברעג צו דער שטאדט צו, צו דער שטאדט אויפ'ן בארג, — שטעהט אויפגעשטעלט א לאנגע רייהע לאמטערען; זיי שלאגען זיך אפ אין שווארצליכען וואסער ביים ברעג, ווי ליכטיגע, פלינקע זיילען, אויף וועלכע דער ברעג, דאכט זיך, שטעהט.

און אויפ'ן רוקען פון בארג יאגען זיך ליכטלעך און לעמפלעך, ווי נשמה'לעך, איינגעהילטע אין רויכיגע שאטענס. זיי הויבען זיך און יאגען זיך אין שטאדט אריין, און ווערען פארלוירען אין לוס־טיג־לייכטענדיגע גאסען מיט ברענענדיגע פענסטער, גאלדענע, פלאמענדיגע שפיצען פון דעכער. —

— א פלאמענדיגער ברוך הבא! — זאגט ער.

— ווענען?

— אן אייניקעל...

— וועמעם?

— דעם זיידענס! דעם זיידענס, וואס איז אמאל אהערגעקו־מען אלס פיינט, און פון שטאדט א חורבן געמאכט...

דאמאלט איז אן אילומינאציע געווען! הייזער האבען ווי לאמ־טערען געברענט... טייכעןווארעם־בלוט האבען זיך געדרויכערט אין די גאסען, און פלאקערדיגע שטראמען פון בוימאויל און ווייז זענען איבער די טייכען געשוואומען...

היינט קומט ער מיט זיין גנאד... און דאס איז זיין „ברוך הבא!" —

אלע ליכט, אלע פלאמען, אלע אילומינאציעס און ברוך־הבא'ס, וואס איך האב אין חלום געזעהן, און וואס מיין הערינג־הענדלער האט מיר פארטייטשט, בין איך אייך נישט אימשטאנד איבערצו־געבען...

עס האט מיר אנגעהויבען אין די אויגען צו ברענען, אין דער נשמה!

און צום סוף גאר, גאר צום סוף ערשט האט זיך מיר געוויזען, ווי יוסל קרעמער בענשט חנוכה־ליכט...

דורך א קליין שייבעל ציטערט א קליין וואקסען ליכטעל...

— פאמעלעך — זאגט ער — פאמעלעך... היינט איינס, מאר־גען צוויי, איבערמארגען דריי... און אזוי ווייטער... ביז אכט! — די השמונאים'ס אילומינאציע!

ער איז מיר פארשוואונדען געווארען, און איך האב זיך אויפ־געכאפט.

נס חנוכה.

1.

איך האב שוין געהאלטען דעם פּאלטא אין דער האנט, אוּן האב מיך דאך אפּגעשטעלט:

— געהן — אדער נישט געהן אויף דער לעקציע?

אך, עס איז אזוי אומאנגענעהם! אזא שלעכט, אזא פויל וועטער... א האלבע מייל וועגס... און וואס? נאך אמאל „פּקד, פקדתי“, נאך אמאל דער „אלטער בעל־הבית“, וואס האט אהן דקדוק אפּגעלעבט עטליכע זעכציג יאהר, צעהן מאל געוועזען אין „לאפּסק“, א פּאר מאל אין „דאנציג“, שיער נישט אנגעשלאגען אין קאנסטאנטינאפּאל... און קאן אלץ נישט פארשטעהן, אויף וואס מען גיט דא אוים געלט... א טייערע מציאה — דקדוק!

ווייטער, דער „יונגער בעל־הבית“, וואס ווייסט, אז פּראקטישער וואלט געוועזען צו טראגען פּאות מיט א שטריימעל, א קאפּטאן מיט סטראקעס, צו פאהרען צו א גוטען איד, און נ י ש ט צו וויסען פון דקדוק. ער איז, נעבעך, א כשר קרבן... אלס סוחר מוז ער, נעבעך, קומען צווישען מענשען, טראגען א הוט מיט געפּרעסט העמד, ערלויבען, דאס וויב זאל געהן אין טעאטער, די טאכטער זאל לעזען ביכער, און מוז האלטען נאך צום אינגעל א לעהרער אויף „דקדוק“...

— איז דער טאטע נישט גערעכט? — מאכט ער — נאר די וועלט וויל אזוי!

און דער וועלט קאן ער קיינמאל גארנישט אפּזאגען!

— טוט מיר כאטש צוליעב, — בעט ער זיך ביי מיר, — און מאכט מיר איהם נישט קאליע.

— איך צאהל אייך — זאגט ער — אזויפיעל געלט פאר א

הויל ביסעל דקדוק; זאל ער נ י ש ט וויסען, אז די ערד דרעהט זיך ארום דער זון!
און איך האב צוגעזאגט. אז ער וועט עס פון מיר נישט ווי־סען, ווייל... ווייל איך האב אינגאנצען איין לעקציע געהאט, און... א קראנקע מאמע איז שטוב!...
— געהן — אדער נישט געהן?
ביי דער לעקציע היט מיך דאס גאנצע הויז־געזינט.
צי ז י אויך?
זי זיצט פון דערוויטענס, שטענדיג פארלעזען, פארטיפט... טיילמאל הויבט זי אויף די לאנגע, זיידענע ברעמען, דאמאלט ווערט אביסעל ליכטיג אין שטוב...
דאס געשיהט דאך אזוי זעלטען, אזוי זעלטען...
אין וואס וועט זיין דערפון? גארנישט, אויסער הארצוועהטאג!
— הערסט? — וועקט מיך אויף דער מאמעס שוואכע שטי־מע פון בעט — דער פעלשער זאגט, אז ווען איך זאל האבען א פאר ווארעמע, וואלענע זאקען, וואלט איך געמעגט אראפקריכען פון בעט.
— מוז מען געהן אויף דער לעקציע!

2.

אויסער דער בעל־הבית'טע, וואס האט זיך, ווי איהר שטייגער איז, ארויסגעכאפט, דער שווער זאל נישט וויסען, אין טעאטער אריין, האב איך געטראפען דאס גאנצע הויז־געזינט ארום זידענדי־גען טאמבאקענעם סאמאוואר.
אויף מיין „גוט'ן־אווענט“ האט דער אינגערער בעל־הבית גע־ענטפערט מיט א שוואכען „גוט־יאהר“, און נישט אויפגעהערט צו דרעהען אין דער האנט די טאליע קארטען, וואס ער האט געהאלטען, געוויס — ווארטענדיג אויף געסט.
אונטער א שפיציגער יארמולקע, איינגעהילט אין א ברייטען טערקיישען שלאפראק, לוינט נישט דעם אלטען בעל־הבית ארויס־צונעמען די לאנגע אנטיפקע מיט'ן בורשטינענעם שפיץ פון מויל, אדער אויפצוהויבען די אויגען פון אלטען ליסער סדור. ער שאַ־

קעלט מיר קוים צו מיט'ן קאפ און פארטיפט זיך ווייטער אינ'ם פירוש צום זמר לחנוכה.

זי איז אויך פארטיפט, נאר, ווי געוועהנליך — אין איהר ראמאן.

אויף מיין תלמיד האט דאך מיין אריינקומען אן אומאנגענעה־מען איינדרוק געמאכט.

— וואס? — שפרינגט ער אפ פון טיש און ווארפט טראציג ארונטער דאס שווארצגעלאקטע קעפעל — היינט אויך לערנען?

— פארוואס נישט? — שמייכעלט דער פאטער.

— עס איז דאך חנוכה! — טופעט דער קליינער מיט'ן פוס. און ווייזט מיט'ן פינגער אויפ'ן ערשטען ליכטעל מיט'ן שמש, וואס האבען געברענט אונטער דעם פארהאנג אויפ'ן פענסטער, צוגע־קלעפט צו א שייטעל האלץ.

— גאנץ גערעכט! — בורטשעט אריין דער אלטער.

— נו, נו, מוחל! — מאכט גלייכגילטיג דער יונגער בעל־הבית.

עס דאכט זיך מיר, אז זי איז בלאסער געווארען, אז זי האט טיפער אראפגעלאזט דעם קאפ צום בוך.

איך זאג „א גוטע נאכט“, נאר דער יונגער בעל־הבית לאזט מיך נישט אוועקגעהן:

— איהר מוזט שוין בלייבען אויף טיי!

— און אויף „שקצים'לעך מיט מאהן“ — האט פרעהליך אויס־געשריגען מיין תלמיד. — ער וואלט מיט מיר גוט געלעבט, ווען נישט דער „פקד, פקרתי“.

איך וויל אפזאגען, נאר דער לאבוזש כאפט מיך אן ביי דער האנט, רוקט מיר צו, מיט א שעלמישען שמייכעל אויפ'ן ריהרעווו־דיגען פנים, א שטול, קעגענאיבער דער שוועסטער.

האט ער עפעס באמערקט?

נאטירליך האט ער געקאנט עפעס באמערקען נאר פון מיין זייט... זי איז שטענדיג פארטיפט און פארלעזען... זי האלט מיך גע־ווים פאר א בטלן... אפשר נאך פאר עפעס ערגערס... זי ווייסט דאך נישט, אז איך האב א קראנקע מאמע אין דערהיים!

— עס מוזט שוין זיין אנגעצויגען! — רופט זיך אן אומגע־דולדיג דער יונגער בעל־הבית. —

3.

— באלד, באלד, טאטעשי. — ענטפערט זי האסטיג, און איהר בלאס פנים רויטעלט זיך.

דער יונגער בעל־הבית פארטראכט זיך ווייטער; מיין תלמיד לאזט איבער'ן טיש א דריידעל, דער אלטער לעגט אוועק דעם סדור און גרייט זיך צו צום טיי.

אומגערנוויליג האב איך מיך פארקוקט אויף די חנוכה־ליכט, וואס ברענען מיר קעגענאיבער אויפ'ן פענסטער. זיי ברענען אזוי טרויעריג, אזוי נידערגעשלאגען און פארשעמט פאר'ן פארזילבער־טען בליך־לאמפ, וואס הענגט איבער'ן עס־טיש און באלייכט אזוי העל דעם פיינגעדעקטען טיש... עס ווערט מיר נאך אומעטיגער, און איך באמערק נישט, אז זי דערלאנגט מיר א גלאז טיי.

— מיט ציטרין? — וועקט מיך איהר טרויעריגע שטימע.

— אפשר מיט מילך? — פרעגט דער פאטער.

— ניין, ניין, די מילך איז אפגעברענט! — ווארענט מיך דער תלמיד.

— אומערטרעגליך! — רייסט זיך איהר פון מויל ארויס.

4.

עס איז ווייטער שטיל. מען הערט נאר דעם זייגער אויף דער וואנט, דאס זופען פון די גלעזער און דאס קלינגען מיט די לע־פעלעך.

פלוצלונג פאלט איין מיין תלמיד צו פרעגען:

— לעהרער, וואס איז אזוינס חנוכה?

— ווערסט פרעגען מארגען דעם רבי'ן אין חדר, — מאכט אומגעדולדיג דער אלטער.

— עה! — מאכט מיין שילער׳ טראַציג, — דער לעהרער ווייסט וואויל בעסער פאר׳ן רבי׳ן.

דער אלטער וואַרפט אַ בייזען בליק אויפ׳ן זוהן; דאָס האָט געהייסען: „זעהסט?!"

— איך וויל אויך וויסען, וואָס חנוכה איז! — האָט זי זיך אנגערופען שטיל.

— נו, אדרבה! — מאַכט דער יונגער בעל־הבית — לאָמיך זעהן, וואָס ביי אייך איז חנוכה!

5.

— עס איז געוועזען אין דער צייט — האָב איך אָנגעהויבען — ווען די גריכען האָבען אונז אונטערגעדריקט אין ארץ־ישראל.

— די גריכען...

נאָר דער אלטער האַקט מיך איבער מיט אַ זויערער מינע:

— אין שמנה־עשרה שטעהט „מלכות יון... הרשעה!"

— עס איז אַלץ איינס, מן הסתם — באַמערקט דער יונגער בעל־הבית, — וואָס ביי אונז איז יון — איז ביי זיי אודאי גריכען!

— די גריכען — האָב איך נאָך אַמאָל אָנגעהויבען — האָבען אונז שרעקליך אונטערדריקט! עס איז געוועזען די ערגסטע צייט פאַר אידען. עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס גאַנצע פאָלק וועט שוין אונטערגעהן און פארלוירען ווערען... נאָך עטליכע אומגליקליכע מרידות איז אונזער גאַנצע קראַפט צושלאָגען געוואָרען... דער לעצטער פונק פון האָפנונג האָט זיך אויסגעלאָשען... מען האָט אונז אין אונזער אייגענעם לאַנד ווי ווערים מיט די פיס געטראָטען...

דער יונגער בעל־הבית האָט שוין לאַנג נישט געהערט; ער האָט איבערגעבויגען דאָס אויער צו דער טיר, צי וועט נישט עמיץ קלינגען פון זיינע געסט... נאָר דער אלטער לאָזט פון מיר קיין אויג נישט אַראָפּ. און אַז איך האָב נאָך אַמאָל באַנוצט דאָס וואָרט „אונטערדריקט", האָט ער זיך נישט איינגעהאַלטען און געזאָגט:

— אַ מענש רעדט ריינע דבורים... אונטערדריקט — שמיקט... וואָס טויג מיר דאָרט... מען האָט אונז פּשוט נישט געלאָזט קיין

שבת האלטען, קיין יום־טוב מאכען, קיין תורה לערנען און אפילו מילה פארווערט!

— שפּילט איהר נישט פראפּעראנס? — האט מיך ראפּטום געפרעגט דער יונגער בעל־הבית, — אפשר גאר אין אקע?

עס איז ווייטער שטיל געוואָרען, און איך האב ווייטער דער־צעהלט:

— די לאנגע איז מיט דעם נאך ערגער געוואָרען. וואס אונזער אדעל און די רייכע לייט האבען זיך אנגעהויבען מיט זייער איי־גען פאלק צו שעמען און אנגעהויבען זיך פיהרען גריכיש... מען האט אנגעהויבען צו באזוכען גימנאזיומס.

זי און דער זיידע קוקען מיך ביידע אן פארוואונדערט!

— אין יענע גימנאזיומס, האב איך ווייטער געצויגען, האט מען נישט געלערנט ווי אין די היינטיגע... מען האט נאר גימנאסטיק געמאכט, און דוקא נאקעט, און זכרים מיט נקבות צוזאמען...

ביידע פּאר אויגען האבען זיך צוריק אראפּגעלאזט, נאר פאר דאס האבען זיך דעם יונגען בעל־הבית'ס אויגען צופלאמט:

— וואס רעדט איהר?!

איך ענטפער איהם נישט און דערצעהל ווייטער פון די טעאטערען, וואו מענשען האבען זיך געשלאגען מיט ווילדע חיות און אקסען, און פון אנדערע גריכישע מנהגים, וואס האבען געמוזט דעם אידישען לעבען זיין צואווידער.

— דאס איז אלץ פאר די גריכען נאך וועניג געוועזען; זיי האבען געוואלט, עס זאל פון אידישען לעבען קיין צייכען נישט בלייבען, און זיי האבען אויפגעשטעלט א מזבח מיט אן עבודה־זרה אינמיטען גאס, און געהייסען צו איהר מקריב זיין קרבנות.

— צא טא זנאטשי? — האט זי איבערגעפרעגט.

איך האב איהר פארטייטשט, און דער אלטער האט זיך צו־היצט און געענדיגט:

— און א חזיר! דוקא א חזיר'ל זאל מען מקריב זיין!

— און עס האט זיך געטראפען א איד — האב איך ווייטער

אנגעהויבען — וואס איז צוגעגאנגען צום מזבח און האט געוואלט ברענגען א קרבן...

אין דער איינענער רגע איז פון די בערג אראפ דער אלטער מאקאבעער מיט זיינע פינף זיהן... איידער די גריכישע סאלדאטען זענען צו זיך געקומען, האט זיך דער נידערטרעכטיגער שוין גע־באדען אין זיין אייגענעם בלוט, דער מזבח איז געוועזען צושטויסען. אין איין סעקונדע האט די מרידה אויפגעפלאמט...

...און די מאקאבעער מיט א קליין ביסעל גבורים האבען בא־זיגט די הונדערט מאל שטארקערע גריכען...

...זיי האבען די גריכען פארטריבען פון לאנד, באפרייט דאס פאלק.

7.

— צום אנדענקען פון דעם זיג — האב איך געענדיגט מיין ערצעהלונג — צינדען מיר עד־היום אונזער ארעמע אילומינאציע, אונזערע חנוכה־ליכט.

— וואס ? — איז אויפגעשפרונגען דער אלטער און האט גע־ציטערט פאר צארן — ד א ס איז דער נס ?

— אהער, שמערקע ! — האט ער א געשריי געטאן צום איי־ניקעל, וואס האט זיך פאר שרעק נאך ווייטער אפגערוקט.

דער אלטער קלאפט אין טיש אריין, אז עס קלינגען די טע־לער :

— דער נס איז געוועזען... אז מ'האט ארויסגעטריבען די טמא יונים, איז נישט מעהר געבליבען ווי איין קריגעל כשר'ער בוימאויל...

נאר ער האט זיך צוהוסט און נישט געקאנט דעם אטעם כא־פען. דער יונגער בעל־הבית איז צוגעלאפען און האט איהם ארויס־געפיהרט אין דער צווייטער שטוב אריין.

8.

איך וויל ארויס פון שטוב, נאר זי פארהאלט מיך :

— זיי זענען געגען אסימילאציע ? — האט זי מיך געפרעגט.

— אסימילירען — האב איך איהר געענטפערט — הייסט פארצעהרען, אויפעסען און פארדייען. מיר אסימילירען רינד־פלייש, ברויט, און אונז ווילען אנדערע אסימילירען... אויפעסען ווי רינד־פלייש און ברויט...

זי שווייגט א פאר סעקונדען און פרעגט דערנאך דערשראָ־קען:

— ווע̇לען דען אייביג, אייביג זיין קריג און שטרייט צווישען פע̇לקער?

— א, ניין! — האב איך געענטפערט, — אין א געוויסען פונקט מ ו ז ע ן זיך אלע פע̇לקער פאראייניגען!

— און דער איז?

— די מענשהייט!... זאָל יעדערער ביי זיך טוז. וואס מען דארף, וועלען זיך שוין אלע צוזאמענטרעפען.

זי האט זיך פארטראכט. איך וויל ווייטער רעדען, נאר מיר האקט איבער א קלאפּ אין דער טיר...

— די מאמע געהט! — האט זי שטיל אויסגעשריען און אנט־לויפט. אוועקגעהענדיג, דערלאנגט זי מיר דאס ערשטע מאָל די האנט.

9.

דעם צווייטען טאג אין דערפריה, נאך ליגענדיג אין בעט, האב איך דערהאלטען א בריף דורך א פאסלאניעץ.

דער קאנווערט האט א י ה ר פאטערס פירמא „יאקוב בערענהאלץ.“ דאס הארץ קלאפט אין מיר ווי ביי א גזלן... אינע־ווייניג איז מעהר נישט געלעגען נאר 10 רובל פאר׳ן חודש, וואס האט זיך נאך נישט געענדיגט.

אוים לעקציע!

„הנרות הללו".

— זשידאָווסקי פּראַזדניק! — מאַכט דער קוטשער און גיט א פּייף, און די פערד, וואָס האָבען גערעכענט זיך אָפּצושטעלען ביי דער אידישער קרעטשמע, פליהען ווייטער, ווי פייל פון בויגען גליטשט זיך דער שליטען איבער'ן פריש־געפאַלענעם שניי.

דער גענעראַל, אַן אַטסטאַווניאַי, מיט די עפּאָלעטען אין דער לענג, פון די קאַנטאָניסטען, האָט אויך באַמערקט דאָס איינציגע פלעמעל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון דער פאַרפרוירענער שויב דורך דאָס לענגיג־קיילעכדיג לעבעל, וואָס עס האָט זיך אליין אויפגעטויט.

„וואָס פאַר א יום־טוב איז עס?" — טראַכט ער.

ער וויל זיך דער־מאָנען נעמען פון די אידישע יומים־טובים.

„פּורים", — דערמאָנט ער זיך גראָד.

וואָס איז אַזוינס פּורים? ער דערמאָנט זיך זאַפּרען... א ריח פון זאַפּרען... ביים טיש זיצט א פרעמדער איד מיט א ברודיג־רויטער פאַטשיילע אין האַנט, אין דער פאַטשיילע איז דאָ קופּער־ און זילבער־געלט... ער וויל נאָך... ער דערצעהלט עפּעס א מעשה... קראַנקע קינדער... קימפּעטאַרין... צי אַן עגונה...

מעהר געדענקט ער נישט...

ער האָט געהערט פון פּורים־שפּילער, נאָר געזעהן האָט ער זיי נישט. ער פלעגט איינשלאָפען, איידער די פּורים־שפּילער זענען געקומען צו זיי... אין עק שטאָדט האָבען זיי געוואוינט... אפשר האָט ער אמאָל געזעהן און פאַרגעסען... צומאָרגענס פלעגט מען אַרויסגעהן אויף שטאָלצען אין גאַס; ער האָט מורא געהאַט צו קוקען... מען קאָן אַראָפּפאַלען. עס פלעגט איהם קאַלט ווערען אַרום האַרץ און דעם קאָפּ פאַרדרעהען...

דעם איד מיט דער פאַטשיילע געדענקט ער... א שוואַרצער

איד... א פאנפאטער, ער פלעגט רעדען און שפריצען מיט טאביק פון דער נאז...

— פי!

און דערנאך וואס נעהט?

— דאכט זיך איהם, פסח...

— וואס איז פסח?... עט... אין דער „הייליגער געשיכטע" שטעהט... מצרים... ירדן... ווייסט ער?!

ער געדענקט די מוטער, ווי זי פוצט און רייבט די קלאמקע פון טיר... דיקע טראפען שוויים רינען איהר פון פנים...

דערנאך: מצות.

עס ווערט איהם ווארעם ארום אלטען הארץ:

„צי באנוצען זיי דערצו בלוט, צי ניין?"

ער האט קיינמאל אין דערהיים פון בלוט נישט געהערט... ד א ר ט זאגט מען אבער אויף זיכער... אין אנהויב האט ער זיך געשפארט... אצינד ווייסט ער שוין אליין נישט, א קשיא אויף אזוינע לייט!

נאר שעהן גלאז איז געווען ביים טיש... איין בעכער אין עק טיש, א גרויסער, מיט רויטע בילדער...

עפעס אויף א גאסט האט מען געווארט.

צי איז ער געקומען? — ער געדענקט שוין נישט.

דערנאך געהט א „גרינער" יום־טוב... „זיעלאני פראזד־ניק"... ווי אזוי זיי רופען עס, ווייסט ער נישט... עפעס פוטער־געבעקס, קאווע... די ראזשינקעס, וואס ער פלעגט ארויסנאשען, געדענקט ער...

עפעס א קורצער יום־טוב...

ער געדענקט נאר, אז דעם יום־טוב פלעגט דער פאטער שלא־פען שפעט אין טאג אריין... פארוואס? ווייסט ער שוין נישט...

דערנאך געהען „קוטשקי" —

דאס אלטע מויל פארקרימט זיך איהם מיט א חוזק־שמייכעל.

„א אידישע דאטשע אויפ׳ן הויף... ביי די... ביי די... פוי!"

ער געדענקט נאך, עפעס א פרוכט פלעגט מען האלטען, א ציטרין, צי אן עפעל... א בעזעמעל אין דער האנט... און דערנאך האט מען די שטענדער געשמיסען...

ריינע געצענדינער...

אהא! דערנאך פעהנער...

ער פאלט אריין אין אנדערע גערלאנקען... זיין ערשטער טריט ארויף אויף דער לייטער, איז געווען א פאהן... סעוואסטאפאל! ער גיט נישט די פאהן... א פוס בריהט — ער האלט! א האנט הויבט אן ברענען, ער כאפט די פאהן אין דער לינקער האנט אריין... ער פאלט אויף דער פאהן... דריקט זי צו מיט'ן בויך, מען קאן זי נישט פארנעמען, ער באקומט א שטאך... פאלט ערגעץ אין ישאול תחתיה... און — כאפט זיך אויף אין שפיטאל...

דעם ערשטען קרייץ באקומען!

— זשידי פראקלאטיע! — וועקט איהם דעם קוטשערס רופען...

מען פאהרט שוין לאנגזאם דורך א לאַנגע גאס אין א שטעדטעל...

איןביידע זייטען פענסטער קוקען ארויס פלעמלעך... זיי ציטערען ווי פאר שרעק און קוקען ארויס...

פון א הייזעל געהט עמיץ ארויס און זינגט זיך איבער:

— הנרות הללו...

— טשטא אן סקאזאל, איוואן? — פרעגט דער גענעראל.

— א טשארט יעווא, זשידא פארכאטאווא, זנאיעט, וואשע פרעוואסכאדיטעלסטווא!

דעם גענעראלס אויער האט דאך געכאפט:

„הנרות הללו"...

יא, אזוי מוז ער הייסען דער יום־טוב — „הנרות הללו"...

דער וועג ווערט צוריק גלאט... די פערד רייסען זיך, ווי טייוולאנים, דער גענעראל פארטראכט זיך גאר אהן גערדאנקען.

אַ חנוכה־לעמפּעל.

עס איז דאַך חנוכה, וועל איך אייך דערצעהלען, ווי אַזוי אַ איד, אַ יורד, לאַ עליכם, האָט זיך אַמאָל געראַטעוועט דורך אַ חנוכה־לעמפּעל...

און מיינט איהר, אַ גאָלדענס? כאָטש אַ זילבערנס? דוקא אַ מעשענס און אַ שברי־כלי. עפּעס אַן אַלטע ירושה פון דור־דורות... אויסגעקרימט, אויסגעדרעהט און אַ האַלב רעהרעל אָפּגע־בראָכען...

דער איד איז פריהער געווען אַ בעל־הבית...

פלוצלונג איז ער נתעשר געוואָרען.

— ווי אַזוי? דאָס געהערט נישט צו דער זאַך.

מען זאָגט, אַ זעלנער האָט געטראָגען אין גאַס אַ שטאָבע איי־זען צו פאַרקויפען. האָט ער געקויפט אונטער'ן מקח. אַהיימגע־פיהרט... ער גיט אַ שלייף — גאָלד!

גע'לקח'נט געווען פון דער באַנק!

אָבער, אַז אַ איד ווערט רייך, איז „ישן מפני חדש“, קערט ער איבער די שטוב. טוישט ער די מלבושים, ווערט ער אַ דייטש, זי — אַ פראַנצומערקע; וואַרפט אוועק דאָס שייטעל. צוויי בנים גע־האַט — פון חדר אַרויס אין גימנאַזיום אַריין! מען הויבט אָן משנה פּנים צו זיין די שטוב... אַ ספרים־שאַנק געווען, ווער דאַרף ספרים? געשיקט אין בית־המדרש אַריין; אַ מתנה. די שאַנק — אַן אַלטע, צוהאַקט, אין קיך אַריין אויף קיהנדלעך געשיקט... די פלונית'טע שטעלט אויף דעם אָרט אַ טרומאָ. זי האָט זיך מיט אַמאָל ליעב באַקומען, וויל זיך זעהען פון אויבען ביז אַראָפּ... מען רופט אַריין אַ „האַנדעל“, מען פאַרקויפט דאָס אַלטע מעבעל בחצי חנם און מען קויפט „לודוויג דעם פיערצעהנטען“ — קליין, חנ'עוודיג, נאָר גע־

בעט; אויסגעקרימטע פיסלעך, אבער מיט בראנז. אויף רעדלעך, א מחיה. מען האט זיך מורא צו זעצען.

אביסעל אלט זילבער געווען: אתרוג־פושקעלעך, בשמים שטע־קעלעך, — פארקויפט אויף ברויט, צושענקט דרשה־געשאנק פאר קרובים; געקויפט גלאז, קריסטאל... בלומען־טעפ, וואזען. כמנהג העולם — מאדערן!

איז דאך גלגל־חוזר — אין א צייט אַרום הויבט אָן געהן קא־פויר, מיט דער פוטער אראפ. די זיהן זענען שוין אין אויסלאנד, מען האט זיי נישט צו שיקען... קוים מען פראלאנגירט די וועקסע־לעך... פון דער האנט א גמילת־חסד קריגט מען נישט...

עס ווערט ערגער. מען קוקט זיך אום, נישטא עפעס צו פאר־זעצען? דער „לודוויג דער פיערצעהנטער" איז צופאלען... גלאז און קריסטאל — אויסגעהאקט, צובראכען... א פּאָר כלים געבליבען — מיט גיפס צוזאמענגעקלעפטע...

לעבט מען אין דחקות...

אז מען לעבט אין דחקות, דערמאנט מען זיך אביסעל אָן אי־דישקייט...

די פלונית'טע בארגט ביי א שכנה אמאל א „צאינה וראינה" און לייענט. דער פאן סאלאמאן, וואס הייסט שוין צוריק שלמה־זלמן, שטעלט זיך אמאל דאוונען אין טלית ותפילין. און אז עס קומט חנוכה, גלוסט זיך צו בענשען חנוכה־ליכט...

ליכטלעך האט מען ערגעץ אויסגעקאשפערט; מען לויפט אין קיך אריין נאך א שייטעל האלץ, נישטא! פארפעהלט אפילו א קיהנדעל!

דערמאנט זיך שלמה־זלמן, אז בשעת חדרותא האט ער גע־כאפט אן אלט חנוכה־לעמפעל און געווארפען אויף אן אויוועז.

— שלמה־זלמן, — בעט זיך די פלונית'טע, — נעם עס אראפ...

געהט מען אויף מסירת נפש, שטעלט מען ארויף א בענקעל אויף א טיש, רוקט מען צו צום אויווען, עס טאנצט, עס סקריפעט. לודוויג דער פיערצעהנטער קרעכצט. די פלונית'טע האלט אונטער — אראפגענומען...

פארשטויבט, קוים אפגעווישט — מען בענשט...

דעם ערשטען, דעם צווייטען טאג, אזוי ביז'ן אכטען טאג —

נאָר לעגען וועט מען זיך אהן וועטשערע, איז אומעטיג. זיצט שלמה־זלמן ביי איין זייט טיש, די פלונית'טע — ביי דער צווייטער און מען טראַכט — אַ פּאָל פּאר הונגער אויסצוגעהן!

קלינגט ווער, שפּרינגען ביידע אויף. עפענט מען. קומט אַריין אַ באַקאַנטער יונגערמאַן, אַ מעקלער פון כל'ערליי.

וואָס איז?

ער האַלט זיך קוים איין פאַר לאַכען. קיין וואַרשאַ איז אַ משוגע'נער ענגלענדער געקומען. אַ גלאַט־געגאַלטער, אדער אפשר אַ נקבה אַ פאַרשטעלטע... קויפט אַלטע שברי־כלים. וואַרט אין הויז.

— זאָל ער אַריינגעהן? מן־הסתם וועט זיך עפּעס געפינען...
אזא אַלטער בעל־הבית.

דאָס אַלטע פּאַר־פּאָלק קוקט זיך איבער. וואָס האָבען זיי פאַר אַלטע כלים? דער ענגלענדער קומט דערווייל אַריין; נישט געקאַנט זיך דערוואַרטען; די טיר איז אָפען געשטאַנען. ער קומט אַריין. נעמט אַראָפּ די כובע, דערזעהט דאָס חנוכה־לעמפּעל, פאַלט צו ווי „צו אַ הייסען פּאַפּליניק.“ כאַפּט עס אין די הענט אַריין, די הענט ציטערען, די אויגען בליצען...

— געזאָגט משוגע! — מאַכט דער מעקלער.

— וויפיעל? וויפיעל? — פרעגט דער ענגלענדער אויף אַ צו־בראָכען דייטש.

קורץ און בקצור, מען האָט דאָס חנוכה־לעמפּעל פאַרקויפט. פאַרלאָזט זיך אויפ'ן משוגע'נעם ענגלענדערס יושר און גענומען ווי־פיעל ער האָט געגעבען.

ענגלענדער און מעקלער — אָפּ; דאָס פּאַר־פּאָלק בלייבט.

— טאַקע משוגע! — מאַכט שלמה־זלמן.

— און אפשר — זאָגט די פלונית'טע נישט דרייסט — אליהו הנביא? אין זכות פון חנוכה־ליכט־בענשען?...

סיי־ווי־סיי: געוועז אויף וועטשערע, געוועז אויף אָנבייסען, געוועז אויך מיט וואָס צו געהן אין גאַס אַריין...

און דאָס געלט איז עפּעס מזל'דיג געוועז... דאָס רעדעל הויבט זיך אָן צוריק צו דרעהען. אַרויף!...

שלמה־זלמן ווערט צוריק פאַן סאַלאָמאָן...

און אַז עס געהט, געהט מיט אַלעם... באַקומט מען בריף מיט

נחת פון קינדער אין אויסלאנד. אליין זיך אויסגעארבייט. איינער אין לאנדאן, אן אינזשינער! גרויס! חתונה געהאט! פארבעט צו זיך. לאזען טאטע־מאמע קענען די שנור...

פאהרט מען...

פרעהט מען זיך אפ א צייט אין דערהיים, דערנאך נעמט מען באקוקען לאנדאן... הייזער, פאבריקען. דערנאך טעאטער, קאנצערט־הייזער, אויסשטעלונגען.

פיהרט מען זיי איינמאל אין א קונסט־הויז אריין — אין א מוזעאום...

און שטעלט אייך פאר, ווי פארבליפט דאס אלטע פאר־פאלק איז געווארען, אז זיי האבען זיך, אין א זאל, אונטער א גלאז, גע־טראפען אויג־אן־אויג מיט'ן אלטען חנוכה־לעמפעל... דערקענט די אלטע, לאבענדיגע לייבען... די בוימלעך מיט'ן פויגעל... דאס אויס־געדרעהטע פיפעל, דאס האלב־אפגעבראכענע רעהרעל.

— נישט משוגע געווען! קלערט, אין ענגלאנד שוין — מ י ס־ט ע ר סאלאמאן...

— און נישט אליהו הנביא! — די מיסטרים.

הויך רעדען, בפרט פרעגען פאסט נישט פאר דער יונגער שנור.

פארטראכטען זיי זיך...

אפשר וועט איהר אייך א ו י ך פארטראכטען?

דער אַלטער ר׳ שמעון.

זיין שופר בלאָזען, און די מ נ י ע ו ת — אייגענע און פרעמדע.

— עפּעס אַן אוצר מוזט איהר האַלטען אונטער׳ן אָרעם, ר׳ שמעון! מיט אַ ציטערדיגער האַנט דריקט איהר עס צו צום האַרץ און דער נחת קוועלט אייך פון די אַלטע אויגען אַרויס.

— אַי, — שמייכעלט אַביסעל פאַרלעגען ר׳ שמעון — מיין שופר איז עס, מיין יום־טוב׳דיגער שופר!

— יום־טוב׳דיגער?

— הערסט דאָך, איך האָב שוין אַזאַ מנהג — אין אַ וואָכענ־דיגען אלול־טאָג בלאָז איך אויף אַ פּראָסטען שופר, נאָר דער איז אַ טייערער, אַ פיין־אויסגעאַרבייטער, אַ יום־טוב׳דיגער!

און ער נעמט איהם אַרויס פון אונטער דעם אָרעם און קוקט אויף איהם מיט ליעבשאַפט. אַ קליין שופר׳ל, אַן אַש־גרוי׳ס, אַ דינס, נאָר אַ חנ׳עוודיגס... אויסגעקרימט, ווי אַלע שופרות, נאָר חנ׳עוודיג פאַרקרימט, ווי אַ קינדערשע העויה...

און ער גלעט איהם מיט ציטעריגע פינגער, הויבט איהם הע־כער צו דער באָרד און גלעט איהם מיט די לאַנגע, פיינע, זילבער־נע האָר. און ביידע „קדושות" מישען זיך אויס — דער הייליגער אַש־גרויער שופר מיט דער הייליגער זילבערנער באָרד, און די אַל־טע אויגען זיינע לייכטען אַזוי קינדיש נחת׳דיג, אַזוי יונג...

— איהר האָט ליעב דעם שופר?

— ס׳לעבען! ווייל איך האָב דאָס שופר־בלאָזען ליעב!... מיין פאָטער, עליו השלום, איז אַ פאַכטער געווען. מיר האָבען אין דאָרף געוואוינט. און — אַ אינגעל, פלעג איך מקנא זיין דעם פאַסטוך מיט׳ן פייפערל... ער פייפט, און אויפ׳ן קול פון זיין פייפערל פאַר־

זאמלען זיך ארום איהם די שאף, לעגען זיך ארום און ארום און קוקען איהם אין די אויגען אריין...

א שופר איז אבער העכער — ער זאמעלט נשמות צונויף, איי־דישע בארג־סיני־נשמות... און ז י י הערען זיך איין!

איך האב ליעב דאס שופר־בלאזען...

— נישט שטענדיג, — פארבעסערט זיך ר' שמעון — יום־כפור די תקיעה גדולה — — עס פאסט גארנישט...

גאנץ אלול איז אויך דאס שופר־בלאזען קיין שופר־בלאזען נישט.

ווארים וואס? א וואכעדיגער עולם, א קליינער און א צו־שפרייטער, דער ארויף, דער אראפ... דורך די אפענע פענסטער רייסט זיך אריין דער מארק... קולות פון אידענעס, להבדיל, פון פויערען... אויפ'ן שול־הויף בלאזט ווייסע חברה... איך בלאז און זיי בלאזען... מבולבל ווערט מען!

ס'אי'נישט!

ראש־השנה איז עפעס אנדערש!

דער גאנצער עולם שטעהט אין די טליתים מיט די בליצענ־דיגע עטרות — בני־מלכים שטעהען... און צושאקעלט זענען זיי ווי די פרישע גרינע זאנגען אויפ'ן געבענשטען פעלד. און עס רוישט ווי אין א וואלד, ווי א טייך — —

— עפעס קאנט איהר, ר' שמעון, אז דארף נישט פארגעסען!

— גוטע צייטען געווען... מיין „גירסא דינקותא" — וואלד און טייך, און אז אלטע מיהל איז געשטאנען אויפ'ן טייך...

און אז עס איז א ווינט געווארען, און דער וואלד מיט'ן טייך האבען אנגעהויבען רוישען, פלעג איך — א נאריש אינגעל — טראכטען, זיי זאגען למנצח, און דער הימעל וועט שופר בלאזען... עט... אמאליגע צייטען...

— און היינט, ר' שמעון?

— היינט, אז עס קומט מיר אויס פאר פסח פאהרען אין דארף אריין כשר'ן די מיהל, און דער וואלד רוישט, און דער טייך רוישט, דאכט זיך מיר: זיי בייזערען זיך! זיי בייזערען זיך אויף מיר... זיי בורטשען: ווי קומסט דו אהער, ארויסגעטריבענער! נאר אין מקום קדוש, אז דער עולם צו'רעש'ט און צושאקעלט זיך, שטעהט מיר פאר די אויגען דער אלטער ג ו ט ע ר וואלד, הער איך

יעם אַלטען גוטען טייך... און ער ווישט וואָס אַמאָל שטאַר־
קער און שטאַרקער, ביז עס רייסט זיך אַרויס ווי אַ פלאַם! חי
אויף פליגעל הויבט זיך די פלאַם, אַ ים פון פייער, און רייסט זיך
דורך די ווענט, און הויבט זיך און ברעכט דורך דעם סופים, —
אין דער וועלט אַריין, צום הימעל נעהט זי, די פלאַם, דער ברע־
נענדיג־קאַכעדיגער „למנצח“!...

און פלוצים האַקט זיך אַלץ אָפּ, — עס ווערט פאַרשוויגי־
רען — שטיל — גאָר שטיל — דער עולם האַלט דעם אָטעם איין...
מען הערט, ווי די ליכט פאַר'ן עמוד און אויפ'ן שלחן ברענען און
צישען אין דער הייליגער היץ...

אויף מיין תפלה וואַרט עס דער עולם, אויף מיין ברכה!

דערנאָך נעם איך דעם שופר אין מויל אַריין... דער דין זאָגט
אונטער און איך גיב אַרויס תקיעות, שברים, תרועות... קולות קלאָ־
רע ווי אַ וואַסער, קולות קריסטאַלענע, קולות זילבערנע, ריינע —

און דער קינדערישער נחת בליצט איהם ווייטער אויף אין די
אויגען.

— קיין עין־הרע, ר׳ שמעון, אין אייערע יאָהרען!

— אי, — ענטפערט ער מיט אַ גרימאַסע — אַזוי בין איך
אַ פליג... אַ בלאָז, פליה איך אַוועק...

— און ביים שופר — אַ לייב?

— ווי שייך צו זאָגען, נאָר ממש אַ לייב!

— און שטענדיג געראָט אייך...

— שייך שטענדיג? ס'מאַכט זיך מניעות...

— למשל? דער שטן לעגט זיך אין דער ברייט?

— אי... פאַראַן ערגערס! אויפ'ן שטן האָט מען סגולות... זי־
בערע, אויסגעפּרוּוועטע... אָניט, טוט מען, ווי דער בערדיטשעי־
ווער... זאָל איוואַן שופר בלאָזען!...

— וואָס דען?

— אַ דאגה?! אַמאָל, מעשה שטן, כאַפּט מיך אָן אַ הוסט...
אַן אַלטער הוסט... קומען קומט ער פון תשליך, שוין אַ יאָהר פיער־
ציג... אודאי אַ יאָהר פיערציג... וואָס זיי פּאַלט איין! גיט אַ פּריס־
טאַוו אַרויס אַ גזרה, מען זאָל נישט וואַרפען קיין זשידאָוסקע
קרישקעלעך אין שטאַדט־טייך אַריין!... אין ירושלים, זאָגט ער,
וועט איהר אַלץ מעגען...

נו, מילא, אז ער זאגט ניין, פאר'גנב'עט מען זיך... געהט יע־דערער באזונדער, נאר אלע קומען זיך צוזאמען. באמערקט מען, הויבט מען אן צו יאגען — אנטלויפט מען, פארשוויצט מען זיך, לויפט מען זיך אפקיהלען אין מקוה אריין...

בין איך אבער א שוואכער, כאפ איך א לונגען־אנצינדונג! ברוך־השם, געזונט געווארען, נאר א זכר איז מיר געבליבען: דער הוסט... כאפט ער מיך אן, צוברעכט ער מיך אברים־ווייז...

מאכט זיך, נאך דער ברכה, ער נעמט מיך!

טו עפעס! דער שופר ציטערט מיר אין האנט, ווי א פיש אין וואסער, און צום מויל געהט ער נישט... טרעפט ער צום מויל, שלאגט ער זיך אן אן די ציין... אמאל האב איך געהאט!...

— און מן הצד מניעות?

— אויך א דאגה!

פונקט קעגענאיבער דעם מקום קדוש וואוינט אן ערל, האלט ער א כלב; פאלט איהם איין, דעם כלב, בילט ער... מוז מען אזא כלב איבערוווארטען... טיילמאל, גלייך עס וואלט פון א דיבוק ארויסגעוואיעט, געדויערט א שעה און צוויי...

ראש־השנה געפאלט פונקט נאך די מאנעווערעס. געהט אמאל דאס חיל צוריק, מארשירט איבער דער גאס מיט מוזיק, מיט מע־שענע כלים, און פארהילכט, און פארטויבט... עס ציטערט אונ־טער זיי די ערד. די הייזער ציטערען, שויבען קלינגען — געה און פרואוו שופר־בלאזען!

פאר עטליכע יאהר ווייטער האט זיך אין דער הינטער־גאס פונקט א שרפה געמאכט! איך האלט ביי א „תרועה", עס געהט! און דא רייסט זיך אריין די פאזשארנע קאמאנדע מיט איהרע טראמפייטען, מיט א גערייטעריי, א געיאגעריי — הו — הא! וואס מיינסט דו, דער עולם איז נישט אנטלאפען פון דאוונען צו דער שרפה?... איך בין געבליבען איינער אליין מיט'ן דין, ער מיט'ן מחזור'ל, איך מיט'ן שופר...

און נאך מיט עטליכע יאהרען צוריק איז ערגער געווען...

איך דארף בלאזען „שברים". און עס האט זיך מיר, זאג איך דיר, אויסגעצייגט א צידראביטער שברים, ווי אן אמת יראת־שמים־פיבערל! פלוצלונג ווערט א נעפייפעריי, א געשווייטשעריי, א געקלינגעריי פון גאס — די ווייסע חברה האט זיך באוויזען אין

מאַרק! פאַרשטעהסט? ! רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ שרעק, וואָס פאַר אַן אימה... דער עולם וויל לויפען, מען לויפט צו דער טיר, מען שפּרינגט צו די פענסטער!

נאָר דאַמאָלט האָט נאָך דער אַלטער רב, זכרונו לברכה, גע־לעבט... אַ קליינס, אַ דאַרס, נאָר אַ רב! ער איז אַרויפגעשפּרונגען אויף דער באַנק און געשריען: „שטעהט!" און דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט. — „פאַרמאַכט טיר און פענסטער", און מען האָט'ן געפאָלגט! — און חשך איז געוואָרען, חשך... פון די עט־ליכע עמוד־ און שלחן־ליכט האָבען זיך נאָך שרעקליכע שאָטען גע־וואָרפען — אַן אימה איז אויף אַלע געפאַלען. נאָר נישט אויף'ן צדיק!

— בלאָז! — האָט ער געהייסען. — —

און איך האָב געבלאָזען! די גאַנצע נשמה איז מיר אַריין אין די תקיעות!

— דעם שטן — גיט ער צו מיט אַ טרויעריגען שמייכעל — האָב איך אפשר גובר געווען. נאָר די ווייסע חברה — נישט! אַ חורבה איז געבליבען פון שטעדטעל!

ווער האָט אויף זיי שליטה? סיידען — שופר של משיח!

— — — — — — — — — — — — — — — —

נישט פאר׳משפט.

1.

אין פאדער־הויז פון עולם־האמת.

ענדיגעז, מיינע ליעבע לעזער, וועט זיך די מעשה גאר אויף א הויכען ארט; אויף א געהויבענעם ארט, וואו טויט און לעבען זענען אויף משקלות — אין קרייז־געריכט.

פאר׳ן רויט־געדעקטען טיש, מיט די גאלדענע טראבלען און קוואסטען...

פאר דאס אנהויבען הויבט זיך עס אן זעהר ארעם, זעהר שפל׳דיג —

אין מושב זקנים;

אינגאנצען איין שטוב, מיט א פריימישען ווענטעל אויף צוויי העלפטען אפגעטיילט — פאר זקנים באזונדער און פאר זקנות באזונדער (אין אונזער פרומער שטאדט באגראבט מען אפילו באזונדער!). האט יעדע העלפט א פענסטער צו דער גאס און א טיר צום הויף ארוים.

זיצען זיי (איין ליבל, דער געוועזענער שדכן, מיט פארגליווערטע פיס — ליגט), זיצען זיי, די פאראיינזאמטע זקנים און זקנות אינ׳ם פאדער־הויז פונ׳ם עולם אמת; פון דער גאנצער וועלט פארגעסען, נאר פון דער פרומער „צדקה״ נישט פארלאזט, און צעהלען זייערע איבעריגע פארשאטענט־קריכעדיגע, טויבליך־בלינדע טעג און גרייטען זיך...

איינמאל — עס פאלט צו די נאכט.

דער משרת, וואס האט די מאלצייט געבראכט, האט די לאדען

פארמאכט; געווארענט, מען זאל, צו דער רעכטער צייט דאס ליכט פארלעשען, און הינטער זיך די טיר פארמאכט...

די זקנים און זקנות דערזופען מיט די בלאסע ליפען די פיש־יויך, צודריקען, מיט די מיילער אהן ציין, די ווייכע שטיקלעך ברויט, וואס שווימען ארום אין די טעפלעך. (די געל־געווארענע „גרינע“ דוואשע, אז אמאליגע גרינהענדלעריז, מאכט נאר מיט'ן מויל; נישט זי געדענקט, נישט זי זעהט אין סדור די גרעסטע אותיות, נישט זי הערט, ווי יענער בענשט!) און באלד זיך צו דער לאנגער קריאת־שמע מיט'ן גרויסען „על־חטא“ גענומען.

אפגעלייענט, אפגעקלאפט מיט די ציטעריגע פויסטען אין די מאטע הערצער אריין און — געלעגט זיך (אויסער לייבל שדכן, וואס ליגט) — קרעכצען...

און ביסלעכווייז — שנארכען און חלומ'ען...

חלומ'ט מען אמאל פון אמאליגע טעג. רופט זיך וועמען אז אלט מיחוש אן, קרעכצט מען; פארבלאנדזשעט זיך אין מידען מח א זכר פון אן אמאליגען זומער־טאג, גליטשט זיך דורך א שטראל איבער א גערונצעלט פארמעטען פנים... מערסטענטיילס אבער חלומ'ט זיך י ע נ ע זייט, בייטען זיך שאטען פון אימה ופחד: דער מלאך המות מיט זיינע טויזענט אויגען קומט צו חלום, די ריטער, די אייזערנע אין מלאך־דומה'ס האנט, די וואגשאל פאר'ן בית־דין־של־מעלה וויגט זיך פאר די אויגען...

א דאגה, פארוואס מען שרעקט זיך אין פאדער־הויז פון עולם־אמת...

און אין גאס פלוצלונג:

— טראך!

און געהאקטע שויבען קלינגען...

— אוי־אוי! — וועקט זיך אן אלטער אויף.

הערט זיך נאך פון גאס, — א געלויפעריי, א געפייפעריי, און א געזאנג:

„ברויט פאר אלע,—“
„די בעקער צוטריבען!“

און טראך—! א געקלאנג פון גלאז!

„ליכט פאר אלע!“
„לאמטערען צושלאגען.“
„קיין גאנצער געבליבען!“
און נאך אמאל:
— טראך! און ווייטער געפלאצטע שויבען...
און נאך אמאל, און נאך אמאל, און אזוי איבער דער גאנצער גאס...

זענען שוין אלע וואך. זיצט מען מיט אראפגעהאנגענע פיס פון די בעטען און מען ציטערט.

איין גרינגע דוואשע הערט נישט...

זיצען די מענער מיט ווייסע אויגען אין דער פינסטערניש אריין, אין טויט־שרעק איינגעהילט.

קלאפען די ווייבער, וואס ליגען ביים פריסישען ווענטעל, צו די מענער אריין:

— מאנספארשוינען, וואס טוט זיך עס אין גאס?

ענטפערען זיי נישט, די מאנסלייט, — עס קלאפט א צאן אן א צאן.

שרייען די ווייבער:

— מאנספארשוינען, איהר זענט דאך מאנספארשוינען, זאל ווער פון אייך ארויסגעהן, זאל ווער א לאדען עפענען און ארויס־קוקען!

— זאל עמיץ פון אייך זעהן, וואס אין גאס טוט זיך.

— די וועלט געהט דאך אונטער...

די מאנספארשוינען שווייגען.

לייבל דער לאנד־שדכן, וואס קאן זיך נישט אויפזעצען, זוכט מיט א פארציטערטער האנט שוועבעלעך, דאס ליכט, וואס שטעהט ביי זיין בעט, אנצוצינדען, און געפינט נישט.

נישטערט ער און ווארפט נאך אראפ דאס ליכט מיט'ן מע־שענעם לייכטער פון טישעל.

גיט א קלונג, גיבען זקנים וזקנות א ציטער, כאפט זיך אויף די לעצטע — די בלינד־טויבע גרינע דוואשע, און הויבט פלוצלונג אן זאגען: „גאט אברהם“; דאס איינציגע, וואס זי געדענקט.

שלעפט זי מיט זיך די ווייבער מיט; זאגען אלע מיט א ודוי־קול, מיט שרעק און הארציגען געוויין: „גאט אברהם“.

גיסען זיך שטילע טרערען אפילו פון די מענער־אויגען.
און אין גאס האקט מען לאמטערען מיט געזאנג...
דערהערט זיך פלוצלונג פון גאס א טראמפּייט — —
די לאמטערען־האקער צושפּרייטען, צולויפען זיך. די טראמ־פּייט קומט נעהנטער און נעהנטער. שווערע, שווערע טריט הערען זיך שוין פון גאס... מען געהט און מען טרעט.
— סאלדאטען! — רופט זיך אן לייבל שדכן, כמעט דער־פרעהט... זקנים און זקנות ווערען עטוואס רוהיגער.
קאמאנדירט מען אין גאס:
— נא — פּלע — טשא!
ווערט א געקלאנג פון איבערגעלעגטען געוועהר, און די טריט דערווייטערען און דערווייטערען זיך, און פארהילכען ערגעץ, איז דער צווייטער, אין דער דריטער גאס...
ווערט אין מושב זקנים שטיל און קאלט...
ציהען די אלטע לייט צוריק די פּיס אין די בעטען אריין;
ציהען זיי די קאלדרעס זיך איבער די קעפּ און ציטערען שטילער...
ציטערען זיי אין דער פינסטער, און טראכטען.
— וואס קאן עס זיין! וואס איז געווען? וואס וועט זיין?
און שלאפען איינציגוויז איין אהן א תשובה...
ערשט אין דערפריה האבען זיי די תשובה באקומען.
אויפגעוועקט האט זיי א ווייטער שאס; און באלד איז דער משרת מיט'ן אנבייסען אריינגעקומען, און געזאגט:
— רעוואלוציע!

2.

אויפ'ן הויף, רעוואלוציע מיט א גענזען־פּיפּיקעל.

איז א שעהנער, ווארעמער טאג. זיצט מען אויפ'ן הויף. העלפט דער משרת ארויסטראגען דעם לאנד־שדכן מיט'ן געלעגער. זעצט מען זיך ארום געלעגער.
לייבל, דער געוועזענער חברה־נושאים־שמש, א שטיקעל מיוחס אויף דער קוליע, זעצט זיך פון די עם־הארצים אביסעל אפּ־

גערוקט, אָבער אַלע זיצען. אויסער, אַז עמיץ קאָלערט זיך אין גאַס אַריין, אַ האַנט אויסצושטעלען. היינט נישט: אַ סכנה.

דער משרת האָט פאַר'ן אוועקגעהן געזאָגט:

— געוועלבער וועלען זיין פאַרמאַכט. די טראַמוויים וועלען נישט געהן. דראָזשקעס — נישט פאָהרען... עס וועלען זיין דע־מאָנסטראַציעס מיט רויטע פאָהנען. און פּאַטרולען וועלען אַרומ־געהן מיט אָנגעלאָדענע ביקסען און שיסען...

ווערט אַ זקנה בלאַס:

— פאַרוואָס?

פאַרוואָס קומט צו שיסען?

פאַרבייסט דער לאַנד־שדכן די ווייסע דינע ליפּען:

— עס קומט!

— און מענשען — זאָגט משה חיט שטאָלץ — שטעלען זיך איין דאָס לעבען!

משה חיט איז דער אינגסטער און דער געזינטסטער. איהם איז נאַר אַ טאָכטער אַנטלאָפען, דאָס ווייב — געשטאָרבען, און די רעכטע האַנט טריקענט איהם; ער קאָן מיט דער נאָדעל נישט פיהרען. אָבער אַזוי — נאָך אַ גאַנצער מענש.

— און וואָס ווילען זיי, די מענשען דיינע? — פרעגט דער לאַנד־שדכן פאַרביסען.

— איך וויים, וואָס זיי ווילען! — ענטפערט משה־חיט, און פינטעלט אַרום מיט רויטליכע אויגעלעך און שמייכעלט זיך אַיין ציגען־בערדעל אַריין.

זאָגען וועט ער נישט. מישטיינס געזאָגט: פּגרים־מתים...

מאַכט אָבער דער לאַנד־שדכן:

— אָ — הום...

דאָס הייסט: ער איז מסופק, צי י ע נ ע ווייסען, ומכל שכן, צי משה־חיט ווייסט...

„וואָלט ער אַזוי געלינקט געווען, ווי ער ווייסט“ — זאָגט משה־חיט...

„אויף די בעלי־בתים געהט עס!“

און ער קאָן זיך שוין נישט איינהאַלטען:

— די רוצחים, דעם גאַנצען עולם־הזה פאַרכאַפּט!

— אַזוי? — מאַכט דער לאַנד־שדכן.

— עולם־הזה פעהלט איהם, דעם חיט! — קרימט זיך א זקנה..

— פארוואס נישט? — שפרינגט אויף משה־חיט — מיין נשמה איז א לעמעשקע? כ'קאן נישט פארדייען?

וואלט ער אזוי געלינקט געוועז!

און זעצט זיך צוריק, ווייטער ווארטשענדיג:

— אלץ האבען זיי צוגענומען, די מערדער! מיט פיש־יויך שפייזען זיי אונז... זיי קומט אלץ! — די הייזער, דאס געלט, די צירונג, די מלבושים...

ווער בויט הייזער? דער מולאר! ווער מאכט צירונג? דער גאלדשמיד! און מלבושים ווער מאכט?

— איך!

גיט ער א קלאפ אין דארעז הארץ אריין, אז עס קלינגט אפ.

און דער לאנד־שדכן פרעגט:

— און געלט ווער מאכט?

משה־חיט ווערט ווי פארבליפט; לייבל דער געוועזענער חברה־נושאים־שמש שטאמעלט:

— די מ... מ... ממשלה.

שפרינגט אויף משה־חיט:

— אט דאס טויג טאקע נישט! — ווערט א צושראקענע גע־מורמעל.

— צורודערט זיך...

— ס'מויל זאל איהם הינטען שטעהן.

— לאז שוין זיין געגנוג!

דער לאנד־שדכן האט קיין חשק נישט:

— און די ממשלה, — זאגט ער, — שיסט!

זאגט דאס חיט'על בייזלעך:

— כל־זמן דער זעלנער פאלגט!

— דאס מוז ער! — רייסט זיך מיט אמאל פון אלע מיילער ארויס. — אויף דעם איז ער דאך סאלדאט!

גיט זיך דאס חיט'על נישט אונטער:

— וואס מיינט איהר, שוטים, בעלי־בתים דינען?

— זיי קויפען זיך אוים, די אכרווישים! — און גיט זיך ווייטער א קלאפ אין הארץ אריין: — מיר דינען! מען וועט שוין זעהן!

און די אויגען ווערען איהם נאָך אנגעצונדענער, דאָס ציגען־בערדעל ציטערט.

— דעם גאנצען עולם־הזה וועט מען זיי צונעמען...

און דער גיפטיגער לאנד־שדכן פרעגט:

— דו אויך? און וואָס פאר אן עולם־הזה פעהלט דיר, טרו־קענע האנט!

פארטראכט זיך משה־חיט אויף א ווײלע און צולאכט זיך:

— צינד?

— עס צופט — זאָגט ער — ביים הארץ! און קלערט ווייטער און רופט אויס, וואָס ער וואָלט צינד געוואָלט:

— א גענזען פּיפּיקעל!

— שכל האָט ער! — מאכט דער לאנד־שדכן.

— קומט אלע מיט אמאָל וואסער אין מויל אריין... — חזר'ען זיי איבער יעדער פאר זיך אין דער שטיל:

„א גענזען פּיפּיקעל — —"

די טויבע אפילו האָט אויך דערהערט און מאכט מיט פייכטע ליפּען:

— גענזען־פּיפּיקעל...

און לייבל, דער געוועזענער חברה־נושאים־שמש, זאָגט אויך נאָך:

— א גענזען־פּיפּיקעל...

ווערט אויפ'ס ניי א געמורמעל:

— עס צופּט טאקע אין די געדערים...

— זאָלען זיי אזוי לעבען, די בעלי־בתים, צי מען קאָן אויס־קומען א זומער־טאָג מיט'ן ביסעל פיש־יויך און די פּיצלעך ברויט...

— און האלב גנב'עט אוועק דער משרת...

— לאָ'מען זיך טאקע דאָס לעבען דערהאַלטען!

— מיט'ן ריח אליין — וואָלט איך מיר די נשמה דערכאַפּט...

און אויפ'ן ראנד פון קבר, א י ן פאַרערהויז פון עולם־אמת, האט זיך פּלוצלונג אריינגעכאַפּט דער יצר־הרע. עס האָט זיך צופלאַקערט די תאוה צו עפּעס גוטס... די ווייסליכע אויגען הויבען אָן צו גלאַנצען; די אראָפּגעלאָזטע אונטערשטע ליפּען — ציטע־רען, און די גענעצטע מיילער שרייען זיך הייזעריגליך איבער:

— א פּיפּיקעל... א פּיפּיקעל... אוי, א גענזען־פּיפּיקעל, אוי, א פעט גענזען־פּיפּיקעל... א שמעקענדיגס...

און די הענט ציהען דרייערס און צווייערס, און גרעשלעך פון קעשענעס און בוזעמס ארויס.

אבער — ווער וועט גען ? ווער וועט גען ?

— איך נישט ! — זיפצט אפּ דער לאנד־שדכן.

שרייט גרינע : איך !

וויל מען נישט :

— חס־ושלום ! ז'וועט נישט דערגעהן, וועט נישט דערדער־דען... און ז'וועט אינמיטען פארגעסען — אהן זכרון, א בהמה..

וויל משה־חיים גען, וויל מען אויך נישט :

— מיט איין האנט — מיט א לינקער ? ער וועט פארלירען ! מען וועט איהם ארויסשטויסען...

רופט זיך ענדליך אן לייבל שמש :

— איכע...

אזוי רעדט ער.

ער איז דער עלטסטער, דער שוואכסטער, נעהט אויף קוליעס...

און עס ווערט א גערופעריי :

— יא, יא ! ער איז א מבין !

— דער גארקיכער קען איהם און וועט א י ה ם נישט נארען.

— אבער כמעט בלינד... — וויל עמיץ איינווענדען.

— קען די שטאדט אויסענווענינ...

— געהט דאך אויף א קוליע...

— זאל זיין א קוליע, אבי א מבין...

העלפט מען איהם, זיך אויפהויבען. דערלאנגט מען איהם די קוליע אין דער האנט אריין, און ער געהט ; דעם קאפּ, ווי ווייט מעגליך איז, אויפגעהויבען. מיט דער קוליע, נישט אהן גאוה, קלאַ־פּענדיג, און דער עולם רופט נאך :

— זעהט, זעהט ! ער געהט !

— נאר קלייב אויס, לייבל !

— בעט איהם — א רעכט פּיפּיקעל.

— און איינפּאקען זאל ער ; אין א פּאפּיר —

— אין אסך פּאפּירען !

— און צובינדען מיט א שטריקעל —
— למען השם !...
— און פארליר נישט...

3.

קאַסטראָמער גבורים און לייבל שמש.

דארף א קאמפאניע קאסטראמער, הויכע, ברייט־פּלייצי־גע סאלדאטען געהען איבערפיהרען ארעסטאנטען פון צירקעל־ארעסט אין טורמע אריין.

שטעהען זיי, אויסגעשטעלט מיט שארף־אנגעלאדענע ביקסען פאר א יונגען אפיציר מיט שפיציגע וואנסעלעך און אויגעלעך. וואס זאגט זיי אַז, ווי אזוי זיי זאלען זיך באגעהן אויפ׳ן וועג מיט׳ן „ונוטרענני וראג!"

דער „ונוטרענני וראג" — דער שונא פון אינעווענינג איז דער פאלאק און דער איד...

דער איד איז נאך געפעהרליכער!

באווייזט זיך א קוים־קוים־שמייכעלע אונטער די וואנסען פון די קאסטראמער ריזען: „אידעלעך" און „געפעהרליך"... עד־מא ! פליגעלעך אזוינע...

זאגט אבער דער אפיציער, אז „שדים שטעקען אין זיי!"...

קינדער פון וויגען געהען ארויס אויף דעמאנסטראציעס. אל־טע געהען; פון די בעטען, פון די שפיטעלער ארויס!

אזא איינגעווארצעלטע שנאה ברענט אין זיי צו דער רוסישער מלוכה; אזא פארקרעקטער האס — צו דער הייליגער צערקווע...

פלינען — און, אז מען דארף, ווערט פון זיי לייבען, טיגערען... זיי מאכען זיך נאר שוואך, ווי ביים „פריזיוו", פארשטעלען זיך אזוי, א כיטרע פאלק די אנטי־קריסטען!

און — מיט באמבעס נעהען זיי!

ווערען שוין די פנימ׳ער פון די ריזען פינסטער. הילען זיי זיך אין שטרענגע שאטען איין. אין די קינדערישע אויגען צינדען זיך שלעכטע פייערלעך אן; דריקען די לאפעס די ביקסען פעסטער.

און קאמאנדירט מען:
— מארש!
געהען זיי מיט פעסטע טריט און נאך א פעסטערען ווײַסען, וואס צו טון...
נעמען זיי אפ ארעסטאנטען פון צירקעל: אלט און יונג, פרויען און קינדער — און פיהרען זיי, ערנסט און שטיל־שוויַיגענדיג, און נישט אינגאנצען אהן שרעק, איבער דער גאס צו דער תפיסה—
קומט אקעגען א איד, גלאצט מען די אויגען אויס:
„ווי שטיל ער געהט... ער טאפט מיט די פיס, ווי מיט הענט, ער שלייכט זיך.. ער האלט עפעס אין ביידע הענט; און אזוי זאכט... און אזוי ווייט פון זיך"!
גיט מען איהם א רינגעל־ארום מיט אמאל — —
זאגט דער פיהרער:
— גיב אהער!
לייבל פאלגט נישט.
וויל מען נעמען, ער לאזט נישט! רייסט מען, לייבל שמש ראנגעלט זיך:
— מאיע, מאיע, שרייט ער — ראזבאיניקי!...
קוים די בלינדע אויגען האבען דערזעהן, אז עס זענען סאלדא־טען. וויל ער שוין אוועקווארפען דאס פעקעל, דערהערט ער ערשט א אנגסט־געשריי:
— ניע בראסיי!
גיט ער א צאפעל און קריגט מיט א שטיק אין דער נאז...
פיהרט מען איהם, מיט די ארעסטאנטען צוזאמען, מיט'ן ארויפגעהאנגענעם נאז־פליגעל, צוריק אין צירקעל אריין...
לעגט מען דאס פעקעל אויף א גרינעם טיש און מען שיקט נאך סאפיארען...
קומען זיי, טרעטען אלע אפ. בינדען די סאפיארען זאכט דאס שטריקעל אפ, עפענען דאס פעקעל מיט פארציטערטע הענט און געפינען, איהר ווייסט שוין וואס...

4.

נישט פאַר׳משפּט.

מאַכט מען אַ פּראָטאָקאָל:

— נישט געפּאַלגט דעם פּאַטרול... געוועהרט זיך... באַליידיגט דעם פּאַטרול: „ראַזבאַיניקי“ געזאָגט.

פון פּיפּיקעל קיין וואָרט נישט דערמאָנט; איינגעשלונגען, נישט געוואָרען!

און מען האָט געשריבען, גע׳חתמ׳עט. אָוועקגעשיקט, וואו מען דאַרף... לייבלען, וואָס אַ דאָקטאָר האָט פאַרנעהט דעם נאָז־פליגעל, האָט מען אויך אָפּגעשיקט וואו מען דאַרף.

נאָך עטליכע חדשים, קומט זיך דאָס אַלץ צוזאַמען אין „סוד“...

לייבל, די קאָסטראָמער: צוויי פון זיי אַלס היטער, די רעשט אַלס עדות און — דער פּראָטאָקאָל...

אַלץ—אויסער דעם פּיפּיקעל.—

זיצען ביים רויטען טיש די אדונים שטרענג.

פרעגט דער פּרעדסיעדאַטעל:

— ביסט מודה?

שווייגט לייבל... ער הויבט נישט אָן צו פאַרשטעהען.

ברומט אַ סודיאַ:

— ער וועט נישט ענטפערען!

דער קטיגור:

— פאַרקרעקט!...

הערט מען אויס די עדות...

זאָגען זיי: טאַק טאַטשנאָ!

„עפּעס אַ פּעקעל געטראָגען... נישט געפּאָלגט... געהאַמפּערט זיך... געזאָגט: „ראַזבאַיניקי“...

פרעגט דער סניגור, דער אַדוואָקאַט הייסט עס:

— וואָס פאַר אַ פּעקעל?

זאָגט איין עדות:

— כ׳ווייס נישט... אָפּגעגעבען אין צירקעל.

— וואו איז עס אהינגעקומען?
ברומט א סודיא:
— אידעלעך — ארויסגע׳גנב׳עט...
און דער פראקוראר:
— דערויף זענען זיי שוין בריה׳ס!
ווייל דער אדוואקאט ווייטער פרעגען, ווינקט זיך דער פרעד־סיעדאטעל איבער מיט די חברים, און זאגט שטרענג:
— דאס געהערט נישט צו דער זאך!...
— נישט דאס צירקעל ווערט גע׳משפט! — זאגט ער.
לאזט דער אדוואקאט דעם קאפ אראפ און הויבט אן צו בעטען רחמים:
— רבותי, איהר זעהט דאך: אן אלטער...
ברומט מען:
או—הו! די שנאה וואקסט מיט די יאהרען!
און מען צוואווערטעלט זיך: דער מליץ יושר מיט׳ן פרא־קוראר:
— אויף א קוליע... — זאגט דער אדוואקאט.
— אזוי קומען זיי צום פריזיוו אויך! — לאכט דער פראקו־ראר.
— און טויב איז ער, און בלינד —
— געמאכט... גאנץ אידישליך...
— א האלב טויטער!...
לאכען שוין אלע...
ווערט שוין דער אדוואקאט בייז. ער איז דאך עפעס אויך א מענש מיט א דעה, — גיט ער א געשריי צו לייבלען אויף רוסיש:
— ע, זשיד, פאדנימי סוואיו פאלקו...
פארשטעהט דאך לייבעל נישט א ווארט. רופט מען צו א מבין אויף אידיש־לשון, זעצט ער איהם איבער:
— מען הייסט, לייבל, דו זאלסט אויפהויבען די קוליע דיינע. מוז ער.
האט ער דאך אבער קיין כח נישט, ציטערען איהם דאך די הענט, און די קוליע איז א שווערע... שלעפט ער, אז מען הייסט!

שלעפט ער און הויבט, און הויבט און גיט מיט אמאל א פאל
אנידער...

— — — — — — — — — — — — — — — —

קורץ און בקיצור:
מען האט'ם נ י ש ט פאר'משפט!

דער שבת־גוי.

קאפיטעל 1.

עולם־הזה פון קארענעם שקעטאלע.
אלערליי ציין. א שווענקעכץ.

דער בעלעמער רב — אן אפגעריבען ספאדיקעל, אפגעריסען לאסטיגען קאפאטקעלע; א קליין אידעלע מיט אן אפענעם גרגרת'ל און לאכענדיגע גרויע אויגעלעך אין איינגעשרומפענעם פנים'ל — דאס גרייז־גרויע פרעהליכע רב'ל הויבט זיך אויף, צווישען איין סוגיא און דער צווייטער, פארדעקט די אפענע גמרא מיט די שפא־קולען פון דער נאז אראפ, וליתר תוקף ועוז, — מיט דער פאטשיילע פון בוזעם ארויס, — און נעמט זיך, לשם תענוג — צו זיין ביסעל עולם הזה — צום קארענעם טאביק־שקעטעלע.

א שמח בחלקו און א מענש אהן א גאל, שמייכעלט ער צום שקעטעלע, און קלאפט אן מיט די קליינע פינגערלעך אן דעקעלע, פויקענדיג און פרעגענדיג:

— פאראן אביסעלע?

און אז דאס שקעטעלע ענטפערט דעמפיגליך:

— פאראן אביסעלע, פאראן!

עפענט ער עס מיט הרחבה אויף, נעמט מיט די קליינע פינגער־קישעלעך אביסעלע פונ'ם ביסעלע און טראגט צום נעזעל צו, און גיט א קליין שטאפעלע רעכטס, א קליין שטאפעלע לינקס, און נאך אמאל אזוי, ווערט איהם ליכטיג אין די אויגעלעך, זאפט זיך מיט נחת אן דאס הערצעלע, לאזט ער זיך איבער דער בית־דין שטוב, ממש טאנצענדיג, גיט ער אפ א שבח דעם בורא עולם, ממש זינ־גענדיג:

— אי־אי־אי, גאטעניו. א גוט וועלטעלע דו האסט עס באַ־שאפען!

און ווארפענדיג פון פענסטערל א בליק אין מארק אריין, ווע־רען איהם די אויגעלעך פייכט.

— וואס פאר א פיינע בריאה׳לעך עס דרעהען זיך אויף דיין וועלטעלע ארום! אידעלעך און, להבדיל, א נ ד ע ר ע... אי־אי־אי! מענשען גאלדענע, סאמעטענע, זיידענע...

פאלט עמיץ פלוצלונג אריין:

— רבי, געוואלד!

דערשרעקט ער זיך:

— וואס איז דיר געשעהען אזוינס, יענקעלע?!... יענקעלע?

ער קען איהם! גאנץ כעלם קען דער רב, כמעט ביי אלע סנדק געווען... און אז ער דערזעהט א צובלוטיגט מויל ביי יענ־קעלען:

— אוי, אוי, יענקעלע, ווער האט דיר שלעכטס געטאן, יענ־קעלע?!

זיצט שוין יענקעלע אויף דער באנק פון פאר׳ן בית־דין־צדק־טיש, מיט די הענט די פארבלוטיגטע באקען צוהאלטענדיג, און וויגט זיך, ווי אן אומרוה רעכטס און לינקס אין דער ברייט, זאגענדיג:

— אוי, דער שבת־גוי, רבי! דער שבת־גוי!

גאפט ער דער כעלעמער רב:

— ווי קומסט דו אין דער וואכען צום שבת־גוי, יענקעלע?!

— א באשערטע זאך, רבי־לעב... כ׳געה, איבער׳ן מארק געה איך מיר... ווי מיינט איהר, רבי־לעב? ליגט מיר אין זין דער שבת־גוי? טראכט איך פון א שבת־גוי? וועגען פרנסה טראכט א איד; מיט לעדיגע הענט וועל איך קומען אהיים! וואס וועט די פלונית׳־טע, טראכט איך, זאגען... די ארורה מיינע... איהר קענט דאך זי, רבי־לעב! קומט ער אקעגען, דער שבת־גוי. דערזעה איך איהם, שכור־ניכלעך קנאקט ער זיך... און עפעס קונציג אזוי — א ווארף מיט דער האנט דורכ׳ן אויר, פונקט אין מויל אריין, א קנאק, און ווארפט שוין מיט די ליפען רעכטס און לינקס די שאלעכצער. האב איך מיך אפגעשטעלט, קוק איך אויף זיין בריה׳שאפט.

גלייכט ער זיך אויס מיט מיר, זאגט ער:

— יענקעלע, עפען ס׳מויל, יענקעלע!...

מילא, בעט א גוי, עפען איך... און געמיינט האָב איך, רבי'ניו, ער וויל מיר שכור־ניסלעך ווארפען אין מויל אריין, — עפען איך — נעמט ער, רבי, די פויסט און גיט מיר א זעץ אין די ציין אריין!

צוּאוויינט ער זיך נאָך מעהר, יענקעלע!

— אוי, דער רוצח, דער רוצח...

איז עס אבער ·דעם בעלעמער רב נישט ניחא.

געהט ער נעהנטער צו און מוסר'ט איהם:

— דאָס האָב איך נישט ליעב, יענקעלע! ווי זאָגט מען עס. גלאט אזוי, אויף גאָטס א באשעפעניש — רוצח?!...

— ער האָט מיר דריי ציין אויסגעהאקט! — צוכליפּעט זיך יענקעלע, ווייזענדיג די ציין.

קוקט דער רב און שאָקעלט מיט'ן קעפּעלע און זאָגט, נישט גלויבענדיג:

— זאָגט דעם אמת, יענעקעל, ס'איז ד י י נ ע ציין?

— וועמעס דען, רבי? נאָט, רבי, זעהט!

און ער עפענט דאָס מויל און ווייזט איהם די לעכער...

קוקט דער רבי און גאַפט:

— הפלא ופלא, — זאָגט ער נאָך א ווײַלע, — א איד זאָל האָבען אזוינע ציין...

— א וואָסערע דען ציין האָט א איד? — פרעגט יענקעלע אביסעל שוין דערשראָקען.

— נאָ, זעה! — ענטפערט דער רב און ווייזט איהם זיין אלט מעבעל אין אלטען מויל — אנדערע האָבען לחלוטין•נישט קיין ציין, סיי־ווי־סיי, נישט אזוינע ציין! כ'בין דאָך נישט קיין היינ־טיגער, נישט געזעהן אזוינע ציין ביי א איד אין מויל!

און קלערען זעצט ער זיך דער רב; צוויי שאלות מיט אמאָל:

— ווי קומען אזוינע גרויסע געזונטע ציינער צו א איד?

— און — דער שבת־גוי, וואָס האקט ער עס אין פרעמדע ציין אריין?

קלערט ער און קלערט, ביז ער שפרינגט אויף:

— אהא!

דאָס הייסט — דערגאנגען:

— האָ בהאָ תליא, יענקעלע! איינס אָן צווייטען ווענדט זיך

עס... דו זאָגסט גלאַט אין דער וועלט אריין „רוצח!" אויף גאָטס באַשעפעניש — „רוצח"?! נישטאָ קיין רוצחים. עס זאָלען זיין רוצחים אויף דער וועלט, וואָלט די וועלט, חס־ושלום, קיין קיום נישט געהאַט! אלא מאי? א מעשה שהיה פאַרצעהלסט דו דאָך, און איך גלויב דיר, און איך זעה דאָך די אויסגעהאַקטע ציין, איז די מעשה, פאַרשטעהסט דו מיך, אזוי —

און ער כאַפּט אביסעל אָטעם און פאַרטייטשט:

— שולדיג, יענקעלע, זענען טאַקע דיינע ציין!

שפּרינגט יענקעלע אין דער הויך:

— היתכן, רבי, מיינע ציין? און דער ערל?

— גאַר אינגאַנצען פּטור איז ער נישט, דאָס, יענקעלע, זאָג איך נישט! דער עיקר חיב אָבער זענען דיינע ציין, דאָס הייסט: נישט דיינע ציין...

— וואָס טייטש?

— לעג צו קאָפּ, יענקעל! דער ערל איז בטבע א מזג־טוב... שכור־ניסלעך געהאַט, דיך דערזעהן, האָט ער דיך באמת געוואָלט מהנה זיין, מכבד זיין... „עפען ס'מויל!", זאָגט ער... אריינוואַרפען וויל ער: זיי האָבען דאָך ליעב וואוילטאָג און קינצעלעך! אָבער אז דו, יענקעל, האָסט געפאָלגט, און ער האָט דערזעהן גאַנצע ציין. ז י י נ ע ציין, הייסט עס, אין ד י י ן מויל... פאַרשטעהסט דו דאָך: אז „אינו ישראל", אין דיין מויל זיינע ציין, ווערט ער אונטערגעצונדען. וואָס זאָל ער טון? זעצט ער מיט דער פויסט!

— פאָלג מיך, יענקעלע, — ענדיגט דער רבי, — מאַך קיין עסק נישט דערפון... געה אהיים צו דיין פלונית'טע, זאָג איהר, איך האָב געהייסען, בפירוש געהייסען, זי זאָל דיר מאַכען א שווענקעכץ פון פייגען...

פאָלגט יענקעלע, געהט אוועק, און דער רב רופט איהם נאָך:

— און דאָס אַנדערע מאָל, אז אַן ערל הייסט דיר עפענען דאָס מויל, עפען אביסעלע... נישט מעהר ווי אביסעלע, א שפּאַרעלע! ער דאַרף גאַרנישט זעהן, אז א איד האָט ציין...

קאפיטעל 2.

נאָך אמאָל קלעפּ. דער רב וויל מתפלל זיין אויף א האלב ברויט. אן עצה טובה.

נעהט דער בעלעמער רב צו זיינע סוגיות צוריק, לערענט געשמאק און שעפּט נחת פון דער הייליגער תורה. און כאפּט פון צייט צו צייט אביסעלע פונ׳ם ביסעלע עולם־הזה אינ׳ם קאָרענעם שקעטעלע... און דאָס הארץ פון תענוג וואקסט!

— אוי, א װעלטעלע, א וועלטעלע...

און ווארפט ווייטער א בליק, דורכ׳ן פארגרינטעז אלטען שייבעלע, פון פענסטערל אין בית־דין־שטוב, צום מארק ארויס...

— און מענשעלעך, גאַטעניו, סאמעטענע, זיידענע...

ענדינט ער די שבחים נישט. ווייטער ארייגעפאלען יענקעלע. נאך קיין חודש נישט אריבער.

נאפּט ער, דער רב:

— וואָס ס׳האָט זיך מיר גע׳חלומ׳ט די נאכט, יענע נאכט.

— וואָס איז ווייטער, יענקעלע?

— דער שבת־גוי! רבי, אלץ דער שבת־גוי! — שרייט יענקעלע, — און פאלט אויף דער באנק אנידער.

מוסר׳ט איהם דער רב מיט לייטזעליגקייט:

— א פגע־רע דו ביסט, יענקעלע! וואָס קריכסט דו אלץ צום שבת־גוי? קיין רוצח, חלילה, איז ער נישט, אבער גלאט אזוי — נאך וואָס טויג עס דיר?

— פון הינטען איז ער מיר אנגעקומען, רבי׳ניו... — פאַרענטפערט זיך יענקעלע — פון הינטען, רבי־לעב! איך געה מיר דורכ׳ן געסעל, רבי׳ניו, אהיים... א ברויט האָב איך פאר מיין הויזגעזינט געטראַגען, פאר וויב און קינדערלעך א ברויט געקויפט, זיין ליעבער נאָמען האָט א ברויט באשערט! אונטער׳ן אָרעם טראָג איך עס... קריג איך פּליצלונג הינטען־ארום א זעץ אין קאָפּ אריין, בין איך אומגעפאלען, חלש איך, האָב איך מיך קוים אויפגעכאפּט, — זעה איך, געהט דער שבת־גוי אוועק מיט׳ן פולען מויל און קייט,

און דאָס ברויט ליגט מיר פאַר די פיס אָפּגעביסען — נאָט, זעהט, רבי'ניו — אוי, דער קאָפּ, דער קאָפּ! —

און ער ווייזט דאָס ברויט דעם רב און כאַפּט זיך אַן כיים קאָפּ.

באַטראַכט דער רב דאָס ברויט און זאָגט:

— דער קאָפּ איז אַ קלייניגקייט, פון אַ זעץ, חלילה, שטאַרבט מען נישט! אבער זעה, יענקעלע, ווער האָט רעכט געהאָט?

— אָט זעה — ציין! אַן ערל, זעה, האָט ציין! זעהסט? אַ ביס, און מיט אמאָל אַ העלפט פון ברויט! איך וואָלט עס נישט גע־קאָנט!...

— יאָ, רבי! — איז מודה יענקעלע, — אָבער מיט'ן רוצח וואָס וועט זיין? ! בעלעם איז אין סכנה!

בלאָזט דער רב פאַר זיך:

— אָי—י—י!

— און מיין נישט, יענקעלע, — ווענדט ער זיך צו איהם — אז איך האָב קיין צער נישט דערפון... איך ווייס, וואָס אַ האַלב ברויט, ביי אַזאַ איך ווי דו, מיט אזוי פיעל מיילעכלעך אין שטוב, באַטייט... עס וועט דיר טאַקע, נעבעך, פעהלען... עס זאָל זיך ווענ־דען אַן מיר, זאָג איך דיר בהן צדקי, איך וואָלט בפירוש געהיי־סען, קהל זאָל דיר אָפּקויפען אַ האַלב ברויט... פאַרוואָס נישט?... טאַקע אָרעם קהל, אָבער — אַ איד האָט היזק געהאַט און פון אַלע־מענס שבת־גוי! און אַ האַלב ברויט איז גלאַט קיין סכנה נישט... קהל ווערט נישט בדלות... ווייסט דו דאָך, איך האָב קיין דעה נישט...

צושרייט זיך יענקעלע:

— אַזוי?... הייסט עס, לית דין ולית דין... דער רוצח וועט ארומגעהן פראַנק און פריי!

— רוצח, — ענטפערט דער רב געלאַסען, — איז פאַרט לאו דוקא... כ'האָב דאָך דיר איינמאָל שוין געזאָגט: די וועלט וואָלט, חס ושלום, קיין קיום נישט געהאַט! נישטאַ קיין רוצחים... אלא מאי? פרעגסט דו? שולדיג, זאָג איך דיר, יענקעלע, איז דאָס ב ר ו י ט! „על פת לחם — שטעהט אין די ספרים, — יפשע גבר.“ קענסט דאָך די קליינע אותיות — אַ מענש זינדיגט איבער אַ ביסען ברויט!... און אַלע: אַ איד איז עובר אויף „לא תחמוד“...

אמאָל אפילו אויף „לא תגנוב“... א גוי, להבדיל, אויף „לא תגזול“...
אמאָל טאָקע אויף „לא תרצח“ אויך, אָבער נישט פון דער טבע...
אלץ דאָס ברויט! דו ווייסט גאָרנישט, יענקעל, א יצר־הרע עס
שטעקט אין ברויט. הגע בעצמך, זאָג אליין, יענקעלע, ווען נישט
דאָס ברויט, וואָס וואָלט געאַרט א שבת־גוי, אז יענקעלע דרעהט
זיך אַרום אויף דער גאַס, שפּייזט זיינע עופ׳לעך און לויבט גאָט?
האָ? אָבער, אז מען דערזעהט ברויט... אז יענקעלע טראָגט א
ברויט! יאָ, יענקעלע — פארשטעהסט! צוקיי עס גוט!...

און דער רב געהט צו, לעגט יענקעלען די הענט אויף די אַק־
סעל און זאָגט מיט גרויס רחמים:

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע? דו ווייסט דאָך, איך בין אַן
עניו, בטבע אַן עניו... און האָב נישט ליעב יענע זאַכען... פונדעסט־
ווענען, דיר וועל איך עס טון, דיר צוליעב! און, ווייסט דו וואָס?
איך וועל מתפלל זיין אויף א האַלב ברויט פון דיינעטוועגען!

— א דאַנק, רבי׳ניו! — שפּרינגט יענקעלע אויף דערפרעהט,
און וויל אַרויס פון שטוב.

— נאָר הער, יענקעלע, — שטעלט איהם נאָך אָפּ דער רב,
— מעהר זאָלסט דו קיין ברויט, וואָס זיין ליעבער נאָמען וועט
דיר באַשערען, אָפּען און בפרהסיא נישט טראָגען; מען דאַרף נישט
אויפרייצען דעם יצר־הרע.. האָסט א פּאָלע — פּאַרדעק!

קאַפּיטעל 3.

א ווייב מיט א קאָטשובע.
א מעשה פון הינטער׳ן באָד.

נעהט יענקעל באַרוהיגט אַוועק פון רב, און קומט נאָך א קור־
צער צייט צוריק מיט געוואַלד צום דריטען מאָל, און ווייטער דער
שבת־גוי.

— דאָס איז שוין — זאָגט דער רב — למעלה מן השכל. א
איד זאָל זיך במשך פון איין זמן טרעפען דריי מאָל מיט א שבת־
גוי — און דערביי דריי מאָל געשלאָגען ווערען! עס לעגט זיך גאַר־
נישט אויפ׳ן מח!

— עס שטעקט עפּעס דערינען! — זאָגט ער — און ער קנייטשט איין דעם שטערן און הויבט אָן חוקר ודורש צו זיין:

— האָסט איהם געוויזען ציין?

— חס ושלום, רבי! אז איהר האָט נישט געהייסען?!

— געהאַלטען ברויט בפּהרסיא?

— ווער ברויט, ווען ברויט, רבי?

וואָלט ער געהאַט ברויט, וואָלט ער גאָר צו דעם אַלעם נישט געקומען... ער איז אהיים געגאַנגען אָ ה ן ברויט... האָט איהם די פּלונית'טע באַגעגענט מיט דער קאַטשיובע... איז ער אַנטלאָפען, איז זי איהם נאָכגעלאָפען... איז ער פון דער שטאָדט ארויס, צום באָד געלאָפען... אַ אַידענע, פון שטאָדט ארויס לויפט זי נישט... קומט ער בשלום הינטער באָד ארונטער, ליגט דער שבת־גוי אין גראָז; שפּרינגט ער אויף, דער'הרג'ענען וויל ער איהם. אויפ'ן סאַמעראָדנע טויט, זאָגט ער! און שלאָגט, — קוים זיך אויסגעריסען...

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע, — מאַכט שטיל דער רב, נאָך אַ פאַרקלערטער ווײלע, — וועסט מיר מוחל זיין, איך גלויב נישט!

כאַפּט יענקעלע פון זיך אראָפּ די קאַפּאָטע:

— רבי, אזוי גרויס גאָלד, ווי גרויסע צייכען בלויע...

און וויל זיך אויסטון איננאַנצען; לאָזט נישט דער רב:

— שוטה'לע, נישט דאָס מיין איך, — מאַכט דער רב, — דאַרפסט דיך גאָרנישט אויסטון... לשיטתי געה איך נאָר. איך קאָן גאָרנישט גלויבען, דער שבת־גוי, — גאָטס אַ באַשעפעניש, זאָל גלאַט זיין אַ רוצח! אַ רוצח דאַרף גאָרנישט זיין במציאות... און זאָג אַליין, יענקעלע, היכא דמי, — רוצח? דו וואָלסט געקאָנט זיין אַ רוצח?

יענקעל זאָגט: ניין!

— איך אויך נישט! — זאָגט דער רב.

און פאַרטראַכט זיך, און כאַפּט זיך נאָך אַ ווײלע אויף:

— אהאָ.

„דערגאַנגען!" הייסט עס, און ער צושמייכעלט זיך און זאָגט:

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע? ! הער, וואָס איך וועל דיר זאָגען!

און ער שטעלט זיך אויף, און זייערט מלה במלה:

„הינטער׳ן באד, זאג איך דיר, יענקעלע, מוז זיין דער ארט, אט קין, ווי אין דער תורה הקדושה שטעהט, האט געטויט זיין ברודער הבל. —

און דער ארט, האבען מיר א קיימא־לן, איז מסוגל לרציחה, בפרט. איז עס א סכנה פאר א בן־נח, וואס קאן זיך בטבע נישט איינהאלטען“ —

עפענט יענקעל מויל און אויערען:

— א!

— וואס? — שמייכעלט דער רב — עס לעגט זיך אויפ׳ן שכל? מן הסתם, אז איך זאג, זאג איך! א מכה־שולדיג איז דער גוי! פאלג־זשע מיך, יענקעלע, מאך דיר נישט דערפון. ווילסט דו, רוף א פעלדשער, אניט לעג אליין צו קאלט וואסער. און שבת, איך מיש מיך אפילו נישט אין קהל־זאכען, אבער בשעת סכנה — שבת, אם ירצה השם, לאז איך אויסרופען אין שול אין בית־המדרש, דער עולם זאל ווייכען דעם הינטערן־באד! און אפשר וועלען די בעל־בתים איבערטראגען דעם גאנצען מרחץ... אין שטאדט אריין, אין מארק אריין... נישט גלייכער, וואס? איז עס אבער שוין נישט מיין זאך! א גוטען טאג, יענקעלע...

קאפיטעל 4.

די אסיפה. יענקעל מוז אוועק.
דעם שבת־גוי — הוספה.

איז אבער נישט אוועק קיין גאנצער חודש און יענקעל איז געקומען נאך אמאל...

די ציין נישט געוויזען, קיין ברויט נישט געטראגען, הינטער׳ן באד נישט געוועז, און צובראכענע ביינער האט ער. —

הינטער דער שול האט ער איהם דערטאפט, דער שבת־גוי...

מוז שוין דער רב מודה זיין:

— אוי, א גזלן! טאקע ממש א גזלן!

און „א סכנה פאר גאנץ כעלעם...“

— פאר מיר, למשל, נישט. איך קום נישט ארויס מפתח ביתי... נאך וואס? אבער — גאנץ קהל!

— ווארים — זאגט ער — וואס ביסטו עס מעהר פון אן אנדער בעלעמער איך? דו הייסט יענקעל, אן אנדערער הייסט גרונם; אין נאמען ווענדט זיך עס נישט. און איך ווייס גארנישט, צי דער שבת־גוי ווייסט, ווי עמיץ הייסט? ווי עס רופט זיך דער, ביי וועמען ער נעמט די לייכטער אראפ...

— מוז מען שוין — זיפצט ער אפ — אן אסיפה מאכען... יא...

— און ווייסט, דער עיקר, פארוואס איך האב מורא, יענקעלע?

— פארוואס, רבי?

— פאר'ן יום־כפור'דיגען פאר־נעילה!

אז ערל קומט אין שול אריין, אנצינדען די נעולה־ליכט, קאן ער חרוב־מאכען בעלעם. אומברענגען, חס־ושלום, די גאנצע קהלה מיט אמאל!

און ליעב האט ער, — דער רב, „אומר ועושה״!

שבת העננען שוין אין מקום קדוש קוויטלעך גרויסע, מיט אותיות שרייענדיגע:

אז אסיפה וועט זיין! א סכנה פאר דער שטאדט!

א סכנה — קומען זיך צונויף די קארפען־קעפ, איילען זיך די מיזליקעס, זיצט מען קאפ אויף קאפ — —

— זאגט־זשע, וואס, רבי־לעב...

— זאל יענקעלע, — זאגט ער — דערצעהלען.

זאגט יענקעל זיין עדות. דערצעהלט דער רב, ווי עס איז איהם אפגעפאלען א סברא נאך סברא... און אז גערעכט איז געבליבען יענקעלע — —

— א רוצח, — שרייט יענקעלע, — א רוצח!

ציטערט „א פיש אין וואסער״...

— וואס־זשע טוט מען, רבי'ניו?

נישט לאנג ווארטען לאזט דער רב, און זאגט אזוי:

— איך זאל — זאגט ער — האבען א דעה ביי קהל... מען זאל מיך באמת פרעגען, וואלט איך אזוי געזאגט:

יענקעל זאל קודם כל, און טאקע באלד מארגען, אם ירצה

השם, און גאר באגינען טאקע ערגעץ אוועק... וואָרים אויף איהם
האָט ער שוין א חזקה, דער שבת־גוי... מעהר ווי א חזקה, א כיון־
דרש...

ולהשים אפו, כדי מציל צו זיין קהל פון סכנה, זאָל מען דעם
שבת־גוי געבען הוספה:

א גרעסער שטיק קויליטש, צוויי טרינק
בראנפען, איך וויים? אולי ירחם!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איהר לאכט?

און דאך שטעקט אין יעדען פון אונז א שטיק בעלעמער רב!

די אַכטע אָפּטיילונג אין גיהנום.

מיך, פארמאטערט ליג איך אויף מיין געלעגער און וויל זיך דערמאָנען, ווי אזוי דאָס האָט פּאַסירט:

אויף א פארזאמלונג בין איך געווען, א רעדע געהאַלטען.

פלאַם־פייער האָב איך געשיט! מיט פיילען געשאָסען... ווי מיט א בלויזען, שארפען שווערד האָב איך דעם עולם געפּאַכט!

און איך רעד, און איך הער מיך צו צו מיינע רייד; און האָב נחת פון זיי! איך בין דער העלד, האַלט מלחמה פאַר אַלץ, וואָס איז שעהן און גוט. איך בין דער קעמפּפער פאַר פרייהייט און פאַר אַלע גוטע, זיסע און שעהנע זאכען, וואָס ערוואַרטען אונז אין ד ע ר ו ו י י ט ע ר צ ו ק ו נ פ ט, ו ו אָ ס ק ו מ ט ד אָ ך אַ ל ץ נ ע ה ע נ ט ע ר א ו ן נ ע ה ע נ ט ע ר צ ו א ו נ ז!

און איך רייס אַרונטער די מאַסקע פונ׳ם שקר און שטעל איהם צום שאַנד־זייל; איך רייס פון איהם אַראָפּ די קליידער פון לייב, און שטעל איהם בלויז — פול קרעץ און וואונדען...

מיט אמאָל דאָך בין איך פארשוויגען געוואָרען!

די קראַפט איז אָפּגעשוואַכט, דאָס פייער אויסגעלאָשען, און די צונג אין מויל איז א שטיק בליי געוואָרען.

וואָס איז מיר אזוינס געשעהען?

רעדענדיג, האָב איך, נישט ווילענדיג, די אויגען אויפגעהויבען, און אַנטקעגען מיר איז א שפּיגעל געהאַנגען. און איך האָב מיך דערזעהן, מיינע אויגען דערזעהן: א שלעכטער גלאַנץ ברענט אין זיי, א מאָדנע פייערל. גאָרנישט מיינע אויגען! און דאָך באַקאַנט זענען זיי מיר. אמאָל האָב איך אזעלכע אויגען געזעהן.

ערשט איצט דערמאָן איך זיך, ווען.

אין א קאזארמע האט מען א זעלנער געשמיסען. זיינע ברידער, די סאלדאטען, וואס האבען די שמיץ געגעבען, האבען אזעלכע אוי־גען געהאט, און די אויגען האבען געזאגט: היינט שמייסען מיר דיך, מארגען וועסט דו אונז שמייסען — און מיר שמייסען שוין פאר מארגען אויך!

אין שפיגעל האב איך מיך דערזעהן! נישט ווי א צוקונפטס־העלד האב איך אויסגעזעהן, נאר ווי א געשמיסענער, וואס שמייסט!

פארשוויגען בין איך געווארען... און די צוהערער? זיי האבען פריי אויפגעאטעמט; זיי איז אראפ א שטיין פון הארץ!

אזוי ווי די בהמות אין פעלד נאך א שרעקליכען האגעל האבען זיי זיך געפיהלט! ווי קינדער, וואס זיצען אין דער פינסטער, אז מען ברענגט זיי פלוצלונג א ליכט אריין! ווי הינקעדיגע, וואס שטעהען אומבאהאלפענע אנגעשפארט אן וואנט, אז מען דערלאנגט זיי די קוליעס, וואס זיי האבען אראפגעלאזט און קאנען זיך פריי באוועגען.

און א יונגערמאן כאפט אן זיין פריילין ביי דער האנט און פרעגט: „ערלויבט יעצט? ערלויבט?" און זי שאקעלט מיט איהר שעהנעם קאפ און ענטפערט מיט א זיסען שמייכעל: „ערלויבט! ערלויבט!"

און איך בין פון דער אסיפה אנטלאפען.

מיד און צובראכען ליג איך אויף מיין געלעגער. די לבנה שווימט און קוקט צו מיר אין פענסטער אריין.

דער שיין פון דער לבנה, זאגט מען, איז מסוגל צו חשבון הנפש, צום אריינקוקען אין זיך אליין.. איך שפיי דערויף! קאן איך נישט אויף דער לבנה, שפיי איך צו דער סטעליע...

אבער וואס איז דאס?

צוויי אויגען שווימען ארוים פון דער וואנט און קוקען.

א כשוף־מאכערין די לבנה! איינס פון איהרע קונצען...

אבער וועמעס אויגען זענען דאס?

זענען דאס די אויגען פון די זעלנער, וואס שמייסען זייער ברודער, אדער די אויגען פון די, וואס פלעגען מיך אפהאלטען

אויפ'ן וועג פון איין מיראזש צום צווייטען און פרעגען: ווילסט נישט א גלאז וואסער?

און די אויגען קוקען אויף מיר נישט מיט כעס און נישט מיט קיין באזונדערען חן. ארום זיי באוועגט זיך א ווייס, בלייך פּנים. אט שווימען נאך ארויס א באָרד און פּאות ווי שניי, א ספּאָדיקעל... ענדליך א גאנצער קאָפּ...

— ווער זייט איהר, רב איד?

הערט ער נישט.

— ווער זייט איהר, אַלטער?

באוועגט זיך דער שאָטען און ענטפערט:

— איך? איך בין דער „שבט מוסר"!

געפעלט מיר דער וויץ. געה איך איין אויף דעם לבנה־שפּאס און זאָג:

— שלום עליכם אייך, „שבט מוסר"!

ענטפערט ער מיר: „עליכם שלום", ווי דער שטייגער איז, און ריהרט זיך און געהט נעהנטער צו צו מיר — — —

א קלייניקער איז ער, דער „שבט מוסר", אבער א גלייכער. איינפאכע מאנירען, אין די אויגען תמימות... נאָר קוקען קוקען זיי גלייך און זיכער, גלייך עס וואָלטען אויף דער וועלט קיין ספקות נישט געוועזען; גלייך אלץ, וואס מען זעהט, איז אזוי איינפאך און זיכער... און זיין קול איז איינפאך קלאָר, אָהן א פארב, אָהן א ציטער. וואָרט פאר וואָרט שיט זיך איהם פון מויל, ווי זאמד, יעדעס וואָרט האָט זיין ממשות...

— דאָס האָט איהר דאך דעם גיהנום באשריבען?

— איך!

— און איהר האָט'ם ריכטיג באשריבען? — נישט צונגעלענט נישט אראָפּגענומען? איהר מוזט דאך איצט וויסען, מיט אייגענע אויגען געזעהן!

ער באליידיגט זיך נישט, און ענטפערט אויסמיידענדיג:

— איך האָב איהם אויך ביים לעבען געזעהן.

— ביים לעבען?

— געוויס... אין חלום...

— און ער איז ווירקליך אזוי, ווי איהר האָט איהם אויסגעמאָלט, ווי איהר האָט איהם אין חלום געזעהן?

— ער איז גרעסער געוואָרען... מען האָט צוגעגעבען אַן אַכטע אַפּטיילונג...

— נאָך וואָס? פאַר וועמען?

— ווילסט וויסען?

— די אַכטע אַפּטיילונג, — דערצעהלט דער „שבט מוסר" -- איז פאַר דיר און פאַר דיין גלייכען צוגעקומען; פאַר אַלע נ י י ע זינדיגע, פאַר די „מאָדערנע", ווי איהר רופט אייך...

— וואָס איז דער אונטערשיד?

— הער: אַמאָל איז צווישען גוף און דער נשמה אַ שטענדיגע מלחמה געווען. די נשמה, אַ טייל פון זיין ליעבען נאָמען, האָט זיך אַלץ צום הימעל געריסען, אַרויף, אַרויף צו דער הויך, האָט זי אַלץ געוואָלט; און דער גוף, דער שמוציגער גוף, די „טפּה סרוחה", האָט אַלץ געצויגען אַראָפּ, אַראָפּ, זינקען האָט זיך איהם געוואָלט, זינ־קען אין שמוץ און אין מיאוס'קייט... האָט מנצח געווען די נשמה מה טוב! האָט אָבער גובר געווען דער גוף? נו, האָט דער גוף זיין פּסק נעקריגען. ע ר האָט דאָך געזינדיגט!

מיט וואָס קאָן מען שטראָפען אַ גוף? מיט הייסע ברענענדיגע סמאָלע, מיט פייער, מיט וואַסער, מיט שלאַנגען, מיט עגדישען און מיט אַלערליי קאַטאָרזשנע אַרבייט אין מדבר, אין וואַלד, אין חורבות פון הייזער, וכדומה.

דערצו האָט מען די אַלטע „שבעה מדורי גיהנום" באַשאַפען, זיבען אַפּטיילונגען, און יעדער פלעגט אין זיין אַפּטיילונג איבער־קומען זיין פּסק און זיין צייט.

היינט אָבער זענען אַנדערע צייטען געוואָרען — אַנדערע זינד...

די נשמות מאַכען אַ בונט... די נשמות רעוואָלטירען! די נשמות האַלטען מלחמה מיט אַלע זיבען הימלען, מיט גאָט און זיין נאַטור... אַלץ דאַרף בעסער זיין, אַלץ ווילען זיי איבערמאַכען און מיט'ן קאָפּ אַראָפּ איבערקערען!

נישט קערפּער זינדיגען איצט, נאָר די נשמות! אומגעדול־דיג, שטויסט איהם צום קץ, פאַר דער צייט אַראָפּברענגען משיח'ן.

די אויגען קריכען אייך ארוים! און איהר ווירטשאפט, גלייך עס וואלט אייער וועלט געווען, און איהר קאמאנדראוועט, גלייך די מענשהייט וואלט אייער פארקויפט מיליטער געווען... פאר אייך איז אין די שבעה מדורי גיהנום קיין פלאץ נ י ש ט געווען.

— און אין דער אכטער אפטיילונג איז קיין ברענענדע סמאלע נישטא?

— ניין.

— און קיין פייער און קיין וואסער?

— נישט...

— און שמייסען שמייסט מען אויך נישט?

— קיין זכר פון ריטער!

— און עסען און טרינקען און שלאפען קאן מען דארט?

— אפילו לעזען און שרייבען און ארויסגעבען...

— מיט וואס דען שטראפט מען?

— זעה, פון מערב־זייט ציהט זיך א שווערער וואלקען, צו דער לבנה שווימט ער, דעקט ער זי צו, פארשווינד איך; נאר אין איהר ליכט קאנסט דו מיך זעהן... פויל רוקט זיך דאך דער וואל־קען, וואס איך וועל קאנען, וועל איך דיר איבערגעבען, איילען דאך מוז איך מיך... הער!...

מען נעמט, צ. ב. ש., א מענש, וואס האט, ווי דו, קיין צייט נישט געהאט, און מען שטעלט איהם א נאקעטען פאר א בארג מיט שניי. שטעהט ער, ער שטעהט און באלד פאלט איהם איין, מען דארף דעם שניי צולאזען און דערפון וואסער מאכען, ווערט דערפון א שטימונג, אזוי רופט איהר דאך עס? און פון דער שטי־מונג א פארלאנגען, פון פארלאנגען א ליידענשאפט: ער מ ו ז! און ער לויפט צו צום שניי בארג, און ווארעמט איהם מיט'ן לייב. ער נעמט איהם ארום, באהעפט זיך אין איהם, אטעמט אריין מיט היץ, שפארט זיך אין איהם אריין מיט לייב און לעבען.

— דער שניי מוז צוגעהן... וואסער מוז זיין, וואסער פליסט, וואסער איז באוועגונג, וואסער איז גליק.

— און שדים טרייבען אונטער?

— נאָך וואָס? די תאוה טרייבט בעסער! און ער שניידט זיך אריין אינ׳ם שניי אלץ טיפער און טיפער, און פון וואנען ער רוקט זיך אָפּ, ווערט צוריק געפרוירען און ער ארבייט ארומגערינגעלט מיט שניי און שניי־בארג אין דער פינסטער, וואָס צופלאַסען ווערט געפרוירען...

— און?

— און ער מאכט פון שניי — אייז!

— שרעקליך!

און איין אנדערען נעמט מען און מען שטעלט איינעם אליין אין א פעלד, אויף א הארט ליימיג פעלד.

איבער׳ן קאָפּ — א וואונדערבאר שעהנער הימעל, אהן א לייכט וואָלקענדעל, ריין, אבער פאר דאָס, אויך ריין פון זון, לבנה און שטערען... ווארים — איז דען א הימעל פאראן? עפּעס א בלוי ליילעך, א פּרוכת... וואָס נישט? טראמפּעלט ער ארום אין ליים, איינער אליין, ווי אין א מדבר... ער איז דאָך דער איינציגער, וואָס לעבט, פיהלט, טראכט און דענקט!

פאלט אבער אויף איהם אַן אומעט, ער וויל לעבען ארום זיך... געפינט ער עס נישט, וועט ער עס מאכען! ביים לעבען, האָט ער פאר טויזענטער געליטען, פאר צעהנדליגע טויזענטער געווירקט, פאר צעהנער טויזענטער געדענקט! זיין נשמה איז דאָך די נשמה פון מיליאָנען געוועזן! איז ער קיין באשעפער נישט? קאָן ער נישט דאָס זעלבע, וואָס גאָט? און שטויב נעמט ער פון דער ערד און ליים, און בלאָזט, און קנעט, און מאכט — נאָר וואָס וויל ער דאָס מאכען? פייגעלעך מאכט ער, פייגעלעך מיט פליגעל! דער מענש, וואָס האָט קיין פליגעל נישט, איז גאָרנישט... דערנאָך וועט ער אדלער מאכען, דערוויל פייגעל!

קנעט ער פייגעלעך, צוערשט קליינע — אבער מיט פליגלען מאכט ער זיי, קנעט אוים און בלאָזט אריין זיין אייגענע נשמה;

ווערען זיי לעבעדיג, די פייגעלעך, און ער פרעהט זיך, און טאנצט אונטער, און רופט צו זיי: „פליהט, פליהט, פייגעלעך מיינע, ארויף אין די הויך!“

נאר די פייגעלעך פליהען נישט. אויף דער ערד היפּען זיי ארום אין ליים, און זוכען א ווערימעל די הערצלעך אונטערצושפּארען... אבער קיין ווערים זענען נישטא, צאפּלען זיי און געהען אויס פאר הונגער...

און טרעפט, אז צוויי פּאר פליגלען הויבען זיך און פליהען, איז עס אן „ער“ און א „זי“ און זיי שפּילען זיך...

ער שרייט: „צום הימעל! צום הימעל!“

און זיי שפּילען...

כאפּט ער שטיקער ליים און ווארפט אויף זיי און טויט זיי, און קנעט און מאכט אנדערע פייגעל...

און דאס פעלד ווערט פול מיט פגרים, מיט טויטע פייגלען... ארום און ארום איהם פגרים, נאר פגרים — —

— אומגליקליכער!

מען נעמט אויך א זינדיגען מענשען און מען ווארפט איהם אריין אין א גרוב פון הינט.

— פרעסען זיי איהם אויף לעבעדיגערהייט?

— חס־ושלום! הונגעריג זענען זיי, די כלבים, נאר איהם עסען זיי נישט — ער איז דאך זייער פריינד, ער רעדט דאך צו זיי, צו די הונגעריגע הינט! א פּראפעט פאר הינט איז ער!

צוערשט רעדט ער צו זיי הינטיש אויף זייער שפּראך, און אז זיי הויבען אן איהם צו פארשטעהן — ווארפט ער אריין עטליכע מענשליכע ווערטער! וואס אמאל מעהר, וואס אמאל מעהר...

און אזוי שטעהט ער און רעדט, און נעמט פון זיי קיין אויג נישט אראפּ, און מיט אויגען צויבערט ער זיי, האלט די הינטישע נשמות איין!

אלץ איז אנטוויקלונג! די סארטען פארענדערען זיך — פון הינט ווערען מענשען זיין!

און אט שטעלט זיך שוין א כלב אויף צוויי פיס, און מיט די

אנדערע צוויי פיס טאפּט ער ארום זיך. א צווייטער בילט נאָך. אָבער אין'ם הינטישען בילען הערען זיך שוין גאַנצע טענער, הע־כערע, מענשליכע...

און ע ר רעדט אלץ; און מיט זיינע רייד און מיט זיינע אויגען גיסט ער אוים א וואונדערבארען צויבער אויף די כלבים. אַט שטעהען זיי שוין אלע גלייך ווי מענשען... אַט הויבט שוין איינער פון זיי אויף א פוס, ווי א האַנט, און ווייזט צום הימעל!

און אין די אויגען פון יענעם הונט האָט עפּעס א בלישטש געטאָן, — א שאָטען פון ו ו י ל ע ן. פון זעלבסטבאוואוסטזיין האָט זיך אין זיי באוויזען!

נאָך א ווײַלע און די אויגען פון אלע הינט וועלען אויפשטיי־גען, אויפפלאַמען וועט אין זיי דער ו ו י ל ע ן, אין דעם הונגער זייערען האָבען זיי דאָך פארגעסען; זיי האָבען דאָך פאַרגעסען. אז זיי זענען הונגעריגע הינט; נאָך א ווײַלע און עס וועט זיך אין זיי דערוועקען דער גרויסער, דער וואונדערבארער געדאנק —

— און דאַן?

— עס וועט נישט געשעהען! א מלאך חבלה ווארפט פּלוצלונג א ביין אין גרוב, די הונגעריגע הינט לאָזען זיך אראָפּ אויף אלע פיער, בילען, רייסען זיך איבער'ן ביין... און ערשט, אז דער ביין פארשווינדט, הויבט אָן דער נביא אויפ'ס ניי... און אזוי שטענ־דיג...

— גרויזאם!

— גרויזאם!

און איינעם האָב איך לעבען א הויכען בארג געזעהן. אויפ'ן שפּיץ בארג שיינט א וואונדערבאר ליכט, ער שטעהט אונטען פאר־בענקט, עס ציהט איהם ארויף, ארויף צום ליכט, צום צויבער־שיין, דאָרט איז זיין גליק... דאָרט אין דער הויך, וואו די לופט איז ריין, וואו דאָס שטראַלט און עדעל־ווייס בליהט...

— שטייגט ער?

— זי לאָזט נישט... מאכט ער א שריט צום שטייגען, עפענט זי איהרע אויגען אויף און קוקט אויף איהם. אויך אין איהרע אוי־

גען איז א צויבער־שיין דא. אויך אין איהרע אויגען איז א הימעל דא. און זונען און שטערען און אלערליי זיסע שטראלען — —

— געהט ער צוריק!

— און דאן פארמאכט ער די אויגען... און אויף און אפ געהט ער, צווישען ליכט און ליכט, שטראל און שטראל...

— פארוואס נעמט ער זי נישט מיט?

— זי איז נישט זי...

— דער וואלקען איז נאהנט, נאר פון אדלער און שוויינען־פעט וועל איך דיר דערצעהלען...

— און דאס וואס איז?

— א קליינינקייט! מאנכע פון אייערע נביאים, אייערע פראַ־פעטען ווערען אין אדלער מגולגל, אין גרויסע אדלער מיט ברייטע פליגלען, נאר אין שוויינען־הויט געקליידט...

און די נביאים אייערע הויבען זיך אין די לופטען; הויך, גאנץ הויך פליהען זיי, דעם הימעל ווילען זיי איינגעמען, דעם כסא הכבוד פארנעמען! אין דער הויך אבער, אין דער טריקעניש שפאלט זיך די שוויינען־הויט. און אז עס מאכען זיך זיי וואונדען און ס'הויבט אן שטארק וועה צו טון, פאלען די אדלער אראפ אין נאסע זומפען אריין, וואו זיי וויקען די הויט זייערע, וואו זיי היילען די שוויי־נען־הויט פון וואונדען...

און אזוי געהט עס ארויף און אראפ, ארויף און אראפ —

נאר מיט אמאל איז די לבנה פארשוואונדען און דער „שבט מוסר" מיט איהר.

אז איך בין אויפגעשטאנען און א ליכט אנגעצונדען, האב איך אויפ'ן טיש א פאסט־קארטעל געפונען:

— איהר זייט געבעטען צו קומען מארגען אויף א פארזאמ־לונג — —

איך האב עס פארברענט.

די פאַרשטויסענע.

א גאנצען מאי — רעגנען און קעלט.

עס האָט זיך געדאכט, עס וועט שוין קיין רעכטער זומער נישט זיין. עס וועט שוין אזוי פרירען און נעצען א גאנצע צייט.

פּלוצלונג, ערב שבועות באווייזט זיך די זון.

— תורה איז ליכט: — האָט דער טאַטע מיט א שטאָלצען נחת געזאָגט, און גענומען זיך אויסזוכען דעם תיקון שבועות אויף ביינאכט.

— לכבוד דעם הייליגען יום־טוב. — פאַרטייטשט די מאמע מיט פרייד און נעמט זיך צום פּוטער־געבעקס.

— געלע חלה וועל איך אייך באקען! — האָט זי אונז צוגע־וואָרפען א בשורה.

און באלד האָט דער אויסגעמישטער געשמאק פון פריש טייג, זאַפערען, צימרינג און נעגעלעך, פון פאַרצוקערט־זויערליכען קעז און צולאָזטער פּוטער פאַרפולט די שטוב.

מיין יונגערע שוועסטער חנה האָט געשוויגען. זי זיצט זיך ביים פענסטער איבער א ראָמאַן, זי לעזט אבער נישט און קוקט עפּעס אומרוהיג אין גאס אריין. אזוי איז זי שוין.

די מאמע רופט זי עטליכע מאָל צו הילף, זי ענטפערט נישט. ארום די ליפּעלעך שפּילט אן איראָנישער שמייכעל. זי שווייגט.

— פוילע זאַך! — ברומט די מאמע, — ביכער־שמיכער... וואָס ווייס זי פון א יום־טוב!

דער טאַטע מישט זיך נישט... אין שטוב־זאַכען מישט ער זיך קיינמאָל נישט אריין... ער האָט דערווייל געפונען און אָפּגעשטויבט דעם תקון שבועות און האָט זיך פאַר'ן באַד צוגעלעגט שלאָפען, מען וועט דאָך אויף־זיין ביינאכט. און די מאמע הערט דעריבער אויף צו ברומען; זי וויל דעם טאַטען נישט וועקען.

זי האָט מיך מיט א וואוּנק צוגערופען, דערלאנגט א פּאָר גראָ־שען, און געהייסען ארויסגעהן קויפען שאוועך (גרינס) אויף דער פּאָדלאָגע, און קאָלירט פּאַפּיר, אויסצושניידען רייזעלעך צו די פענסטער...

איין גאָט ווייסט: עס איז מיר א שאָד געווען איבערצולאָזען די שטוב מיט דער שיסעל סמעטענע, דעם פּארצוקערטען קעז און די שקאָרמיצלעך מיט ראָזשינקעס, אָבער אַליין קויפען, אַליין אויסדינגען און באצאָהלען פּאָר גרינס און פּאַפּיר, איז מ ע ה ר יצר־הרע, — און איך בין אַרויסגעלאָפען פון שטוב.

און נאָך דער פרייד — א שרעקליכע שבועות־נאכט...

חנה, מיין שוועסטער, איז אוועק...

מיר, איך מיט'ן טאַטען, זענען מיר געגאַנגען דאַווענען, די מאַמע האָט זיך פאַר ליכט־בענשען צוגעלעגט... איינגעדרימעלט.

אין דרימעל האָט זי עפּעס א פּייף געהערט, נישט געמאכט זיך דערפון — און דאָס איז פאַר דער שוועסטער חנה א צייכען געווען — זי איז אוועק! צו אונזערע פיינט אוועק...

און אויסגעקליבען האָט זי שבועות, זמן מתן תורתנו...

אַלץ געהט פאַרביי...

אויפ'ן אָרט בלייבט גליק און אומגליק, דאָס גוטע און דאָס שלעכטע... מיר אָבער געהען ווייטער און ווייטער צום אָרט, וואו א ל ץ ווערט פאַרגעסען, און פיליכט אויפ'ם ניי דערמאָנט...

אַלץ, וואָס מיר האָבען דורכגעלעבט, בלייבט ליגען הינטער אונז ווי שטיינער אויפ'ן איבערגעגאַנגענעם וועג... ווי מצבות, אונטער וועלכע מיר האָבען אינ'ם גאַנג אונזערע גוטע און שלעכטע פריינד באַגראָבען...

אָבער חנה'ן קאָן איך נישט פאַרגעסען...

דאָס לעבען, צו וועלכען זי איז געלאָפען, האָט זי צוריק גע־שטויסען. פון זיך אַרויסגעוואָרפען. געשווינד האָט איהר דאָס גע־

האפטע גליק פארבליהט און פארוועלקט. פון די אויסגע׳חלום׳טע בלומען זענען ברענענדיגע דערנער געווארען.

צוריק קומען האט זי נישט געקאנט...

אויפ׳ן וועג איז געשטאנען דאס געזעץ, ווי אויך — צוויי קברים... דעם טאטענס און דער מאמעס קבר...

וואו איז זי?

יעדען שבועות־אווענט באוויזט זי זיך מיר...

זי באווייזט זיך פון גאס, שטעלט זיךביים פענסטער... זי האט מורא, אדער זי האט קיין שליטה נישט אין א אידישער שטוב אריינצוקומען.

מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען קוקט זי דורכ׳ן פענסטער אין שטוב אריין און זעהט מיך איינעם אליין..

דערזעהט מיך און קוקט אויף מיר מיט שרעק, געבעט, און צארן...

איך פארשטעה זי:

— וואו זענען זיי? — פרעגט זי מיט שרעק.

— פארצייט! — איז איהר געבעט.

— און שולדיג — זאגט זי צארניג — זייט **א י ה ר**!

וואס האב איך געוואוסט פון אייער בלוטיגען קאמף מיט יענע?

דו האסט עס געוואוסט; אין חדר געלערענט. **מ י י־נ ע ב י כ ע ר** האבען מיר דערפון קיין ווארט נישט געזאגט...

ביי אייך אין שטוב האב איך א פרעמד לעבען געלעבט; א פרעמד, שעהן־אויסגעטרוימט לעבען, א לעבען פון ביכער ארוים...

האב איך עפעס פאררעטען, און עפעס געפעלשט?

איך האב נאר געלע חלה מיט זאפע־ען אויף אנדער זיס־געבעקס פארביטען... מעשה׳לעך פון „צאינה וראינה“ — אויף ביכער... תחנות — אויף ראמאנען!

אביסעל גרינס אויף א פאדלאגע — אויף פריי, פריש גרי־נעם וואלד און פעלד!...

דאס ענגע, דושנע, פארהאמערטע לעבען — אויף זון און בלו־

ניען, אויף פרייד און ליעבע... און איז עס נאר א חלום געווען, האב איך געליטען!

אבער איך האב איך נישט פארראטען; איך האב אייך נישט געקענט; פון אייערע שמערצען נישט געוואוסט, איהר האט מיר פון זיך קיין ווארט נישט פארצעהלט... צו אייערע סודות נישט צוגעלאזט...

פארוואס האט איהר מיר פון אייער ליעבע נישט דערצעהלט, — פון אייער ליעבע, וואס נעהרט זיך פון אייער בלוט? פארוואס האט איהר מיט מיר פון אייער שעהנהייט, פון אייער אייבינער בלוטיגער שעהנהייט נישט גערעדט?

דאס שעהנע, דאס ליעבע, דאס הויכע, דאס שרעקליך הויכע האט איהר אין זיך פארשלאסען, פאר אייך מענער באהאלטען...

פון מיר, פון אונז, וואס האבען זיך מיט'ן גאנצען פלייש און בלוט, מיט דער גאנצער יוגענד־קראפט צום לעבען געריסען, פון אונז האט איהר פארלאנגט — פוטער־געבעקס, געלע חלה מיט זאפערען!

אונז האט איהר פארשטויסען!

אזוי בייזערט זי זיך.

זאל זי משפט'ן דער, וואס איז איבער די פעלקער און זייערע פארוויקעלטע, בלוטיגע שטרייטען.

ר׳ יוחנן גבאי.

מיד, אנגעהארעוועט פון קהל׳שער ארבייט, איז ר׳ יוחנן גבאי געקומען אהיים. אין דער קיך איז איהם שוין אקעגען־געקומען דער ריח פונ׳ם עסען, פונ׳ם פלייש און די געקאָכטע עפּעל. און ער איז שנעל געגאנגען ווייטער אין דעם צווייטען צימער אריין, דאָרט האָט איהם אָבער דאָס ווייב זיינס, סאָשע, נישט פריינדליך אויפגע־נומען.

— בטלן ! — האָט זי געשריען מיט געבייזער, ווי דער גבאי האָט זיך נאָר געוויזען אויף דער שוועל.

— וואָס בייזערסט דו דיך אזוי ? — האָט זי דער גבאי גע־פרעגט, ווערענד ער האָט זיך אנידערגעזעצט אויף א בענקעל אָפּ־רוהען.

— ער פרעגט נאָך, וואָס איך בייזער מיך ! תמיד ביסט דו פאַרנומען מיט קהל־זאכען און ווען וועסט דו, בטלן, עפּעס טון פאַר דיר ?

— פאַר מיר ? — האָט זיך דער גבאי געוואונדערט — וואָס האָב איך דען פאַר מיר צו טון ? אונזערע קינדער זענען שוין, ברוך השם, זעלבסטשטענדיגע מענשען און אונז אליין, דאכט זיך, פעהלט אויך גאָרנישט... און וואָס האָב איך צו טון ? — ארומקוקענדיג זיך אין שטוב, גיט ער נאָך צו : דאָס בעט זעה איך איז צוגעבעט אָהן מיר, די כלים זענען אויפגעפוצט אָהן מיין הילף ; די ווענט האָב איך אפילו נישט אנגעריהרט, און איך זעה דאָך נישט אויף זיי קיין פּיצעל שפּין־וועבס. דער טיש איז אויך שוין צוגעגרייט. דאָס טישטוך איז ווייס ווי שניי, די גאָפּעל־מעסער און די לעפעל בלישטשען ווי גאָלד. איך זעה אויך א געמאַכטען רעטעך, אביסעל געריבענעם כריין, א פלעשעל בראָנפען...

— הער שוין אויף מיט דיינע גריימען און געה דיך בעסער וואַשען !

— ניין, סאשע, איך וועל מיך נישט פריהער געהן וואשען, ביז דו וועסט נישט אליין מודה זיין, אז איך בין גערעכט. דא אין דערהיים האב איך גארנישט וואס צו טון, אבער דארט אין דעם בית־המדרש האב איך אסך צו טון, ווייל ווער וועט זיך דערמיט אפגעבען, אז נישט איך? אפשר יאשקע קרעמער, וואס האט נישט קיינמאל קיין צייט, אפילו צו עסען? צי אפשר יחיאל דער דארפ־געהער, וואס געהט אוועק פון דערהיים שבת־צו־נאכטס, תיכף נאך הבדלה, און קומט אהיים ערשט פרייטאג אין דער שפעט? צי אפשר ראובן פראצענטניק, וואס לויפט זיך אן א גאנצען טאג צווישען די ארעמע לייט, צוזאמען צונעמען די עטליכע זעקסער־לעך פראצענט? אדער אפשר איינער פון די ארעמע בעלי־מלאכות, וואס מוזען נעבעך שווער און ביטער ארבייטען אויף פרנסה?

— לאמיך שוין געמאך! איך בין שוין נישט בייז...

— שאדט נישט. איך וויים, אז דו ביסט שוין נישט בייז. איך וויל דיר אבער נאך באווייזען, אז איך טו פאר מיינעטוועגען אויך. אט קוק, סאשע, קוק אן מיין ווייסע בארד־און־פאות! מיין נישט, אז איך בין נאך א יונגער מענש. מען מוז זיך שוין מאקע אנגרייטען אין וועג אריין...

— אין וועג אריין? וואס פאר א וועג? — פרעגט סאשע פאר־וואונדערט. זי האט אבער באלד געכאפט, וואס ער מיינט און האט אויסגערופען מיט שרעק: חס־ושלום, חס־ושלום! רעד נישט, רעד נישט! אל תפתח פה לשטן!

— האב נישט קיין מורא, סאשע. דו ביסט שוין אויך עלטער פון צוואנציג יאהר... און וואס וועלען מיר טון, אז מען וועט אונז דארט פרעגען, וואס מיר האבען אזוינס געטאן אויף ד ע ר וועלט? וואס וועלען מיר אויף דעם ענטפערען? אפשר וועלען מיר זאגען, אז מיר האבען דא געגעסען און געטרונקען? און וואס וועט דער אויבערשטער זאגען? דו למשל, וועסט דיך נאך קאנען ריהמען, אז דו האסט עוסק געווען מיט הכנסת כלה...

— זיי שטיל! — בעט זיך סאשע. זי האט מורא, עס וועט איהר שאטען צום שכר אויף יענער וועלט.

— איבער דעם וויל איך אויך טון עפעס גוטס...

— זעהר גוט, זעהר גוט. טו ווי דו ווילסט. געה זיך נאר וואשען...

— נאָך עפּעס — זאָגט דער גבאי ווייטער — געדענקסט נאָך, סאָשע, דאָס זיידענע חופּה־קלייד דיינס מיט די זילבערנע פּאַסען?
— צי איך געדענק!
— אפשר וואָלסט דו עס געגעבען אויף אַ פּרוכת?
— זעהר גוט. איך געה שוין...
— וואַרט, סאָשע לעבען, איך האָב עס שוין אליין גענומען. עס הענגט שוין אויפ'ן אָרון־קודש.
— גנב! — שמייכעלט סאָשע.
צינר ערשט געהט זיך ר' יוחנן וואַשען און עסט מיט אפּעטיט. בענשט און געהט שלאָפען.

ר' יוחנן גבאי איז אַנטשלאָפען געוואָרען, און זיין נשמה איז געפלויגען אין הימעל אריין, און האָט דאָרט איינגעשריבען אינ'ם בוך צווישען די מצוות:
„איך, יוחנן בן שרה, האָב געאַרבייט אַ גאַנצען טאָג אַ הייליגע אַרבייט, איך האָב מיר אין זין געהאַט: איך און מיין ווייב סאָשע זיצען אין אַ שעהן הויז, בשעת, גאָטס הויז, דאָס הייליגע בית־המדרש, איז בויפעליג און באַדאַרף אַ רעפּעראַציע. איך האָב איבער דעם געדונגען בעלי־מלאכות, דאָס הויז צו רעפּערירען. היינט האָט מען אויך געבראַכט צוויי נייע בענק און אַ נייעם טיש. איך האָב אויך געהייסען רייניגען די פּאָדלאָגע, די ווענט און אַלע כלי־קודש. איך האָב אויך אנידערגעשטעלט אַ נייעם לייכטער פאַר'ן עמוד ביי דער מזרח־וואַנט. אויף דעם איז געווען אין דער קאַסע בסך־הכל דריי הונדערט גולדען, דאָס איבעריגע האָב איך געמוזט דערלעגען פון מיין קעשענע — פינף און פיערציג מיט אַכטצעהן גראָשען. אויפ'ן חשבון פון מיין ווייב סאָשע האָב איך געלאָזט מאַכען דאָס זיידענע פּרוכת, חוץ הכנסת־כלה, וואָס זי באַשעפטיגט זיך דערמיט. גאָט זאָל עס איהר געדענקען צום גוטען! אין בית־המדרש איז אַלצדינג געענדיגט געוואָרען גאַנץ גוט. און איך האָב אנגעזאָגט דעם שמש, ער זאָל, חלילה וחלילה, נישט מעהר אריינלאָזען קיינעם נעכטיגען אין בית־המדרש, גאָטס הויז זאָל נישט מעהר זיין קיין שלאָף־שטוב פאַר „אורחי־פרחי". ער זאָל געדענקען צו פאַרשליסען ביינאַכט דאָס בית־המדרש"...

ר׳ יוחנן גבאי׳ס נשמה האט נאך אלץ געשריבען, איז געקו־מען צופליהען אן אנדער נשמה און האט איינגעשריבען אין איהר בוך די דאזיגע ווערטער:

„איך, בערעל בן יהודית, בין שוין א זיבעציגער. אזוי לאנג, ווי איך האב נאר געהאט כח, האב איך געארבייט אויף פרנסה. ווי איך בין אבער אלט געווארען און האב פארלוירען דעם כח, האב איך שוין נישט מעהר געקאנט פארדינען, און האב געמוזט אנ־הויבען געהן אין די הייזער. תחלת איז מיר אפילו נישט שלעכט געוועזן. איך האב שטענדיג געהאט צו עסען. די בעלי־בתים האָ־בען מיך גוט געקענט און האבען מיך געשטיצט. לאנגזאם בין איך זיי אבער נמאס געווארען, און מען האט מיר שוין זעלטענער דער־לאנגט א שטיקעל ברויט! מאנכעס מאל — א טרוקענס, וואס איך האב עס אפילו נישט געקאנט צוקייען, ווייל איך האב נישט מעהר קיין ציין... איך האב איינגעזעהן, אז איך וועל מוזען אין מיין שטאָדט שטארבען פאר הונגער. האב איך מיך אוועקגעלאזט פון מיין שטאדט און בין דא אהערגעקומען. די קעלט איז געווען זעהר גרויס, און איך האב געוואלט געהן אין בית־המדרש אריין נעכטי־גען, אזוי ווי מען איז זיך געוועהנליך נוהג ביי אידען. דער שמש האט אבער פארשלאסען די טיר, און האט מיך נישט אריינגעלאזט. דער גבאי האט איהם אנגעזאגט, ער זאל נישט לאזען קיינעם נעכ־טיגען אין בית־המדרש, גאטס הויז זאל נישט ווערען קיין אכסניא... אצינד שלאף איך אויף דער גאס און די קעלט פרעסט מיר ארויס דעם מארך פון די אלטע פארדארטע ביינער מיינע. איך בין הונ־געריג און עס איז מיר שרעקליך קאלט... פרעג איך דיך, רבונו של עולם, ווער באדארף גיכער האבען דאס בית־המדרש, ד ו אדער א י ך?“

און עס איז ארויס א בת־קול פון הימעל: „רופט ביידע צום בית־דין של מעלה!“

און צו־מארגענס אין דערפריה האט מען געפונען טויט: דעם גבאי ר׳ יוחנן ביי זיך אין דערהיים אויפ׳ן בעט; און אן אלטען ארעמאן — געפרוירען, אויף דער גאס, לעבען דעם בית־המדרש...

מאָטעל פרינץ.

גנוועזן א איד מיט׳ן נאָמען מאָטעל; גערופען האָט מען איהם מאָטעל פרינץ.

א וואלד־ און תבואה־סוחר, א יוצא ונכנס ביי פּריצים, פיהרט ער זיך אביסעל מעשה פּריץ. טראָגט ער זיידענע זאָקען, פאַרבט ער זיך אָפּ די בענקלעך אין שטוב אויף רויט — קיין אנ־דער פאַרב אין שטעדטעל נישט באַקומען — פון קעשענע שטאַרצט איהם אַרויס א רויט פולאַרען טיכעל. און אפילו מעשה הצדקה איז אויך ביי איהם מעשׂה שררה.

א איד, למשל, ווייסט מען, האָט ליעב געגזענגס. ערשטענס, טאָקע א מאכל, צווייטענס — בעלי־הבית׳יש: אי פלייש, אי שמאַלץ אויף פּסח, אי גריווען צו א ציבעלע, און אביסעל פּעדערען צו א קישען קומט אויך צוניץ. אפילו היינט, א איד קומט אין רעס־טאָראַציע אַריין, הייסט זיך אויסרעכענען אלע מאכלים און סוף־כל־סוף הייסט ער זיך געבען א שטיקעל געגזענגס...

האָט פונקט דער רב אין שטעדטעל ליעב געהאַט ענטע־פלייש. א גרויס פּויליש שטעדטעל געווען, און אין גרויס פּוילען הייסט קאַטשקע — ענטע. א איד, א למדן, א ירא שמים און האָט א שוואַכקייט צו ענטע־פלייש. רעדט מען דערפון, קומט עס צו מאָ־טעל פרינץ אין הויז אַריין.

פאַר פּורים איז עס געווען. הייסט מאָטעל פרינץ קויפען און אָנפּאַשען אַן „ענטע" פון רב׳ס וועגען אויף שלח־מנות, און זאָגט אַז, אַז נאָכ׳ן כשר־מאַכען, אַז עס וועט קומען צום פּילען, זאָל מען איהם מודיע זיין.

ערב פּורים געהט מען אין שטוב אַריין אָנזאָגען: עס איז אָנגעקומען די צייט אָנצופּילען די ענטע.

נעמט מאָטעל פרינץ פון שראַנק אַרויס ח״י זהובים פּוילישע

און הייסט זיי אָפּ'כשר'ן, שווענקען זיי אין זיבען וואסערען, און אנפּילען דערמיט די ענטע!

וואָס איז?

מאַטעל פרינץ וויל וויסען, וואָס דער רב האָט ליעבער: ענטע־פלייש צי פּוילישע זהובים...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ערב שבת געהט אמאָל מאַטעל שפּאַצירען איבער דעם שול־געסעל, א זומער־טאָג, נעמט וואָס אמאָל ארוים דאָס רויטע פאַר־לאַרענע טיכעל און ווישט זיך, כלומר'שט, דעם שוויים פון דעם שטערן, און יעדעס מאָל ביים ארויסנעמען דאָס טיכעל, פאַרלירט ער א רולאַן פון קעשענע.

וואָס א רולאַן איז?

אין יענע יאָהרען זענען קיין פּאַפּירען־געלט, קיין באַנק־צעטעל נישט געווען, עובר לסוחר פלעגען זיין — אדומים — גאָלדענע רענדלעך; פלעגען זיי די סוחרים פּאַקען אין פּאַפּירענע טיטען, פאַר'חתמ'ענען מיט זייער חותם און אויפשרייבען די סומע. אזוי פלעגען די טיטען — רולאַנען האָט מען זיי גערופען — געהן פון האַנט צו האַנט אומגעצעהלט. אביסעל מעהר אמונה און מעהר בטחון געווען.

געהט ער און פאַרלירט רולאַנען!

וואָס איז?

ער האָט גענומען אלטע פּוילישע גראָשען און געפּאַקט ווי רענדלעך.

אָרעמע לייט געהען אין גאַס און געפינען. איז ער אן עהרלי־כער מאַן, לויפט נאָך און גיט אָפּ, קריגט ער פון מאַטעל פרינץ א שעהנעם דאַנק און א רענדעל פאַר השבת אבדה. איז אָבער ווער נישט קיין עהרליכער מאַן, פאַלט אויף דער מציאה, באַהאַלט און לויפט אהיים מיט א שמחה — האָט ער געכאַפּט עטליכע גראָשען.

פאַר פסח מאַכט ער אמאָל אזא קונץ:

פּרנס איז ער; זיצט ער אין קהל־שטוב און טיילט מעות־חטין. קומען אידען — אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען מאַכט ער צו איינעם און צום אנדערען: — קמצן, וועסט דיר כאָטש פאַרגינען צו מאַכען א מלבוש אויף יום־טוב?

לאכען די אָרעמע לייט.

ערב שבת הגדול, אָרעמע לייט געהען שפּעט אַרויס פון מרחץ — געמוזט אָפּוואַרטען די בעלי־בתים — זיי קומען אין קהל־שטי־בעל אַריין צום אָרט, וואו זיי האָבען געלעגט די מלבושים, אויס־געטריקענט!... אַ געשריי, אַ ליאַרם, ווער האָט גע'גנב'עט? ווי אַזוי געהט מען אַהיים? מען באַפאַלט דעם בעדער! מאַטעל פּרינץ האָט זיך מכלומר'שט פאַרשפּעטיגט, זאָגט ער, די אָרעמע לייט זע־נען געוועכט, דער בעדער איז אַ שומר שכר און מוז באַצאָהלען.

מילא, אַז מאַטעל פּרינץ פּסק'עט, געהט דער בעדער אין דער צווייטער שטוב אַריין; און קומט צוריק מיט אַ פּאַק מלבושים, נייע פון דער נאָדעל, פון ספּאַדיקעל ביז שיך און זאָקען, קיין אַרבע כנפות נישט פאַרגעסען און איז מלביש ומנעיל די נאַקעטע!

אינמיטען ווינטער, נאָך אַ אַנגעפאַלענעם שניי, מאַכט ער אַזאַ קונץ.

אויף דעם זעלבען שול־געסעל, אָרעמע לייט אין די קליינע הייזלעך כאַפּען זיך אויף אין דערפריה, גראַבלען זיך קוים אַרויס פון די שמאַטעס, אין וועלכע זיי האָבען זיך איינגעוויקעלט, גיסען אָפּ נעגעל וואַסער, טוען זיך אָן, ווילען געהן צו ותיקין און דער־נאָך — אין מאַרק אַריין פאַרדינען, וואָס דער ליעבער נאָמען וועט באַשערען, — די טיר עפענט זיך נישט. מוז זיין פון דרויסען פאַר־שפּאַרט, פאַרשמידט, אַ פראָסט אַ שאַרפער, מען פּראָוווט נאָך אַמאָל דיר טיר, זי לאָזט נישט נאָך, באַפאַלט אַן אימה. שרייט מען, שרייען די מענער, שרייען די ווייבער, קינדער מאַכען אַ יללה. דאָס גאַנצע שול־געסעל שרייט, דערהערט מען אין אַלע געסלעך, שפּרינגט מען פון די בעטען אַרויס, לויפט מען פון די שטיבער, קומט מען אין שול־געסעל אַריין. —

ביי יעדער טיר שטעהט אַ קלאָפּטער האָלץ!

דאָס האָט מאַטעל פּרינץ געהייסען אָנפיהרען פון וואַלד אי־בער נאַכט, אַ שניי איז אַנגעפאַלען אַ גרויסער, האָט קיין בן־אָדם נישט געהערט...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאָל, מאַטעל פּרינץ קומט מיד פון וואַלד, לעגט זיך פאַר'ן עסען אָפּרוהען, און שלאָפט איין מיט'ן קלער וואָס פאַר אַ

גיי צדקה־שפּיצעל ער זאָל אָפּטון — עפּענט זיך די טיר, קומען אריין צוויי שמשים פון חברה־קדישא און חברה־נושאים און זאָגען:

— זיי וויסען, מאַטעל פּרינץ, אז דו ביסט נפטר געוואָרען.

ענטפערט ער געלאַסען:

— ברוך דיין אמת!

זאָל מען פרעגען: ווער איז מוכן ומזומן לחיי עולם הבא? וועט קינד און קייט ענטפערען:

— מאַטעל פּרינץ!

וואָס האָט אזא איד מורא צו האָבען?

געהען זיי נעהנטער צו, שיטען אויס אביסעל שטרוי פון די קעשענעס, הויבען איהם אָפּ, צינדען ליכט צוקאָפּענס און געהען ארויס.

איינער זאָגט: ער נעהט קויפען תכריכים.

דער צווייטער: ער געהט שוין באַשטעלען א מצבה.

אויפּשרייבען וועט מען, נישט מעהר, ווי „מאַטעל פּרינץ".

טראַכט ער ביי זיך: נענוג!

ער וויל א קלער טון, פאַרוואָס ער זעהט נישט קיינעם פון די בני־בית...

וויל זיך דערמאָנען, צי האָט ער זיך מיט זיי געזעגענט, געזאָגט צי נישט געזאָגט ודוי, — קומען אריין צוויי משונה'נע געשטאַלטען, נישט קיין מלאכים, נישט קיין מענשען, נישט קיין חיות, און מיט פליגעלעך דינע, ווי ביי פלעדער־מייז, פרעגען זיי איהם:

צי ער וויל שוין איז גן־עדן אריין?

פאַרגעסט ער אַן אלעם און שמייכעלט:

— מהיכא תיתי...

הויבען זיי איהם אויף און ציהען איהם דורך דורכ'ן קוימען אויפ'ן דאַך ארויף.

ווייסט ער, אז דער קוימען איז שוין לאַנג נישט גערייניגט, קומט ער ארויס — א שוואַרצער.

— פרעגט ער:

— פאַרוואָס קומט דאָס מיר?

זאָגען זיי:

— מען קומט נישט אין גן־עדן אריין, ביז מען ווערט נישט פארשווארצט!...

מילא, אז אזא דין!

— צינד, זאגען זיי, וועלען מיר פליהען — ארויף, מיר — אויף די פליגעל און דו — אויף וואס?

פליהט צו איהם אויפ׳ן דאך ארויף דער בעזעם, וואס שטעהט ביי איהם אין פארדער־הויז, ארעמע לייט, וואס קומען, זאלען זיך אפווישען די שטיוועל, און זיי זאגען:

— זעץ דיך רייטענדיג!

דער בעזעם איז נישט קיין ריינער, מילא, מען מוז איבער־קומען.

אזוי איז דער מנהג, זאגען זיי, — כל־זמן די נשמה האט נים איהרע אייגענע פליגעל, רייט זי ארויף אויף א בעזעם.

און זיי נעמען איהם אין דערמיט אריין, און מען פליהט...

— מען וועט נאך אזוי לאנג פליהען?

זאגען זיי:

— צום הימעל איז נאך ווייט!

דאס ווייסט ער, עס מוז געדויערען, פליהט מען ווייטער. פרעגט ער:

— וואו האלטען מיר אין לוח?

זאגען זיי:

— ערב סכות!

און פרעגען: צי ער וויל זיצען אין סוכה.

א מת איז אפילו פטור מן המצוות, אבער פארוואס נישט?

— מהיכא תיתי! — זאגט ער.

און ווי ער זאגט עס, שווימט זיי אנטקעגען א סוכה מיט ווענט, מיט סכך.

— דוד המלך׳ס סוכה! — זאגען זיי.

נעהט ער אריין מיט פרייד און זעצט זיך.

— וועלען קומען — פרעגט ער — אושפיזין?

און איידער מען ענטפערט איהם, פאלט אויף איהם איין די סוכה, די ווענט מיט׳ן סכך און מען שלעפט איהם קוים ארויס א צושלאגענעם, א צוקיילטען און א פארשיטען מיט ווייסען שטויב אויפ׳ן שווארצען רוס פונ׳ם קוימען.

פרעגט ער: פאַרוואָס קומט עס מיר?

ענטפערט מען איהם:

— מען קאָן אנדערש נישט קומען אין גן־עדן אריין, ביז מען ווערט נישט צוקיילט און צובייזט.

גיט ער זיך אונטער מיט הכנעה, פליהט מען ווייטער.

שטעלען זיי זיך אָפּ.

— שוין?

זעהט ער גאָרנישט.

זאָגען זיי, אַז כאָטש ער זעהט גאָרנישט, איז דאָך שוין נישט ווייט פון גן־עדן, און דעריבער מוזען זיי איהם צובינדען די אויגען.

— נאָך וואָס?

יעדער צדיק, גיבען זיי איהם צו פאַרשטעהן, האָט פּראָוו צו זעהן נאָר זיין חדר, ערשט שפּעטער, אַז צדיקים קומען צו גאַסט און פאַרבעטען צו זיך, קאָן מען זעהן דעם גאַנצען גן־עדן, און אזוי, ווי זיי ווערען מוזען אדורך דורך חדרים פון אנדערע צדיקים, מוז מען איהם די אויגען פאַרשטעלען.

לאָזט ער זיך. נעמען זיי איהם אַרוים דאָס רויטע פּולאַרענע טיכעל, בינדען איהם די אויגען צו, און מען פליהט ווייטער. און מען שטעלט זיך ווידער אָפּ.

— ביסט שוין אין דיין חדר.

— בינדט מיר — בעט ער זיך — די אויגען אויף!

זאָגען זיי:

— באַלד!

פריהער מוז מען אַלץ מכין זיין.

קודם איבערטון.

רייסט מען איהם פון לייב אַראָפּ די אַלטע מלבושים און מען טוט איהם אָן אַנדערע, זאָגענדיג:

— דאָס זענען דיינע בגדי מלכות.

זיי רייסען אפילו, די בגדי מלכות... מן־הסתם דאַרף אזוי זיין!

זעצט מען איהם און מען זאָגט:

— דאָס איז דיין גאָלדענער שטול!

מען רוקט איהם עפּעס אַרונטער אונטער די פיס.

— דאָס איז דיין פוס־בענקעלע.

מען טוט איהם עפּעס אָן אויפ'ן קאָפּ.

— דאָס איז דיין גאָלדענע קרוין!

מען רוקט עפּעס פאַר איהם צו.

— דאָס איז דיין טיש מיט לויתן און יין המשומר!

און פּלוצים דערהערט זיך פון אלע זייטען א געלעכטער, אבער א געלעכטער, מען האלט זיך ארום, זעהט אויס, פאַר די זייטען. מען פּלאצט פאַר געלעכטער.

גיט ער א ריס אָפּ דאָס טוך פון די אויגען: שטעהט פאַר איהם א הילצערנער קיך־טיש, און אויף צינערנע הקדש־טעלער ליגען אין א סמאָלע שוואַרצע שקצים ורמשים...

אויפ'ן ליב האָט ער מלבושים פון חזיר־האָר, דאָס בייסט; אויפ'ן קאָפּ — אן אלטע שלאָף־מיץ, אונטער די פיס — אן אויסגע־לאָשענעם פייער־טאָפּ, און זיצען זיצט ער אויף א שטול מיט — א לאָך אין דער מיט...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

כאַפּט ער זיך אויף פון חלום, זיצט איהם צוקאָפּענס דער מרא דאתרא, נאָך א נדבה געקומען און דאָ געוואַרט, ער זאָל זיך אויפכאַפּען.

דערצעהלט ער איהם כהויה, וואָס עס האָט זיך איהם גע־חלומ'ט: — רבי, — קרעכצט ער, — פאַרוואָס?

לאָזט דער רב אראָפּ די לאַנגע ברעמען, קלערט א ווייל און ענטפערט מיט א שמייכעל:

— וואָס דען מיינסטו, מאָטעל? אז מען גיט צדקה מיט א גע־לעכטערל, איז דער גן־עדן — חוזק!

פון דאַמאָלט אָן האָט מאָטעל געגעבען נאָר מתן בסתר.

מיט דער צייט האָט מען איהם גערופען נישט מעהר ווי מאָטעל.

דער נאָמען „פּרינץ" איז פאַרגעסען געוואָרען.

דער שפּילער.

(אַ פּורים׳דיגע מעשה, נאָכדערצעהלט אייזיק מאיר דיק).

אמאָל זענען די דורות נישט אזוי אָפּגעריסען, נישט אזוי פאַר־יתומ׳ט געווען. א דור איז געווען א רינגעלע אין דער קייט, וואָס הויבט זיך אָן מיט אדם וחוה און וועט זיך ענדיגען אין אלף הששי... און האָט, ווען עס איז, איבער וואָס עס איז, א רינגעלע א צאַפּעל געטאָן, האָט אָנגעהויבען ציטערען די גאַנצע קייט, האָבען זיך אַלע רינגען געוועקט: די אבות, די מאמע רחל און אַנדערע...

אויסער דעם שטענדיג אָפענעם הימעל, וואָס מען האָט, אויב מען האָט איהם נאָר מיט א קופערנעם דרייער נישט פארשטעלט, מיט׳ן בלויזען אויג געזעהן, — אויסער אליהו הנביא, וואָס פלעגט זיין א היימישער מענש, א בן־בית ביי א איד: צווישען די אוש־פּיזין אין סוכה, צו „שפוך חמתך" ביים סדר, אויף דער פּאָטער־שטול צו „וכרות". און אויף אַלע ירידים, און יעדעס מאָל, ווען דער חלף האָט זיך געלעגט אויפ׳ן האלז... און אויסער גוטע מלאכים.— האָט מען אייביג טאַטע־מאַמע געהאַט. לעבען זיי — ווער שמועסט פון א כבוד, און, חס ושלום, נישט — האָט מען א מצבה, אָנצו־שפּאַרען און אָפּצוקיהלען א ברענענדיגען קאָפּ, א קבר — צום אויס־וויינען דאָס פארביטערטע האַרץ, און א שוכן־עפר, וואָס הערט, וואָס זעהט און שווייגט נישט, נאָר מיהט זיך פאר אייך...

און נישט שטענדיג דאַרף מען זיי בעטען: נאכט אויף נאכט קומען די טויטע אין דער לעבעדיגער שטאָדט אריין. אין שול אריין געהען זיי, דאַווענען, לייענען, אָפּרעכטען חצות... געהט א בר־מנן א היימישען לאָדען פאַרביי, הערט ער א קרעכץ פון א שווער האַרץ ארויס, א זיפץ פון א צובראָכען געמיט, פארשטעהט ער איהם: לעבעדיגע און טויטע רעדען איין שפּראַך. דאַווענען פון דעם זעלבען סידור ארויס... מאַכט זיך דער בר־מנן א קניפּעל אין די תכריכים.

און, אַז ער קומט צוריק אין זיין רוה אריין, דערמאַנט ער זיך, און מיהט זיך, און טוט וואָס ער קאָן, וואָס מעגליך איז. און וואָס איז אין יענע געבענשטע צייטען נישט מעגליך געוועזן... גאַרנישט, אפילו זיך אויסלערנען אַ פּרעהליכען „שושנת־יעקב" — ביי אַ בר־מנן!

איך וויל אָבער נישט כאַפּען די פיש פאַר דער נעץ. דאָס געהער שוין צו דער זאַך — צו דער מעשה פון רב אברהם'ל שפּילער. אַ מליץ יושר זאָל ער זיין פאַר מיר און פאַר אַלע, וואָס דערצעהלען פּורים'דיגע מעשה'לעך, אויב נאָר נישט אויסגעטראַכטע...

און געוועזען איז רב אברהם'ל אַ שפּילער, נישט קיין קלעזמער. ער איז געקומען צו דער מדרגה, צו וועלכער, אַלע, פּילייכט, בענקען, אָבער זעלטען, ווער עס זאָל דערגרייכען: ער האָט פון פּידעלע קיין פּרנסה נישט געצויגען, דערפון נישט געלעבט...

אַז מען האָט נישט קיין גרויסע אויגען, קיין בייזען האַלז און קיין אויפגעריסען מויל, — אַז „אבי־וואָס" איז אַ מאכל, קאַלט וואַסער — אַ משקה, שינעט און קיטיי — אַ מלבוש, — האָט אַ ביילע־באַשע אַ קלייטעל, איז מען יוצא פאַר עולם־הזה, שפּילט מען לשם מצוה, לשם שמים; איז מען אַ שפּילער פאַר זיין ליעבען נאָמען — פאַר גאָט, און אַזוינער איז רב אברהם'ל געוועזן...

מוצאי־שבת שפּילט זיך רב אברהם'ל זיינע זמירות... זיצט ביילע־באַשע, זיין שפּייזערין, און שעפּט זיך אָן מיט נחת, מיט חיות אויף אַ גאַנצע וואָך... שטעהט אַן עולם אין גאַס און הערט אונטער, און די נשמות זאַפּען זיך מיט זמירות אָן. אַפּטמאָל ווערט דער נגון אונטערגעכאַפּט: אַ גאַס איז פּלוצלונג געהויבען געוואָרען, אַ שטעדטעל זינגט אַ זמר...

און אַ גאַנצע וואָך — ביילע באַשע זיצט אין קלייט, דאָס שטעדטעל איז פּאַריאַגט, — און אין שטיבעל פון ד' על ד', ביי אַ קליין טישעל, פאַר'ן קליינעם פענסטערל, זיצט זיך איינער אַליין רב אברהם'ל; מיט'ן האַרץ צום הימעל, מיט'ן אויג צו דוד המלך'ס תהלים'ל: שירות ותשבחות זינגען די ליפּען און ציטערען פאַר תענוג, און די אויסגעשטרעקטע האַנט קלייבט איבער די סטרונעס פון פידעלע, וואָס ליגט פאַר איהם אויפ'ן טיש... קלינגען די סטרונעס פאַר די ווערטער קליינע, ווייסע פליגעלעך אויס; פליהען זיי הויך, הויך. און רב אברהם'ל גלעט זיך מיט דער האַנט די שניי־ווייסע באָרד; זיין איינציגער תענוג...

עפענט זיך נישט דרייסט דאָס קליינע טירעל, בויגען חתן־כלה איין די קעפּ, זיי זאָלען זיך נישט אָנשלאָגען, און קומען אריין, און שטעלען זיך אָפּ פאר רב אברהם'לען גערויטעלט און פארשעמט, און רב אברהם'ל שמייכעלט, ער ווייסט שוין, וואָס מען מיינט: שוין יאָהרען פאר'קנס'ט, אָנגעזאָמעלט קוים אויף א טלית, די חופּה איז גרייט, נאָר אויף קלעזמער האָט פארפעהלט... שפּילט שוין רב אברהם'ל אויף אַן אָרעמער חתונה; האָט ער, נאָך איידער ער קויפט א נייעם לוח, — א סנדקאות, צו דער צייט — א פדיון הבן, ער איז א כהן אויך — איין מצוה לויפט נאָך דער צווייטער. נישט אין דעם אָבער געהט עס.

דער עיקר איז ביי רב אברהם'לען פּורים...

א פּורים־שפּילער איז ער — פאר אָרעמע לייט...

פאראַן הייזער, וואו די שעהנע אידען מיט די רויטע פּאַטשיי־לעס שמעקען נישט אריין, וואו עס באווייזט זיך קיין קלעזמער, און קיין פּורים־שפּילער טרעט נישט איבער דער שוועל... וואו די חלה איז אָהן זאָפּערען, די סעודה אָהן פרייד, און אָפטמאָל אָהן חלה...

עפענט זיך די טיר, קומען אריין רחמנות'דיגע מענשען „תומכי עניים", ברענגען זיי צו עסען און צו טרינקען, בענשען די אָרעמע לייט די ליעבע מענשען פאר די צדקה, און אויך אַלע ליעבע געסט פון פּורים־באַל, וואָס גיבען די מעגליכקייט, צו טון די צדקה, און לויבען זיין ליעבען נאָמען, וואָס האָט גוטע מענשען באַשאַפען, און זעצען זיך עסען און טרינקען... און דאָך — איבער די אָרעמע איינ־געפאַלענע באַקען רינען פליסען טרערען, געזאָלצענע, ביטערע... נישט זיס איז קצבה־ברויט, נישט געשמאַק איהר געטראַנק... און ווי לאַנג איז, אַז זיי זענען די געבער און אַנדערע די נעמער געוועזען? און עס הייבט אָן די טרער צו שטעכען אין אויג, די ביטערקייט — זיך צו זאַמלען אין האַרץ, און א אידענע פארשטעלט זיך דאָס פּנים מיט'ן פאַרטוך; א איד וואַרפט דורכ'ן פענסטער צום הימעל אַרויף א טענה... און ווער יונגער איז, כאַפּט און ציהט צוזאַמען די האַנט אויף א פויסט. קומט אָבער אריין ר' אברהם'ל מיט'ן פידעלע. די ליכטלעך ווערען מיט אַמאָל ליכטיגער, אויגען לייכטערען זיך, אויף די פּנים'ער באווייזט זיך א שמייכעלע, פארשעמט, פאַר'יתום'ט, נאָך פאַרטרערט, רב אברהם'ל אָבער שפּילט שוין „שושנת יעקב"

— גיסט זיך קלינגענדיגער בוימאויל אין הארץ אריין — ארעמקייט איז קיין שאנד, איין ברודער ביים צווייטען נעמט, דרעהען דרעהט זיך דאס רעדעל... און ארויס געהט אברהם'ל מיט פינקעלדיגע אויגען באגלייט, און קינדערלעך, מיט קרומע פיסעלעך, ווי די רעגענבויגען, און צאפעלדיג־פלאמענדיגע אויגעלעך, ווי פלעמלעך כשר'ע, לויפען איהם איבער די גאסען נאך, פון טיר צו טיר, פון שטוב צו שטוב... און ערשט שפעט, גאר שפעט — ארעמע לייט, קיין עין־הרע, מעהרען זיך, — אנגעלאדען מיט ברכות, מיט א הארץ איבערגעפילט מיט גוטער, שטילער פרייד פון געטוענע מצוות — טרעט נאך רב אברהם'ל אפ ביים רב מיט דער רבי'צין, אהן וועלכע א מעשה איז גאר קיין רעכטע מעשה נישט...

און איבער דער צייט זיצט ביילע־באשע געדולדיג און ווארט. דאס הארץ זאגט איהר, און אברהם'ל לייקענט נישט, אז זי האט א חלק, א גרויסען חלק אין דער מצוה; אבער א קליין ביסעלע בענקען איז קיין עולה נישט...

און ביים קליינעם טישעלע, פאר'ן קליינעם פענסטערל, זיצט די פארבענקטע אלטיטשקע און שמייכעלט... קוקט מיט די אלטע, מאדנע לאבענדיג־וויינענדיגע אויגעלעך אין דער טונקעלער גאס אריין, און פון אונטער'ן שטערנטיכעל קריכען די אויערלעך ארויס און הערען זיך איין... צי איז עס נישט ער דארט מיט'ן פידעלע? נישט פון זיין שושנת יעקב דער צוגעשוואומענער קלאנג?... און די ליפעלעך ריהרען זיך קוים־קוים אין שטילען געבעט: זאל ער זוכה זיין מיט'ן פידעלע אקעגען צו געהן משיח'ן, שפילען איהם א מארש...

דאמאלט האט מען אין משיח'ן געגלויבט, אויף משיח'ן, כאטש ער זוימט זיך, יעדען טאג געווארט.

— אבער פארוואס זוימט ער זיך אזוי לאנג? — פרעגען די אלטע ליפען; דאס מאל — נישט אויף משיח'ן: די האלאבצעס זענען קאלט, די ליכטלעך — רויכערען זיך, צאנקען, געהען אויס און אברהם'ל איז נישטא.

ביילע־באשע לויפט אין מארק אריין. א שווייגענדיגע נאכט. דורך די פארהאמערטע לאדען רייסט זיך נישט ארויס קיין קלאנג, קיין שטראל. דאס שטעדטעל שלאפט.

דער הימעל איבער איהם וואכט, מיט טויזענטער, טויזענטער אויגען, אזוינע ריינע, אזוי קלארע. — אבער וואו איז אברהם'ל?

— פאַרוואָס פאַרשפּעטיגען זיך די טריט פון אברהם׳לען?

אַזוי פרעגט אויך דער אַלטער רב, מיט׳ן צושראָקענעם ציגענ־בערדעל, און זיין שרעקיגער קול וועקט די רבי׳צין פון דרימעל און דאָס קליינע קעפּעל, וואָס האָט זיך אין דער לופט, ווי אַן אומרוה געוויגט, שטעלט זיך אָפּ. וואו קאָן ער זיין? דער דנאָ פון פלעשעל משקה איז אַרויסגעשוואומען, האַלבע נאַכט קלינגט דער הייזע־ריגער אַלטער זייגער אויס און אברהם׳לען זעהט מען נישט... כאַפּט אויף זיך די קוטשמע דער רב, די רבי׳צין — די טערקישע שאַל, לאַמטערען גרויסע — די קוים ערוועקטע שמשים, לויפט מען אין גאַס אַריין, טרעפט מען ביילע באַשע׳ן, רעדט מען נישט אַ וואָרט און מען לויפט ווייטער, אין פענסטער און טירען קלאַפּט מען, נישטאָ ביי אייך ר׳ אברהם׳ל? קומען קינד און קייט פון די שטי־בער אַרויס און מען זוכט אברהם׳לען...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און אברהם׳לען האָט, ווירקליך, אַ סבה געטראָפען. ווען נישט „שליחי מצוה...“ גאָט ווייסט, צי איך וואָלט אייך היינט די מעשה דערצעהלט; עס וואָלט אַ צו טרויעריגע געשיכטע געוועזען, און טרויעריג זאַכען האָט איהר נישט ליעב...

אַהיים, צו זיין ביילע־באַשע׳ן, געהט רב אברהם׳ל. אביסעל טאַנצען די פיסלעך אונטער, דאָס אַלטע, גרויע קעפּעל וויגט זיך: פּורים, און ער וועט נישט אָפּזאָגען קיין אָרעמאַן, וואָס הויבט אויף צו איהם דעם כוס... ער האָט זיך שוין צו ביילע־באַשע׳ן פאַר־בענקט, עס פאַרדריסט איהם. וואָס ער קאָן נישט משנה מנהג זיין און מוז, פאַרביינעהענדיג, אויף אַ ווײַלע אָפּטרעטען ביים רב. ווײַל ער זיך פאַרקירצען דעם וועג, געהט ער דעם פּאָליש, פאַר דער שול, אַדורך, ווי געזאָגט, — שליחי מצוה. קומט ער אין פּאָליש אַריין דערהערט ער קולות פון שול: געלעכטער, געזאַנג, אַ שאַרען מיט טאַנצענדיגע פיס. נבהל ווערט ער ונשתומם. נישט אַנדערש, טראַכט ער, נייערט וואוילע יונגען האָבען זיך אין שול אַריין פאַר־כאַפּט, כאַפּט איהם אָן דער חלול הקודש ביים האַרץ, צינדט זיך אָן אין איהם דער צאָרן. און אַ כהן איז ער, אברהם׳ל, גיט ער זיך אַ שפּאַר אַריין אין טיר, דער אַלטער שלאָס גיט אביסעל נאָך, אברהם׳ל שפּאַרט זיך מיט אַלע קרעפטען אין שפּאַרע אַריין און בלייבט — פאַרשטאַרט פאַר שרעק: מתים זענען עס געוועזען!

און א געמורמעל ווערט אין שול: רב אברהם׳ל, רב אברהם׳ל!
און אלע אויגען ווענדען זיך, טייל — צו אברהם׳לען, אנדערע — צו א הויכען, הויכען איד, מיט א גרויער, שניי־ווייסער בארד. און די אויגען, אויף אברהם׳לען פארקוקט, קוקען לייטזעליג און ליעב, און די אנדערע, צום הויכען, הויכען איד געווענדט, ווארטען אפ זיין ווארט, הענגענדיג אויף זיינע בלויע ליפען... נישט לאנג האבען זיי געווארט. מיט שטילע טריט לאזט ער זיך צו אברהם׳לען צו, און שטיל ווערט אין שול, אז מען הערט, ווי די מצה־שמורה ציטערט, פון א ווינטעל, דורך אן אויסגעשלאגענע שויב געוויגט... און אין דער שטילקייט דערהערט זיך דעם הויכען־הויכען אידם קול, ווי ער צושפרייט מיט דער לאנגער רעכטער האנט די שניי־ווייסע בארד, און זאגט צו איהם: פארכט דיך נישט, אברהם׳ל! מיר וועלען דיר קיין בייז נישט טון; מיר האבען זיך דא, ווי אלע יאהר, געפרעהט, א זמר געזונגען, א טענצעל געכאפט; עס איז דאך פורים — א יום־טוב, וואס וועט נישט בטל ווערען!
שטעהט אברהם׳ל אין שפארע אריינגעדריקט, און קוקט מיט גרויסע אויגען און טראכט: מארגען וועט מיר קיינער נישט גלויבען, אז איך בין דא געוועזען, דאס געהערט און דאס געזעהן. ציטערען די ליפען און גיבען קיין קול נישט ארויס. לעזט איהם דער הויכער־הויכער בר־מנן זיין מיין פון פנים אראפ, ווינקט ער צו א מאגערען, און דעריבער — נאך העכערען איד, קומט ער, שטיל־שווייגענדיג, צו.
— מיר ווילען דיר — זאגט דער רב — פאר די לעבעדיגע א ווארט־צייכען געבען, ווילען זיי דיר גלויבען. אט דער איד איז דער ערשטער קהל׳שער חזן פון שטעדטעל; איך וועל איהם בע־טען, וועט ער דיך א נייעם „שושנת יעקב" לערנען.
דער מאגער־הויכער שאקעלט מיט׳ן קאפ אויף „יא".
— נייערט, — גיט צו דער ערשטער רב פון שטעדטעל,—נישט מיט׳ן קול וועט ער דיך לערנען. ער האט זיך, לא עליכם, ביים לעצטען נעילה־קדיש פארקיהלט, און מיט א שטומען ודוי אוועק־געגאנגען פון דער וועלט. מיט׳ן פינגער וועט ער דיך לערנען...
טוט דער ערשטער חזן דעם ווילען פון ערשטען רב, שוועבט זיין פינגער אין אויר און שוועבט. דא טאנצט ער מיט א ברען, דא ווערט ער פארציטערט, און פאר גרויס דבקות — ווי פאר־

שטארט; דא רייסט ער זיך אין די עולמות העליונים אריין, מיט טענות פון איוב, מיט צער און צארן, און אט צאפעלט ער, וואר־טענדיג אויף א תשובה פון דער הויך וועגען טויט און לעבען...

אזוינס האט נאך רב אברהם׳ל נישט געהערט. ציהט ער זיך מיט דער גאנצער נשמה צום זינגענדיגען פינגער; זאפט ער מיטביידע אויערען דעם נגון, וויל ער אויפ׳ן פידעלע פרואווען נאכ־שפילען, כאטש א טאן כאפען, קאן ער נישט, אין שפארע פאר־שפארט, אויסשטרעקען די האנט... און דעם חזן׳ס פינגער שוועבט אליץ און שוועבט, און נגינה גיסט זיך פון איהם און גיסט...

און אין דערפריה, אז דער שמש איז געקומען עפענען די שול, און האט איהם פון שפארע באפרייט, איז רב אברהם׳ל אפגעשפרונ־גען אין מיט פאליש אריין, און, נישט ענטפערענדיג דעם צושראקע־נעם שמש א ווארט, — מיט פארציטערטע הענט צוגעדריקט דאס פידעלע אין דער נאך איבער נאכט ווייסער געווארענער בארד אריין, און האט אנגעהויבען שפילען! דערהערט ביילע־באשע, דערהערען רב, רבי׳צין און די אלע, וואס האבען איהם אין אלע הייזער גע־זוכט, און לויפען זיך צוזאמען; קומען ותיקין דאווענען און שטע־לען זיך אפ, און רב אברהם׳ל שפילט אליץ און שפילט...

אַ קשיא אויף יענע לייט.

איהר האָט דען געקענט אַ אמת'ן קאַרגען, אַ קאַרגען ווי עס דאַרף צו זיין? ניין? ביי אונז איז אַזוינער געוועזען! געהייסען האָט ער: ר' תנחום.

אַ מענש האָט געהאַט אוצרות! עס האָט דען עמיצער גע־וואוסט, וויפיעל? עס האָט דען עמיצער געצעהלט? נאָר פולע פע־סער מיט רענדלעך אין קעלער!

און דער מענש האָט נישט געוואוסט פון קיין נדן פאַר אַ קינד, נישט געגעבען קיין חתונה־הוצאות, קיין שדכן אויף זיך נישט גע־נומען, אלץ — נאָכ'ן טויט! ביים לעבען קיינעם נישט אַ העלער! לייט האָבען זיך דאָך געלאַקאָמעט אויף דער ירושה און מען האָט זיך מיט איהם משדך געווען.

זיינע קינדער האָבען שוין אין פאַרשידענע קהלות געלעבט ווי מענשען, באַזונדער; אָדער ביי שווער און שוויגער אויף קעסט. ער אַבער מיט'ן ווייב חיה־שרה — זיי זאָלען מיר עס דאַרט מוחל זיין! — האָבען געלעבט טאַקע, ווי די הינט!

וואָס זיי זענען עלטער, זענען זיי דאַרער, אויסגעטריקענטער און קאַרגער געוואָרען! פון קיין דינסט האַלטען, איז נישטאָ וואָס צו רעדען; פון קיין נדבה געבען — אודאי נישט... זעהט איהר, אַ זעלנער אויף שבת, אפילו צוויי! נאָר ווער האָט געוואָלט צו זיי געהן שטאַרבען שבת פאַר הונגער?

אלול־צייט, אַז מען האָט געגעבען דעם ערשטען בלאָז פון שופר, איז ר' תנחום קראַנק געוואָרען פון שרעק — ס'טייטש, די קערה געהט! און האָט זיך קוים אויפגעהויבען צו „כל נדרי".

געזאָגט האָט ער, אַז דאָס רעגענוועטער שאַדט איהם...

ווער האָט איהם געגלויבט!

עולה תורה איז ער געוועזען פון איין שמחת־תורה צום צווייטען! און מנדר געוועזען — „מתנה"!

מיינט נישט, ער האט זיין ווארט נישט געהאלטען ? חס־ושלום! אפגעגעבען !

פאר דער מתנה, האט דאס ווייב זיך ערגעץ געבארגט א נאַדעל־פאדעם און פארלאטעט די בית־המדרש האנטיכער ; פארצערעט אמאל, מיט אן אויסגעבעטעלטער זייד, אן אלט פרוכת !...

אויף הויז־האלטונג פלעגט ער איהר געבען צוועלף גראשען א טאג. פון דעם פלעגט נאך חיה־שרה אפשפארען וועלכען גילדען, אוועקצובארגען די זיצערינס אויף וואכען־געלט !

אויב עס איז מעגליך, — איז ז י קארגער געווען פאר איהם.

ביי זיי איז שמחת־תורה ערגער געוועזען, ווי תשעה־באב ביים ערשטען שלעפער.

דערביי האבען זיי נאך שלעכט געלעבט, געשאלטען זיך מיט טויטע קללות !

זי האט געשריען, אז ער שטעלט זי מיט'ן טאביק־שמעקען בדיל־הדל, כאטש ער פלעגט קיין איד קיין שמעק־טאביק נישט געבען, כאטש ער אליין האט אויך פיער מאל געהאט א ישוב, איידער ער האט מחיה געווען די נאז.

ע ר ווייטער, פלעגט געוואלדעווען, אז זי איז אן אויסברענגעריין !

א אידענע — פלעגט ער זאגען — וואס האט אויסגעגעבען אלע קינדער, דארף שוין נישט קיין ברוסט־טיכעל, מען מעג אויסטעפען די זילבערנע פעדעם און פארקויפען.

ביי דער גאנצער קארגשאפט, האט ער זיך אבער נישט געקאנט אפזאגען גאר אינגאנצען פון טאביק, אזוי ווי זי — פון ברוסט־טיכעל !

ער האט שוין אהן טאביק נישט געקאנט אפהוסטען, און זי טראגט שוין דאס ברוסט־טיכעל מכמה שנים, זייט זי האט חתונה געהאט ! עס איז נאך געווען א ירושה פון דער עלטער־באבען !

און דעריבער האט מען זיך געקריגט גאנצע טעג, געשאלטען זיך און ארומגעיאגט.

און געיאגט האט מען זיך פאמעלער, אויף די נעגעל, מען זאל, חס־ושלום, נישט אפרייבען די פאדעשוועס.

און האט שוין איינס דאס צווייטע דעריאגט, האט מען ערשט

מורא אנצוכאפען ביי א פאלע, מען זאל זי נישט אפרייסען! מען זוכט אנצוכאפען א נאז, א פנים!

ביינאכט, האט מען זיך געיאגט בארוועס און אין דער פינס־טער.

שבת — ביי די האלב־גראשעדיגע ליכטלעך, ביי וועלכע זי פלעגט בענשען.

פאר דאס האט מען דעם האלז נישט געקארגט, און געשאלטען און געשריגען אויף וואס די וועלט שטעהט.

דאס גאנצע שטעדטעל פלעגט באלעגערען די פענסטער!

מען פלעגט זיך אנדערצעהלען פון זיי מעשיות; ביי די זייטען צו האלטען, זייער קריגען זיך.

ער, למשל, וויל זי איבערשרעקען. אט, אט, — זאגט ער — רופט ער אריין אז ארעמאן און גיט איהם אוועק א גאנץ האלב ברויט, וועט זי „פלאצען“. זי ווייטער פלעגט איהם סטראשען דער־מיט, אז אט, אט, קויפט זי זיך פאר א גאנצען דרייער רעטשען־מעהל, מאכט זיך א קולישע מיט פוטער, און איהם וועט זי נישט געבען קיין לעק...

דאס אלץ איז אבער געווען פוסטע רעד; עס האט זייביידע דאס הארץ נישט געלאזט! און אפשר — זאגט מען — וואלטען זיי עס אמאל געטאן, ווען נישט די מורא, עס זאל דערפון נישט ארויס קיין טויט מיט קבורה־געלט! זיי האבען געוואוסט, אז חברה־קדישא, שארפט זיך שוין לאנג די ציין אויף איינעם פון פאר־פאלק.

און, אויב איינס דאס אנדערע שילט א געוועהנליכע קללה: „באגראבען זאל איך דיך!“ ווערט באלד צוגעגעבען, „נאר נישט דא, רבונו של עולם! עס זאל זיך מאכען א געלעגענהייט, איך זאל דיך א גוסס אוועקפיהרען“...

בשעת זיי האבען נאך די קינדער אין דערהיים געהאט, איז אין שטוב נישט געווען מעהר, ווי איין שינעטען קאפאטעל מיט איין פאר פלודערען.

דער עלטערער פלעגט געהן אין חדר אריין און די אינגערע— אפליגען: זומער אויפ׳ן הויף, ווינטער אין בעט אין די העמדלעך, מיט קרייקעס ארומגעגארטעלט.

האט מען דעם עלטערען פאר׳קנס׳ט און פארזארגט, האט ר׳

תנחום נישט געוואָלט געהן צו דער חופּה, ביז מען האָט איהם נישט צוריקגעגעבען דאָס קאַפּאָטעל מיט די פלודערען פאַר׳ן איינגערען זוהנס וועגען.

קוים האָט מען דאָס גע׳פּועל׳ט, האָט זיך דאָס פאַר־פאָלק גע־זעצט עסען און טרינקען, און שאַרען פון די טעלער, גלייך נישט זיי זענען די מחותנים! און געגעסען און געטרונקען, עס זאָל גענוג זיין טאַקע ביז אויף א נייע שמחה!

פאַר דאָס האָבען זיי אויפ׳ן מוזיניקס שמחה זיך צוואַויינט. גלייך עס וואָלט זיי דאָס גרעסטע אומגליק געטראָפען. זיי האָבען געוואוסט, אז עס איז דאָס לעצטע מאָל!

דאָך פלעגען זיי נאָך עסען, כאָטש זעלטען, אויף פרעמדע שמחות!

מיינט נישט, חלילה, אז זיי זענען געגאַנגען ערגעץ אויף א שמחה; זיי פלעגען אויף קיין שום שמחה נישט קומען, עס קאָסט דאָך געלט! נאָר ערשט דערנאָך, א פּאָר טעג שפּעטער, פלעגען זיי אריינפאַלען מיט א פּרעטענזיע צום בעל־שמחה, פאַרוואָס מען האָט זיי נישט געבעטען אויפ׳ן ברית צי אויף דער חתונה?

עס זענען טאַקע — זאָגען זיי — שלעכטע צייטען, מען לאָזט זיך נישט גערן קאָסטען, און בפרט — פאַר וועמענס וועגען? וואָס פאַר א מצוה האָט מען דערפון? די סאַרווערס זענען פּראָסטע גנבים, טאַקע — די ווייסעל פון די אויגען. אויף דער אלטער שרה׳ן רעדט מען שוין א יאָהר פיערציג... פונדעסטוועגען וואָלטען זיי אויף דעם נישט געקוקט... סטייטש! אזא בעל־שמחה; אזא טייערער בעל־שמחה! און אזא נאָהנטער קרוב...

און זיי זענען געוועזען שרעקליכע בקיאים אין יחוס פון דער גאַנצער שטאָדט און האָבען זיך זעהר לייכט אריינגעפּלאָכטען אין יעדער משפּחה, ווי זאָגט מען עפּעס: „קוה—פערד—בייטש־שטע־קעלע" — א קרבות איז אַרוים, מכבד זיין האָט מען געמוזט. און זיי האָבען אָפּגענומען זייערס.

פאַר דאָס, אמת וואויל־געהן, האָט מען זיך געלאָזט אויף א שבת׳דיגען ברית!

דאָ קאָסט שוין נישט א דרייער. אונזער פאַר־פאָלק איז געקומען צום ערשטען און אַוועקגעגאַנגען נאָך אלע משועבדי קהלה!

און שעהן איז זיי געוועזען צו זעהן אויף א שמחה: זיי זענען

אַנדערש געוואָרען, עפּעס ווי אויסגעוואַקסען, אויפגעלעבט; די לוי־פּענדיגע אויגעלעך, אונטער די שיטערע גרויע ברעמען, האָבען גע־פלאַקערט און געטאַנצט; טיילמאָל זענען זיי פייכט און רחמנות׳־דיג געוואָרען.

נאָכ׳ן ערשטען טרונק בראַנפען, איז אונזער ר׳ תנחום פאַר־ביטען געוואָרען, פון קאַרגען ווערט א שרעקליכער נדיב!

ערשטענס, האָט ער אַרויסגעכאַפּט דאָס פּושקעלע און גע־וואָרפען אינמיטען טיש אַריין: כאַפּט אידען, שמעקט! שמעקט אהן רחמנות! אויס קאַרג! אַלע זאָלען שמעקען.

ליידער איז שטענדיג דאָס פּושקעלע געוועזען לעדיג; ווייל אַרויסגעגאַנגען פון דער היים איז ער ניכטערען, האָט ער דעם טאַ־ביק באַהאַלטען... זיינס האָט ער דאָך געטאָן; מפקיר געוועזען דאָס פּושקעלע.

נאָך א צווייטער כוס׳ע, האָט ער זיך שוין גענומען צו צדקות און מעשים טובים.

ער ווייסט גאַנץ גוט, וואָס קהל דאַרף:

דאָס בית־עלמין האָט נישט קיין צוים; איגנאַצ׳ס קוה דרעהט זיך אַרום צווישען די הייליגע קברים.

די מקוה האָט צובראָכענע טרעפּ, און ברכה — די בלינדע טיקערין, ברעכט שיער נישט האַלז און לייב!

א פּרוכת אין שול אַריין וואָלט אויך נישט געשאַדט.

און אויסמאָלען די שול מיט לייבען, בערען, נח׳ס תיבה און צוועלף מזלות, וואָלט אויך קיין עולה נישט געוועזען.

אין גרויסע שטעדט איז אַזוי...

אויף דעם אַלעם פאַסט ער אָפּ א געוויסע סומע, און קוים נעמט ער נאָך א טרונק בראַנפען, שווערט ער שוין דערויף מיט כל׳ע שבועות...

נעגונג פאַרזיכטיג איז ער דאָך און שווערט ביי איהר, זאָל לעבען.

„מיינע זאָל אַזוי געזונט און שטאַרק זיין, ווי היינט, נאָך מוצאי שבת־קודש, מאַך איך א וואָרט מיט א מוליער, סטייטש? שווייגען וועל איך? אַזוי פיעל נחת זאָל זי האָבען פון אונזערע־קינדער, וויפיעל רענדלעך עס וועט קאָסטען דאָס פּרוכת... דעם שופר של משיח זאָל זי אַזוי דערהערען, ווי שפּעטסטענס מאָרגען אין

דערפריה, וועט ער נעמען א מאס אויף טרעפ, און דוקא — דעמ־בינע, עס זאל זיין א בנין עדי עד, עס זאל קינדס קינדער איבער־לעבען!"

די תנחום׳עכע, זיצענדיג צווישען די ווייבער, האט אויך אן אנדער צורה באקומען!

זי האט אויך אביסעל געטרונקען — זיסע בראנפען; נאר פאר דאס, האט זי א מאסע לעקער אויסגעטונקט. א אידענע — זי זאל עס מיר מוחל זיין — האט זיך איהר באלד דאס הינערשע קעפעל פארדרעהט.

זי ווערט ווייך און וויינענדיג און באקלאגט איהרע יאהר און טעג. איהר טאטע־מאמע זאלען אויפשטעהן פון קבר און זעהן, אויף וואס פאר א שטייגער זי איז געקומען, אין וועמעס הענט מען האט זי איבערגעגעבען. וואלטען זיי זיך צוריק אריינגעלעגט אין קבר, און וואלטען זיך שוין געשעמט תחית המתים אויפצושטעהן.

וואס הייסט, זי וואלט נישט געקאנט פארדיינען אלע טאג אביסעל זיסען בראנפען מיט לעקער? איהר הארץ כאפט זיך נישט אמאל אוועק? איהר נשמה איז א ראזשינקע? און א סאמעטענעם מאנטעל וואלט זי נישט געקאנט טראגען? עס וואלט איהר אפשר נישט געפאסט? זי איז נישט אזא בריה ווי אנדערע ווייבער? נישט אזא מיוחסת?

נאטירליך, שולדיג דערינען איז אלץ תנחום׳ל, אלץ דער רשע מרשע, וואס ציהט איהר ארויס די קליי פון די ביינער. פון איהר צד וואלט גאר קיין מניעה נישט געוועזען. זי וואלט אפילו אריינגע־ווארפען אין אלע צדקה־פושקעס. כאטש צעהן מאל אין טאג.

ווינטער, וואלט זי אפגעלעגט קארטאפעל פאר ארעמע לייט; פאר ארעמע ווייבער וואלט זי אויף איהר חשבון די מקוה געהייצט.

דער משוגע׳נער פעסע, וואס לויפט ארום נאקעט און בלויז אין גאס, וואלט זי א בארכאנעם שפענצער געמאכט; וואלט זי איהם אפגעריסען. וואלט זי איהר א נייעם געמאכט!

זעלנער אויף שבת — וויפיעל עס וואלט אריין! עסען גע־געבען: ציבעלעס מיט לעבערלעך, מיט אייער, מיט שמאלץ, רע־טעך אויך און פיש, פלייש; א קוגעל וואלט זי געמאכט, וואלט די גאנצע שטאדט געלאפען אויף זיין וואונדער! דעם בעל־שמחה,

און אפילו איהרע אצינדיגע נאהנטע שכנות, וואלט זי שבת בשבת אהיים געשיקט קוגעל! נאר וואס קומט ארוים, אז גאט, ברוך הוא, וויל נישט, זי זאל זיינע פטור ווערען! און ער האט א האנט, א האנט... אויף אלע שונאי ישראל געזאגט אזא האנט ווי ער האט!

דערביי האט זי געכאפט נאך א קאפ און אנגעהויבען אויפ'ס־נייע צו כליפען:

תנחום פארגינט איהר אפילו נישט דאס ברוסט־טיכעל; פאר־קויפען וויל ער עס, דער רשע, דער כילי! איהם אויף להכעים, שענקט זי עס אוועק דער ערשטער־בעסטער, ארעמער כלה, און עס זאל עס האבען!

און זי נעמט נאך א קאפ...

דאך די פארדרעהטע קעפ האבען זיי נישט געשטערט אהיים צו נעמען עטליכע שטיקלעך לעקער, א פאר מאקאראנען, פון וועל־כע מען האט געגעסען א לאנגע צייט; איין שטיקעל לעקער מיט א מאקאראנע, האט מען באהאלטען אויף פורים; שלח־מנות פאר'ן רב.

וואס דער רב האט צוריקגעשיקט, האט מען געשיקט א בעל־הבית; און וואס מען האט פון דעם געבראכט, איז געגאנגען צו א צווייטען... ביז מען האט דורכגעשיקט דאס גאנצע שטעדטעל, אוי־סער אלטע אלמנות, אדער אלטע לייט און עקרות, וואס מאכען קיין שמחות נישט און פארדינען נישט אויף שלח־מנות.

א באהעלפער צום שלח־מנות האבען זיי אויך געהאט אן אומ־זיסטען: עס האט זיך זיי געטראפען א באהעלפער א יתום, וואס האט זיי באדינט, מיט דער האפנונג, אז זיי וועלען איהם נישט פארגעסען בשעת צואה.

פונדעסטוועגען האבען זיי דעם באהעלפער איינגאנצען נישט געטרויט. דעם גאנצען טאג פורים פלעגען זיי איהם נאכגעהן, היי־טען פון ווייטען, ער זאל נישט אראפכאפען פון א טעלערל. און, אז מען האט איהם ערגעץ אין א הויז לענגער פארהאלטען, האבען זיי געטופעט מיט די פיס פאר כעס און שרעק צוזאמען.

זעהט איהר, — דאס הייסט קארג: מטמונים, אוצרות, און געלעבט — זיי זאלען עס מיר דארט מוחל זיין — ווי די כלבים!

און וואס מיינט איהר, עס איז ארויסגעקומען עפעס גוטס פונ'ם געלט? אז אסור! אזוי ווי מען האט נישט געוואוסט, פון וואנען דאס עשירות האט זיך גענומען, און וויפיעל עס איז גע־ווענען, אזוי האט מען נישט געוואוסט, וואו עס איז אהינגעקומען.
ר' תנחום'ס קינדער האבען קיין גראשען ירושה נישט באַ־קומען.

קיין דבר שבצדקה איז דערפון אודאי נישט געווארען:
די מקוה האט עד היום קיין טרעפּ.
פון פּרוכת פאלען שמיקער!

איגנאַץ פּאשעט שוין פיער קיה אויפ'ן בית־עולם און ווערט נתעשר דערפון.

נארנישט! עס איז צו נ י ש ט געווארען!

איינמאל האבען זיי זיך שבת אזוי איבערגעגעסען אויף א סעודת מצוה, אז עס האט זיי געשאדט. עס איז פריהער א לאנגע צייט קיין שמחות נישט געוועזען, און זיי האבען זיך צוגעכאפּט מיט אמאל צו קאלטע פיש און פעט פלייש נאך א האלב יאהר תעניתים...

ביינאכט האט יעקעל־יענטעס, דער שכן זייערער, דערהערט קרעכצען; אבער קרעכצען, אז גאט זאל שומר ומציל זיין!

ער איז אריין —
זיי וואלגערען זיך אויף דער ערד!
ער מאכט א געוואלד!
מען רופט א רופא, ער גיט אויף אפּפיהרען...

איז זיי א שאד!... ווילען זיי באין אופן נישט איינגעמען; ערשט אפּגעגעסען!... און זיי זענעןביידע נפטר געווארען אין איין וואך...

באגראבען האט מען — ביידע אין פרעמדע תכריכים!

און אין קאסטען זענען געלעגען עטליכע אלטע העמדער, א פּאר אניצעס מיט א צוריסענעם טלית־קטן...

און אין קעלער איז פול געוועזען מיט שערבעלעך, צובראכענע פלעשער און קרעמענים...

פריהער האט מען אפילו געמיינט, אז יעקעל האט געכאפּט און געמאכט א קראץ; עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז ניין! ער

איז ערשט נישט לאנג נפטר געווארען א בעל־חוב איבער׳ן קאפ...
נייערט — פשוט: יענע לייט האבען געגעבען און יענע לייט
האבען צוגענומען!
שערבעלעד, קרעמענעס, צובראכענע פלעשער דערפון געמאכט!
וואס זיי קאנען, השם ישמרנו!

פיער דורות — פיער צוואות.

1.

אז ר׳ אליעזר־חייקעל׳ס איז נפטר געווארען, האט מען אונ־טער׳ן קישען געפונען אזא קוויטעל:

„מיין רצון איז, אז די קינדער זאלען בלייבען ביים וואלד בשותפות.“

„נאך מיין פטירה זאלען זיי לאזען מאכען א צוים צום בית־עלמין, און פארריכטען דעם דאך פון שול.“

„די ספרים זאל נעמען בני בנימין החתן שיחיה; די זיהן מיט די איידעמעס האבען געקריגען ספרים צו דער חתונה.“

„זוגתי תחיה, זאל בלייבען אין דער דירה באזונדער; זאל זי זיך צונעמען אן ארעמע יתומה — זי זאל נישט זיין אליין. זי זאל זיך אליין מאכען קדוש און הבדלה.“

„א חלק זאל זי האבען גלייך מיט אלע יורשים.“

„אחוץ דעם...“

מעהר האט מען נישט געקאנט לעזען; דאס קוויטעל איז אפנים פייכטערהייט געלעגט געווארען אונטער׳ן קישען, און די אותיות האבען זיך אפגעמעקט.

2.

ר׳ בנימין, ר׳ אליעזר־חייקעל׳ס זוהן, האט שוין מעהר גע־שריבען:

„היות, עס איז געקומען די צייט, און איך וועל בקרוב זוכה זיין אפצוגעבען דעם פקדון ד ע ם, וואס אלע פקדונות זשען זיין.“

„און א מענש שרעקט זיך פאר זיין ליעבען נאמען און פאר זיין משפט, נאר געהן געה איך פון דער וועלט אהן אומעט, חלילה, נאר מיט גרויס בטחון אין אל רחום וחנון, אז ער וועט מיט מיר טון לפנים משורת הדין, און לויט זיין גרויס רחמנות.“

„און איך וויים, אז דאס פקדון איז איבער דער צייט ביי מיר פארפלעקט געווארען, קאליע געווארען...“

מיר היפערען־איבער דעם חשבון־הנפש און דעם מוסר פאר די קינדער, און לעזען ווייטער:

„און די פים ווערען מיר אפגעקיהלט, און דער מוח ווערט, וואס אמאל מעהר, מבולבל, און נעכטען האט זיך מיר געטראפען א וואונדערליכע זאך, אז בשעת'ן לערנען בין איך איינגעדרימעלט געווארען, און עס האט זיך מיר עפעס גע'חלומ'ט, און דאס ספר איז מיר ארויסגעפאלען פון דער האנט, און איך האב מיך אויפגע־כאפט, און האב תיכף פארשטאנען, אז עס איז נישט פראסט, אז מען רופט...“

„און דאס, וואס איז באמת מ י י ן געווען אויף ד ע ר וועלט, דאס לאז איך נאר איבער אויף א צייט; דאס וועט מיר נאכקומען איבער הונדערט און צוואנציג יאהר; מיט דעם וועל איך זיך זוכה זיין צו זעהן בזיו השכינה הקדושה — אמן, כן יהי רצון!“

„און וואס עס וועט מיר נישט נאכקומען, דאס איז קיינמאל נישט מיין געווען, און א י י ן גאט וויים, אז איך לאז עס אי־בער אהן א שום עגמת־נפש.“

„און אויף מיין עשירות, לאז איך קיין צוואה נישט איבער; איך בין בטוח, אז בני ביתי שיחיו, אדער זיי וועלען זיך צוטיילען על פי דין ועל פי יושר, און איינער פאר'ן אנדערען וועט, חס־ושלום, נישט מעלים זיין.

„און איך פארלאנג, אז בני ביתי, היינו: אשתי תחי' ובני וחתני שיחיו, זאלען מפריש זיין צוויי מאל מעשר. היינו: תיכף נאך מיין פטירה זאלען זיי מאכען א חשבון צדק פון דער נחלה און מטלטלים וכלי בית, און אזוי כלים, און אלע שטרות, און חובות בעל פה וכו' און זאלען אראפגעבען מעשר ראשון על חשבוני לתקון נשמתי, און צוטיילען ארעמע לייט.

„דערנאך זאלען זיי פון דער רעשט, דאס הייסט — שוין פון

דער ירושה, געבען מעשר שני פאר זיך, אזוי ווי מיין מנהג איז געוועזן צו געבען מעשר פון ריוח, גם כן — פאר ארעמע לייט.

„און צו יעדען פוןביידע מעשרות זאלען זיי מוסיף זיין א שליש למאה; טאמער האבען זיי זיך טועה געוועזן אין חשבון.

„און די ביידע מעשרות זאלען זיי געבען צדקה פאר פ ר ע מ־ ד ע ארעמע לייט כנ"ל, און נישט פאר קרובים.

פאר ארעמע קרובים וועלען זיי אליין וויסען וויפיעל צו גע־בען, אבער נישט פון דער צדקה, ווייל פון צדקה דארף מען נישט נהנה זיין, און אז מען גיט נאהנטע קרובים, איז גלייך, ווי מען וואלט געגעבען ז י ך.

„און אויף מיין מצבה זאל מען מעהר נישט אויסקריצען, נאר דעם נאמען ושם אבא ז"ל ויום הפטירה, און נישט מעהר.

„און איך בעט זעהר מיינע זיהן מיט די איידעמעס, זיי זאלען זיך נישט איינגאנצען אריינגטון אינ'ם הבל, נישט וועלען זיין ד ו ק א גרויסע סוחרים, ווייל וואס גרעסער דער סוחר, איז קלע־נער דער איד. און זיי זאלען זיך נישט זוכען קיין געשעפטען פון דער ווייט, און נישט פארשפרייטען דאס ביסעל געלט אויף ארבע רוחות העולם, ווייל וואו גאט וויל, דארט העלפט ער, און די ברכה קאן אריינקומען אין קליינע, ווי אין גרויסע מסחרים.

„דער עיקר, באשווער איך דעריבער בני יקירי מהור"ר יחיאל, ווייל איך האב געזעהן, אז ער האט גרוים תאוה צו גביר'ישקייט וד"ל.

„און איך בעט זעהר, אז מיינע קינדער זאלען האלטען דעם מנהג און אפטיילען יעדעס יאהר פאר ראש־השנה פונ'ם גאנצען ריוח מעשר פאר ארעמע לייט. און אז עס וועט אמאל, חס ושלום, קיין ריוח נישט זיין, און אז עס וועט אמאל זיין, חס ושלום, אפילו היזק, זאלען זיי אויך טיילען צדקה, ווייל עס וועט אודאי זיין א נסיון פון זיין ליעבען נאמען —

„דער עיקר, בעט איך זעהר, זיי זאלען לערנען טאג־ביי־טאג. לכל הפחות, א בלאט גמרא, און על כל פנים, אן עמוד ראשית־חכמה.

„פאהרען זאלען זיי כאטש איינמאל אין יאהר.

„די נשים זאלען לייענען „קב־הישר" אויף עברי־טייטש, אחוץ „צאינה־וראינה" שבת און יום־טוב.

„און אינ׳ם טאג פון דער יאהרצייט, זאל מען עוסק זיין בתורה א גאנצען טאג, די נשים זאלען געבען צדקה; דער עיקר — מתן בסתר.“

3.

אז מאריץ בענדעטזאהן (בנימינ׳ס א זוהן) איז געשטארבען, האט מען געפונען א צעטעל אויף פויליש:

„מען זאל שיקען א טעלעגראמע קיין פאריז, און ווארטען מיט דער קבורה, ביז דער זוהן וועט קומען.

„צעהן טויזענט גיב איך א קרן־קימת אין „דאזאר“ אריין; דאס פראצענט זאל מען צוטיילען יעדע יאהרצייט ארעמע לייט.

„צעהן טויזענט לאז איך אויף א בעט אין נייעם שפיטאל, מיט דעם תנאי: דאס בעט זאל אנגערופען ווערען אויף מיין נאמען.

„בשעת לויה זאל מען טיילען צדקה.

„מען זאל שיקען נדבות אין אלע תלמוד־תורה׳ס אריין; די מלמדים מיט די קינדער זאלען געהן נאך די לויה.

„מען זאל דינגען א דין, אדער אזוי א למדן, ער זאל זאגען נאך מיר קדיש.

„די מצבה, לויט דעם מאדעל, וואס איך לאז איבער, זאל מען באשטעלען אין אויסלאנד.

„מען זאל איבערלאזען אין דאזאר־שטוב א געוויסע סומע געלט, דער דאזאר זאל נעמען אויף זיך אויסצוהאלטען דעם קבר מיט דער מצבה.

„דאס געשעפט זאל הייסען: „מאריץ בענדעטזאהן — זיין זוהן.

„און וואס עס באטרעפט...“

מיר לאזען איבער די רשימה פון פארמעגען און דעם חשבון פון די חובות צום אפנעמען, ווי אויך די עצות טובות, ווי אזוי דאס געשעפט ווייטער צו פיהרען.

4.

„איך „מאריץ בענדעטזאהן—זוהן", געה אוועק פון דער וועלט נישט פאר נחת, נישט פון עגמת נפש, נאר פון לערקייט.

„א גרויסער חכם איז געווען אריסטאטעל; די נאטור האט פיינט לערקייט.

„א שרעקליכע מאשין איז די וועלט. יעדעס רעדעל האט זיין באזונדער ארבייט, זיין באזונדערען צוועק. ווערט א רעדעל פאר־דארבען, אדער עס האט אפגעארבייט זיינס פאר דער צייט, געהט עס אליין ארויס פון דער מאשין, געהט עס ארויבער פון גאר אין גארנישט...

„איך קאן לענגער נישט לעבען, ווייל איך האב דא נישט וואס צו טון, איך טויג צו גארנישט, ווייל איך האב מיינס אפגעלעבט. איך האב אויסגעטרונקען דעם גאנצען נחת, וואס מיר איז באשערט געווען, אויפגעגעסען און אויסגעקושט אלץ, וואס איך האב גע־דארפט.

„מען האט מיך אסך געלערענט, נאר לעבען און נישט איינ־שלינגען דאס לעבען האט מען מיך נישט געלערענט.

„איך האב קיין זאך נישט אויף דער וועלט, וואס זאל מיך איינהאלטען, צובינדען צו איהר... עס האט מיר קיין זאך נישט געפעהלט, עס זאל האבען ביי מיר א ווערט. איך האב אלץ געגנו־מען אהז זארג, אהן עגמת־נפש, אהן ארבייט, — ווי פון א הפקר גענומען...

„אזוי זאכען, אזוי מענשען; אזוי מענער, אזוי פרויען...

„אלע האבען מיר צוגעשמייכעלט, און איך האב קיין איינצי־גען פריינד נישט געהאט; אלע האבען מיך גערן געקושט, און איך האב קיין איינציגע נישט געדארפט...

„א פארמעגען האב איך גע'ירש'נט, און עס האט געוואקסען און געמעהרט זיך אהן מיר, אהן מיין ווילען.

„עס האט געוואקסען, ביז עס האט מיך איבערגעוואקסען.

„אפט האט געוויינט אין מיר דאס הארץ: זאל מיר עפעס פעהלען, זאל איך עפעס מ ו ז ע ן טון; און די דאקטוירים הא־בען מיר פארגעשריבען: שפאצירען, שפילערייען, ספארט... נישט

קיין לעבען, נאָר אַ סוראָגאַט פון לעבען, אַ געפעלשט לעבען, גע־פעלשטע אַרבייט...

„און לענדער אַסך האָב איך געזעהן, און קיין איינציג איז נישט מ י י ן געווען; אַסך ערטער האָב איך באַוואונדערט, און האָב קיין איינציג אָרט נישט געליעבט...

„און אַסך שפּראַכען האָב איך געלויפיג גערעדט, נאָר איך האָב קיין איינציגע נישט געפיהלט — איך האָב מיט די ווערטער, ווי מיט באַלען, געשפּילט.

„פעלקער און שפּראַכען האָב איך ווי האַנטשוה געטוישט...

„די גאַנצע וועלט איז געווען מיין, נאָר איך בין צו קליין גע־ווען, איך זאָל זי צוהאַלטען; צו קורצע הענט געהאַט, איך זאָל זי אַרומנעמען; קיין וועלט באַהערשען האָב איך נישט געקאָנט...

„און וואָס איך וואָלט געקאָנט באַהערשען, דאָס האָב איך שוין גרייט געפונען, דאָס האָט מען מיר שוין איבערגעלאָזט...

„אַלץ איז פאַר מיינעטוועגען געטאָן געוואָרען, אַלץ האָט מען מיר אָפּגעקויפט; אויב עס איז נאָך עפּעס געבליבען, האָט עס דאָס פאַרמעגען געמאַכט.

„אַלץ — דער שמייכעל אויפ'ן פריינדס פּנים, דער קוש פון רויטע ליפּען... דער קדיש נאָכ'ן טאַטען... העכסטענס האָב איך נאָך עפּעס אויסגעצאָהלט; נאָר געבען, שענקען, דאָס האָט מען מיך נישט געלערענט...

„און דאָס קליינע איז מיר געוואָרען צו קליין, און דאָס גרויסע — צו גרויס, — און נאָך וואָס צו לעבען איז נישט געווען...

„איך שטאַרב, ווייל איך בין אַן עקר, אַזוי מיט'ן גוף, אַזוי מיט דער נשמה; איך האָב אין מיר גאָרנישט, וואָס זאָל לעבען און לעבעדיג מאַכען... איך לעב שוין לאַנג נישט; איך האָב שוין לאַנג קיין הנאה נישט פון לעבען; אַצינד איז עס מיר נאָך נמאס גע־וואָרען.

„מען האָט זיך מיט מיר אויפגעפיהרט, ווי אַ פּויער — מיט אַ חזיר; מען האָט מיך געשטאָפּט... נאָר דער פּויער, אַז דער חזיר ווערט געגנוג פעט, קוילעט ער איהם; מיר הייסט מען, איך זאָל מיך אַליין קוילען; און איך האָב די העזה נישט, נישט צו פאָלגען...

„דער אַרשעניק שטעהט אויפ'ן טיש; דער לעצטער געטראַנק,

וואס וועט מיך אנ׳שבור׳ען, און איך וועל מיך שוין נישט אויס־ניכטערען...

„זאל איך עפעס אנזאגען וועגען מיין פארמעגען? נאך וואס? דאס איז מיין אומגליק געווען...

„האב איך נישט עמיצען צו דאנקען?

„ניין, — איך האב פאר אלעס באצאהלט...

„פאר׳ן לעצטען געטראנק אויך.“

דער פרוש מיט'ן בער.

אמאל איז געווען א איד, וואס האט נישט געקאנט פארטראגען קיין עולות. איז ער געגאנגען און האט איבערגעגעבען דעם ווייב דאס קלייטעל, וואס ער האט געהאט, און איז געווארען א היים־זי־צער, און איז געזעסען פארמאכט אין שטוב על התורה ועל העבודה, הן אין נגלה, הן אין נסתר...

האט ער אפנים אין דערהיים, צווישען אייגענעם הויז־געזינט, אויך עולות געזעהן, האט ער זיך מישב געווען און איז געווארען א פרוש — פארלאזט די היים און געזעצט זיך לערנען אין קלויז. זיצט ער אין קלויז.

יאגען איהם אבער די עולות נאך און קומען צו איהם אין קלויז אריין. אפילו ביינאכט, קומט אריין זיך אנווארעמען א נאכט־וועכטער, אן אורח קומט שלאפען, צי אזוי — א איד קאן נישט שלאפען און פארבלאנדזשעט אין קלויז אריין, זעצט מען זיך ביים אויווען און מען רעדט... און פון וואס מען זאל נישט רעדען, הערט אלץ דער פרוש עולות און עולות.

איז ער זיך ווייטער מישב און פארלאזט די שטאדט און לאזט זיך אין דער וועלט אריין, אויסזוכען א שטאדט אהן עולות; געפינט ער נישט: איין וועלט אומעטום.

פארלאזט ער דעם גאנצען ישוב. געהט ער וואלד אויס, וואלד איין, איבער בערגער און טאלען, ביז ער קומט צו צו א וואסער. ווי דער טייך הייסט, האט ער אפילו נישט געוואוסט, נאר ביים טייך איז געשטאנען א חורבה פון אן אלטען פאלאץ, ווייט פון שטעדט און דערפער, האט ער זיך דארטען באזעצט און אנגעהויבען עוסק צו זיין אין קבלה.

פון עולות קאן מען אבער נישט אנטלויפען... פון צייט צו צייט צולאזט זיך דער טייך, קערט איבער שיפלעך, רייסט אפ פון

דער יבשה שטיקער לאנקעם מיט גראז, שטיקער פארזייהטע פעל־דער... און צווישען די פיש אן אייביג געשלאגעריי! לאזט עס איהם נישט רוהען, נישט שלאפען און אנטלויפען האט ער שוין נישט וואוהין...

ליגט ער אזוי און טראכט, און טראכט: ער וויל דערגעהן, פון וואנען עס נעמען זיך גאר איינגאנצען די עולות?

פאלט איהם איין, אז די עולות קומען דערפון, וואס די נשמה פון דער וועלט איז איינגעשלאפען... און עס איז נישט אזוי ווילד, ווי עס דאכט זיך.

למשל: דער עולם קטן — א מענש. כל־זמן די נשמה איז וואך, טוט ער, וואס עס טויג איהם, פלאנמעסיג, על פי שכל, אלע אברים פאלגען די נשמה. שלאפט אבער א מענש איין, די נשמה— דער מושל איבער'ן גוף, דרימעלט איין, הויבט־אן דער גוף צו וואר־פען זיך אהן סדר, אהן א ציל און יעדער אבר פאר זיך, איין האנט אהין, די אנדערע אהער, דער קאפ באזונדער, דער לייב באזונדער— אהן שכל... און מען קאן געשעדיגט ווערען...

עולות זענען אהן שכל... די וועלטווארפט זיך, צאפעלט אהן א סדר; און די נשמה פון דער וועלט איז איינגעשלאפען, און יע־דעם שטיק וועלט טוט זיך זיינס, נישט לטובת הכלל...

איהר פארשטעהט? יא צי ניין, אזא געדאנק האט ער גע־האט.

קומט ער צו דער דעה, אז איין פלאן איז פאראן: די נשמה פון דער וועלט צו וועקען. כאפט זי זיך אויף — וועט ווערען א סדר, וועט אויפהערען דאס צאפלען, דאס רייסען זיך, דאס שלאגען זיך צווישען די אברים פון דער וועלט...

ווי אזוי אבער וועקט מען די נשמה פון דער וועלט.

אויף דעם זענען פאראן עצות אין די היילינע ספרים...

מען דארף טון, וואס מען דארף, זאגען, וואס מען דארף.

דערצו אבער דארף מען כונה, מען מוז זיך אפגעבען דערצו מיט'ן גאנצען הארץ מיט מסירת נפש, אז נישט צופליהען זיך די ווערטער אין אויער און גארנישט...

עס מוז באשאפען ווערען א ז ו י נ ס, וואס האט פליגעל צו פליהען און — א נשמה, וואס ווייסט וואוהין צו פליהען און וואס דארט צו פארלאנגען, כידוע...

מילא, בייטאג איז נישט מעגליך. ער לאזט זיך טיף אריין אין דער מחשבה — גים ערגעץ א קראַה א געשריי, א פויגעל — א זינג, ערגעץ פון ווייט הערט זיך א קללה פון א פויער ביים אקער אויף דער האַרטער ערד, וואס איז איהם פוגם דאס אייזען — נאר ביינאכט, אמבעסטען צו חצות...

טוט ער אזוי...

און ער פיהלט, עס געהט! נאך א נאכט, נאך א נאכט...

ווערט אבער געוואר דערפון דער בייזער שר פון טייך, זאגט ער: לא! עס וועט נישט שטיל זיין! און קוים לאזט זיך דער פרוש טיפער אין די כונות אריין, גיט זיך דער שר פון טייך א ווארף, הויבט דער טייך אן צו זידען און צו רוישען און צו שלאגען פאַ־ליעם און צו רייסען די ברעגעס, עס ווערט א מהומה און דער פרוש פאלט ארוים פון דער מחשבה, ווי אונטען דער שיפער פון שיפעל...

זעהט דער פרוש, אז ער האט קיין אנדער עצה נישט, נאר אפצורוקען דעם טייך מיט'ן בייזען שר... דען אליין אוועקגעהן און זוכען א חורבה נישט ביי קיין וואסער, ווילט זיך איהם נישט, ווער ווייסט, ווי לאנג ער וועט זוכען, און צי ער וועט געפינען, און דערווייל וואקסען די עולות און מאכען חרוב די וועלט...

מילא, אוועקצורוקען דעם טייך, איז ביי איהם א קלייניגקייט, ער האט א שם דערויף... האלט ער עקסטרא א תענית, און נאכ'ן תענית איז ער זיך פלוצלונג מתכוין צום שם און דער טייך רוקט זיך.

דער שר ווערט אש להבה — נאר פארפאלען, דער שם איז אפגעזאגט, נוקם זיין וויל ער זיך אבער, צורודערט ער שטארקער דעם טייך, עס ווערען גרויסע פאליעס, כאפט ער איין פאליע און ווארפט ארוים אויף דער יבשה, צו דער חורבה צו, ווערט אויף דער יבשה פון דער פאליע א בער, א שווארצער צוויטיגער בער, לויפט ער מיט פייערדיגע אויגען ארום חורבה, און ווען דער פרוש וויל האבען כונה, הויבט ער אן ברומען און ברילען און ווארפען זיך, אז דער פרוש פאלט ווייטער ארוים פון דער מחשבה...

וואס בלייבט איהם, דעם פרוש, צו טון?

ער וועט דאך נישט הרג'נען דעם בער! אנהויבען מיט אן עולה? דען באמת, וואס איז דער בער שולדיג? ער לעבט, זאל ער לעבען!

פאַלט דעם פרוש איין, דעם בער רוהיג צו מאכען. מאכען א לייט פון א בער! זאָל ער, כאַטש א בער, וויסען וועגען וואָס עס געהט. ער וועט הויבען דעם בער, מתקן זיין און הויכען זיין נשמה.

נעמט דער פרוש און געהט איינמאָל אין דער פריה ארויף אויף א שפּיץ־חורבה, שטעלט זיך און קוקט אראָפּ אויפ׳ן בער.

דערזעהט׳ן דער בער פון אונטען, ווערט ער מלא חימה, הויבט ער אָן רייסען מיט די פעדערשטע פיס די ערד, און ברומען, און ברילען, און שפּרינגט אונטער מיט א שוימענדיגען מויל און בלוט־פלאַמענדיגע אויגען.

מיט גרים־צאַרן קוקט דער בער ארויף צום פרוש, מיט רחמנות אבער און ליעבשאפט קוקט דער פרוש אראָפּ צום בער און עס ווערט א מלחמה צווישעןביידע פּאָר אויגען, צווישען די אויגען מיט ליעבשאפט און רחמנות און די אויגען מיט האס און גרים־צאַרן.

זענען אבער דעם פרוש׳ס אויגען שטאַרקער און הויבען אָן גובר זיין די אויגען פון בער.

לאַנג, לאַנג האָט געדויערט די מלחמה צווישען צוויי פּאָר אויגען, צווישען צוויי הערצער און צוויי נשמות...

אָבער, אז די זון האָט זיך געהויכט אין מזרח־זייט, איז שוין שטיל געוואָרען. דער בער — אז די זון איז געקומען אין מיט הי־מעל אריין, איז ער שוין פאר דער חורבה אויף אלע פיער געלע־גען, ווי איין אונטערטעניגער הונט, און אז די זון איז אונטערגע־גאַנגען, האָט זיך דער בער שטיל אויפגעהויבען, ארויפגעשיקט צום פרוש א בליק מיט בקשה ותחנונים און איז צוגעגאַנגען צום טויער און האָט שטיל אָנגעקלאַפּט, און „געסקאַמליעט“, ווי א הונט, מען זאָל איהם עפענען...

דער פרוש האָט גובר געווען, אונטערגעגעבען האָט זיך דער ווילדער צויטיגער בער, זיין הינטיש „סקאַמלען“ באַטייט: לאָז מיך צו דיר, ווי א הונט וועל איך דיר דינען, צו דיינע פיס ליגען, דיינע הענט לעקען, דיר געטריי אין די אויגען קוקען און טרעפען דיין פאַרלאַנג, און אז דו וועסט דיך פאַרטראַכטען, וועל איך ליגען ציכ־טיג און שטיל, אפילו קיין פליג נישט כאַפּען —

און דער פרוש האָט איהם געעפענט, און דער בער איז ארויפגעגאַנגען צום פרוש און האָט זיך געלעגט שטיל צו זיינע פיס, און זיינע אויגען האָבען געזאָגט:

— דו ביסט מיין גאָט... איך האָף צו דיר, און גלויב אַן דיר... דיינע געדאַנקען זענען היילינ, מיט דיינע כונות ווערסט דו וועלטען איבערבויען...

און דער פרוש גלעט מיט ליעבשאַפט דעם בער, זיין היימיש געמאַכטען בער, דעם בער, וואָס גלויבט אין איהם — און פאַר־טראַכט זיך, און וויל זיך אריינלאָזען אין זיינע מחשבות, זיך מתכוין זיין צו דעם, וואָס מען דאַרף, אויפצואַוועקען די נשמה פון דער וועלט...

ער האָט אבער שוין נישט געהאַט פון וואָס צו טראַכטען...

ער אליין האָט שוין די גאַנצע פריהערדיגע נשמה נישט גע־האַט...

מיט וויפיעל דער בער איז אַרויף צו איהם, מיט אַזויפיעל איז ער אַראָפּ צום בער...

און ער דערפיהלט אַ מידיגקייט אין אַלע גלידער, די ברעמען פאַלען איהם איבער די אויגען און ער הויבט זיך אויף און געהט וואַקעלדיג צום געלעגער —

דער בער געהט איהם נאָך, לעגט זיך נאָהנט ביים געלעגער—

עס וועלען קיין עולות נישט אויפהערען. דער בער איז געוואָ־רען אַ שטיק מענש, און דער מענש אַ שטיקעל בער —

און דער פרוש, וואָס שלאָפט שוין צוזאַמען מיט'ן בער, וועט די נשמה פון דער וועלט נישט וועקען. —

אינהאַלט:

	זייט
באַנטשע שווייג	7
וועבער ליעבע	18
נעילה	43
דער נייער נגון	55
דער תענית	58
דאס אָרעמע אינגעל	62
קליינע בילדער:	
1. וועלכע	75
2. פאַדליעץ	76
3. שוויין	77
4. עס איז דאָך נישט קיין זאַקען	78
פורים שפּילער	80
אַלטוואַרג	89
דער מלאך	107
מעשיות	111
דאס פּראָבלעם	128
א יונגען שרייבערס חנוכה	131
לכבוד חנוכה	144
נס חנוכה	151
„הנרות הללו"	159
א חנוכה לעמפּעל	162
דער אַלטער ר' שמעון	166
נישט פאַר'משפּט	171
דער שבת־גוי	184
די אַכטע אָפּטיילונג אין גיהנום	195
די פּאַרשוויסענע	204
ר' יוחנן גבאי	208
מאַטעל פּרינץ	212
דער שפּילער	219
א קשיא אויף יענע לייט	226
פיער דורות — פיער צוואות	235
דער פרוש מיט'ן בער	242